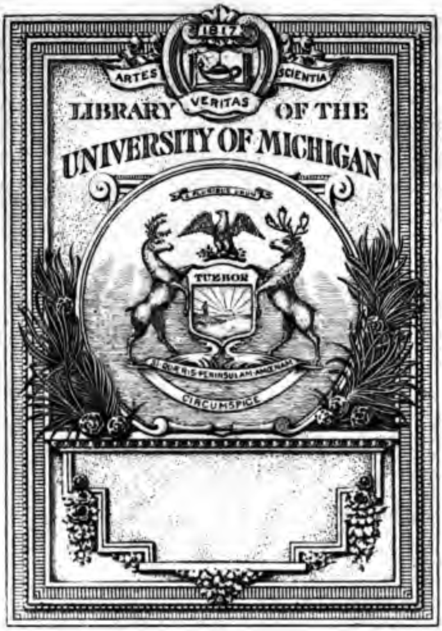

1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE

EUTROPII

BREVIARIUM

HISTORIAE ROMANAE

EDITIONEM PRIMAM CURAVIT

DETL. C. G. BAUMGARTEN-CRUSIUS

ALTERAM

HENRICUS RUDOLFUS DIETSCH

LIPSIAE

SUMPTIBUS ET TYPIS B. G. TEUBNERI

MDCCCLXXVII

PRAEFATIO EDITORIS PRIORIS.

Quum, quod accidere solet mortalibus, ut ad finem aliquem sua via progredientes saepe repentina voce ad diversum curriculum avocentur, prorsus insperata Eutropium aliosque deinceps scriptores Romanos edendi provincia a Teubnero, viro unice industrio, subito demandata mihi fuerit, nihil aliud in praefatione agendum existimo, quam ut, significato omnis instituti consilio, aliquam excusationem mihi impetrem. In regendis, quae pueris iuvenibusque nostra aetate ut unicum contra tenebrionum artes praesidium praestare licet, literarum antiquarum studiis primum magistrorum officium hoc esse videtur, ut ordinem, quo incedere per illa suos iubent, recte et considerate constituant, tum, ut subsidia, quibus levetur labor, ea prudentia admetiantur, quae adiuvandam, non eximendam illis operam esse semper meminerit. Incipiendum igitur a scriptoribus, qui, quamvis inferioris census, oratione tamen et argumento tironibus faciliorem consuetudinem praebeant; tum editiones exhibendae, quae accurate exploratae neque vitiis detineant neque interpretationis mole obruant iuvenum ingenia [illegible] praeter necessitatem fatigent. Neque opus est in eo ne[illegible] longis de [illegible] peritioribus [illegible]

sunt, quae, idoneo adhibito interprete, facilem et prom tam lectionem reddere possint. Id a nobis factum esse, docebit partim orationis ipsius accuratior exploratio, partim, quicquid notarum ad finem libri aspersimus. Maxime autem secuti sumus Tzchuckii editionem minorem; ex reliquo apparatu, quem non neglexisse nobis videmur, excepto, quo nuper ex Monacensi codice petito uti nondum contigit, duximus, quaecunque potiora existimarentur.

Vixit autem — nam de hoc etiam praedicendum, ut, quibus destinata est opera, habeant, quae desiderare possint — Eutropius seculo post Christum quarto exeunte, ediditque breviarium, quod sui temporis more dixit, sub Imperatore Valente. Qui ipsum nomen magis sequuntur, quam temporum rerumque rationes, facile in unum hominem congesserunt, quaecunque de Eutropiis quarto quintoque seculo comperta sunt, unde mira de vita, moribus, factis, et annis, quos explevisse dicitur, discordia. Ut explorata de eo admodum pauca dici possunt. Constat, fuisse nostrum scriptorem Constantino, qui Magnus fertur, ab epistolis, quod magnum tunc fuit officium, quum viri eruditi ad aulam adhiberi nondum desiissent, postea Iuliani expeditioni contra Persas interfuisse, ut ipse l. X. c. 16. perhibet, scripsisse autem, quum graviora opera negligi coepissent, quaecunque ad Caesares parum eruditos de summa rerum Romanarum instruendos idonea viderentur. Christianum eum multi fecerunt, ipse, quamvis cautus, nos omnia alia de se opinari iubet. Edidisse videtur, quantum ex hominis ingenio et aliorum testimoniis augurari licet, plura, quam ex communi literarum naufragio ad nos servata sunt. Breviarium, quod

habemus, non incondite scriptum est, et perspicue, ut tironum manibus versari possit, excerptum ex auctoribus, quos conferre licet, et qui perierunt; unde subinde narrat, de quibus alii tacent vel diversa prodiderunt. Insunt quaedam vergentis aetatis, ferenda potius quam imitanda. In annis ita omnia turbata sunt, ut nescias, scriptoris vitium sit an librariorum, et severa etiam medelà vix subveniri possit. Igitur idoneo interpreti sua pars semper relinquenda est ab editore, quum vir rebus necessariis parum imbutus longa etiam institutione uti nequeat, dignus suo munere duce supersedere possit, malitque, ut ingenio suo et doctrina satis confisus. Graece saepius redditum esse Eutropium, vel ex temporum imperiique Romani condicione, quae tunc fuit, conieceris. Superest Paeanii Graeca interpretatio, liberior quidem et quae saepe ad diversum exemplum facta videatur, sed ad iudicium de singulis locis ferendum maximae fere auctoritatis, praesertim quum vix serioris ipso libro sit originis. Qui omnem historiam in compendium redigere coeperant, mox insertis, quae suae aetati magis placerent, sequentis etiam temporis historias attexuerunt. Inde tandem orta est historia miscella, quae nono seculo a Paulo Diacono talibusque deinceps viris confecta diu oracula edidit de historia Romana, donec restitutum cum omnis eruditionis luce de antiquitate iudicium genuina a spuriis dispescere didicit. Itaque post primas editiones, Romanam a. 1471., Venetas, Parisienses, Florentinas, Basileenses, quas hic recensere non attinet, exstitere, qui prudentius in eo negotio elaborarent, Schonhofius Basileae a. 1546., Elias Vinetus Pictavii a. 1553., Sylburgius Francofurti a. 1588, Paulus Merula Lugduni Bat. a. 1592.,

Cellarius Saxo ab anno inde 1678., Hearnius Anglus Oxonii 1703., Haverkampius Lugd. Bat. 1729. et post eum codicum Lugdunensium, qui praestantissimi sunt, diligentior explorator Verheykius Lugd. Bat. 1762., Tzschuckius denique, qui duas editiones, maiorem et nimis copiosam Lipsiae 1796., et minorem ibidem 1804. vulgavit. Commemoravimus nomina, quae ius quoddam in Eutropio sibi vindicarunt. Nos, quantum per editionis rationem licuit, eorum laboribus usi, id unum in votis habemus, ut nonnihil ad sternendam adolescentibus antiquitatis viam, vel initio disciplinae salebris impeditam, hoc tralaticio etiam opere contribuisse videamur. Scr. Dresdae prid. Kal. Iul. 1824.

PRAEFATIO HENRICI RUDOLFI DIETSCH.

Cum Baumgarten-Crusius, vir ingenio non minus, quam doctrina insignis, mortuus esset, divenditis exemplaribus Eutropii, ab illo anno MDCCCXXIV. editi, mihi a bibliopola honestissimo, socero dilectissimo, id muneris delatum est, ut denuo libelli editionem curarem. Quo munere ita tantum me bene et pro virili parte fungi posse intellexi, ut, non solum quae typothetae peccassent, sed etiam, in quibus a prioris editoris iudicio recedendum esset, corrigerem. Quare varias scripturas, a viris doctis enotatas, perlustravi. Adhibui etiam editionem Fr. Hoegeri, quae Monachii sumtibus et typis E. A. Fleischmann prodiit. Sed cum ille v. d. in titulo haec ascripsisset: *ad fidem cod. bibl. reg. Monac. textum constituit*, spe deceptus sum, cum mox intelligerem, non integras illius codicis scripturas, sed haud raro virorum doctorum emendationes ab eo exhibitas esse. Quam ob rem cum ex ea editione minime cognoscatur, quae codicis Monacensis sit natura ac fides, neque quas scripturas exhibeat, tamen nonnullis locis iudicium meum confirmatum est. Ceterum quae quibusque de caussis mutaverim, ex annotationibus libello adiectis lectores cognoscent. Erunt autem fortasse, qui me quod interpunctionem ad maiorem simplicitatem redegerim, reprehendant, cum

tironibus eo male consultum putent. Quos rogatos v
ut secum reputent, utrum praestet, tirones crebris si
ita perturbare, ut quae sint enuntiatorum in multa in
distinctorum constructiones, perspicere vix possint
cogere eos, ut, quae cohaereant, quo quodque voc
lum referendum sit, quo modo latini sermonis consue
a nostra in enuntiatis coniungendis diversa sit, ipsi c
tando invenire studeant.

Scrib. Grimae d. XXIII. Dec. MDCCCXLVIII.

DOMINO VALENTI MAXIMO

PERPETUO AUGUSTO.

Res Romanas ex voluntate mansuetudinis tuae ab urbe condita ad nostram memoriam, quae in negotiis vel bellicis vel civilibus eminebant, per ordinem temporum brevi narratione collegi strictim, additis etiam iis, quae in principum vita egregia exstiterunt, ut tranquillitatis tuae possit mens divina laetari, prius se illustrium virorum facta in administrando imperio secutam, quam cognosceret lectione.

EUTROPII
BREVIARIUM
HISTORIAE ROMANAE.
LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

1. Urbis Romae origo Romulo conditore. 2-8. Septem regum Romanorum mores, instituta et res gestae. 9. Mutata imperii forma exacto Tarquinio Superbo, rege ultimo, et substituta consulum dignitas. 10. Bellum a Tarquinio Superbo motum, 11. Porsena, Etruscorum rege, adiuvante. Bellum cum Sabinis. 12. Dictaturae origo. 13. Populi seditio et orta inde tribunicia potestas. 14. Victoria de Volscis, qui, ante a Tarquinio Superbo victi, bellum reparaverant. 15. Coriolanus urbi, unde expulsus erat, bellum infert, Volscorum opibus adiutus, sed matris uxorisque fletu et deprecatione superatus recedit. 16. Fabiorum pugna cum Veientibus et caedes. Census civium. 17. Quintii Cincinnati dictatoris vitae ratio et res fortiter gestae. 18. Decemvirorum imperium. 19. Bellum cum Fidenatibus, Veientibus et Volscis. 20. Bellum Gallicum.

CAP. I.

Romanum imperium, quo neque ab exordio ullum fere minus, neque incrementis toto orbe amplius humana potest memoria recordari, a Romulo exordium habet, qui Reae Silviae, Vestalis virginis, filius et, quantum putatus est, Martis cum Remo fratre uno partu editus est. Is cum inter pastores latrocinaretur, octodecim annos natus, urbem exiguam in Palatino monte constituit, xi. Kal. Maii, Olympiadis sextae anno tertio, post Troiae excidium, ut, qui plurimum minimumque tradunt, trecentesimo nonagesimo quarto.

Cap. II. (I.) Condita civitate, quam ex nomine suo Romam vocavit, haec fere egit. Multitudinem finitimorum in civitatem recepit, centum ex senioribus legit, quorum consilio omnia ageret, quos senatores nominavit propter senectutem. Tum, cum uxores ipse et populus suus non haberent, invitavit ad spectaculum ludorum vicinas urbis Romae nationes, atque earum virgines rapuit. Commotis bellis propter raptarum iniuriam, Caeninenses vicit, Antemnates, Crustuminos, Sabinos, Fidenates, Veientes. Haec omnia oppida urbem cingunt. Et cum orta subito tempestate non comparuisset, anno regni trigesimo septimo ad deos transisse creditus est et consecratus. Deinde Romae per quinos dies senatores imperaverunt et his regnantibus annus unus completus est.

A.U. Cap. III. (II.) Postea Numa Pompilius rex creatus
39. est, qui bellum quidem nullum gessit, sed non minus civitati, quam Romulus, profuit. Nam et leges Romanis moresque constituit, qui consuetudine proeliorum iam latrones ac semibarbari putabantur, et annum descripsit, in decem menses prius sine aliqua computatione confusum, et infinita Romae sacra ac templa constituit. Morbo decessit quadragesimo tertio imperii anno.

A.U. Cap. IV. (III.) Huic successit Tullus Hostilius. Hic
82. bella reparavit, Albanos vicit, qui ab urbe Roma XII. miliario sunt, Veientes et Fidenates, quorum alii sexto miliario absunt ab urbe Roma, alii octavo decimo, bello superavit, urbem ampliavit adiecto Coelio monte. Cum triginta duobus annis regnasset, fulmine ictus cum domo sua arsit.

A.U. Cap. V. (IV.) Post hunc Ancus Marcius, Numae ex
114. filia nepos, suscepit imperium. Contra Latinos dimicavit, Aventinum montem civitati adiecit et Ianiculum, apud ostium Tiberis civitatem supra mare sexto decimo miliario ab urbe Roma condidit. Vigesimo quarto anno imperii morbo periit.

A.U. Cap. VI. (V.) Deinde regnum Priscus Tarquinius ac-
138. cepit. Hic numerum senatorum duplicavit, circum Romae

aedificavit, ludos Romanos instituit, qui ad nostram memoriam permanent. Vicit idem etiam Sabinos et non parum agrorum, sublatum iisdem, urbis Romae territorio adiunxit, primusque triumphans urbem intravit. Muros fecit et cloacas, Capitolium inchoavit. Trigesimo octavo imperii anno per Anci filios occisus est, regis eius, cui ipse successerat.

Cap. VII. (VI.) Post hunc Servius Tullius suscepit A.U.
imperium, genitus ex nobili femina, captiva tamen et ancilla. 176.
Hic quoque Sabinos subegit, montes tres, Quirinalem, Viminalem, Esquilinum, urbi adiunxit, fossas circa murum duxit. Primus omnium censum ordinavit, qui adhuc per orbem terrarum incognitus erat. Sub eo Roma omnibus in censum delatis habuit capitum LXXXIII milia civium Romanorum cum iis, qui in agris erant. Occisus est XLV. imperii anno scelere generi sui Tarquinii, filii eius regis, cui ipse successerat, et filiae, quam Tarquinius habebat uxorem.

Cap. VIII. (VII.) Lucius Tarquinius Superbus, septimus atque ultimus regum, Volscos, quae gens ad Cam- A.U.
paniam euntibus non longe ab urbe est, vicit, Gabios ci- 220.
vitatem et Suessam Pometiam subegit, cum Tuscis pacem fecit, et templum Iovi in Capitolio aedificavit. Postea Ardeam oppugnans, in octavo decimo miliario ab urbe positam civitatem, imperium perdidit. Nam cum filius eius, et ipse Tarquinius, iunior, nobilissimam feminam Lucretiam, eandemque pudicissimam, Collatini uxorem, stuprasset, eaque de iniuria marito et patri et amicis questa fuisset, in omnium conspectu se occidit. Propter quam caussam Brutus, parens et ipse Tarquinii, populum concitavit et Tarquinio ademit imperium. Mox exercitus quoque eum, qui civitatem Ardeam cum ipso rege oppugnabat, reliquit; veniensque ad urbem rex portis clausis exclusus est, cumque imperasset annos viginti quinque, cum uxore et liberis suis fugit. Ita Romae regnatum est per septem reges annis ducentis quadraginta tribus, cum adhuc Roma,

ubi plurimum, vix usque ad quintum decimum miliarium
possideret.

Cap. IX. (VIII.) Hinc consules coepere pro uno rege
duo hac causa creari, ut, si unus malus esse voluisset, al-
ter eum habens potestatem similem coërceret. Et placuit,
ne imperium longius, quam annuum haberent, ne per diu-
turnitatem potestatis insolentiores redderentur, sed civiles
semper essent, qui se post annum scirent futuros esse pri-
A.U. vatos. Fuerunt igitur anno primo expulsis regibus consu
245. les L. Iunius Brutus, qui maxime egerat, ut Tarquinius pel
leretur, et Tarquinius Collatinus, maritus Lucretiae. Sed
Tarquinio Collatino statim sublata est dignitas. Placuerat
enim, ne quisquam in urbe maneret, qui Tarquinius voca-
retur. Ergo accepto omni patrimonio suo ex urbe migra-
vit et loco ipsius factus est Valerius Publicola consul.

Cap. X. (IX.) Commovit tamen bellum urbi Romae
rex Tarquinius, qui fuerat expulsus, et collectis multis
gentibus, ut in regnum posset restitui, dimicavit. In prima
pugna Brutus consul et Aruns, Tarquinii filius, in vicem
se occiderunt, Romani tamen ex ea pugna victores reces-
serunt. Brutum Romanae matronae, defensorem pudici
tiae suae, quasi communem patrem, per annum luxerunt
A.U. Valerius Publicola Sp. Lucretium Tricipitinum collegam
246. sibi fecit, Lucretiae patrem, quo morbo mortuo, iterum
Horatium Pulvillum collegam sibi sumpsit. Ita primus annus
quinque consules habuit, cum Tarquinius Collatinus urbe
cessisset propter nomen, Brutus proelio perisset, Sp. Lu-
cretius morbo mortuus esset.

Cap. XI. (X.) Secundo quoque anno iterum Tarqui-
nius, ut reciperetur in regnum, bellum Romanis intulit,
auxilium ei ferente Porsena, Tusciae rege, et Romam paene
A.U. cepit. Verum tunc quoque victus est. Tertio anno post
246. reges exactos Tarquinius, cum suscipi non posset in re-
A.U. gnum, neque ei Porsena, qui pacem cum Romanis fecerat,
247. auxilium praestaret, Tusculum se contulit, quae civitas non
longe ab urbe est, atque ibi per quatuordecim annos pri-
vatus cum uxore consenuit. Quarto anno post reges exa-

ctos, cum Sabini Romanis bellum intulissent, victi sunt, et de his est triumphatum. Quinto anno Valerius ille, Bruti A.U.
collega et quater consul, fataliter mortuus est, adeo pau- 251.
per, ut collatis a populo nummis sumptum habuerit sepulturae. Quem matronae, sicut Brutum, annum luxerunt.

Cap. XII. (XI.) Nono anno post reges exactos, cum gener Tarquinii ad iniuriam soceri vindicandam ingentem collegisset exercitum, nova Romae dignitas est creata, quae dictatura appellatur, maior quam consulatus. Eodem A.U.
anno etiam magister equitum factus est, qui dictatori ob- 253.
sequeretur. Neque quidquam similius potest dici, quam dictatura antiqua huic imperii potestati, quam nunc tranquillitas vestra habet, maxime cum Augustus quoque Octavianus, de quo postea dicemus, et ante eum Caius Caesar sub dictaturae nomine atque honore regnaverint. Dictator autem Romae primus fuit Larcius, magister equitum primus Sp. Cassius.

Cap. XIII. (XII.) Sexto decimo anno post reges exa- A.U.
ctos seditionem populus Romae fecit, tanquam a senatu 260.
atque consulibus premeretur. Tum et ipse sibi tribunos plebis, quasi proprios iudices et defensores, creavit, per quos contra senatum et consules tutus esse posset.

Cap. XIV. Sequenti anno Volsci bellum reparave- A.U.
runt, et victi acie etiam Coriolos civitatem, quam habe- 261.
bant optimam, perdiderunt.

Cap. XV. (XIII.) Octavo decimo anno post reges A.U.
eiectos expulsus ex urbe Q. Marcius, dux Romanorum, 264.
qui Coriolos ceperat, Volscorum civitatem, ad ipsos Volscos contendit iratus, et auxilia contra Romanos accepit, Romanosque saepe vicit. Usque ad quintum miliarium urbis accessit, oppugnaturus etiam patriam [suam], legatis, qui pacem petebant, repudiatis, nisi ad eum mater Veturia et uxor Volumnia ex urbe venissent, quarum fletu et deprecatione superatus removit exercitum. Atque hic secundus post Tarquinium fuit, qui dux contra patriam suam esset.

A.U. CAP. XVI. (XIV.) Caesone Fabio et Tito Virginio
275. coss. trecenti nobilcs homines, qui ex Fabia familia erant, contra Veientes bellum soli susceperunt, promittentes senatui et populo per se omne certamen implendum. Itaque profecti, omnes nobiles et qui singuli magnorum exercituum duces esse deberent, in proelio conciderunt. Unus omnino superfuit cx tanta familia, qui propter aetatem puerilem duci non potuerat ad pugnam.

A.U. CAP. XVII. Post haec census in urbe habitus est et
295. inventa sunt civium capita CXIX milia CCCXIX. (XV.) Sequenti anno, cum in Algido monte, ab urbe duodecimo ferme miliario, Romanus obsideretur exercitus, L Quintius Cincinnatus dictator est factus, qui agrum quatuor iu-
A.U. gerum possidens manibus suis colebat. Is cum in opere
296. et arans esset inventus, sudore deterso togam praetextam accepit et caesis hostibus liberavit exercitum.

A.U. CAP. XVIII. (XVI.) Anno trecentesimo et altero ab
302. urbe condita imperium consulare cessavit et pro duobus consulibus decem facti sunt, qui summam potestatem haberent, decemviri nominati. Sed cum primo anno bene egissent, secundo unus ex iis, Appius Claudius, Virginii cuiusdam, qui honestis iam stipendiis contra Latinos in monte Algido militabat, filiam virginem corrumpere voluit, quam pater occidit, ne stuprum a decemviro sustineret, et regressus ad milites, movit tumultum. Sublata est decemviris potestas ipsique damnati sunt.

A.U. CAP. XIX. (XVII.) Anno trecentesimo decimo quinto
317. ab urbe condita Fidenates contra Romanos rebellaverunt. Auxilium his praestabant Veientes et rcx Veientium Tolumnius. Quae ambae civitates tam vicinae urbi sunt, ut Fidenae sexto, Veientes XVIII. miliario absint. Coniunxerunt se his et Volsci. Sed Mamerco Aemilio dictatore et L. Quintio Cincinnato magistro equitum victi etiam regem perdiderunt. Fidenae captae et excisae.

A.U. CAP. XX. (XVIII.) Post XX deinde annos Veientani
349 rebellavcrunt. Dictator contra ipsos missus est Furius Camillus, qui primum eos vicit acie, mox etiam civitatem diu

obsidens cepit, antiquissimam Italiae atque ditissimam. A.U.
Post eam cepit et Faliscos, non minus nobilem civitatem. 359. A.U.
Sed commota est ei invidia, quasi praedam male divisisset, 361.
damnatusque ob eam caussam et expulsus civitate est. Sta- A.U.
tim Galli Senones ad urbem venerunt, et victos Romanos 364.
undecimo miliario a Roma apud flumen Alliam secuti etiam urbem occuparunt. Neque defendi quidquam, nisi Capitolium, potuit, quod cum diu obsedissent et iam Romani fame laborarent, a Camillo, qui in vicina civitate exulabat, A.U.
Gallis superventum est gravissimeque victi sunt. Postea 365.
tamen accepto etiam auro, ne Capitolium obsiderent, recesserunt, sed secutus eos Camillus ita cecidit, ut et aurum, quod iis datum fuerat, et omnia, quae ceperant, militaria signa revocaret. Ita tertio triumphans urbem ingressus est A.U.
et appellatus secundus Romulus, quasi et ipse patriae con- 365.
ditor.

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

1. Tribuni militares consulari potestate pro duobus consulibus creantur. Camillus Volscos, Aequos et Sutrinos, 2. Quintius Cincinnatus Praenestinos vincit. 3. In locum tribunorum militarium consulari potestate succedunt rursus consules. 4. Camilli mors et laus. 5. Gallorum in Italiam irruentium fuga. 6. Census iterum habetur. M. Valerius in singulari certamine Gallum vincit. 7. Bellum contra Latinos prospere gestum. 8. 9. Variae Samnitium clades, quibus diuturnum illud bellum sublatum est. 10. Victoria de Gallis illorumque sociis Tuscis et Samnitibus. 11 - 14. Bellum Tarentinum et cum Pyrrho, Epiri rege, Italis multis sociis. 15. Ptolemaeus Aegypti rex legatos Romam mittit. 16. Picentes vincuntur 17. et Sallentini. 18-28. Census civium. Bellum Punicum primum eiusque diversae vices.

Cap. I. Anno trecentesimo sexagesimo quinto ab urbe condita, post captam autem primo, dignitates mutatae sunt, et pro duobus consulibus facti tribuni militares A.U.
consulari potestate. Hinc iam coepit Romana res crescere. 311.
Nam Camillus eo anno Volscorum civitatem, quae per se-

ptuaginta annos bellum gesserat, vicit, et Aequorum urbem
et Sutrinorum omnibus deletis earundem exercitibus oc-
cupavit, et tres simul triumphos egit.

A.U. Cap. II. Titus etiam Quintius Cincinnatus Praenesti-
375. nos, qui usque ad urbis Romae portas cum bello venerant,
persecutus ad flumen Alliam vicit, octo civitates, quae sub
ipsis agebant, Romanis adiunxit, ipsam Praenesten aggres-
sus in deditionem accepit. Quae omnia ab eo gesta sunt
viginti diebus, triumphusque ipsi decretus.

Cap. III. Verum dignitas tribunorum militarium non
A.U. diu perseveravit. Nam post aliquantum nullos placuit fieri,
379. et quadriennium in urbe ita fluxit, ut potestates ibi maio-
385. res non essent. Resumpserunt tamen tribuni militares con-
sulari potestate iterum dignitatem et triennio persevera-
389. verunt. Rursus consules facti.

A.U. Cap. IV. (II.) L. Genucio et Q. Servilio coss. mor-
390. tuus est Camillus. Honor ei secundus post Romulum de-
latus est.

A.U. Cap. V. T. Quintius dictator adversus Gallos, qui ad
394. Italiam venerant, missus est. Hi ab urbe quarto miliario
trans Anienem fluvium consederant. Ibi nobilissimus de
senatoribus iuvenis T. Manlius provocantem Gallum ad sin
gulare certamen progressus occidit, et sublato torque au-
reo colloque suo imposito in perpetuum Torquati et sibi
A.U. et posteris cognomen accepit. Galli fugati sunt, mox per
394. C. Sulpicium dictatorem etiam victi. Non multo post a C.
Marcio Tusci victi sunt. VIII milia captivorum ex his in
triumphum ducta.

A.U. Cap. VI. (III.) Census iterum habitus est. Et cum
404. Latini, qui a Romanis subacti erant, milites praestare nol-
405. lent, ex Romanis tantum tirones lecti sunt, factaeque le-
giones decem, qui modus sexaginta vel amplius armato-
rum milia efficiebat. Parvis adhuc Romanis rebus, tanta ta-
men in re militari virtus erat. Quae cum profectae essent
adversus Gallos duce L. Furio, quidam ex Gallis unum ex
Romanis, qui esset optimus, provocavit. Tum se M. Vale-
rius tribunus militum obtulit, et cum processisset arma-

tus, corvus ei supra dextrum brachium sedit. Mox com-
missa adversus Gallum pugna idem corvus alis et ungui-
bus Galli oculos verberavit, ne rectum posset adspicere.
Ita a tribuno Valerio interfectus non solum victoriam ei,
sed etiam nomen dedit. Nam postea idem Corvus est di-
ctus. Ac propter hoc meritum annorum trium et viginti
consul est factus.

Cap. VII. Latini, qui noluerant milites dare, hoc quo- A.U.
que a Romanis exigere coeperunt, ut unus consul ex eo- 415.
rum, alter ex Romanorum populo crearetur. Quod cum
esset negatum, bellum contra eos susceptum est, et in-
genti pugna superati sunt; ac de his perdomitis trium-
phatum est. Statuae consulibus ob meritum victoriae in A.U.
Rostris positae sunt. [Eo anno etiam Alexandria ab Ale- 417.
xandro Macedone condita est.

Cap. VIII. Iam Romani potentes esse coeperunt. Bel-
lum enim in centesimo et tricesimo fere miliario apud Sa-
mnitas gerebatur, qui medii sunt inter Picenum, Campa-
niam, et Apuliam. L. Papirius Cursor cum honore dictato- A.U.
ris ad id bellum profectus est. Qui cum Romam redisset, 430.
Q. Fabio Maximo, magistro equitum, quem apud exerci-
tum reliquit, praecepit, ne se absente pugnaret. Ille occa-
sione reperta felicissime dimicavit et Samnitas delevit.
Ob quam rem a dictatore capitis damnatus, quod se vetante
pugnasset, ingenti favore militum et populi liberatus est,
tanta Papirio seditione commota, ut paene ipse interfi-
ceretur.

Cap. IX. Postea Samnites Romanos T. Veturio et Sp. A.U.
Postumio coss. apud Furculas Caudinas angustiis locorum 433.
conclusos ingenti dedecore vicerunt et sub iugum mise-
runt. Pax tamen a senatu et populo soluta est, quae cum
ipsis propter necessitatem facta fuerat. Postea Samnites A.U.
victi sunt a L. Papirio consule, septem milia eorum sub 434.
iugum missa. Papirius de Samnitibus triumphavit. Eo tem- A.U.
pore Appius Claudius censor Aquam Claudiam induxit et 442. A.U.
viam Appiam stravit. Samnites reparato bello Q. Fabium 462.
Maximum vicerunt tribus milibus hominum occisis. Po-

stea, cum pater ei Fabius Maximus legatus datus fuisset, et Samnitas vicit, et plurima eorum oppida cepit. Deinde P. Cornelius Rufinus, Manius Curius Dentatus, ambo consules, contra Samnitas missi ingentibus proeliis eos confecere. Tum bellum cum Samnitibus per annos novem et XL actum sustulerunt. Neque ullus hostis fuit intra Italiam, qui Romanam virtutem magis fatigaverit.

A.U. CAP. X. Interiectis aliquot annis iterum se Gallorum
469. copiae contra Romanos Tuscis Samnitibusque iunxerunt, sed cum Romam tenderent, a Cn. Cornelio Dolabella consule deletae sunt.

A.U. CAP. XI. (VI.) Eodem tempore Tarentinis, qui iam
471. in ultima Italia sunt, bellum indictum est, quia legatis Romanorum iniuriam fecissent Hi Pyrrhum, Epiri regem, contra Romanos auxilium poposcerunt, qui ex genere Achillis originem trahebat. Is mox ad Italiam venit, tumque primum Romani cum transmarino hoste dimicaverunt. Missus est contra eum consul P. Valerius Laevinus, qui cum exploratores Pyrrhi cepisset, iussit eos per castra duci, ostendi omnem exercitum, tumque dimitti, ut renuntiarent Pyrrho, quaecunque a Romanis agerentur. Commissa mox pugna, cum iam Pyrrhus fugeret, elephantorum auxilio vicit, quos incognitos Romani expaverunt. Sed nox proelio finem dedit; Laevinus tamen per noctem fugit, Pyrrhus Romanos mile octingentos cepit eosque summo honore tractavit, occisos sepelivit. Quos cum adverso vulnere et truci vultu etiam mortuos iacere vidisset, tulisse ad coelum manus dicitur cum hac voce: *se totius orbis dominum esse potuisse, si tales sibi milites contigissent.*

A.U. CAP. XII. (VII.) Postea Pyrrhus iunctis sibi Samni-
472. tibus, Lucanis Bruttiisque Romam perrexit, omnia ferro ignique vastavit, Campaniam depopulatus est atque ad Praenesten venit miliario ab urbe octavo decimo. Mox terrore exercitus, qui cum consule sequebatur, in Campaniam se recepit. Legati ad Pyrrhum de redimendis captivis missi ab eo honorifice suscepti sunt. Captivos sine pretio Romam misit. Unum ex legatis Romanorum, Fabri-

cium, sic admiratus est, ut cum eum pauperem esse cognovisset, quarta parte regni promissa sollicitare voluerit, ut ad se transiret, contemptusque a Fabricio est. Quare cum Pyrrhus ingenti Romanorum admiratione teneretur, legatum misit, qui pacem aequis condicionibus peteret, praecipuum virum, Cineam nomine, ita ut Pyrrhus partem Italiae, quam iam armis occupaverat, obtineret.

CAP. XIII. Pax displicuit remandatumque Pyrrho a senatu est, eum cum Romanis, nisi ex Italia recessisset, pacem habere non posse. Tum Romani iusserunt captivos omnes, quos Pyrrhus reddiderat, infames haberi, quod armati capi potuissent, nec ante eos ad veterem statum reverti, quam si binorum hostium occisorum spolia retulissent. Ita legatus Pyrrhi reversus est. A quo cum quaereret Pyrrhus, *qualem Romam comperisset*, Cineas dixit, *regum se patriam vidisse; scilicet tales illic fere omnes, qualis unus Pyrrhus apud Epirum et reliquam Graeciam putaretur*. (VIII.) Missi sunt contra Pyrrhum A.U.
duces P. Sulpicius et Decius Mus, consules. Certamine 473.
commisso Pyrrhus vulneratus est, elephanti interfecti, xx milia caesa hostium, et ex Romanis tantum quinque milia. Pyrrhus Tarentum fugatus.

CAP. XIV. Interiecto anno contra Pyrrhum Fabricius A.U.
est missus, qui prius inter legatos sollicitari non potuerat 474.
quarta parte regni promissa. Tum, cum vicina castra ipse et rex haberent, medicus Pyrrhi ad eum nocte venit, promittens se veneno Pyrrhum occisurum, si sibi aliquid polliceretur, quem Fabricius vinctum reduci iussit ad dominum Pyrrhoque dici, quae contra caput eius medicus spopondisset. Tunc rex admiratus eum dixisse fertur: *Ille est Fabricius, qui difficilius ab honestate, quam sol a cursu suo averti potest.* Tum rex ad Siciliam profectus A.U
est. Fabricius victis Samnitibus et Lucanis triumphavit. 475.
Consules deinde Curius Dentatus et Cornelius Lentulus 477.
adversus Pyrrhum missi sunt. Curius contra eum pugnavit, exercitum eius cecidit, ipsum Tarentum fugavit, castra cepit. Ea die caesa hostium xxiii milia. Curius in

A.U. consulatu triumphavit. Primus Romam elephantos quatuor
478. duxit. Pyrrhus etiam a Tarento mox recessit et apud Argos, Graeciae civitatem, occisus est.

A.U. CAP. XV. (IX.) C. Fabio Licino et C. Claudio Ca-
479. nina coss. anno urbis conditae CCCCLXI legati Alexandrini, a Ptolemaeo missi, Romam venere et a Romanis amicitiam, quam petierant, obtinuerunt.

A.U. CAP. XVI. Quinto Ogulnio, C. Fabio Pictore coss. Pi-
483. centes bellum commovere, et ab insequentibus consuli-
484. bus P. Sempronio, Appio Claudio victi sunt; et de his triumphatum est. Conditae a Romanis civitates, Ariminum in Gallia et Beneventum in Samnio.

A.U. CAP. XVII. M. Atilio Regulo, L. Iulio Libone coss.
485. Sallentinis in Apulia bellum indictum est, captique sunt
486. cum civitate simul Brundisini, et de his triumphatum est.

A.U. CAP. XVIII. (X.) Anno CCCCLXXVII, cum iam clarum
488. urbis Romae nomen esset, arma tamen extra Italiam mota non fuerant. Ut igitur cognosceretur, quae copiae Romanorum essent, census est habitus. Inventa sunt civium capita CCXCII milia CCCXXXIV, quanquam a condita urbe nunquam bella cessassent. Et contra Afros bellum susceptum est primum Appio Claudio, Q. Fulvio coss. In Sicilia contra eos pugnatum est et Appius Claudius de Afris et rege Siciliae Hierone triumphavit.

A.U. CAP. XIX. Insequenti anno Valerio Marco et Ota-
489. cilio coss. in Sicilia a Romanis res magnae gestae sunt. Tauromenitani, Catinenses et praeterea quinquaginta civitates in fidem acceptae sunt. Tertio anno in Sicilia contra Hieronem bellum patratum est. Is cum omni nobilitate Syracusanorum pacem a Romanis impetravit deditque argenti
A.U. talenta ducenta. Afri in Sicilia victi sunt, et de his se-
490. cundo Romae triumphatum est.

A.U. CAP. XX. Quinto anno belli Punici, quod contra Afros
492. agebatur, primum Romani C. Duilio et Cn. Cornelio Asina coss. in mari dimicaverunt paratis navibus rostratis, quas Liburnas vocant. Consul Cornelius fraude deceptus est. Duilius commisso proelio Carthaginiensium ducem vicit,

XXXI naves cepit, XIV mersit, VII milia hostium cepit, III milia occidit. Neque ulla victoria Romanis gratior fuit, quod invicti terra iam etiam mari plurimum possent. C. Aquilio Floro, L. Scipione coss. Scipio Corsicam et Sardiniam vastavit, multa milia inde captivorum abduxit, triumphum egit. A.U. 493.

CAP. XXI. (XI.) L. Manlio Vulsone, M. Atilio Regulo coss. bellum in Africam translatum est. Contra Hamilcarem, Carthaginiensium ducem, in mari pugnatum, victusque est. Nam perditis LXIV navibus retro se recepit. Romani XXII amiserunt. Sed cum in Africam transissent, primam Clypeam, Africae civitatem, in deditionem acceperunt. Consules usque ad Carthaginem processerunt, multisque vastatis Manlius victor Romam rediit, et XXVII milia captivorum reduxit, Atilius Regulus in Africa remansit. Is contra Afros aciem instruxit. Contra tres Carthaginiensium duces dimicans victor fuit, XVIII milia hostium cecidit, quinque milia cum XVIII elephantis cepit, LXXIIII civitates in fidem accepit. Tum victi Carthaginienses pacem a Romanis petierunt. Quam cum Regulus nollet nisi durissimis condicionibus dare, Afri auxilium a Lacedaemoniis petierunt. Et duce Xanthippo, qui a Lacedaemoniis missus fuerat, Romanorum dux Regulus victus est ultima pernicie. Nam duo milia tantum ex omni Romano exercitu refugerunt, quingenti cum imperatore Regulo capti sunt, XXX milia occisa, Regulus ipse in catenas coniectus. A.U. 496.

CAP. XXII. (XII.) M. Aemilio Paulo, Servio Fulvio Nobiliore coss. ambo Romani consules ad Africam profecti sunt cum trecentarum navium classe. Primum Afros navali certamine superant. Aemilius consul centum et quatuor naves hostium demersit, triginta cum pugnatoribus cepit, XV milia hostium aut occidit aut cepit, militem suum ingenti praeda ditavit. Et subacta Africa tum fuisset, nisi tanta fames fuisset, ut diutius exspectare exercitus non posset. Consules cum victrici classe redeuntes circa Siciliam naufragium passi sunt. Et tanta tempestas fuit, ut A.U. 497.

ex quadringentis sexaginta quatuor navibus octoginta ser vari vix potuerint, neque ullo tempore tanta maritima tempestas audita est. Romani tamen statim ducentas naves reparaverunt, neque in aliquo animus his infractus fuit.

A.U. [illegible]. Cap. XXIII. (XIII.) Cn. Servilius Caepio et C. Sempronius Blaesus coss. cum ducentis sexaginta navibus ad Africam profecti sunt. Aliquot civitates ceperunt. Praedam ingentem reducentes naufragium passi sunt. Itaque cum continuae calamitates Romanis displicerent, decrevit senatus, ut a maritimis proeliis recederetur et tantum sexaginta naves ad praesidium Italiae salvae essent.

A.U. 501. Cap. XXIV. L. Caecilio Metello, C. Furio Pacilo coss. Metellus in Sicilia Afrorum ducem cum cxxx elephantis et magnis copiis venientem superavit, xx milia hostium cecidit, xxvi elephantos cepit, reliquos errantes per Numidas, quos in auxilium habebat, collegit et Romam deduxit ingenti pompa, cum cxxx elephantorum numerus omnia itinera compleret.

Cap. XXV. (XIV.) Post haec mala Carthaginienses Regulum ducem, quem ceperant, petierunt, ut Romam pro ficisceretur, et pacem a Romanis obtineret, ac permutationem captivorum faceret. Ille Romam cum venisset, inductus in senatum nihil quasi Romanus egit, dixitque *se ex illa die, qua in potestatem Afrorum venisset, Romanum esse desiisse*. Itaque et uxorem a complexu removit, et senatui suasit ne pax cum Poenis fieret; *illos enim fractos tot casibus spem nullam habere; se tanti non esse, ut tot milia captivorum propter unum se [et senem] et paucos, qui ex Romanis capti fuerant, redderentur*. Itaque obtinuit. Nam Afros pacem petentes nullus admisit. Ipse Carthaginem rediit, offerentibusque Romanis, ut eum Romae tenerent, negavit se in ea urbe mansurum, in qua, postquam Afris servierat, dignitatem honesti civis habere non posset. Regressus igitur ad Africam omnibus suppliciis exstinctus est.

A.U. 503. Cap. XXVI. (XV.) P. Claudio Pulchro, L. Iunio coss. Claudius contra auspicia pugnavit et a Carthaginiensibus

victus est. Nam ex ccxx navibus cum xxx fugit, nonaginta cum pugnatoribus captae sunt, demersae ceterae. Alius quoque consul classem naufragio amisit, exercitum tamen salvum habuit, quia vicina litora erant.

Cap. XXVII. (XVI.) C. Lutatio Catulo, A. Postumio Albino coss. anno belli Punici xxiii. Catulo bellum contra Afros commissum est. Profectus est cum ccc navibus in Siciliam. Afri contra ipsum cccc paraverunt. Nunquam in mari tantis copiis pugnatum est. Lutatius Catulus navem aeger ascendit. Vulneratus enim in pugna superiore fuerat. Contra Lilybaeum, civitatem Siciliae, pugnatum est ingenti virtute Romanorum. Nam lxxiii Carthaginiensium naves captae sunt, cxxv demersae, xxxii milia hostium capta, xiii occisa, infinitum auri argentique pondus in potestatem Romanorum redactum. Ex classe Romana xii naves demersae. Pugnatum est vi. Idus Martias. Statim Carthaginienses pacem petierunt tributaque est eis pax. Captivi Romanorum, qui tenebantur a Carthaginiensibus, redditi sunt. Etiam Carthaginienses petierunt, ut redimi eos captivos liceret, quos ex Afris Romani tenebant. Senatus iussit sine pretio dari eos, qui in publica custodia essent; qui autem a privatis tenerentur, ut pretio dominis reddito Carthaginem redirent, atque id pretium ex fisco magis, quam a Carthaginiensibus solveretur. A.U. 510.

Cap. XXVIII. Q. Lutatius, A. Manlius consules creati bellum Faliscis intulerunt, quae civitas Italiae opulenta quondam fuit. Quod ambo consules intra sex dies, quam venerant, transegerunt xv milibus hostium caesis, ceteris pace concessa, agro tamen ex medietate sublato. A.U. 511.

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

1. Ptolemaeus Aegypti rex promissa a Romanis auxilia in bello contra Antiochum, Syriae regem, recusat. Hiero, Siciliae

rex, ludos spectatum Romam venit. 2. Bellum Ligusticum feliciter gestum metusque Punici sublatus. 3. Otium per orbem Romanum. 4. Bellum Illyricum. 5. 6. Clades Gallorum in Italiam irrumpentium. 7 – 23. Bellum Istricum et Punicum secundum, variis regionibus et rerum vicissitudinibus gestum.

Cap. I. Finito igitur Punico bello, quod per xxiii annos tractum est, Romani iam clarissima gloria noti legatos ad Ptolemaeum, Aegypti regem, miserunt auxilia promittentes, quia rex Syriae Antiochus ei bellum intulerat. Ille gratias Romanis egit, auxilia non accepit. Iam enim fuerat pugna transacta. Eodem tempore potentissimus rex Siciliae Hiero Romam venit ad ludos spectandos et ducenta milia modiorum tritici populo donum exhibuit.

A.U. Cap. II. L. Cornelio Lentulo, Fulvio Flacco coss.
515. quibus Hiero Romam venerat, etiam contra Ligures intra Italiam bellum gestum est et de his triumphatum. Carthaginienses tum bellum reparare tentabant Sardinienses, qui ex condicione pacis Romanis parere debebant, ad rebellandum impellentes. Venit tamen legatio Carthaginiensium Romam et pacem impetravit.

A.U. Cap. III. T. Manlio Torquato, C. Atilio Bulbo coss.
517 de Sardis triumphatum est, et pace omnibus locis facta Romani nullum bellum habuerunt, quod his post Romam conditam semel tantum, Numa Pompilio regnante, contigerat.

A.U. Cap. IV. L. Postumius Albinus, Cn. Fulvius Centu-
523. malus coss. bellum contra Illyrios gesserunt et multis civi-
A.U. tatibus captis etiam reges in deditionem acceperunt. Ac
524. tum primum de Illyriis triumphatum est.

A.U. Cap. V. (II.) L. Aemilio ** coss. ingentes Gallorum
529. copiae Alpes transierunt. Sed pro Romanis tota Italia consensit, traditumque est a Fabio historico, qui ei bello interfuit, dccc milia hominum parata ad id bellum fuisse. Sed res per consulem tantum prospere gesta est. xl milia hostium interfecta sunt et triumphus Aemilio decretus.

Cap. VI. Aliquot deinde annis post contra Gallos
A.U. intra Italiam pugnatum est, finitumque est bellum M. Clau-
530. dio Marcello, Cn. Cornelio Scipione coss. Tunc Marcel-

cum parva manu equitum dimicavit et regem Gallorum, marum nomine, manu sua occidit. Postea cum collegentes copias Gallorum peremit, Mediolanum expuavit, grandem praedam Romam pertulit. Ac triumphans Marcellus spolia Galli stipiti imposita humeris suis vexit.

CAP. VII. M. Minucio Rufo, P. Cornelio coss. Istris A.U.
bellum illatum est, quia latrocinati navibus Romanorum 531.
fuerant, quae frumenta exhibebant, perdomitique sunt
omnes. (III.) Eodem anno bellum Punicum secundum Ro- 534.
manis illatum est per Hannibalem, Carthaginiensium ducem, qui Saguntum, Hispaniae civitatem, Romanis amicam, oppugnare aggressus est, annum agens vicesimum aetatis, copiis congregatis CL milium. Huic Romani per legatos denuntiaverunt, ut bello abstineret. Is legatos admittere noluit. Romani etiam Carthaginem miserunt, ut mandaretur Hannibali, ne bellum contra socios populi Romani gereret. Dura responsa a Carthaginiensibus reddita. Saguntini interea fame victi sunt, captique ab Hannibale ultimis poenis afficiuntur.

CAP. VIII. Tum P. Cornelius Scipio cum exercitu in Hispaniam profectus est, Tiberius Sempronius in Siciliam. Bellum Carthaginiensibus indictum est. (IV.) Hannibal relicto in Hispania fratre Hasdrubale Pyrenaeum transiit. Alpes, adhuc ea parte invias, sibi patefecit. Traditur ad Italiam LXXX milia peditum, [et] XX milia equitum, septem et XXX elephantos adduxisse. Interea multi Ligures et Galli Hannibali se coniunxerunt. Sempronius Gracchus cognito ad Italiam Hannibalis adventu ex Sicilia exercitum Ariminum traiecit.

CAP. IX. P. Cornelius Scipio Hannibali primus [apud Ticinum] occurrit. Commisso proelio, fugatis suis ipse vulneratus in castra rediit. Sempronius Gracchus et ipse confligit apud Trebiam amnem. Is quoque vincitur. Hannibali multi se in Italia dediderunt. Inde ad Tusciam veniens A.U.
Hannibal Flaminio consuli occurrit. Ipsum Flaminium in- 535.
teremit. Romanorum XXV milia caesa sunt, ceteri diffugerunt. Missus adversus Hannibalem postea a Romanis Q.

Fabius Maximus. Is eum differendo pugnam ab impetu fregit, mox inventa occasione vicit.

A.U. 536. CAP. X. (V.) Quingentesimo et quadragesimo anno a condita urbe L Aemilius Paulus, P. Terentius Varro contra Hannibalem mittuntur, Fabioque succedunt, qui Fabius ambos consules monuit, ut Hannibalem, calidum et impatientem ducem, non aliter vincerent, quam proelium differendo. Verum cum impatientia Varronis consulis contradicente consule altero apud vicum, qui Cannae appellatur, in Apulia pugnatum esset, ambo consules ab Hannibale vincuntur. In ea pugna III milia Afrorum pereunt, magna pars de exercitu Hannibalis sauciatur. Nullo tamen Punico bello Romani gravius accepti sunt. Periit enim in eo Aemilius Paulus consul, consulares aut praetorii XX, senatores capti aut occisi XXX, nobiles viri CCC, militum XL milia, equitum III milia et quingenti. In quibus malis nemo tamen Romanorum pacis mentionem habere dignatus est. Servi, quod nunquam ante, manumissi et milites facti sunt.

CAP. XI. (VI.) Post eam pugnam multae Italiae civitates, quae Romanis paruerant, se ad Hannibalem transtulerunt. Hannibal Romanis obtulit, ut captivos redimerent, responsumque est a senatu, eos cives non esse necessarios, qui, cum armati essent, capi potuissent. Ille omnes postea variis suppliciis interfecit, et tres modios aureorum annulorum Carthaginem misit, quos e manibus equitum Romanorum, senatorum, et militum detraxerat. Interea in Hispania, ubi frater Hannibalis Hasdrubal remanserat cum magno exercitu, ut eam totam Afris subigeret, a duobus Scipionibus, Romanis ducibus, vincitur, perditque in pugna XXXV milia hominum. Ex his capiuntur X milia, occiduntur XXV. Mittuntur ei a Carthaginiensibus ad reparandas vires XII milia peditum, IV milia equitum, XX elephanti.

A.U. 537. CAP. XII. (VII.) Anno quarto post, quam in Italiam Hannibal venit, M. Claudius Marcellus consul apud Nolam, civitatem Campaniae, contra Hannibalem bene pu-

gnavit. Hannibal multas civitates Romanorum per Apuliam, Calabriam, et Bruttios occupavit, quo tempore etiam rex Macedoniae Philippus ad eum legatos misit, promittens auxilia contra Romanos sub hac condicione, ut deletis Romanis ipse quoque contra Graecos ab Hannibale auxilia acciperet. Captis igitur legatis Philippi et re cognita Romani in Macedoniam M. Valerium Laevinum ire iusserunt, in Sardiniam T. Manlium Torquatum proconsulem. Nam etiam ea sollicitata ab Hannibale Romanos deseruerat.

Cap. XIII. Ita uno tempore quatuor locis pugnabatur: in Italia contra Hannibalem, in Hispaniis contra fratrem eius Hasdrubalem, in Macedonia contra Philippum, in Sardinia contra Sardos et alterum Hasdrubalem Carthaginiensem. Is a T. Manlio proconsule, qui ad Sardiniam missus fuerat, vivus est captus, occisa cum eo XII milia, capti mile quingenti, et a Romanis Sardinia subacta. Manlius victor captivos et Hasdrubalem Romam reportavit. Interea etiam Philippus a Laevino in Macedonia vincitur, et in Hispania a Scipionibus Hasdrubal et Mago, tertius frater Hannibalis.

Cap. XIV. (VIII.) Decimo anno post, quam Hanni- A.U.
bal in Italiam venerat, P. Sulpicio, Cn. Fulvio coss. Han- 541.
nibal usque ad quartum miliarium urbis accessit, equites eius usque ad portam. Mox consulum metu cum exercitu venientum Hannibal ad Campaniam se recepit. In Hispania a fratre eius Hasdrubale ambo Scipiones, qui per multos annos victores fuerant, interficiuntur, exercitus tamen integer mansit. Casu enim magis erant, quam virtute, decepti. Quo tempore etiam a consule Marcello Siciliae A.U.
magna pars capta est, quam tenere Afri coeperant, et no- 540.
bilissimae urbis Syracusanae praeda ingens Romam perlata est. Laevinus in Macedonia cum Philippo et multis Graeciae populis et rege Asiae Attalo amicitiam fecit, et ad Siciliam profectus Hannonem quendam, Afrorum ducem, apud Agrigentum civitatem cum ipso oppido cepit, eumque Romam cum captivis nobilibus misit. XL civita-

tes in deditionem accepit, XXVI expugnavit. Ita omni Sicilia recepta, Macedonia fracta, cum ingenti gloria Romam
A.U. 542. regressus est. Hannibal in Italia Cn. Fulvium consulem subito aggressus cum octo milibus hominum interfecit.

CAP. XV. (IX.) Interea ad Hispanias, ubi occisis duobus Scipionibus nullus Romanus dux erat, P. Corne-
A.U. 541. lius Scipio mittitur, filius P. Scipionis, qui ibidem bellum gesserat, annos natus quatuor et viginti, vir Romanorum omnium et sua aetate et posteriori tempore fere primus.
A.U. 542. Is Carthaginem Hispaniae capit, in qua omne aurum et argentum et belli apparatum Afri habebant, nobilissimos quoque obsides, quos ab Hispanis acceperant. Magonem etiam, fratrem Hannibalis, ibidem capit, quem Romam cum aliis mittit. Romae ingens laetitia post hunc nuntium fuit. Scipio Hispanorum obsides parentibus reddidit. Quare omnes fere Hispaniae ad eum uno animo transierunt. Post quae Hasdrubalem, Hannibalis fratrem, victum fugat et praedam maximam capit.

A.U. 543. CAP. XVI. Interea in Italia consul Q. Fabius Maximus Tarentum recepit, in qua ingentes copiae Hannibalis erant. Ibi etiam ducem Hannibalis Carthalonem occidit, XXV milia captivorum vendidit, praedam militibus dispertivit, pecuniam hominum venditorum ad fiscum retulit. Tum multae civitates Romanorum, quae ad Hannibalem transierant, rursus se Fabio Maximo dediderunt. (X.) Insequenti anno Scipio in Hispania egregias res egit, et per se et per fratrem suum L. Scipionem LXX civitates recepit. In Italia tamen male pugnatum est. Nam Claudius Marcellus consul ab Hannibale occisus est.

CAP. XVII. Tertio anno post, quam Scipio ad Hispaniam profectus est, rursus res inclutas gerit. Regem Hispaniarum magno proelio victum in amicitiam accepit et primus omnium a victo obsides non poposcit.

CAP. XVIII. Desperans Hannibal Hispanias contra Scipionem ducem diutius posse retineri, fratrem suum
A.U. 545. Hasdrubalem in Italiam cum omnibus copiis evocavit. Is veniens eodem itinere, quo etiam Hannibal venerat, a con-

sulibus Appio Claudio Nerone et M. Livio Salinatore apud Metaurum fluvium [et Senam, Piceni civitatem,] in insidias compositas incidit. Strenue tamen pugnans occisus est, ingentes eius copiae captae aut interfectae sunt, magnum pondus auri atque argenti Romam relatum. Post haec Hannibal diffidere de belli coepit eventu. Romanis ingens animus accessit. Itaque et ipsi evocaverunt ex Hispania P. Cornelium Scipionem. Is Romam cum ingenti A.U. 546.
gloria venit.

CAP. XIX. Q. Caecilio, L. Valerio coss. omnes civi- A.U.
tates, quae in Bruttiis ab Hannibale tenebantur, Romanis 546.
se tradiderunt.

CAP. XX. (XI.) Anno XIV. post, quam in Italiam Hannibal venerat, Scipio, qui multa in Hispania bene egerat, A.U.
consul est factus et in Africam missus. Cui viro divinum 547.
quiddam inesse existimabatur, adeo ut putaretur etiam A.U. 548.
cum numinibus habere sermonem. Is in Africa contra Hannonem, ducem Afrorum, pugnat, exercitum eius interficit. Secundo proelio castra capit cum quatuor milibus et A.U.
quingentis militibus, XI milibus occisis. Syphacem, Numi- 549.
diae regem, qui se Afris coniunxerat, capit et castra eius invadit. Syphax cum nobilissimis Numidis et infinitis spoliis Romam ab Scipione mittitur. Qua re audita omnis fere Italia Hannibalem deserit. Ipse a Carthaginiensibus redire in Africam iubetur, quam Scipio vastabat.

CAP. XXI. Ita anno XVII. ab Hannibale Italia liberata A.U.
est. (XII.) Legati Carthaginiensium pacem a Scipione 550.
petiverunt; ab eo ad senatum Romam missi sunt; quadraginta et quinque diebus his induciae datae sunt, quousque Romam ire et regredi possent. Et XXX milia pondo argenti ab his accepta sunt. Senatus ex arbitrio Scipionis pacem iussit cum Carthaginiensibus fieri. Scipio his condicionibus dedit, *ne amplius quam* XXX *naves haberent*, *ut* D *milia pondo argenti darent*, *captivos et perfugas redderent.*

CAP. XXII. Interim Hannibale veniente ad Africam pax turbata est, multa hostilia ab Afris facta sunt. Legati

tamen eorum ex urbe venientes a Romanis capti sunt et iubente Scipione dimissi. Hannibal quoque frequentibus proeliis victus a Scipione petit etiam ipse pacem. Cum ventum esset ad colloquium, iisdem condicionibus data est, quibus prius. Addita quingentis milibus pondo argenti c milia librarum propter novam perfidiam. Carthaginiensibus condiciones displicuerunt, iusseruntque Hannibalem pugnare. Infertur a Scipione et Masinissa, alio rege Numidarum, qui amicitiam cum Scipione fecerat, Carthagini bellum. (XIII.) Hannibal tres exploratores ad Scipionis castra misit, quos captos Scipio circumduci per castra iussit, ostendique eis totum exercitum, mox etiam prandium dari, dimittique, ut renuntiarent Hannibali, quae apud Romanos vidissent.

Cap. XXIII. Interea proelium ab utroque duce instructum est, quale vix ulla memoria fuit, cum peritissimi viri copias suas ad bellum educerent. Scipio victor recedit paene ipso Hannibale capto, qui primum cum multis equitibus, deinde cum xx, postremo cum quatuor evasit. Inventa in castris Hannibalis argenti pondo xx milia, auri LXXX, cetera supellectilis copiosa. Post id certamen pax
A.U. cum Carthaginiensibus facta est. Scipio Romam rediit,
551 ingenti gloria triumphavit atque Africanus ex eo appellari coeptus est. Finem accepit secundum Punicum bellum post annum nonum decimum, quam coeperat.

LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

1. 2. Bellum Macedonicum contra Philippum regem. 3. 4. Syriacum contra Antiochum regem. 5. Fulvii de Aetolis triumphus et mors Hannibalis. 6-8. Bellum Macedonicum secundum contra Perseum et Illyricum contra Gentium triumphique de iis acti. 9. Res a Mummio in Hispania prospere gestae. 10-12. Bellum Punicum tertium et Carthaginis excidium. 13 Bellum Macedonicum tertium

contra Pseudophilippum. 14. Bellum Achaicum s. Corinthium a Mummio gestum Corinthique excidium. 15. Bellum Macedonicum quartum contra Pseudoperseum. 16. Res in Hispania contra Viriathum feliciter gestae. 17 Bellum Numantinum a Scipione profligatum. 18. Attalus per testamentum populum Romanum regni heredem constituit. 19. Triumphi Iunii Bruti de Gallaecis et Lusitanis et Scipionis Africani de Numantinis. 20. Bellum contra Aristonicum in Asia infeliciter a Crasso gestum, a Perperna profligatum. 21. Carthago reparata et Romana colonia facta. 22. Bellum cum Gallis Transalpinis et Bituito, Arvernorum duce, illoque devicto triumphus. 23. Colonia Narbona deducitur. 24. Ignominiosum contra Scordiscos in Thracia bellum, Catone duce. 25. Triumphi de Sardinia et Thracia acti. 26. 27. Bellum Iugurthinum.

CAP. I. Transacto Punico bello secutum est Macedonicum contra Philippum regem. A.U. 552.

CAP. II. Quingentesimo et quinquagesimo primo anno ab urbe condita T. Quinctius Flamininus adversus Philippum rem prospere gessit. Pax ei data est his legibus: *ne Graeciae civitatibus, quas Romani contra eum defenderant, bellum inferret; ut captivos et transfugas redderet; quinquaginta solum naves haberet, reliquas Romanis daret; per annos decem quaterna milia pondo argenti praestaret, et obsidem daret filium suum Demetrium.* T. Quinctius etiam Lacedaemoniis intulit bellum. Ducem eorum Nabidem vicit et, quibus voluit condicionibus, in fidem accepit. Ingenti gloria duxit ante currum nobilissimos obsides, Demetrium Philippi filium, et Armenen Nabidis. A.U. 554.

CAP. III. (II.) Transacto bello Macedonico secutum est Syriacum contra Antiochum regem, P. Cornelio Scipione, M'. Acilio Glabrione coss. Huic Antiocho Hannibal se iunxerat, Carthaginem, patriam suam, metu, ne Romanis traderetur, relinquens. M'. Acilius Glabrio in Achaia bene pugnavit. Castra regis Antiochi nocturna pugna capta sunt, ipse fugatus. Philippo, quia contra Antiochum Romanis auxilio fuisset, filius Demetrius redditus est. A.U. 561.

CAP. IV. L. Cornelio Scipione, C. Laelio coss. Scipio Africanus fratri suo L. Cornelio Scipioni consuli le- A.U. 562

gatus contra Antiochum profectus est. Hannibal, qui cum Antiocho erat, navali proelio victus est. Ipse postea Antiochus circa Sipylum ad Magnesiam, Asiae civitatem, a consule Cornelio Scipione ingenti proelio fusus est. Auxilio fuit Romanis in ea pugna Eumenes, Attali regis frater, qui Eumeniam in Phrygia condidit. L milia peditum, III equitum eo certamine ex parte regis occisa sunt. Tum rex Antiochus pacem petiit. Iisdem condicionibus data est a senatu, quanquam victo, quibus ante offerebatur: *ut ex Europa et Asia recederet, atque intra Taurum se contineret;* X *milia talentorum et* XX *obsides praeberet; Hannibalem, concitorem belli, dederet.* Eumeni regi donatae sunt omnes Asiae civitates, quas Antiochus bello perdiderat. Et Rhodiis, qui auxilium Romanis contra regem Antiochum tulerant, multae urbes concessae sunt. Scipio Romam rediit, ingenti gloria triumphavit. Nomen et ipse ad imitationem fratris Asiagenis accepit, quia Asiam vicerat, sicut frater ipsius propter Africam domitam Africanus appellabatur.

A.U. CAP. V. Spurio Postumio Albino, Q. Marcio Philippo
566. coss. M. Fulvius de Aetolis triumphavit. Hannibal, qui victo Antiocho, ne Romanis traderetur, ad Prusiam, Bithyniae regem, fugerat, repetitus etiam ab eo est per T. Quinctium Flamininum. Et cum tradendus Romanis esset, venenum bibit et apud Libyssam in finibus Nicomediensium sepultus est.

CAP. VI. (III.) Philippo rege Macedoniae mortuo, qui et adversum Romanos bellum gesserat, et postea Romanis contra Antiochum auxilium tulerat, filius eius Perseus in Macedonia rebellavit ingentibus copiis ad bellum paratis. Nam adiutores habebat Cotyn, Thraciae regem, et Illyrici, Gentium nomine. Romanis autem in auxilium erant Eumenes, Asiae rex, Ariarathes Cappadociae, Antiochus Syriae, Ptolemaeus Aegypti, Masinissa Numidiae. Prusias autem Bithyniae, quanquam sororem Persei uxorem ha-
A.U. beret, utrisque se aequum praebuit. Dux Romanorum
581. P. Licinius consul contra eum missus est et a rege gravi

proelio victus. Neque tamen Romani, quanquam supe-
rati, regi petenti pacem praestare voluerunt, nisi his con-
dicionibus: *ut se et suos senatui et populo Rom. dede-
ret.* Mox missus contra eum L. Aemilius Paulus consul et A.U.
in Illyricum C. Anicius praetor contra Gentium. Sed Gen- 584
tius facile uno proelio victus mox se dedidit. Mater eius
et uxor et duo filii, frater quoque simul in potestatem Ro-
manorum venerunt. Ita bello intra xxx dies perfecto ante
cognitum est Gentium victum, quam coeptum bellum nun-
tiaretur.

Cap. VII. (IV.) Cum Perseo autem Aemilius Paulus
consul III Non. Septembris dimicavit, vicitque eum xx mi-
libus peditum eius occisis. Equitatus cum rege integer
fugit. Romanorum c milites amissi sunt. Urbes Macedo-
niae omnes, quas rex tenuerat, Romanis se dediderunt.
Ipse rex, cum desereretur ab amicis, venit in Pauli pote-
statem. Sed honorem ei Aemilius non quasi victo habuit.
Nam et volentem ad pedes sibi cadere non permisit, et
iuxta se in sella collocavit. Macedonibus et Illyriis hae
leges a Romanis datae: *ut liberi essent et dimidium eo-
rum tributorum praestarent, quae regibus praestitis-
sent*, ut appareret, populum Romanum pro aequitate
magis, quam avaritia dimicare. Atque in conventu finitimo-
rum populorum Paulus haec pronuntiavit et legationes
multarum gentium, quae ad eum venerant, magnificentis-
sime convivio pavit, dicens *eiusdem hominis esse debe-
re, et bello vincere, et convivii apparatu elegantem esse.*

Cap. VIII. Mox LXX civitates Epiri, quae rebellarant,
cepit, praedam militibus distribuit. Romam cum ingenti
pompa rediit in nave Persei, quae inusitatae magnitudinis
fuisse traditur, adeo ut XVI ordines dicatur habuisse re-
morum. Triumphavit autem magnificentissime in curru A.U.
aureo cum duobus filiis, utroque latere adstantibus. Du- 585
cti sunt ante currum duo regis filii et ipse Perseus, XLV
annos natus. Post eum etiam C. Anicius de Illyriis trium- A.U.
phavit. Gentius cum fratre et filiis ante currum ductus est. 586.
Ad hoc spectaculum multarum gentium reges Romam ve-

nerunt. Inter alios etiam venit Attalus atque Eumenes, Asiae reges, et Prusias Bithyniae. Magno honore accepti sunt et permittente senatu dona, quae attulerant, in Capitolio posuerunt. Prusias etiam filium suum Nicomedem senatui commendavit.

Cap. IX. Insequenti anno L. Mummius in Hispania bene pugnavit. Marcellus postea consul res ibidem prospere gessit.

A.U. 603. Cap. X. (V.) Tertium deinde bellum contra Carthaginem suscipitur, sexcentesimo et altero anno ab urbe condita, L. Manlio Censorino et M'. Manilio coss., anno LI. post, quam secundum Punicum bellum transactum erat. Hi profecti Carthaginem oppugnaverunt. Contra eos Hasdrubal, dux Carthaginiensium, dimicabat. Phamea, dux alius, equitatui praeerat Carthaginiensium. Scipio tunc, Scipionis Africani nepos, tribunus ibi militabat. Huius apud omnes ingens metus et reverentia erat. Nam et paratissimus ad dimicandum et consultissimus habebatur. Itaque per eum multa prospere a consulibus gesta sunt, nec quidquam magis vel Hasdrubal vel Phamea vitabant, quam contra eam Romanorum partem committere, ubi Scipio dimicabat.

A.U. 604. Cap. XI. Per idem tempus Masinissa, rex Numidarum, per annos sexaginta fere amicus populi Romani, anno vitae XCVII. mortuus XLIV filiis relictis Scipionem divisorem regni inter filios esse iussit.

A.U. 605. 606. Cap. XII. Cum igitur clarum Scipionis nomen esset, iuvenis adhuc consul est factus et contra Carthaginem missus. Is eam cepit ac diruit. Spolia ibi inventa, quae variarum civitatum excidiis Carthago collegerat, et ornamenta urbium civitatibus Siciliae, Italiae, Africae reddidit, quae sua recognoscebant. Ita Carthago septingentesimo anno, quam condita erat, deleta est. Scipio nomen, quod avus eius acceperat, meruit, scilicet ut propter virtutem etiam ipse Africanus iunior vocaretur.

Cap. XIII. (VI.) Interim in Macedonia quidam Pseudophilippus arma movit, et Romanum praetorem, P. Iu-

ventium, contra se missum ad internecionem vicit. Post
eum Q. Caecilius Metellus dux a Romanis contra Pseudo-
philippum missus est et xxv milibus ex militibus eius oc-
cisis Macedoniam recepit, ipsum etiam Pseudophilippum
in potestatem suam redegit.

CAP. XIV. Corinthiis quoque bellum indictum est,
nobilissimae Graeciae civitati, propter iniuriam legatorum
Romanorum. Hanc Mummius consul cepit ac diruit. Tres A.U.
igitur Romae simul celeberrimi triumphi fuerunt: Africani 606.
ex Africa, ante cuius currum ductus est Hasdrubal, Metelli
ex Macedonia, cuius currum praecessit Andriscus, qui
et Pseudophilippus, Mummii ex Corintho, ante quem
signa aenea et pictae tabulae et alia urbis clarissimae or-
namenta praelata sunt.

CAP. XV. (VII.) Iterum in Macedonia Pseudoperseus, A.U.
qui se Persei filium esse dicebat, collectis servitiis rebel- 610
lavit, et cum sexdecim armatorum milia haberet, a Tremel-
lio quaestore superatus est.

CAP. XVI. Eodem tempore Metellus in Celtiberia A.U.
apud Hispanos res egregias gessit. Successit ei Q. Pom- 610
peius. Nec multo post Q. quoque Caepio ad idem bellum A.U.
missus est, quod quidam Viriathus contra Romanos in Lu- 611.
sitania gerebat. Quo metu Viriathus a suis interfectus est,
cum quatuordecim annis Hispanias adversum Romanos
movisset. Pastor primo fuit, mox latronum dux, postremo
tantos ad bellum populos concitavit, ut assertor contra
Romanos Hispaniae putaretur. Et cum interfectores eius
praemium a Caepione consule peterent, responsum est
*nunquam Romanis placuisse, imperatorem a suis mili-
tibus interfici.*

CAP. XVII. (VIII.) Q. Pompeius deinde consul a Nu- A.U.
mantinis, quae Hispaniae civitas fuit opulentissima, supera- 611.
tus pacem ignobilem fecit. Post eum C Hostilius Mancinus A.U.
consul iterum cum Numantinis pacem fecit infamem, quam 615.
populus et senatus iussit infringi atque ipsum Mancinum
hostibus tradi, ut in illo, quem auctorem foederis habe-
bant, iniuriam soluti foederis vindicarent. Post tantam igi-

tur ignominiam, qua a Numantinis bis Romani exercitus
fuerant subiugati, P. Scipio Africanus secundo consul
A.U. factus et ad Numantiam missus est. Is primum militem vi-
618. tiosum et ignavum exercendo magis quam puniendo sine
aliqua acerbitate correxit, tum multas Hispaniae civitates
partim bello cepit, partim in deditionem accepit, postremo
ipsam Numantiam, diu obsessam, fame confecit et a solo
evertit, reliquam provinciam in fidem accepit.

Cap. XVIII. Eo tempore Attalus rex Asiae, frater
Eumenis, mortuus est heredemque populum Romanum
reliquit. Ita imperio Romano per testamentum Asia accessit.

A.U. Cap. XIX. Mox etiam Decimus Iunius Brutus de Gal-
620. laecis et Lusitanis triumphavit magna gloria. Et P. Scipio Africanus de Numantinis secundum triumphum egit
XIV. anno post, quam priorem de Africa egerat.

Cap. XX. Motum interim in Asia bellum est ab Aristonico Eumenis filio, qui ex concubina susceptus fuerat.
A.U. Is Eumenes frater Attali fuerat. Adversus eum missus
621. pontifex P. Licinius Crassus infinita regum habuit auxilia.
Nam et Bithyniae rex Nicomedes Romanos iuvit, et Mithridates Ponticus, cum quo bellum postea gravissimum
fuit, et Ariarathes Cappadox, et Pylaemenes Paphlagon.
Victus est tamen Crassus in proelio et interfectus. Caput
eius Aristonico oblatum est, corpus Smyrnae sepultum.
A.U. Postea Perperna, consul Romanus, qui successor Crasso
622. veniebat, audita belli fortuna ad Asiam celeravit et acie
victum Aristonicum apud Stratonicen civitatem, quo fugerat, fame ad deditionem compulit. Aristonicus iussu senatus Romae in carcere strangulatus est. Triumphari enim
de eo non poterat, quia Perperna apud Pergamum Romam rediens diem obierat.

A.U. Cap. XXI. L. Caecilio Metello et T. Quinctio Fla-
629. minino coss. Carthago in Africa iussu senatus reparata
est, quae nunc manet, annis duobus et viginti post, quam
a Scipione fuerat eversa. Deducti eo sunt cives Romani.

CAP. XXII. (X.) Anno DCXXVII. ab urbe condita C. A.U.
Cassius Longinus et Sex. Domitius Calvinus consules 628.
Gallis transalpinis bellum intulerunt, et Arvernorum tunc nobilissimae civitati atque eorum duci Bituito, infinitamque multitudinem iuxta Rhodanum fluvium interfecerunt. Praeda ex torquibus Gallorum ingens Romam perlata est. Bituitus se Domitio dedidit atque ab eo Romam deductus A.U.
est, magnaque gloria consules ambo triumphaverunt. 633.

CAP. XXIII. M. Porcio Catone et Q. Marcio Rege A.U.
coss. DCXXXIII. anno ab urbe condita Narbona in Gallia co- 634.
lonia deducta est. Postea L. Metello et Q. Mucio Scae- A.U. 635.
vola coss. de Dalmatia triumphatum est.

CAP. XXIV. Ab urbe condita anno XXXVDC. C. Cato A.U.
consul Scordiscis intulit bellum ignominioseque pugnavit. 638.

CAP. XXV. C. Caecilio Metello et Cn. Carbone coss. A.U.
duo Metelli fratres eodem die, alterum ex Sardinia, alte- 641.
rum ex Thracia triumphum egerunt, nuntiatumque Romae est Cimbros e Gallia in Italiam transisse.

CAP. XXVI. (XI.) P. Scipione Nasica et L. Calpur- A.U.
nio Bestia coss. Iugurthae, Numidarum regi, bellum illa- 643.
tum est, quod Adherbalem et Hiempsalem, Micipsae filios, fratres suos, reges et P. R. amicos, interemisset. Missus adversus eum consul Calpurnius Bestia, corruptus regis pecunia, pacem cum eo flagitiosissimam fecit, quae a senatu improbata est. Postea contra eundem, insequenti A.U.
anno, Spurius Postumius Albinus profectus est. Is quo- 644.
que per fratrem ignominiose contra Numidas pugnavit.

CAP. XXVII. Tertio missus Q. Caecilius Metellus con- A.U.
sul exercitum ingenti severitate et moderatione correctum, 645.
cum nihil in quenquam cruentum faceret, ad disciplinam Romanam reduxit. Iugurtham variis proeliis vicit, elephantos eius occidit vel cepit, multas civitates ipsius in deditionem accepit. Et cum iam bello finem positurus esset, successum est ei a C. Mario. Is Iugurtham et Bocchum, Mauretaniae regem, qui auxilium Iugurthae ferre coeperat, pariter superavit. Aliquanta et ipse oppida Numidiae cepit, belloque termimum posuit capto Iugurtha per

quaestorem suum Cornelium Sullam, ingentem virum, tra-
dente Boccho Iugurtham, qui pro eo ante pugnaverat. A
A.U. M. Iunio Silano, collega Q. Metelli, Cimbri in Gallia et a
645. Minucio Rufo in Macedonia Scordisci et Triballi, et a Ser-
A.U. 646. vilio Caepione in Hispania Lusitani victi sunt. Et duo
A.U. triumphi de Iugurtha, primus per Metellum, secundus per
647. Marium acti sunt. Ante currum tamen Marii Iugurtha cum
duobus filiis ductus est catenatus et mox iussu consulis in
carcere strangulatus.

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

1. 2. Bellum Cimbricum sociis Germanorum et Gallorum gentibus post magnam cladem compressum. 3. Bellum sociale in Italia summo rerum discrimine gestum. 4. Bellum civile primum, seu Marianum. 5—9. Bellum Mithridaticum, cui interponitur Thracium, et Mariani continuatio et finis.

Cap. I. Dum bellum in Numidia contra Iugurthan geritur, Romani consules M. Manlius et Q. Caepio a Cimbris et Teutonibus et Tigurinis et Ambronibus, quae erant Germanorum et Gallorum gentes, victi sunt iuxta flumen Rhodanum, et ingenti internecione [attriti] etiam castra sua et magnam partem exercitus perdiderunt. Timor Romae grandis fuit, quantus vix Hannibalis, tempore Punici belli, ne iterum Galli Romam venirent. Ergo Marius post victoriam Iugurthinam secundo consul est factus, bellumque ei contra Cimbros et Teutonas decretum est. Tertio quoque ei et quarto delatus est consulatus, quia bellum Cimbricum protrahebatur. Sed in quarto consulatu collegam habuit Q. Lutatium Catulum. Cum Cimbris itaque conflixit, et duobus proeliis cc milia hostium cecidit, LXXX milia cepit et ducem eorum Teutobodum, propter quod meritum absens quinto consul est factus.

Cap. II. Interea Cimbri et Teutones, quorum copia

adhuc infinita erat, ad Italiam transierunt. Iterum a C. Mario et Q. Catulo contra eos dimicatum est, sed a Catuli parte felicius. Nam proelio, quod simul ambo gesserunt, CXL milia aut in pugna, aut in fuga caesa sunt, LX milia capta. Romani milites ex utroque exercitu trecenti perierunt. Tria et triginta Cimbris signa sublata sunt. Ex his exercitus Marii duo reportavit, Catuli exercitus XXX et unum. Is belli finis fuit. Triumphus utrique decretus est.

CAP. III. (II.) Sex. Iulio Caesare et L. Marcio Philippo A.U.
coss. sexcentesimo quinquagesimo nono anno ab urbe con- 661.
dita, cum prope alia omnia bella cessarent, in Italia gravissimum bellum Picentes, Marsi, Pelignique moverunt, qui, cum annis numerosis iam populo Romano obedirent, tum libertatem sibi aequam asserere coeperunt. Pernicio-
sum admodum hoc bellum fuit. P. Rutilius consul in eo A.U.
occisus est, Caepio, nobilis iuvenis, et Porcius Cato, alius 662.
consul. Duces autem adversus Romanos Picentibus et A.U.
Marsis fuerunt T. Vettius, Hierius Asinius, T. Herennius, 663.
A. Cluentius. A Romanis bene contra eos pugnatum est a C. Mario, qui sexies consul fuerat, et a Cn. Pompeio, maxime tamen a L. Cornelio Sulla, qui inter alia egregia ita Cluentium, hostium ducem, cum magnis copiis fudit, ut ex suis unum amitteret. Quadriennio, cum gravi tamen calamitate, hoc bellum tractum est. Quinto demum anno finem accepit per L. Cornelium Sullam consulem, cum antea in eodem bello ipse multa strenue, sed praetor egisset.

CAP. IV. (III.) Anno urbis conditae DCLXII primum A.U.
Romae bellum civile commotum est, eodem anno etiam 664.
Mithridaticum. Caussam bello civili C. Marius sexies consul dedit. Nam cum Sulla consul contra Mithridaten gesturus bellum, qui Asiam et Achaiam occupaverat, mitteretur, isque exercitum in Campania paulisper teneret, ut belli socialis, de quo diximus, quod intra Italiam gestum fuerat, reliquiae tollerentur, Marius affectavit, ut ipse ad bellum Mithridaticum mitteretur. Qua re Sulla commotus cum exercitu ad urbem venit. Illic contra Marium et Sul-

picium dimicavit. Primus urbem Romam armatus ingressus est, Sulpicium interfecit, Marium fugavit, atque ita
A. U. consulibus ordinatis in futurum annum Cn. Octavio et L.
665. Cornelio Cinna ad Asiam profectus est

Cap. V. Mithridates enim, qui Ponti rex erat atque Armeniam minorem et totum Ponticum mare in circuitu cum Bosporo tenebat, primo Nicomeden, amicum populi Romani, Bithynia voluit expellere, senatuique mandavit, bellum se ei propter iniurias, quas passus fuerat, illaturum. A senatu responsum est Mithridati, si id faceret, quod bellum a Romanis et ipse pateretur. Quare iratus Cappadociam statim occupavit et ex ea Ariobarzanen, regem et amicum populi Romani, fugavit. Mox etiam Bithyniam invasit et Paphlagoniam pulsis ex ea regibus, amicis populi Romani, Pylaemene et Nicomede. Inde Ephesum contendit et per omnem Asiam literas misit, ut, ubicunque inventi essent cives Romani, uno die occiderentur.

Cap. VI. Interea etiam Athenae, civitas Achaiae, ab Aristione Atheniensi Mithridati tradita est. Miserat enim iam ad Achaiam Mithridates Archelaum, ducem suum, cum centum et viginti milibus equitum ac peditum, per quem etiam reliqua Graecia occupata est. (IV.) Sulla Archelaum apud Piraeum, non longe ab Athenis, obsedit, ipsamque urbem cepit. Postea commisso proelio contra Archelaum ita eum vicit, ut ex cxx milibus vix decem Archelao superessent, ex Sullae exercitu xiv tantum homines interficerentur. Hac pugna Mithridates cognita lxv milia lectissima ex Asia Archelao misit, contra quem Sulla iterum commisit. Primo proelio xv milia hostium interfecta sunt, filiusque Archelai Diogenes. Secundo omnes Mithridatis copiae exstinctae sunt, Archelaus ipse triduo nudus in paludibus latuit. Hac re audita Mithridates cum Sulla de pace agi iussit.

Cap. VII. Interim eo tempore Sulla etiam Dardanos, Scordiscos, Dalmatas et Maedos partim vicit, alios in fidem accepit. Sed cum legati a rege Mithridate, qui pacem petebant, venissent, non aliter se daturum Sulla esse

respondit, nisi rex relictis iis, quae occupaverat, ad regnum suum redisset. Postea tamen ad colloquium ambo A.U.
venerunt. Pax inter eos ordinata est, ut Sulla ad bellum 668.
civile festinans a tergo periculum non haberet. (V.) Nam dum Sulla in Achaia atque Asia Mithridatem vincit, Marius, A.U.
qui fugatus erat, et Cornelius Cinna, unus ex consulibus, 665.
bellum in Italia repararunt et ingressi urbem Romam nobilissimos ex senatu et consulares viros interfecerunt, multos proscripserunt, ipsius Sullae domo eversa filios et uxorem ad fugam compulerunt. Universus reliquus senatus ex urbe fugiens ad Sullam in Graeciam venit, orans, ut patriae subveniret. Ille in Italiam traiecit, bellum civile gesturus adversus Norbanum et Scipionem consules. Et primo proelio contra Norbanum dimicavit non longe A.U.
a Capua. Tum VII milia eius cecidit, VI milia cepit, CXXIV 669.
suorum amisit. Inde etiam ad Scipionem se convertit et ante proelium totum eius exercitum sine sanguine in deditionem accepit.

CAP. VIII. Sed cum Romae mutati consules essent, A.U
Marius, Marii filius, ac Papirius Carbo consulatum acce- 670.
pissent, Sulla contra Marium iuniorem dimicavit et XX milibus eius occisis CCCC de suis perdidit. Mox etiam urbem ingressus est. Marium, Marii filium, Praenesten persecutus obsedit et ad mortem compulit. Rursus pugnam gravissimam habuit contra Lamponium et Carinatem, duces partis Marianae, ad portam Collinam. LXX milia hostium in eo proelio contra Sullam fuisse dicuntur. XII milia se Sullae dediderunt, ceteri in acie, in castris, in fuga, insatiabili ira victoris consumpti sunt. (VI.) Cn. quoque Carbo, consul alter, ab Arimino ad Siciliam fugit et ibi per Cn. Pompeium interfectus est, quem adolescentem Sulla atque annos unum et viginti natum cognita eius industria tantis exercitibus praefecerat, ut secundus a Sulla haberetur.

CAP. IX. Occiso ergo Carbone Siciliam Pompeius recepit. Transgressus inde ad Africam Domitium, Marianae partis ducem, et Hiarbam, regem Mauretaniae, qui Domi-

A.U. 672. tio auxilium ferebat, occidit. Post haec Sulla de Mithridate ingenti gloria triumphavit. Cn. etiam Pompeius, quod nulli Romanorum tributum erat, quartum et xx. annum agens de A.U. 673. Africa triumphavit. Hunc finem habuerunt duo bella funestissima, Italicum, quod et sociale dictum est, et civile, quae ambo tracta sunt per annos decem. Consumpserunt ultra CL milia hominum, viros consulares XXIV, praetorios VII, aedilicios LX, senatores fere CC.

LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM.

1. Bellum Sertorianum in Hispania eius auctore a suis occiso finitum. 2. Bellum in Macedonia et conterminis regionibus et triumphus Scribonii Curionis inde actus. 3. Servilii Isaurici, qui et primus Taurum penetravit, de Cilicia, Lycia et Isauris victoriae et triumphus. 4. Bellum in Illyrico et Dalmatia a Cosconio prospere gestum. 5. Lepidi consulis motus civiles oppressi, et triumphi aliquorum ducum. 6. Nicomedes, Bithyniae rex, moriens Romanos facit heredes. Sequuntur varia bella, veluti Mithridaticum tertium; 7. servile a Spartaco concitatum et post multas calamitates a Licinio Crasso tertio anno compositum; 8. Mithridatici, Tigranis, Armeniae regis, auxilio confirmati, continuatio et 9. fortuna secunda; 10. contra Thracas et Danubii accolas; Luculli utriusque, qui duces fuerant, triumphi; 11. Creticum subacta insula a Metello confectum. Apion, Libyae rex, populum Romanum heredem constituit; 12. piraticum Pompeio, Mithridaticum eodem duce profligatum. 13. 14. Res a Pompeio contra Tigranem aliosque Asiae reges et populos gestae et regnorum inde conversio. 15. Coniuratio Catilinaria. 16. Metelli et Pompeii triumphi. 17. Iulii Caesaris bellum Gallicum. 18. Crassi Parthicum cum eius nece et exercitus clade gestum. 19. Bellum civile inter Caesarem et Pompeium, variae eius vices, Pompeioque victo et interfecto aucta Caesaris potentia et occisio.

A.U. 674. CAP. I. Marco Aemilio Lepido, Q. Catulo consulibus, cum Sulla rem publicam composuisset, bella nova exarserunt, unum in Hispania, aliud in Pamphylia et Cili-

cia, tertium in Macedonia, quartum in Dalmatia. Nam Sertorius, qui partium Marianarum fuerat, timens fortunam ceterorum, qui interempti erant, ad bellum commovit Hispanias. Missi sunt contra eum duces Q. Caecilius Metellus, filius eius, qui Iugurtham regem vicit, et L. Domitius praetor. A Sertorii duce Hirtuleio Domitius occisus est. Metellus vario successu contra Sertorium dimicavit. Postea cum impar pugnae solus Metellus putaretur, Cn. Pompeius ad Hispanias missus est. Ita duobus ducibus adversis Sertorius fortuna varia saepe pugnavit. Octavo demum anno A.U.
a suis occisus est. Et finis ei bello datus est per Cn. Pom- 680.
peium adolescentem et Q. Metellum Pium atque omnes prope Hispaniae in dicionem populi Romani redactae sunt.

CAP. II. Ad Macedoniam missus est Appius Clau- A.U.
dius. Post consulatum levia proelia habuit contra varias 674.
gentes, quae Rhodopam provinciam incolebant, atque ibi morbo mortuus est. Missus ei successor C. Scribonius A.U.
Curio post consulatum. Is Dardanos vicit et usque ad Da- 677.
nubium penetravit, triumphumque meruit et intra trien- A.U.
nium finem bello dedit. 681.

CAP. III. Ad Ciliciam et Pamphyliam missus est P. Servilius ex consule, vir strenuus. Is Ciliciam subegit, A.U.
Lyciae urbes clarissimas oppugnavit et cepit, in his Pha- 674.
selidem, Olympum, Corycum Ciliciae. Isauros quoque aggressus ad deditionem redegit, atque intra triennium bello finem dedit. Primus omnium Romanorum in Tauro iter fecit. Revertens triumphum accepit et nomen Isaurici meruit.

CAP. IV. Ad Illyricum missus est C. Cosconius pro consule. Multam partem Dalmatiae subegit, Salonas cepit et composito bello Romam post biennium rediit.

CAP. V. (IV.) Iisdem temporibus consul M. Aemilius A.U.
Lepidus, Catuli collega, bellum civile voluit commovere, 674.
intra tamen unam aestatem motus eius oppressus est. Ita uno tempore multi simul triumphi fuerunt, Metelli ex Hispania, Pompeii secundus ex Hispania, Curionis ex Macedonia, Servilii ex Isauria.

A.U. CAP. VI. (V.) Anno urbis conditae DCLXXVI. L. Lici-
678. nio Lucullo et M. Aurelio Cotta coss. mortuus est Nico-
medes, rex Bithyniae, et per testamentum populum Ro-
manum fecit heredem. Mithridates pace rupta Bithyniam
et Asiam rursus voluit invadere. Adversus eum ambo con-
sules missi variam habuere fortunam. Cotta apud Chalce-
donem victus ab eo acie, etiam intra oppidum coactus est
et obsessus. Sed cum se inde Mithridates Cyzicum trans-
tulisset, ut Cyzico capta totam Asiam invaderet, Lucullus
ei alter consul occurrit. Ac dum Mithridates in obsidione
Cyzici commoratur, ipse eum a tergo obsedit, fameque
consumpsit, et multis proeliis vicit, postremo Byzantium,
quae nunc Constantinopolis est, fugavit. Navali quoque
proelio duces eius Lucullus oppressit. Ita una hieme et
aestate a Lucullo centum fere milia regis exstincta sunt.

A.U. CAP. VII. (VI.) Anno urbis Romae DCLXXVIII. Mace-
680. doniam provinciam M. Licinius Lucullus accepit, conso-
brinus Luculli, qui contra Mithridaten bellum gerebat.
A.U. Et in Italia novum bellum subito commotum est. Septua-
679. ginta enim quatuor gladiatores ducibus Spartaco, Crixo
et Oenomao, effracto Capuae ludo, effugerunt, et per Ita
liam vagantes paene non levius bellum in ea, quam Hanni-
A.U. bal moverat, paraverunt. Nam multis ducibus et duobus
680. simul Romanorum consulibus victis sexaginta fere milium
armatorum exercitum congregaverunt, victique sunt in
A.U. Apulia a M. Licinio Crasso proconsule, et post multas ca-
681. lamitates Italiae tertio anno bello huic finis impositus est.

A.U. CAP. VIII. (VII.) Sexcentesimo octogesimo primo
681. urbis conditae anno, P. Cornelio Lentulo et Cn. Aufidio
Oreste coss. duo tantum gravia bella in imperio Romano
erant, Mithridaticum et Macedonicum. Haec duo Luculli
agebant, L. Lucullus et M. Lucullus. L. ergo Lucullus post
pugnam Cyzicenam, qua vicerat Mithridaten, et navalem,
qua duces eius oppresserat, persecutus est eum, et rece-
pta Paphlagonia atque Bithynia etiam regnum eius invasit,
Sinopen et Amison, civitates Ponti nobilissimas, cepit.
Secundo proelio apud Cabira civitatem, quo ingentes co-

pias ex omni regno adduxerat Mithridates, cum xxx milia lectissima regis a quinque milibus Romanorum vastata essent, Mithridates fugatus est et castra eius direpta. Armenia quoque minor, quam tenuerat, eidem sublata est. Susceptus tamen est Mithridates post fugam a Tigrane, Armeniae rege, qui tum ingenti gloria imperabat, Persas saepe vicerat, Mesopotamiam occupaverat et Syriam et Phoenices partem.

Cap. IX. Ergo Lucullus repetens hostem fugatum etiam regnum Tigranis, qui Armeniis imperabat, ingressus
est. Tigranocerta, civitatem Arzanenae, nobilissimam re- A.U.
gni Armeniaci, cepit, ipsum regem cum sexcentis milibus 683.
clibanariorum et centum milibus sagittariorum et armatorum venientem xviii milia militum habens ita vicit, ut ma-
gnam partem Armeniorum deleverit. Inde Nisibin pro- A.U.
fectus eam quoque civitatem cum regis fratre cepit. Sed 684.
ii, quos in Ponto Lucullus reliquerat cum exercitus parte, ut regiones victas et iam Romanorum tuerentur, negligenter se et avare agentes occasionem iterum Mithridati in Pontum irrumpendi dederunt, atque ita bellum renovatum
est. Lucullo paranti capta Nisibi contra Persas expeditio- A.U.
nem successor est missus. 685.

Cap. X. (VIII.) Alter autem Lucullus, qui Macedo- A.U.
niam administrabat, Bessis primus Romanorum intulit bel- 681
lum atque eos ingenti proelio in Haemo monte superavit. Oppidum Uscudamam, quod Bessi habitabant, eodem die, quo aggressus est, vicit, Cabylen cepit, usque Danubium penetravit. Inde multas supra Pontum positas civitates aggressus est. Illic Apolloniam evertit, Calatin, Parthenopolin, Tomos, Histrum, Burziaonem cepit belloque confecto Romam rediit. Ambo tum triumphaverunt, Lucullus, qui contra Mithridaten pugnaverat, maiori gloria, cum tantorum regnorum victor redisset.

Cap. XI. (IX.) Confecto bello Macedonico, manente Mithridatico, quod recedente Lucullo rex collectis auxi-
liis reparaverat, bellum Creticum ortum est. Ad id missus A.U.
Q. Caecilius Metellus ingentibus proeliis intra triennium 683.

omnem provinciam cepit, appellatusque est Creticus atque
A.U. ex insula triumphavit. Quo tempore Libya quoque Ro-
686. mano imperio per testamentum Apionis, qui rex eius fuerat, accessit, in qua inclutae civitates erant Berenice, Ptolemais et Cyrene.

CAP. XII. (X.) Dum haec geruntur, piratae omnia maria infestabant ita, ut Romanis, toto orbe victoribus, sola navigatio tuta non esset. Quare id bellum Cn. Pompeio
A.U. decretum est. Quod intra paucos menses ingenti et feli-
685. citate et celeritate confecit. Mox ei delatum bellum etiam contra regem Mithridaten et Tigranen. Quo suscepto Mithridaten in Armenia minore nocturno proelio vicit, castra diripuit, quadraginta milibus eius occisis viginti tantum de exercitu suo perdidit et duos centuriones. Mithridates cum uxore fugit et duobus comitibus. Neque multo post, cum in suos saeviret, Pharnacis, filii sui, apud milites seditione ad mortem coactus venenum hausit. Hunc finem habuit
A.U. Mithridates. Periit autem apud Bosporum, vir ingentis
688. industriae consiliique. Regnavit annis sexaginta, vixit septuaginta duobus, contra Romanos bellum habuit annis quadraginta.

A.U. CAP. XIII. (XI.) Tigrani deinde Pompeius bellum in-
686. tulit. Ille se ei dedit, et in castra Pompeii sexto decimo miliario ab Artaxata venit, ac diadema suum, cum procubuisset ad genua Pompeii, in manibus ipsi collocavit. Quod ei Pompeius reposuit, honorificeque eum habitum regni tamen parte multavit et grandi pecunia. Adempta est ei Syria, Phoenice, Sophene, sex milia praeterea talentorum argenti, quae populo Romano daret, quia bellum sine caussa Romanis commovisset.

CAP. XIV. Pompeius mox etiam Albanis bellum intulit, et eorum regem Oroden ter vicit, postremo per epistolas et munera rogatus veniam ei ac pacem dedit. Iberiae quoque regem Artocen vicit acie et in deditionem accepit. Armeniam minorem Deiotaro, Galatiae regi, donavit, quia socius belli Mithridatici fuerat. Attalo et Pylaemeni Paphlagoniam reddidit. Aristarchum Colchis regem imposuit.

Mox Ituraeos et Arabas vicit. Et cum venisset in Syriam, Seleuciam, vicinam Antiochiae civitatem, libertate donavit, quod regem Tigranen non recepisset. Antiochensibus obsides reddidit. Aliquantum agrorum Daphnensibus dedit, quo lucus ibi spatiosior fieret, delectatus loci amoenitate et aquarum abundantia. Inde ad Iudaeam transgres- A.U.
sus Hierosolyma, caput gentis, tertio mense cepit, duo- 689.
decim milibus Iudaeorum occisis, ceteris in fidem acceptis. His gestis in Asiam se recepit et finem antiquissimo bello dedit.

Cap. XV. (XII.) M. Tullio Cicerone oratore et C.
Antonio coss. anno ab urbe condita DCLXXXIX. L. Sergius A.U.
Catilina, nobilissimi generis vir, sed ingenii pravissimi, 689.
ad delendam patriam coniuravit cum quibusdam, claris quidem, sed audacibus viris. A Cicerone urbe expulsus
est. Socii eius deprehensi in carcere strangulati sunt. Ab A.U.
Antonio, altero consule, Catilina ipse proelio victus est et 690.
interfectus.

Cap. XVI. (XIII.) Sexcentesimo nonagesimo anno A.U.
ab urbe condita D. Iunio Silano et L. Murena coss. Metel- 690.
lus de Creta triumphavit, Pompeius de bello piratico et A.U. 691.
Mithridatico. Nulla unquam pompa triumphi similis fuit. Ducti sunt ante eius currum filii Mithridatis, filius Tigranis et Aristobulus, rex Iudaeorum, praelata est ingens pecunia, auri atque argenti infinitum. Hoc tempore nullum per orbem terrarum grave bellum erat.

Cap. XVII. (XIV.) Anno urbis conditae DCXCIII. C. A.U.
Iulius Caesar, qui postea imperavit, cum L. Bibulo con- 693.
sul est factus. Decreta est ei Gallia et Illyricum cum legionibus decem. Is primo vicit Helvetios, qui nunc Sequani appellantur, deinde vincendo per bella gravissima usque ad Oceanum Britannicum processit. Domuit autem annis novem fere omnem Galliam, quae inter Alpes, flumen Rhodanum, Rhenum et Oceanum est et circuitu patet
ad bis et tricies centena milia passuum. Britannis mox A.U.
bellum intulit, quibus ante eum ne nomen quidem Roma- 698.
norum cognitum erat, et eos quoque victos obsidibus ac-

ceptis stipendiarios fecit. Galliae autem tributi nomine annuum imperavit sestertium quadringenties, Germanosque trans Rhenum aggressus immanissimis proeliis vicit. Inter tot successus ter male pugnavit, apud Arvernos semel praesens et absens in Germania bis. Nam legati eius duo, Titurius et Aurunculeius, per insidias caesi sunt.

CAP. XVIII. (XV.) Circa eadem tempora, anno ur-
A.U. bis conditae DCXCVII., M. Licinius Crassus, collega Cn. Pom-
697. peii Magni in consulatu secundo, contra Parthos missus
A.U. est, et cum circa Carras contra omina et auspicia dimicas-
699. set, a Surena, Orodis regis duce, victus ad postremum
interfectus est cum filio, clarissimo et praestantissimo iuvene. Reliquiae exercitus per C. Cassium quaestorem servatae sunt, qui singulari animo perditas res tanta virtute restituit, ut Persas rediens trans Euphratem crebris proeliis vinceret.

CAP. XIX. (XVI.) Hinc iam bellum civile successit exsecrandum et lacrimabile, quo praeter calamitates, quae in proeliis acciderunt, etiam populi Romani fortuna mutata est. Caesar enim rediens ex Gallia victor coepit poscere alterum consulatum atque ita, ut sine dubietate ei aliqua deferretur. Contradictum est a Marcello consule,
A.U. a Bibulo, a Pompeio, a Catone, iussusque dimissis exer-
703. citibus ad urbem redire. Propter quam iniuriam ab Arimi-
no, ubi milites congregatos habebat, adversum patriam cum exercitu venit. Consules cum Pompeio senatusque omnis atque universa nobilitas ex urbe fugit et in Graeciam transiit. Apud Epirum, Macedoniam, Achaiam Pompeio duce senatus contra Caesarem bellum paravit.

CAP. XX. Caesar vacuam urbem ingressus dictatorem se fecit. Inde Hispanias petiit. Ibi Pompeii exercitus validissimos et fortissimos cum tribus ducibus, L. Afranio, M. Petreio, M. Varrone, superavit. Inde regressus in Graeciam transiit, adversum Pompeium dimicavit. Primo proelio victus est et fugatus, evasit tamen, quia nocte interveniente Pompeius sequi noluit, dixitque Caesar, *nec Pompeium scire vincere, et illo tantum die se po-*

tuisse superari. Deinde in Thessalia apud Palaeopharsalum productis utrimque ingentibus copiis dimicaverunt. Pompeii acies habuit XL milia peditum, equites in sinistro cornu sexcentos, in dextro quingentos, praeterea totius Orientis auxilia, totam nobilitatem, innumeros senatores, praetorios, consulares et qui magnorum iam bellorum victores fuissent. Caesar in acie sua habuit peditum non integra XXX milia, equites mile.

Cap. XXI. Nunquam adhuc Romanae copiae in unum neque maiores, neque melioribus ducibus convenerant, totum terrarum orbem facile subacturae, si contra barbaros ducerentur. Pugnatum tamen est ingenti contentione, victusque ad postremum Pompeius et castra eius direpta sunt. Ipse fugatus Alexandriam petiit, ut a rege Aegypti, cui tutor a senatu datus fuerat propter iuvenilem eius aetatem, acciperet auxilia. Qui fortunam magis quam amici- A.U.
tiam secutus occidit Pompeium, caput eius et anulum Cae- 704.
sari misit. Quo conspecto Caesar etiam lacrimas fudisse dicitur, tanti viri intuens caput et generi quondam sui.

Cap. XXII. (XVII.) Mox Caesar Alexandriam venit. Ipsi quoque Ptolemaeus parare voluit insidias, qua caussa regi bellum illatum est. Victus in Nilo periit inventumque est corpus eius cum lorica aurea. Caesar Alexandria potitus regnum Cleopatrae dedit, Ptolemaei sorori, cum qua consuetudinem stupri habuerat. Rediens inde Caesar Pharnacem, Mithridatis Magni filium, qui Pompeio in auxilium apud Thessaliam fuerat, rebellantem in Ponto atque multas populi Romani provincias occupantem, vicit A.U.
acie, postea ad mortem coëgit. 705.

Cap. XXIII. (XVIII.) Inde Romam regressus tertio A.U.
se consulem fecit cum M. Aemilio Lepido, qui ei magister 706.
equitum dictatori ante annum fuerat. Inde in Africam profectus est, ubi infinita nobilitas cum Iuba, Mauretaniae rege, bellum reparaverat. Duces autem Romani erant P. Cornelius Scipio, ex genere antiquissimo Scipionis Africani (hic etiam socer Pompeii Magni fuerat), M. Petreius, Q. Varus, M. Porcius Cato, L. Cornelius Faustus, Sullae

dictatoris filius. Contra hos commisso proelio post multas dimicationes victor fuit Caesar. Cato, Scipio, Petreius, Iuba, ipsi se occiderunt. Faustus, Pompeii gener, a Caesare interfectus est.

A.U. 707. Cap. XXIV. (XIX.) Post annum Caesar Romam regressus quarto se consulem fecit et statim ad Hispanias est profectus, ubi Pompeii filii, Cnaeus et Sextus, ingens bellum reparaverant. Multa proelia fuerunt, ultimum apud Mundam civitatem, in quo adeo Caesar paene victus est, ut fugientibus suis se voluerit occidere, ne post tantam rei militaris gloriam in potestatem adolescentium natus annos sex et quinquaginta veniret. Denique reparatis suis vicit. Ex Pompeii filiis maior occisus est, minor fugit.

Cap. XXV. (XX.) Inde Caesar bellis civilibus toto orbe compositis Romam rediit. Agere insolentius coepit et contra consuetudinem Romanae libertatis. Cum ergo et honores ex sua voluntate praestaret, qui a populo antea deferebantur, nec senatui ad se venienti assurgeret, aliaque regia ac paene tyrannica faceret, coniuratum est in eum a LX vel amplius senatoribus equitibusque Romanis. Praecipui fuerunt inter coniuratos duo Bruti, ex eo genere Bruti, qui primus Romae consul fuerat et reges expulerat, C. Cassius et Servilius Casca. Ergo Caesar, cum senatus
A.U. 708. die inter ceteros venisset ad curiam, XXIII vulneribus confossus est.

LIBER SEPTIMUS.

ARGUMENTUM.

1. Interfecto Iulio Caesare bella civilia reparantur rem publicam turbante Antonio. 2. Antonius fugatus confugit ad Lepidum, quo operam dante Octaviano, alterius partis duci, reconciliatur. Illorum triumviratus. Cicero occiditur. 3. Bellum a Bruto et Cassio, Caesaris percussoribus, motum illorumque

caedes. Divisio rei publicae inter Antonium et Octavianum. Antonii frater, Lucius, novus belli civilis auctor, opprimitur. 4. Bellum cum Sexto Pompeio pace componitur. 5. Agrippa in Aquitania res prospere gerit. Ventidius Bassus de Parthis, qui in Syriam irruperant, victis triumphum agit. 6. Sext. Pompeius rupta pace bellum instaurat et victus interficitur. Antonius Cleopatram, Aegypti reginam, in matrimonium ducit et vanam in Parthos expeditionem suscipit. 7. Bellum inter Octavianum et Antonium et huius post pugnam infelicem apud Actium cum Cleopatra interitus. Aegyptus Romano imperio adiicitur. 8. Octavianus Augusti nomine accepto inde solus rem publicam obtinet et egregie moderatur. 9. 10. Augusti bella, victoriae, vita, mores, eiusque aucto Romano imperio obitus. 11. Tiberius, Augusti successor, post vitam pessime actam cum summo omnium gaudio moritur. 12. Caligula, sceleratus princeps, bello contra Germanos ignave gesto occiditur. 13. Claudius parum sibi in vitae moderatione constans Britanniam devincit. 14. Neronis luxuria, libido et crudelitas praeter alia crimina memorantur. Britannia paene amittitur, Armenia a Parthis eripitur, Pontus tamen Polemoniacus et Alpes Cottiae Romano imperio accedunt. 15. Nero omnibus exsecrabilis hostisque a senatu iudicatus ipse se interficit. 16. Galba senex post breve imperium occiditur. 17. Otho cum a Vitellio, imperii aemulo, urgeretur, ad evitandam belli civilis calamitatem voluntaria morte obit. 18. Vitellius, Neronis imitator, ingluvie maxime notabilis, ignominiose perit. 19. 20. Vespasiani virtutes et res in bellis gestae, quibus Romano imperio accesserunt Vecta insula factaeque provinciae Achaia, Lycia, Rhodus, Samus, Thracia, Cilicia, Commagene. 21. 22. Titi, principis optimi, laetissimum imperium. 23. Domitianus, diversis moribus foedus, contra Sarmatas, Cattos et Dacos bella gerit et triumphos multis calamitatibus redemptos agit. Cum Romae multa opera fecisset, ob scelera interficitur.

Cap. I. Anno Urbis septingentesimo fere ac nono interfecto Caesare bella civilia reparata sunt. Percussoribus A.U.
enim Caesaris senatus favebat. Antonius consul partium 708.
Caesaris civilibus bellis opprimere eos conabatur. Ergo turbata re publica multa Antonius scelera committens a A.U.
senatu hostis iudicatus est. Missi ad eum persequendum 709.
duo consules, Pansa et Hirtius, et Octavianus adolescens, annos x et viii natus, Caesaris nepos, quem ille testamento heredem reliquerat et nomen suum ferre iusserat. Hic

est, qui postea Augustus est dictus et rerum potitus. Quare profecti contra Antonium tres duces vicerunt eum. Evenit tamen, ut victores consules ambo morerentur. Quare tres exercitus uni Caesari Augusto paruerunt.

CAP. II. Fugatus Antonius amisso exercitu confugit ad Lepidum, qui Caesari magister equitum fuerat et tum copias militum grandes habebat. A quo susceptus est. Mox Lepido operam dante Caesar cum Antonio pacem fecit et quasi vindicaturus patris sui mortem, a quo per testamentum fuerat adoptatus, Romam cum exercitu profectus extorsit, ut sibi xx. anno consulatus daretur. Senatum proscripsit cum Antonio et Lepido et rem publicam armis tenere coepit. Per hos etiam Cicero orator occisus est multique alii nobiles.

CAP. III. (II.) Interea Brutus et Cassius, interfecto-
A.U. res Caesaris, ingens bellum moverunt. Erant enim per
710. Macedoniam et Orientem multi exercitus, quos occupaverant. Profecti sunt igitur contra eos Caesar Octavianus Augustus et M. Antonius (remanserat enim ad defendendam Italiam Lepidus). Apud Philippos, Macedoniae urbem, contra eos pugnaverunt. Primo proelio victi sunt Antonius et Caesar, periit tamen dux nobilitatis Cassius, secundo Brutum et infinitam nobilitatem, quae cum illis bellum gesserat, victam interfecerunt. Ac sic inter eos divisa est res publica, ut Augustus Hispanias, Gallias et Italiam teneret, Antonius Asiam, Pontum, Orientem. Sed in Ita-
A.U. lia L. Antonius consul bellum civile commovit, frater eius,
711. qui cum Caesare contra Brutum Cassiumque dimicaverat.
A.U. Is apud Perusiam, Tusciae civitatem, victus et captus est,
712. neque occisus.

A.U. CAP. IV. (III.) Interim a Sexto Pompeio, Cn. Pom-
712. peii Magni filio, ingens bellum in Sicilia commotum est, iis, qui superfuerant ex partibus Bruti Cassiique, ad eum confluentibus. Bellatum per Caesarem Augustum Octavia-
A.U. num et M. Antonium adversus Sextum Pompeium. Pax
713. postremo convenit.

CAP. V. Eo tempore M. Agrippa in Aquitania rem A.U
prospere gessit. Et L. Ventidius Bassus irrumpentes in 715.
Syriam Persas tribus proeliis vicit. Pacorum, regis Oro- A.U.
dis filium, interfecit eo ipso die, quo olim Orodes, Persa- 713.
rum rex, per ducem Surenam Crassum occiderat. Hic
primus de Parthis iustissimum triumphum Romae egit.

CAP. VI. Interim Pompeius pacem rupit et navali A.U.
proelio victus fugiens ad Asiam interfectus est. (IV.) An- 714.
tonius, qui Asiam Orientemque tenebat, repudiata sorore A.U.
Caesaris Augusti Octaviani, Cleopatram, reginam Aegypti, 716.
duxit uxorem. Contra Persas ipse etiam pugnavit. Pri- A.U.
mis eos proeliis vicit, regrediens tamen fame et pestilen- 716.
tia laboravit et, cum instarent Parthi fugienti, ipse pro
victo recessit.

CAP. VII. Hic quoque ingens bellum civile commo- A.U.
vit cogente uxore Cleopatra, regina Aegypti, dum cupi- 720.
ditate muliebri optat etiam in urbe regnare. Victus est ab A.U.
Augusto navali pugna clara et illustri apud Actium, qui lo- 721.
cus in Epiro est, ex qua fugit in Aegyptum et desperatis
rebus, cum omnes ad Augustum transirent, ipse se inter-
emit. Cleopatra sibi aspidem admisit et veneno eius ex-
stincta est. Aegyptus per Octavianum Augustum imperio
Romano adiecta est praepositusque ei Cn. Cornelius Gal-
lus. Hunc primum Aegyptus Romanum iudicem habuit.

CAP. VIII. Ita bellis toto orbe confectis Octavianus A.U
Augustus Romam rediit, XII. anno, quam consul fuerat. Ex 723.
eo rem publicam per quadraginta et quatuor annos solus
obtinuit. Ante enim XII annis cum Antonio et Lepido tenu-
erat. Ita ab initio principatus eius usque ad finem LVI anni
fuere. (V.) Obiit autem LXXVI. anno morte communi in A.U.
oppido Campaniae Atella. Romae in campo Martio sepul- 765.
tus est, vir, qui non immerito ex maxima parte Deo simi-
lis est putatus. Neque enim facile ullus eo aut in bellis
felicior fuit aut in pace moderatior. XLIV annis, quibus so-
lus gessit imperium, civilissime vixit, in cunctos liberalis-
simus, in amicos fidissimus, quos tantis evexit honoribus,
ut paene aequaret fastigio suo.

Cap. IX. Nullo tempore res Romana magis floruit. Nam exceptis civilibus bellis, in quibus invictus fuit, Romano adiecit imperio Aegyptum, Cantabriam, Dalmatiam, saepe ante victam, sed penitus tunc subactam, Pannoniam, Aquitaniam, Illyricum, Raetiam, Vindelicos et Salassos in Alpibus, omnes Ponti maritimas civitates, in his nobilissimas Bosporum et Panticapaeon. Vicit autem proeliis Dacos. Germanorum ingentes copias cecidit, ipsos quoque trans Albim fluvium submovit, qui in barbarico longe ultra Rhenum est. Hoc tamen bellum per Drusum privignum suum administravit, sicut per Tiberium, privignum alterum, Pannonicum, quo bello XL milia captivorum ex Germania transtulit et supra ripam Rheni in Gallia collocavit. Armeniam a Parthis recepit. Obsides, quod nulli antea, Persae ei dederunt. Reddiderunt etiam signa Romana, quae Crasso victo ademerant.

Cap. X. Scythae et Indi, quibus antea Romanorum nomen incognitum fuerat, munera et legatos ad eum miserunt. Galatia quoque sub hoc provincia facta est, cum antea regnum fuisset, primusque eam M. Lollius pro praetore administravit. Tanto autem amore etiam apud barbaros fuit, ut reges, populi Romani amici, in honorem eius conderent civitates, quas Caesareas nominarent, sicut in Mauretania a rege Iuba, et in Palaestina, quae nunc urbs est clarissima. Multi autem reges ex regnis suis venerunt, ut ei obsequerentur, et habitu Romano, togati scilicet, ad vehiculum vel equum ipsius cucurrerunt. Moriens Divus appellatus est. Rem publicam beatissimam Tiberio
A.U. successori reliquit, qui privignus ei, mox gener, postremo
755. adoptione filius fuerat.

P. Cap. XI. (VI.) Tiberius ingenti socordia imperium
C.N. gessit, gravi crudelitate, scelesta avaritia, turpi libidine.
14. Nam nusquam ipse pugnavit. Bella per legatos suos gessit. Quosdam reges per blanditias ad se evocatos nunquam remisit, in quibus Archelaum Cappadocem, cuius etiam regnum in provinciae formam redegit et maximam civitatem appellari nomine suo iussit, quae nunc Caesa-

rea dicitur, cum Mazaca antea vocaretur. Hic tertio et vi- P.
gesimo imperii anno, aetatis septuagesimo octavo, ingenti C.N.
omnium gaudio mortuus est in Campania. 37.

Cap. XII. (VII.) Successit ei Caius Caesar, cognomento Caligula, Drusi, privigni Augusti, et ipsius Tiberii nepos, sceleratissimus ac funestissimus, et qui etiam Tiberii dedecora purgaverit. Bellum contra Germanos suscepit, et ingressus Sueviam nihil strenue fecit. Stupra sororibus intulit, ex una etiam filiam agnovit. Cum adversum cunctos ingenti avaritia, libidine, crudelitate saeviret, interfectus in palatio est anno aetatis XXIX., imperii III., mense X. dieque VIII.

Cap. XIII. (VIII.) Post hunc Claudius fuit, patruus Caligulae, Drusi, qui apud Mogontiacum monumentum habet, filius, cuius et Caligula nepos erat. Hic medie imperavit, multa gerens tranquille atque moderate, quaedam crudeliter et insulse. Britanniae bellum intulit, quam nullus Romanorum post Iulium Caesarem attigerat, eaque de-
victa per Cn. Sentium et A. Plautium, illustres et nobiles P.
viros, triumphum celebrem egit. Quasdam insulas etiam C.N.
ultra Britanniam in Oceano positas Romano imperio addi- 43.
dit, quae appellantur Orcades, filioque suo Britannici nomen imposuit. Tam civilis autem circa quosdam amicos exstitit, ut etiam Plautium, nobilem virum, qui in expeditione Britannica multa egregie fecerat, triumphantem ipse
prosequeretur et conscendenti Capitolium laevus incede- P.
ret. Is vixit annos IV et LX, imperavit XIV. Post mortem C.N.
consecratus est Divusque appellatus. 54

Cap. XIV. (IX.) Successit huic Nero, Caligulae, avunculo suo, simillimus, qui imperium Romanum et deformavit et diminuit, inusitatae luxuriae sumptuumque, ut qui exemplo Caii Caligulae calidis et frigidis lavaret unguentis, retibus aureis piscaretur, quae blattinis funibus extrahebat. Infinitam partem senatus interfecit, bonis omnibus hostis fuit. Ad postremum se tanto dedecore prostituit, ut et saltaret et cantaret in scena citharoedico habitu vel tragico. Parricidia multa commisit fratre, uxore,

est, qui postea Augustus est dictus et rerum potitus. Quare profecti contra Antonium tres duces vicerunt eum. Evenit tamen, ut victores consules ambo morerentur. Quare tres exercitus uni Caesari Augusto paruerunt.

Cap. II. Fugatus Antonius amisso exercitu confugit ad Lepidum, qui Caesari magister equitum fuerat et tum copias militum grandes habebat. A quo susceptus est. Mox Lepido operam dante Caesar cum Antonio pacem fecit et quasi vindicaturus patris sui mortem, a quo per testamentum fuerat adoptatus, Romam cum exercitu profectus extorsit, ut sibi xx. anno consulatus daretur. Senatum proscripsit cum Antonio et Lepido et rem publicam armis tenere coepit. Per hos etiam Cicero orator occisus est multique alii nobiles.

Cap. III. (II.) Interea Brutus et Cassius, interfecto-
A.U. res Caesaris, ingens bellum móverunt. Erant enim per
710. Macedoniam et Orientem multi exercitus, quos occupaverant. Profecti sunt igitur contra eos Caesar Octavianus Augustus et M. Antonius (remanserat enim ad defendendam Italiam Lepidus). Apud Philippos, Macedoniae urbem, contra eos pugnaverunt. Primo proelio victi sunt Antonius et Caesar, periit tamen dux nobilitatis Cassius, secundo Brutum et infinitam nobilitatem, quae cum illis bellum gesserat, victam interfecerunt. Ac sic inter eos divisa est res publica, ut Augustus Hispanias, Gallias et Italiam teneret, Antonius Asiam, Pontum, Orientem. Sed in Ita-
A.U. lia L. Antonius consul bellum civile commovit, frater eius,
711. qui cum Caesare contra Brutum Cassiumque dimicaverat.
A.U. Is apud Perusiam, Tusciae civitatem, victus et captus est,
712. neque occisus.

A.U. Cap. IV. (III.) Interim a Sexto Pompeio, Cn. Pom-
712. peii Magni filio, ingens bellum in Sicilia commotum est, iis, qui superfuerant ex [illegible]tibus Bruti Cassiique, ad eum confluenti[illegible] [illegible]llatum [illegible]aesa[illegible] Augustum Octavia-
A.[illegible] n[illegible] [illegible] Pompe[illegible] Pax
71[illegible] [illegible]

Cap. V. Eo tempore M. Agrippa in Aquitania rem A.U.
prospere gessit. Et L. Ventidius Bassus irrumpentes in 715.
Syriam Persas tribus proeliis vicit. Pacorum, regis Oro- A.U.
dis filium, interfecit eo ipso die, quo olim Orodes, Persa- 713.
rum rex, per ducem Surenam Crassum occiderat. Hic
primus de Parthis iustissimum triumphum Romae egit.

Cap. VI. Interim Pompeius pacem rupit et navali A.U.
proelio victus fugiens ad Asiam interfectus est. (IV.) An- 714.
tonius, qui Asiam Orientemque tenebat, repudiata sorore A.U.
Caesaris Augusti Octaviani, Cleopatram, reginam Aegypti, 716.
duxit uxorem. Contra Persas ipse etiam pugnavit. Pri- A.U.
mis eos proeliis vicit, regrediens tamen fame et pestilen- 716.
tia laboravit et, cum instarent Parthi fugienti, ipse pro
victo recessit.

Cap. VII. Hic quoque ingens bellum civile commo- A.U.
vit cogente uxore Cleopatra, regina Aegypti, dum cupi- 720.
ditate muliebri optat etiam in urbe regnare. Victus est ab A.U.
Augusto navali pugna clara et illustri apud Actium, qui lo- 721.
cus in Epiro est, ex qua fugit in Aegyptum et desperatis
rebus, cum omnes ad Augustum transirent, ipse se inter-
emit. Cleopatra sibi aspidem admisit et veneno eius ex-
stincta est. Aegyptus per Octavianum Augustum imperio
Romano adiecta est praepositusque ei Cn. Cornelius Gal-
lus. Hunc primum Aegyptus Romanum iudicem habuit.

Cap. VIII. Ita bellis toto orbe confectis Octavianus A.U.
Augustus Romam rediit, XII. anno, quam consul fuerat. Ex 723.
eo rem publicam per quadraginta et quatuor annos solus
obtinuit. Ante enim XII annis cum Antonio et Lepido tenu-
erat. Ita ab initio principatus eius usque ad finem LVI anni
fuere. (V.) Obiit autem LXXVI. anno morte communi in A.U.
oppido Campaniae Atella. Romae in campo Martio sepul- 765.
tus est, vir, qui non immerito ex maxima parte Deo simi-
lis est putatus. Neque enim facile ullus eo aut in bellis
felicior fuit aut in pace moderatior. XLIV annis, quibus so-
lus gessit imperium, civilissime vixit, in cunctos liberalis-
simus, in amicos fidissimus, quos tantis evexit honoribus,
ut paene aequaret fastigio suo.

Cap. IX. Nullo tempore res Romana magis floruit. Nam exceptis civilibus bellis, in quibus invictus fuit, Romano adiecit imperio Aegyptum, Cantabriam, Dalmatiam, saepe ante victam, sed penitus tunc subactam, Pannoniam, Aquitaniam, Illyricum, Raetiam, Vindelicos et Salassos in Alpibus, omnes Ponti maritimas civitates, in his nobilissimas Bosporum et Panticapaeon. Vicit autem proeliis Dacos. Germanorum ingentes copias cecidit, ipsos quoque trans Albim fluvium submovit, qui in barbarico longe ultra Rhenum est. Hoc tamen bellum per Drusum privignum suum administravit, sicut per Tiberium, privignum alterum, Pannonicum, quo bello XL milia captivorum ex Germania transtulit et supra ripam Rheni in Gallia collocavit. Armeniam a Parthis recepit. Obsides, quod nulli antea, Persae ei dederunt. Reddiderunt etiam signa Romana, quae Crasso victo ademerant.

Cap. X. Scythae et Indi, quibus antea Romanorum nomen incognitum fuerat, munera et legatos ad eum miserunt. Galatia quoque sub hoc provincia facta est, cum antea regnum fuisset, primusque eam M. Lollius pro prae tore administravit. Tanto autem amore etiam apud barbaros fuit, ut reges, populi Romani amici, in honorem eius conderent civitates, quas Caesareas nominarent, sicut in Mauretania a rege Iuba, et in Palaestina, quae nunc urbs est clarissima. Multi autem reges ex regnis suis venerunt, ut ei obsequerentur, et habitu Romano, togati scilicet, ad vehiculum vel equum ipsius cucurrerunt. Moriens Divus appellatus est. Rem publicam beatissimam Tiberio
A.U. successori reliquit, qui privignus ei, mox gener, postremo
755. adoptione filius fuerat.

P. Cap. XI. (VI.) Tiberius ingenti socordia imperium
C.N. gessit, gravi crudelitate, scelesta avaritia, turpi libidine.
14. Nam nusquam ipse pugnavit. Bella per legatos suos gessit. Quosdam reges per blanditias ad se evocatos nunquam remisit, in quibus Archelaum Cappadocem, cuius etiam regnum in provinciae formam redegit et maximam civitatem appellari nomine suo iussit, quae nunc Caesa-

rea dicitur, cum Mazaca antea vocaretur. Hic tertio et vigesimo imperii anno, aetatis septuagesimo octavo, ingenti omnium gaudio mortuus est in Campania. P. C.N 37.

CAP. XII. (VII.) Successit ei Caius Caesar, cognomento Caligula, Drusi, privigni Augusti, et ipsius Tiberii nepos, sceleratissimus ac funestissimus, et qui etiam Tiberii dedecora purgaverit. Bellum contra Germanos suscepit, et ingressus Sueviam nihil strenue fecit. Stupra sororibus intulit, ex una etiam filiam agnovit. Cum adversum cunctos ingenti avaritia, libidine, crudelitate saeviret, interfectus in palatio est anno aetatis xxix., imperii iii., mense x. dieque viii.

CAP. XIII. (VIII.) Post hunc Claudius fuit, patruus Caligulae, Drusi, qui apud Mogontiacum monumentum habet, filius, cuius et Caligula nepos erat. Hic medie imperavit, multa gerens tranquille atque moderate, quaedam crudeliter et insulse. Britanniae bellum intulit, quam nullus Romanorum post Iulium Caesarem attigerat, eaque devicta per Cn. Sentium et A. Plautium, illustres et nobiles viros, triumphum celebrem egit. P. C.N. 43. Quasdam insulas etiam ultra Britanniam in Oceano positas Romano imperio addidit, quae appellantur Orcades, filioque suo Britannici nomen imposuit. Tam civilis autem circa quosdam amicos exstitit, ut etiam Plautium, nobilem virum, qui in expeditione Britannica multa egregie fecerat, triumphantem ipse prosequeretur et conscendenti Capitolium laevus incederet. Is vixit annos iv et lx, imperavit xiv. Post mortem consecratus est Divusque appellatus. P. C.N. 54

CAP. XIV. (IX.) Successit huic Nero, Caligulae, avunculo suo, simillimus, qui imperium Romanum et deformavit et diminuit, inusitatae luxuriae sumptuumque, ut qui exemplo Caii Caligulae calidis et frigidis lavaret unguentis, retibus aureis piscaretur, quae blattinis funibus extrahebat. Infinitam partem senatus interfecit, bonis omnibus hostis fuit. Ad postremum se tanto dedecore prostituit, ut et saltaret et cantaret in scena citharoedico habitu vel tragico. Parricidia multa commisit fratre, uxore,

P. matre interfectis. Urbem Romam incendit, ut spectaculi
C.N. eius imaginem cerneret, quali olim Troia capta arserat.
64. In re militari nihil omnino ausus Britanniam paene amisit. Nam duo sub hoc nobilissima oppida capta illic atque eversa sunt. Armeniam Parthi sustulerunt legionesque Romanas sub iugum miserunt. Duae tamen provinciae sub eo factae sunt, Pontus Polemoniacus concedente rege Polemone, et Alpes Cottiae Cottio rege defuncto.

CAP. XV. Per haec Romano orbi exsecrabilis, ab omnibus simul destitutus et a senatu hostis iudicatus, cum quaereretur ad poenam, quae poena erat talis, ut nudus per publicum ductus furca capiti eius inserta virgis usque ad mortem caederetur atque ita praecipitaretur de saxo, e palatio fugit et in suburbano se liberti sui, quod est inter Salariam et Nomentanam viam ad quartum urbis miliarium, interfecit. Aedificavit Romae thermas, quae ante Neronia-
P. nae dictae nunc Alexandrinae appellantur. Obiit trigesimo
C.N. et altero aetatis anno, imperii quarto decimo, atque in eo
68. omnis familia Augusti consumpta est.

CAP. XVI. (X.) Huic Servius Galba successit, antiquissimae nobilitatis senator, cum septuagesimum et tertium annum ageret aetatis, ab Hispanis et Gallis imperator electus, mox ab universo exercitu libenter acceptus. Nam privata eius vita insignis fuerat militaribus et civilibus rebus. Saepe consul, saepe pro consule, frequenter dux in gravissimis bellis. Huius breve imperium fuit, et quod bona haberet exordia, nisi ad severitatem propensior vi-
P. deretur. Insidiis tamen Othonis occisus est imperii mense
C.N. septimo. Iugulatus in foro Romae sepultusque in hortis
69. suis, qui sunt Aurelia via non longe ab urbe Roma.

CAP. XVII. (XI.) Otho occiso Galba invasit imperium, materno genere nobilior, quam paterno, neutro tamen obscuro. In privata vita mollis et Neronis familiaris, in imperio documentum sui non potuit ostendere. Nam cum iisdem temporibus, quibus Otho Galbam occiderat, etiam Vitellius factus esset a Germanicianis exercitibus imperator, bello contra eum suscepto, cum apud Betria-

cum in Italia levi proelio victus esset, ingentes tamen copias ad bellum haberet, sponte semet occidit petentibus militibus, ne tam cito de belli desperaret eventu, cum tanti se non esse dixisset, ut propter eum civile bellum com- P.
moveretur. Voluntaria morte obiit trigesimo et octavo ae- C.N.
tatis anno, nonagesimo et quinto imperii die. 69.

CAP. XVIII. (XII.) Dein Vitellius imperio potitus est, familia honorata magis quam nobili. Nam pater eius non admodum clare natus, tres tamen ordinarios gesserat consulatus. Hic cum multo dedecore imperavit et gravi saevitia notabilis, praecipue ingluvie et voracitate, quippe cum de die saepe quarto vel quinto feratur epulatus. Notissima certe coena memoriae mandata est, quam ei Vitellius frater exhibuit, in qua, super ceteros sumptus, duo milia piscium, septem avium milia apposita traduntur. Hic cum Neroni similis esse vellet atque id adeo prae se ferret, ut etiam exsequias Neronis, quae humiliter sepultae fuerant, honoraret, a Vespasiani ducibus occisus est interfecto prius Sabino, Vespasiani imperatoris fratre, quem cum Capitolio incendit. Interfectus autem est et cum magno dedecore tractus per urbem Romam publice, nudus, erecta coma et capite, subiecto ad mentum gladio, stercore in vultum et pectus ab omnibus obviis appetitus. Postremo iugulatus et in Tiberim deiectus etiam communi P.
caruit sepultura. Periit autem aetatis anno septimo et C.N.
quinquagesimo, imperii mense VIII. et die uno. 69.

CAP. XIX. (XIII.) Vespasianus huic successit, factus apud Palaestinam imperator, princeps obscure quidem natus, sed optimis comparandus, privata vita illustris, ut P.
qui a Claudio in Germaniam, deinde in Britanniam missus, C.N.
tricies et bis cum hoste conflixerit, duas validissimas gen- 43.
tes, XX oppida, insulam Vectam, Britanniae proximam, imperio Romano adiecerit. Romae se in imperio moderatissime gessit. Pecuniae tantum avidior fuit, ita ut eam nulli iniuste auferret. Quam cum omni diligentiae provisione colligeret, tamen studiosissime largiebatur, praecipue indigentibus. Nec facile ante eum cuiusquam principis vel

unus senator damnatus sit, atque is tamen per senatum ignorante Traiano. Ob haec per orbem terrarum Deo proximus nihil non venerationis meruit et vivus et mortuus.

CAP. V. Inter alia dicta hoc ipsius fertur egregium. Amicis enim culpantibus, quod nimis circa omnes communis esset, respondit *talem se imperatorem esse privatis, quales esse sibi imperatores privatus optasset.* Post ingentem igitur gloriam belli domique quaesitam e Perside rediens apud Seleuciam Isauriae profluvio ventris exstinctus est. Obiit autem aetatis anno LXIII. mense nono et die quarto, imperii XIX. mense VI. die XV. Inter Divos relatus est solusque omnium intra urbem sepultus. Ossa eius collocata in urna aurea in foro, quod aedificavit, sub columna sita sunt, cuius altitudo CXLIV pedes habet. Huius tantum memoriae delatum est, ut usque ad nostram aetatem non aliter in senatu principibus acclametur, nisi *Felicior Augusto, Melior Traiano.* Adeo in eo gloria bonitatis obtinuit, ut vel assentantibus vel vere laudantibus occasionem magnificentissimi praestet exempli.

CAP. VI. (III.) Defuncto Traiano Aelius Hadrianus creatus est princeps, sine aliqua quidem voluntate Traiani, sed operam dante Plotina, Traiani uxore. Nam eum Traianus, quanquam consobrinae suae filium, vivus noluerat adoptare. Natus et ipse Italicae in Hispania. Qui Traiani gloriae invidens statim provincias tres reliquit, quas Traianus addiderat, et de Assyria, Mesopotamia et Armenia revocavit exercitus ac finem imperii esse voluit Euphratem. Idem de Dacia facere conatum amici deterruerunt, ne multi cives Romani barbaris traderentur, propterea quod Traianus victa Dacia ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas. Dacia enim diuturno bello Decebali viris fuerat exhausta.

CAP. VII. Pacem tamen omni tempore imperii sui habuit, semel tantum per praesidem dimicavit. Orbem Romanum circumiit. Multa aedificavit. Facundissimus Latino sermone, Graeco eruditissimus fuit. Non magnam

clementiae gloriam habuit, diligentissimus tamen circa aerarium et militum disciplinam. Obiit in Campania maior P. sexagenario imperii anno XXI. mense X. die XXIX. Senatus C.N. ei tribuere noluit divinos honores, tamen cum successor 138. ipsius Titus Aurelius Fulvius Antoninus hoc vehementer exigeret et universi senatores palam resisterent, tandem obtinuit.

CAP. VIII. (IV.) Ergo Hadriano successit T. Antoninus Fulvius Boionius, idem etiam Pius nominatus, genere claro, sed non admodum vetere, vir insignis et qui merito Numae Pompilio conferatur, ita ut Romulo Traianus aequetur. Vixit ingenti honestate privatus, maiori in imperio, nulli acerbus, cunctis benignus, in re militari moderata gloria defendere magis provincias quam amplificare studens, viros aequissimos ad administrandam rem publicam quaerens, bonis honorem habens, improbos sine aliqua acerbitate detestans, regibus amicis venerabilis non minus quam terribilis, adeo ut barbarorum plurimae nationes depositis armis ad eum controversias suas litesque deferrent sententiaeque eius parerent. Hic ante imperium ditissimus opes quidem omnes suas stipendiis militum et circa amicos liberalitatibus minuit, verum aerarium opulentum reliquit. Pius propter clementiam dictus est. Obiit apud P. Lorium, villam suam, miliario ab urbe XII., vitae anno C.N LXXIII., imperii XXIII., atque inter Divos relatus est et 161. merito consecratus.

CAP. IX. (V.) Post hunc imperavit Marcus Antoninus Verus, haud dubie nobilissimus, quippe cum eius origo paterna a Numa Pompilio, materna a Sallentino rege penderet, et cum eo L. Antoninus Verus. Tumque primum Romana res publica duobus aequo iure imperium administrantibus paruit, cum usque ad eos singulos semper habuisset Augustos.

CAP. X. Hi et genere inter se coniuncti fuerunt et affinitate. Nam Verus Antoninus M. Antonini filiam in matrimonium habuit, M. autem Antoninus gener Antonini Pii fuit per uxorem Galeriam Faustinam iuniorem, conso-

brinam suam. Hi bellum contra Parthos gesserunt, qui post victoriam Traiani tum primum rebellaverant. Verus Antoninus ad id profectus est. Qui Antiochiae et circa Armeniam agens multa per duces et ingentia patravit. Seleuciam, Assyriae urbem nobilissimam, cum quadraginta milibus hominum cepit. Parthicum triumphum revexit.
P. Cum fratre eodemque socero triumphavit. Obiit tamen in
C.N. Venetia, cum a Concordia civitate Altinum proficiscere-
169. tur et cum fratre in vehiculo sederet, subito sanguine ictus, casu morbi, quem Graeci ἀπόπληξιν vocant. Vir ingenii parum civilis, reverentia tamen fratris nihil unquam atrox ausus. Cum obisset undecimo imperii anno, inter deos relatus est.

CAP. XI. (VI.) Post eum Marcus Antoninus solus rem publicam tenuit, vir, quem mirari facilius quis quam laudare possit. A principio vitae tranquillissimus, adeo ut in infantia quoque vultum nec ex gaudio, nec ex moerore mutarit. Philosophiae deditus Stoicae, ipse etiam non solum vitae moribus, sed etiam eruditione philosophus. Tantae admirationis adhuc iuvenis, ut eum successorem paraverit Hadrianus relinquere, adoptato tamen Antonino Pio generum esse ei idcirco voluerit, ut hoc ordine ad imperium perveniret.

CAP. XII. Institutus est ad philosophiam per Apollonium Chalcedonium, ad scientiam literarum Graecarum per Sextum Chaeronensem, Plutarchi nepotem, Latinas autem literas eum Fronto, orator nobilissimus, docuit. Hic cum omnibus Romae aequo iure egit, ad nullam insolentiam elatus imperii fastigio, liberalitatis promptissimae. Provincias ingenti benignitate et moderatione tractavit. Contra Germanos eo principe res feliciter gestae sunt. Bellum ipse unum gessit Marcomannicum, sed quantum nulla memoria fuit, adeo ut Punicis conferatur. Nam eo gravius est factum, quod universi exercitus Romani perierant. Sub hoc enim tantus casus pestilentiae fuit, ut post victoriam Persicam Romae ac per Italiam provincias-

que maxima hominum pars, militum omnes fere copiae
languore defecerint.

Cap. XIII. Ingenti ergo labore et moderatione, cum
apud Carnuntum iugi triennio perseverasset, bellum Mar-
comannicum confecit, quod cum his Quadi, Vandali, Sar-
matae, Suevi atque omnis barbaria commoverat, multa
hominum milia interfecit, ac Pannoniis servitio liberatis
Romae rursus cum Commodo Antonino, filio suo, quem iam
Caesarem fecerat, triumphavit. Ad huius belli usum aera-
rio exhausto cum largitiones nullas haberet neque indicere
provincialibus aut senatui aliquid vellet, instrumentum re-
gii cultus facta in foro Divi Traiani sectione distraxit, vasa
aurea, pocula crystallina et murrhina, uxoriam ac suam
sericam et auream vestem, multa ornamenta gemmarum.
Ac per duos continuos menses ea venditio habita est mul-
tumque auri redactum. Post victoriam tamen emptoribus
pretia restituit, qui reddere comparata voluerunt. Mole-
stus nulli fuit, qui maluit semel empta retinere.

Cap. XIV. Hic permisit viris clarioribus, ut convivia
eodem cultu, quo ipse, et ministris similibus exhiberent.
In editione munerum post victoriam adeo magnificus fuit,
ut centum simul leones exhibuisse tradatur. Cum igitur P.
fortunatam rem publicam et virtute et mansuetudine red- C.N.
didisset, obiit XVIII. imperii anno, vitae LXI., et omnibus 180.
certatim annitentibus inter Divos relatus est.

Cap. XV. (VII.) Huius successor L. Antoninus Com-
modus nihil paternum habuit, nisi quod contra Germanos
feliciter et ipse pugnavit. Septembrem mensem ad nomen
suum transferre conatus est, ut Commodus diceretur.
Sed luxuria et obscenitate depravatus gladiatoriis armis
saepissime in ludo, deinceps etiam in amphitheatro cum
huiusmodi hominibus dimicavit. Obiit morte subita, atque P.
adeo, ut strangulatus vel veneno interfectus putaretur, C.N.
cum annis XII post patrem et VIII mensibus imperasset, 192.
tanta exsecratione omnium, ut hostis humani generis etiam
mortuus iudicaretur.

Cap. XVI. (VIII.) Huic successit Pertinax, grandae-

vus iam, ut qui septuagenariam attigisset aetatem, praefe-
P. cturam urbi tum agens, ex S. C. imperare iussus. Octo-
C.N. gesimo imperii die praetorianorum militum seditione et
193. Iuliani scelere occisus est.

CAP. XVII. (IX.) Post eum Salvius Iulianus rem publicam invasit, vir nobilis et iure peritissimus, nepos Salvii Iuliani, qui sub divo Hadriano *perpetuum* composuit *edictum*. Victus est a Severo apud Mulvium pontem, interfectus in palatio. Vixit mensibus septem, postquam coeperat imperare.

CAP. XVIII. (X.) Hinc imperii Romani administrationem Septimius Severus accepit, oriundus ex Africa, provincia Tripolitana, oppido Lepti. Solus omni memoria et ante et postea ex Africa imperator fuit. Hic primum fisci advocatus, mox militaris tribunus, per multa deinde ac varia officia atque honores usque ad administrationem totius rei publicae venit. Pertinacem se appellari voluit in honorem eius Pertinacis, qui a Iuliano fuerat occisus. Parcus admodum fuit, natura saevus. Bella multa et feliciter gessit. Pescennium Nigrum, qui in Aegypto et Syria rebellaverat, apud Cyzicum interfecit. Parthos vicit et Arabas interiores et Adiabenos. Arabas eo usque superavit, ut etiam provinciam ibi faceret. Idcirco Parthicus, Arabicus, Adiabenicus dictus est. Multa toto Romano
P. orbe reparavit. Sub eo etiam Clodius Albinus, qui in oc-
C.N. cidendo Pertinace socius fuerat Iuliano, Caesarem se in
197. Gallia fecit, victusque apud Lugdunum est et interfectus.

CAP. XIX. Severus autem praeter bellicam gloriam etiam civilibus studiis clarus fuit et literis doctus, philo-
P. sophiae scientiam ad plenum adeptus. Novissimum bel-
C.N. lum in Britannia habuit, utque receptas provincias omni
208. securitate muniret, vallum per XXXII milia passuum a mari
P. ad mare deduxit. Decessit Eboraci admodum senex impe-
C.N. rii anno sexto decimo, mense tertio, et Divus appellatus
211. est. *** Nam filios duos successores reliquit, Bassianum et Getam, sed Bassiano Antonini nomen a senatu voluit imponi. Itaque dictus est M. Aurelius Antoninus Bassia-

nus patrique successit. Nam Geta hostis publicus iudicatus confestim periit.

CAP. XX. (XI.) Marcus igitur Aurelius Antoninus
Bassianus, idemque Caracalla, morum fere paternorum
fuit, paulo asperior et minax. Opus Romae egregium fecit lavacri, quae Antoninianae appellantur, nihil praeterea
memorabile. Impatiens libidinis, ut qui novercam suam
Iuliam uxorem duxerit. Defunctus est in Osdroene apud P.
Edessam moliens adversum Parthos expeditionem anno C.N.
imperii VI. mense II. vix egressus aetatis XLIII. annum. 217.
Funere publico elatus est.

CAP. XXI. (XII.) Opilius deinde Macrinus, qui praefectus praetorio erat, cum filio Diadumeno facti imperatores nihil memorabile ex temporis brevitate gesserunt. P.
Nam imperium eorum duum mensium et unius anni fuit. C.N.
Seditione militari ambo pariter occisi sunt. 218.

CAP. XXII. (XIII.) Creatus est post hos M. Aurelius
Antoninus. Hic Antonini Caracallae filius putabatur, sacerdos autem Heliogabali templi erat. Is cum Romam ingenti
et militum et senatus exspectatione venisset, probris se
omnibus contaminavit. Impudicissime et obscenissime vixit, biennioque post et VIII mensibus tumultu interfectus P.
est militari et cum eo mater Soaemia Syra. C.N.

CAP. XXIII. (XIV.) Successit huic Aurelius Alexan- 222.
der, ab exercitu Caesar, a senatu Augustus nominatus,
iuvenis admodum, susceptoque adversus Persas bello
Xerxen eorum regem gloriosissime vicit. Militarem disciplinam severissime rexit. Quasdam tumultuantes legiones
integras exauctoravit. Assessorem habuit vel scrinii magistrum Ulpianum, iuris conditorem. Romae quoque favorabilis fuit. Periit in Gallia militari tumultu tertio decimo P.
imperii anno et die VIII. In matrem suam Mammaeam C.N.
unice pius. 235.

LIBER NONUS.

ARGUMENTUM.

1. Maximinus bello adversus Germanos feliciter gesto a Pupieno interficitur. 2. Tres inde simul Augusti, Pupienus, Balbinus et Gordianus, qui illis interfectis solus imperium obtinet. Ianique portis apertis Persas vincit. 3. Philippi duo, pater et filius, sub quibus annus Romae conditae milesimus celebratus est. 4. Decius bellum civile in Gallia motum opprimit et cum filio, Caesare facto, post biennium interficitur. 5. Gallus Hostilianus et Galli filius Volusianus nihil omnino clarum gesserunt. 6. Aemiliani breve et obscurum imperium. 7—10. Licinii Valeriani et Gallieni imperium vel infelicitate vel ignavia propter barbarorum incursiones perniciosum. Plures purpuram sumunt. Postumus, Marius, Victorinus, Tetricus, Odenathus. 11. Claudius caedit Gothos. Eius laudes et post mortem honores. 12. Quintilli, egregii principis, breve imperium. 13—15. Aurelianus vincit Gothos, Romanam dicionem ad pristinos fines revocat, superat Tetricum in Gallia, Zenobiam in Oriente capit, monetariorum in urbe seditionem reprimit, cetera crudelis. 16. Taciti, egregie morati, breve imperium nec diuturnius Floriani. 17. Probus, gloria militari et morum civilitate insignis, Gallias a barbaris occupatas restituit et vinearum culturam adiuvat. Post imperium sex annorum tumultu militari interficitur. 18. Carus in bello contra Persas prospere gesto fulminis ictu perit. Ex filiis, quos Caesares fecerat, Numerianus, patrem ad Persicum bellum secutus, per insidias occiditur. 19. Carinus, ob scelera invisus, a suis deseritur. Diocletianus ab exercitu imperator creatur. 20. Is Carino oppresso per Maximianum Herculium, Caesarem renuntiatum, Bacaudarum in Gallia tumultum domat. 21—23. Carausius in Britannia purpuram sumit, Achilleus in Aegypto rebellat, Africam Quinquegentiani iufestant, Narseus, Persarum rex, Orienti bellum infert, ad quos motus comprimendos Diocletianus Maximianum Herculium Augustum facit, Constantium et Maximianum Galerium Caesares. Alamanni a Constantio caeduntur. 24. 25. Galerius Maximianus Narseum primo victus post magna clade afficit. Varia deinceps et simul et singulatim bella gerunt, et Carpos, Basternas et Sarmatas subigunt. 26—28. Diocletiani et Maximiani Herculii, qui ambo deposito imperio in privatam vitam concesserunt, mores et ingenium.

Cap. I. Post hunc Maximinus ex corpore militari primus ad imperium accessit sola militum voluntate, cum nulla senatus intercessisset auctoritas neque ipse senator esset. Is bello adversus Germanos feliciter gesto cum a
militibus imperator esset appellatus, a Pupieno Aquileiae P.
occisus est deserentibus eum militibus suis cum filio ad- C.N.
huc puero, cum quo imperaverat triennio et paucis diebus. 238.

Cap. II. Postea tres simul Augusti fuerunt, Pupienus, Balbinus et Gordianus, duo superiores obscurissimo genere, Gordianus nobilis, quippe cuius pater, senior Gordianus, consensu militum, cum proconsulatum Africae gereret, Maximino imperante princeps fuisset electus.
Itaque cum Romam venisset, Balbinus et Pupienus in pala- P.
tio interfecti sunt, soli Gordiano imperium reservatum. C.N.
Gordianus admodum puer, cum Tranquillinam Romae du- 238.
xisset uxorem, Ianum geminum aperuit, et ad Orientem P.
profectus Parthis bellum intulit, qui iam moliebantur erum- C.N.
pere. Quod quidem mox feliciter gessit proeliisque ingen- 242.
tibus Persas afflixit. Rediens haud longe a Romanis fini- P.
bus interfectus est fraude Philippi, qui post eum impera- C.N.
vit. Miles ei tumulum vigesimo miliario a Circesso, quod 244.
castrum nunc Romanorum est, Euphrati imminens, aedificavit, exsequias Romam revexit, ipsum Divum appellavit.

Cap. III. Philippi duo, filius ac pater, Gordiano occiso imperium invaserunt atque exercitu incolumi reducto ad Italiam e Syria profecti sunt. His imperantibus millesimus annus Romae urbis ingenti ludorum apparatu spectaculorumque celebratus est. Ambo deinde ab exer-
citu interfecti sunt, senior Philippus Veronae, Romae P.
iunior. Annis quinque imperaverunt. Inter Divos tamen C.N.
relati sunt. 248.

Cap. IV. Post hos Decius e Pannonia inferiore, Budaliae natus, imperium sumpsit. Bellum civile, quod in Gallia motum fuerat, oppressit. Filium suum Caesarem fecit.
Romae lavacrum aedificavit. Cum biennio ipse et filius im- P.
perassent, uterque in barbarico interfecti sunt et inter Di- C.N.
vos relati. 251.

Cap. V. Mox imperatores creati sunt Gallus Hostilia-
nus et Galli filius, Volusianus. Sub his Aemilianus in Moe-
sia res novas molitus est. Ad quem opprimendum cum
ambo profecti essent, Interamnae interfecti sunt non com-
P. pleto biennio. Nihil omnino clarum gesserunt. Sola pe-
C.N. stilentia et morbis atque aegritudinibus notus eorum prin-
253. cipatus fuit.

Cap. VI. (V.) Aemilianus obscurissime natus obscurius imperavit ac tertio mense exstinctus est.

Cap. VII. (VI.) Hinc Licinius Valerianus, in Raetia
et Norico agens, ab exercitu imperator et mox Augustus
est factus. Gallienus quoque Romae a senatu Caesar est
appellatus. Horum imperium Romano nomini perniciosum
et paene exitiabile fuit vel infelicitate principum vel igna-
via. Germani Ravennam usque venerunt. Valerianus in
P. Mesopotamia bellum gerens a Sapore, Persarum rege, su-
C.N. peratus est, mox etiam captus apud Parthos ignobili ser-
259. vitute consenuit.

Cap. VIII. Gallienus cum adolescens factus esset Augustus, imperium primum feliciter, mox commode, ad ultimum perniciose gessit. Nam iuvenis in Gallia et Illyrico multa strenue fecit occiso apud Mursam Ingenuo, qui purpuram sumpserat, et Regaliano. Diu placidus et quietus, mox in omnem lasciviam dissolutus, tenendae rei publicae habenas probrosa ignavia et desperatione laxavit. Alamanni vastatis Galliis in Italiam penetraverunt. Dacia, quae a Traiano ultra Danubium fuerat adiecta, tum amissa est. Graecia, Macedonia, Pontus, Asia vastata per Gothos. Pannonia a Sarmatis Quadisque populata est. Germani usque ad Hispanias penetraverunt et civitatem nobilem Tarraconem expugnaverunt. Parthi Mesopotamia occupata Syriam sibi coeperunt vindicare.

Cap. IX. (VII.) Tum iam desperatis rebus et deleto paene imperio Romano Postumus in Gallia, obscurissime natus, purpuram sumpsit et per annos decem ita imperavit, ut consumptas paene provincias ingenti virtute et moderatione reparaverit. Qui seditione militum interfectus est,

quod Mogontiacum, quae adversus eum rebellaverat L. Aeliano res novas moliente, diripiendam militibus tradere noluisset. Post eum Marius, vilissimus opifex, purpuram accepit et secundo die interfectus est. Victorinus postea Galliarum accepit imperium, vir strenuissimus, sed cum nimiae libidinis esset et matrimonia aliena corrumperet, Agrippinae occisus est actuario quodam machinante dolum imperii sui anno secundo.

Cap. X. Huic successit Tetricus senator, qui Aquitaniam honore praesidis administrans absens a militibus imperator electus est et apud Burdigalam purpuram sumpsit. Seditiones multas militum pertulit. Sed dum haec in Gallia geruntur, in Oriente per Odenathum Persae victi sunt. Defensa Syria, recepta Mesopotamia. Usque ad Ctesiphontem Odenathus penetravit.

Cap. XI. Ita Gallieno rem publicam deserente Romanum imperium in Occidente per Postumum, per Odenathum in Oriente servatum est. (VIII.) Gallienus interea Mediolani cum Valeriano fratre occisus est imperii anno
nono, Claudiusque ei successit, a militibus electus, a se- P.
natu appellatus Augustus. Hic Gothos Illyricum Macedo- C.N.
niamque vastantes ingenti proelio vicit. Parcus vir ac mo- 268.
destus et iusti tenax ac rei publicae gerendae idoneus,
qui tamen intra imperii biennium morbo interiit et Divus P.
appellatus est. Senatus ingenti eum honore decoravit, sci- C.N.
licet ut in curia clipeus ipsi aureus, item in Capitolio sta- 270.
tua aurea poneretur.

Cap. XII. Quintillus post eum, Claudii frater, consensu militum imperator electus est, vir unicae moderationis et civilitatis, aequandus fratri vel praeponendus. Consensu senatus appellatus Augustus septimo decimo die imperii occisus est.

Cap. XIII. (IX.) Post eum Aurelianus suscepit imperium, Dacia Ripensi oriundus, vir in bello potens, animi
tamen immodici et ad crudelitatem propensioris, quique P.
Gothos strenuissime vicit. Romanam dicionem ad fines C.N.
pristinos varia bellorum felicitate revocavit. Superavit 271.

in Gallia Tetricum apud Catalaunos ipso Tetrico prodente exercitum suum, cuius assiduas seditiones ferre non poterat. Quin etiam per literas occultas Aurelianum ita fuerat deprecatus, ut inter alia versu Virgiliano uteretur: *Eripe me his invicte malis.* Zenobiam quoque, quae occiso Odenatho marito Orientem tenebat, haud longe ab Antiochia sine gravi proelio cepit, ingressusque Romam nobilem triumphum quasi receptor Orientis Occidentisque egit currum praecedentibus Tetrico et Zenobia. Qui quidem Tetricus corrector Lucaniae postea fuit ac privatus diutissime vixit; Zenobia autem posteros, qui adhuc manent, Romae reliquit.

P. C.N. 273.

CAP. XIV. Hoc imperante etiam monetarii in urbe rebellaverunt vitiatis pecuniis et Felicissimo rationali interfecto. Quos Aurelianus victos ultima crudelitate compescuit. Plurimos nobiles capite damnavit. Saevus et sanguinarius, ac necessarius magis in quibusdam, quam in ullo amabilis imperator. Trux omni tempore, etiam filii sororis interfector, disciplinae tamen militaris et morum dissolutorum magna ex parte corrector.

CAP. XV. Urbem Romam muris firmioribus cinxit. Templum Soli aedificavit, in quo infinitum auri gemmarumque constituit. Provinciam Daciam, quam Traianus ultra Danubium fecerat, intermisit vastato omni Illyrico et Moesia desperans eam posse retineri, abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit et est in dextra Danubio in mare fluenti, cum antea fuerit in laeva. Occiditur servi sui fraude, qui ad quosdam militares viros, amicos ipsius, nomina pertulit annotata falso manum eius imitatus, tanquam Aurelianus ipsos pararet occidere. Itaque ut praeveniretur, ab iisdem interfectus est in itineris medio, quod inter Constantinopolin et Heracleam est stratae veteris. Locus Caenophrurium appellatur. Mors tamen eius inulta non fuit. Meruit quoque inter Divos referri. Imperavit annos quinque, menses VI.

CAP. XVI. (X.) Tacitus post hunc suscepit imperium,

vir egregie moratus et rei publicae gerendae idoneus. P.
Nihil tamen clarum potuit ostendere intra sextum mensem C.N.
imperii morte praeventus. Florianus, qui Tacito succes- 276.
serat, duobus mensibus et diebus xx in imperio fuit neque
quicquam dignum memoria egit.

CAP. XVII. (XI.) Post hunc Probus, vir illustris glo- P.
ria militari, ad administrationem rei publicae accessit. C.N.
Gallias a barbaris occupatas ingenti proeliorum felicitate 276.
restituit. Quosdam imperium usurpare conatos, scilicet
Saturninum in Oriente, Proculum et Bonosum Agrippinae,
multis certaminibus oppressit. Vineas Gallos et Panno-
nios habere permisit. Opere militari Almam montem apud
Sirmium et Aureum apud Moesiam superiorem vineis con-
seruit et provincialibus colendas dedit. Hic cum bella in-
numera gessisset, pace parata dixit *brevi milites neces-
sarios non futuros*. Vir acer, strenuus, iustus, et qui
Aurelianum aequaret gloria militari, morum autem civili-
tate superaret. Interfectus est tamen Sirmii tumultu mili- P.
tari in turri ferrata. Imperavit annos vi, menses quatuor. C.N.

CAP. XVIII. (XII.) Post hunc Carus est factus Au- 282.
gustus, Narbone natus in Gallia, qui confestim Carinum
et Numerianum filios Caesares fecit, cum quibus regnavit
duobus annis. Sed dum bellum adversum Sarmatas gerit,
nuntiato Persarum tumultu ad Orientem profectus res con- P.
tra Persas nobiles gessit. Ipsos proelio fudit. Cochen et C.N.
Ctesiphontem, urbes nobilissimas, cepit. Et cum castra 284.
supra Tigridem haberet, ictu divini fulminis periit. Nume-
rianus quoque, filius eius, quem secum Caesarem ad Per-
sas duxerat, adolescens egregiae indolis, cum oculorum
dolore correptus in lecticula veheretur, impulsore Apro, P.
qui socer eius erat, per insidias occisus est. Et cum dolo C.N.
occultaretur ipsius mors, quousque Aper invadere posset 284.
imperium, foetore cadaveris prodita est. Milites enim,
qui eum sequebantur, foetore commoti diductis lecticulae
palliis post aliquot dies mortem eius notam habere po-
tuerunt.

CAP. XIX. Interea Carinus, quem Caesarem ad Par-

thos proficiscens Carus in Illyrico, Gallia, Italia reliquerat, omnibus se sceleribus inquinavit. Plurimos innoxios fictis criminibus occidit. Matrimonia nobilia corrupit. Condiscipulis quoque, qui eum in auditorio vel levi fatigatione taxaverant, perniciosus fuit. Ob quae omnibus hominibus invisus non multo post poenas dedit. (XIII.) Nam de Perside victor exercitus rediens, cum Carum Augustum fulmine, Numerianum Caesarem insidiis perdidisset, Diocletianum imperatorem creavit, Dalmatia oriundum, virum obscurissime natum, adeo ut a plerisque scribae filius, a nonnullis Anulini senatoris libertinus fuisse credatur.

CAP. XX. Is prima militum concione iuravit, Numerianum nullo suo dolo interfectum, et cum iuxta eum Aper, qui Numeriano insidias fecerat, constitisset, in conspectu exercitus manu Diocletiani percussus est. Po-
P. stea Carinum omnium odio et detestatione viventem apud
C.N. Margum ingenti proelio vicit, proditum ab exercitu suo,
285. quem fortiorem habebat, certe desertum, inter Viminacium atque Aureum montem. Ita rerum Romanarum potitus, cum tumultum rusticani in Gallia concitassent et factioni suae Bacaudarum nomen imponerent, duces autem habe-
P. rent Amandum et Aelianum, ad subigendos eos Maximia-
C.N. num Herculium Caesarem misit, qui levibus proeliis agre-
285. stes domuit et pacem Galliae reformavit.

CAP. XXI. Per haec tempora etiam Carausius, qui vilissime natus strenuae militiae ordine famam egregiam fuerat consecutus, cum apud Bononiam per tractum Belgicae et Armoricae pacandum mare accepisset, quod Franci et Saxones infestabant, multis barbaris saepe captis nec praeda integra aut provincialibus reddita aut imperatoribus missa cum suspicio esse coepisset, consulto ab eo admitti barbaros, ut transeuntes cum praeda exciperet atque
P. C.N. hac se occasione ditaret, a Maximiano iussus occidi purpu-
286. ram sumpsit et Britannias occupavit.

CAP. XXII. (XIV.) Ita cum per omnem orbem terrarum res turbatae essent, Carausius in Britanniis rebellaret, Achilleus in Aegypto, Africam Quinquegentiani infestarent,

Narseus Orienti bellum inferret, Diocletianus Maximianum P.
Herculium ex Caesare fecit Augustum, Constantium et Ma- C.N.
ximianum Caesares, quorum Constantius per filiam nepos 286.
Claudii traditur, Maximianus Galerius in Dacia haud longe a 292.
Sardica natus. Atque ut eos etiam affinitate coniungeret,
Constantius privignam Herculii Theodoram accepit, ex qua
postea sex liberos, Constantini fratres, habuit, Galerius
filiam Diocletiani Valeriam. Ambo uxores, quas habuerant,
repudiare compulsi. Cum Carausio tamen, cum bella fru- P.
stra tentata essent contra virum rei militaris peritissimum, C.N.
ad postremum pax convenit. Eum post septennium Alle- 289. P.
ctus, socius eius, occidit, atque ipse post eum Britannias tri- C.N.
ennio tenuit. Qui ductu Asclepiodoti, praefecti praetorio, 293.
oppressus est. Ita Britanniae decimo anno receptae. 296.

Cap. XXIII. (XV.) Per idem tempus a Constantino P.
Caesare in Gallia bene pugnatum est circa Lingonas. Die C.N.
una adversam et secundam fortunam expertus est. Nam 296.
cum repente barbaris ingruentibus intra civitatem esset
coactus tam praecipiti necessitate, ut clausis portis in murum funibus tolleretur vix quinque horis mediis adventante
exercitu sexaginta fere milia Alamannorum cecidit. Maximianus quoque Augustus bellum in Africa profligavit domitis Quinquegentianis et ad pacem redactis. Diocletia- P.
nus obsessum Alexandriae Achilleum octavo fere mense C.N.
superavit eumque interfecit. Victoria acerbe usus est. To- 297.
tam Aegyptum gravibus proscriptionibus caedibusque foedavit. Ea tamen occasione ordinavit provide multa et disposuit, quae ad nostram aetatem manent.

Cap. XXIV. Galerius Maximianus primo adversus Narseum minime secundum proelium habuit inter Callinicum Carrasque congressus, cum inconsulte magis, quam ignave dimicasset. Admodum enim parva manu cum copiosissimo hoste commisit. Pulsus igitur et ad Diocletianum profectus cum ei in itinere occurrisset, tanta insolentia a Diocletiano fertur exceptus, ut per aliquot passuum milia purpuratus tradatur ad vehiculum cucurrisse.

Cap. XXV. Mox tamen per Illyricum Moesiamque

contractis copiis rursus cum Narseo, Hormisdae et Saporis avo, in Armenia maiori pugnavit successu ingenti, nec minore consilio simulque fortitudine, quippe qui etiam speculatoris munus cum altero ac tertio equite susceperit.
P. Pulso Narseo castra eius diripuit. Uxores, sorores, liberos
C.N. cepit, infinitam extrinsecus Persarum nobilitatem, gazam
297. Persicam copiosissimam. Ipsum in ultimas regni solitudines egit. Quare ad Diocletianum in Mesopotamia cum praesidiis tum morantem ovans regressus ingenti honore susce-
P. ptus est. Varia deinceps et simul et viritim bella gesse-
C.N. runt, Carpis et Basternis subactis, Sarmatis victis, quarum
299. nationum ingentes captivorum copias in Romanis finibus locaverunt.

Cap. XXVI. (XVI.) Diocletianus moratus callide fuit, sagax praeterea et admodum subtilis ingenio, et qui severitatem suam aliena invidia vellet explere. Diligentissimus tamen et sollertissimus princeps, et qui imperio Romano primus regiae consuetudinis formam magis, quam Romanae libertatis invexit adorarique se iussit, cum ante eum cuncti salutarentur. Ornamenta gemmarum vestibus calceamentisque indidit. Nam prius imperii insigne in chlamyde purpurea tantum erat, reliqua communia.

Cap. XXVII. Herculius autem propalam ferus et incivilis ingenii, asperitatem suam etiam vultus horrore significans. Hic naturae suae indulgens Diocletiano in omnibus, etiam severioribus consiliis, obsecutus est. Cum tamen ingravescente aevo parum se idoneum Diocletianus moderando imperio esse sentiret, auctor Herculio fuit, ut in privatam vitam concederent et stationem tuendae rei
P. publicae viridioribus iunioribusque mandarent. Cui aegre
C.N. collega obtemperavit. Tamen uterque una die privato ha-
304. bitu imperii insigne mutavit, Nicomediae Diocletianus, Herculius Mediolani, post triumphum inclutum, quem Romae ex numerosis gentibus egerant, pompa ferculorum illustri, qua Narse[illegible] [illegible]ges sororesque e[illegible] [illegible]te currum ducti su[illegible] [illegible]um Salo[illegible] [illegible]lter in [illegible]caniam

Cap. XXVIII. Diocletianus privatus in villa, quae haud procul a Salonis est, praeclaro otio senuit, inusitata virtute usus, ut solus omnium post conditum Romanum imperium ex tanto fastigio sponte ad privatae vitae statum civilitatemque remearet. Contigit igitur ei, quod nulli post natos homines, ut cum privatus obisset, inter Divos tamen referretur

---

LIBER DECIMUS.

ARGUMENTUM.

1. Imperii divisio inter Constantium et Galerium assumptis duobus Caesaribus Maximino et Severo. 2. Constantio mortuo Constantinus in Britannia creatur imperator, Romae Maxentius, filius Herculii, qui inde ad spem resumendi imperii erigitur. Severus contra Maxentium missus a suis desertus interficitur. 3. Herculii post irritos conatus contra Maxentium et Constantinum interitus. Eius mores. 4. Licinius a Galerio, qui paulo post moritur, fit imperator. Hinc rem publicam tenent quatuor imperatores, Constantinus, Maxentius, Licinius et Maximinus. Maxentius per Constantinum opprimitur. Maximinus adversus Licinium novas res molitus exitium fortuita morte praevenit. 5. 6. Licinius a Constantino victus occiditur. Inde summae rerum unus Constantinus praeest, qui novo adhuc more tres Caesares creat. 7. 8. Constantini mores insolentia rerum secundarum in deterius mutati et studia; ipse bellum adversus Parthos moliens moritur. 9—13. Succedunt tres eius filii, Constantinus, Constans et Constantius cum Dalmatio, fratris filio, e quibus, cum ceteri interfecti essent, remanet solus Constantius, qui male pugnat contra Persas, Vetranionem opprimit et Magnentium, cuius duces antea Nepotianum, Romae imperatorem factum, interfecerant, Gallumque, quem ipse Caesarem fecerat, post occidit. Silvanus in Gallia novas res moliens exstinguitur. 14. Constantius Iulianum Caesarem facit, qui contra Gallos et Alamannos missus egregie res gerit. 15. Iulianus a militibus Augustus renuntiatur, qua re cognita Constantius, cum omisso Persico bello contra eum profectus esset, in itinere obiit. Eius mores. 16. Iuliani contra Persas expeditio, in qua hostili manu interficitur. Eius laudes, mores et studia.

17. Iovianus post hunc imperator electus, uno atque altero proelio a Persis victus ignobilem cum his pacem facit. Illyricum petens repentina morte obit, cuius variae traduntur caussae. Maioris operis de successorum rebus gestis promissio in fine annectitur.

CAP. I. His igitur abeuntibus ab administratione rei
P. publicae Constantius et Galerius Augusti creati sunt divi-
C.N. susque inter eos ita Romanus orbis, ut Galliam, Italiam,
305. Africam Constantius, Illyricum, Asiam, Orientem Galerius obtineret, sumptis duobus Caesaribus. Constantius tamen contentus dignitate Augusti Italiae atque Africae administrandae solicitudinem recusavit, vir egregius et praestantissimae civilitatis, divitiis provincialium ac privatorum studens, fisci commoda non admodum affectans, dicensque, *melius publicas opes a privatis haberi, quam intra unum claustrum reservari*, adeo autem cultus modici, ut feriatis diebus, si cum amicis numerosioribus esset epulandum, privatorum ei argento ostiatim petito triclinia sternerentur. Hic non modo amabilis, sed etiam venerabilis Gallis fuit, praecipue quod Diocletiani suspectam prudentiam et Maximiani sanguinariam temeritatem
P. imperio eius evaserant. Obiit in Britannia Eboraci princi-
C.N. patus anno tertio decimo atque inter Divos relatus est.

306. CAP. II. Galerius, vir et probe moratus et egregius in
P. re militari, cum Italiam quoque sinente Constantio admini-
C.N. strationi suae accessisse sentiret, Caesares duos creavit,
305. P. Maximinum, quem Orienti praefecit, et Severum, cui Ita-
C.N. liam dedit. Ipse in Illyrico commoratus est. Verum Con-
306. stantio mortuo Constantinus, ex obscuriori matrimonio eius filius, in Britannia creatus est imperator et in locum patris exoptatissimus moderator accessit. Romae interea praetoriani excitato tumultu Maxentium, Herculii filium,
P. qui haud procul ab urbe in villa publica morabatur, Au-
C.N. gustum nuncupaverunt. Quo nuntio Maximianus Herculius
306. ad spem arrectus resumendi fastigii, quod invitus amiserat, Romam advolavit e Lucania, quam sedem privatus elegerat, in agris amoenissimis consenescens, Diocletianumque etiam per literas adhortatus est, ut depositam resume-

ret potestatem, quas ille irritas habuit. Sed adversum motum praetorianorum atque Maxentii Severus Caesar Romam missus a Galerio cum exercitu venit, obsidensque urbem militum suorum scelere desertus est.

Cap. III. Auctae Maxentio opes confirmatumque imperium. Severus fugiens Ravennae interfectus est. Hercu- P.
lius tamen Maximianus post haec in concione exercituum C.N.
filium Maxentium nudare conatus seditionem et convicia 307.
militum tulit. Inde ad Gallias profectus est dolo composito, tanquam a filio esset expulsus, ut Constantino genero iungeretur, moliens tamen Constantinum reperta occasione interficere, qui in Galliis et militum et provincialium ingenti iam favore regnabat caesis Francis atque Alamannis captisque eorum regibus, quos etiam bestiis, cum magnificum spectaculum muneris parasset, obiecit. Detectis igitur insidiis per Faustam filiam, quae dolum viro nuntiaverat, profugit Herculius, Massiliaeque oppressus (ex ea etenim navigare ad filium praeparabat) poenas dedit iustis- P.
simo exitu, vir ad omnem asperitatem saevitiamque pro- C.N.
clivus, infidus, incommodus, civilitatis penitus expers. 310.

Cap. IV. (III.) Per hoc tempus a Galerio Licinius P.
imperator est factus, Dacia oriundus, notus ei antiqua C.N.
consuetudine et in bello, quod adversus Narseum ges- 311.
serat, strenuis laboribus et officiis acceptus. Mors Galerii confestim secuta est. Ita res publica tum a novis quatuor imperatoribus tenebatur, Constantino et Maxentio, filiis Augustorum, Licinio et Maximino, novis hominibus. Quinto tamen Constantinus imperii sui anno bel- P.
lum adversum Maxentium civile commovit, copias eius C.N.
multis proeliis fudit, ipsum postremo Romae adversum 312.
nobiles omnibus exitiis saevientem apud pontem Mul- P.
vium vicit Italiaque est potitus. Non multo post deinceps C.N.
in Oriente quoque adversus Licinium Maximinus res no- 312.
vas molitus vicinum exitium fortuita apud Tarsum morte praevenit.

Cap. V. (IV.) Constantinus tamen, vir ingens et omnia efficere nitens, quae animo praeparasset, simul

principatum totius orbis affectans, Licinio bellum intulit,
P. quamvis necessitudo et affinitas cum eo esset. Nam so-
C.N. ror Constantia nupta Licinio erat. Ac primo eum in
314. Pannonia secunda ingenti apparatu bellum apud Ciba-
las instruentem repentinus oppressit. omnique Dardania, Moesia, Macedonia potitus numerosas provincias occupavit.

P. CAP. VI. Varia deinceps inter eos bella, et pax re-
C.N. conciliata ruptaque est. Postremo Licinius navali et ter-
324. restri proelio victus apud Nicomediam se dedidit et con-
P. tra religionem sacramenti Thessalonicae privatus occi-
C.N. sus est. Eo tempore res Romana sub uno Augusto et tri-
325. bus Caesaribus, quod nunquam alias, fuit, cum liberi Constantini Galliae, Orienti Italiaeque praeessent. Verum insolentia rerum secundarum aliquantum Constantinum ex illa favorabili animi docilitate mutavit. Primum necessitu-
P. dines persecutus filium suum, egregium virum, et sororis
C.N. filium, commodae indolis iuvenem, interfecit, mox uxo-
326. rem, post numerosos amicos.

CAP. VII. Vir primo imperii tempore optimis principibus, ultimo mediis comparandus. Innumerae in eo animi corporisque virtutes claruerunt. Militaris gloriae appe-
P. tentissimus, fortuna in bellis prospera fuit, verum ita, ut
C.N. non superaret industriam. Nam etiam Gothos post civile
332. bellum varie profligavit, pace ad postremum data, ingentemque apud barbaras gentes memoriae gratiam collocavit. Civilibus artibus et studiis liberalibus deditus, affectator iusti amoris, quem omni sibi et liberalitate et docilitate quaesivit, sicut in nonnullos amicos dubius, ita in reliquos egregius, nihil occasionum praetermittens, quo opulentiores eos clarioresque praestaret.

P. CAP. VIII. Multas leges rogavit, quasdam ex bono et
C.N. aequo, plerasque superfluas, nonnullas severas, primus-
330. que urbem nominis sui ad tantum fastigium evehere moli-
P. tus est, ut Romae aemulam faceret. Bellum adversus Par-
C.N. thos moliens, qui iam Mesopotamiam fatigabant, uno et tri-
337. gesimo anno imperii, aetatis sexto et sexagesimo, Nico-

mediae in villa publica obiit. Denuntiata mors eius etiam per crinitam stellam, quae inusitatae magnitudinis aliquamdiu fulsit; eam Graeci κομήτην vocant. Atque inter Divos meruit referri.

Cap. IX. (V.) Successores filios tres reliquit, atque P.
unum fratris filium. Verum Dalmatius Caesar, prosperrima C.N.
indole neque patruo absimilis, haud multo post oppres- 338.
sus est factione militari et Constantio, patruele suo, sinente
potius quam iubente. Constantinum porro fratri bellum P.
inferentem et apud Aquileiam inconsultius proelium ag- C.N.
gressum Constantis duces interemerunt. Ita res publica 346.
ad duos Augustos redacta. Constantis imperium strenuum
aliquamdiu et iustum fuit. Mox cum et valetudine impro-
spera et amicis pravioribus uteretur, ad gravia vitia con-
versus, cum intolerabilis provincialibus, militibus iniucun- P.
dus esset, factione Magnentii occisus est. Obiit haud C.N.
longe ab Hispaniis in castro, cui Helenae nomen est, anno 350.
imperii decimo septimo, aetatis trigesimo, rebus tamen
plurimis strenue in militia gestis, exercituique per omne
vitae tempus sine gravi crudelitate terribilis.

Cap. X. (VI.) Diversa Constantii fortuna fuit. A Per-
sis enim multa et gravia perpessus, saepe captis oppidis,
obsessis urbibus, caesis exercitibus, nullumque ei contra P.
Saporem prosperum proelium fuit, nisi quod apud Singa- C.N.
ram haud dubiam victoriam ferocia militum amisit, qui pu- 348
gnam seditiose et stolide contra rationem belli die iam P.
praecipiti poposcerunt. Post Constantis necem Magnentio C.N.
Italiam, Africam, Gallias obtinente etiam Illyricum res no- 350.
vas habuit, Vetranione ad imperium consensu militum
electo. Quem grandaevum iam et cunctis amabilem diuturnitate et felicitate militiae ad tuendum Illyricum principem creaverunt, virum probum et morum veterum ac iucundae civilitatis, sed omnium liberalium artium expertem adeo, ut ne elementa quidem prima literarum, nisi grandaevus et iam imperator, acceperit.

Cap. XI. Sed a Constantio, qui ad ultionem fraternae necis bellum civile commoverat, abrogatum est Ve-

P. tranioni imperium, qui novo inusitatoque more consensu
C.N. militum deponere insigne compulsus est. Romae quoque
350. tumultus fuit, Nepotiano, Constantini sororis filio, per gla-
diatoriam manum imperium invadente. Qui saevis exordiis
dignum exitum nactus est. Vigesimo enim atque octavo
die a Magnentianis ducibus oppressus poenas dedit, caput-
que eius pilo per urbem circumlatum est, gravissimaeque
proscriptiones et nobilium caedes fuerunt.

P. Cap. XII. Non multo post Magnentius apud Mursam
C.N. profligatus acie est ac paene captus. Ingentes Romani
351. imperii vires ea dimicatione consumptae sunt, ad quaelibet
P. bella externa idoneae, quae multum triumphorum possent
C.N. 351 securitatisque conferre. Orienti mox a Constantino Cae-
P. sar est datus patrui filius, Gallus. Magnentiusque diver-
C.N. sis proeliis victus vim vitae suae apud Lugdunum attulit
353. imperii anno tertio, mense septimo, frater quoque eius
Senonis, quem ad tuendas Gallias Caesarem miserat.

Cap. XIII. Per haec tempora etiam a Constantio mul-
P. tis incivilibus gestis Gallus Caesar occisus est, vir natura
C.N. ferus et ad tyrannidem pronior, si suo iure imperare licuis-
354. set. Silvanus quoque in Gallia res novas molitus ante diem
355. trigesimum exstinctus est, solusque imperio Romano eo
tempore Constantius princeps et Augustus fuit.

P. Cap. XIV. Mox Iulianum Caesarem ad Gallias misit,
C.N. patruelem suum, Galli fratrem, tradita ei in matrimonium
355. sorore, cum multa oppida barbari expugnassent, alia ob-
siderent, ubique foeda vastitas esset, Romanumque impe-
rium non dubia iam calamitate nutaret. A quo modicis co-
piis apud Argentoratum, Galliae urbem, ingentes Alaman-
P. norum copiae exstinctae sunt, rex nobilissimus captus,
C.N. Galliae restitutae. Multa postea per eundem Iulianum egre-
357. gie adversum barbaros gesta sunt summotique ultra Rhe-
num Germani et finibus suis Romanum imperium resti-
tutum.

P. Cap. XV. Neque multo post, cum Germaniciani exer-
C.N. citus a Galliarum praesidio tollerentur, consensu militum
360. Iulianus factus Augustus est, interiectoque anno ad Illy-

PRAEFATIO.

Florum ab Ottone Iahnio ope codicis Bambergensis ita emen-
tum accepimus, ut quasi novus scriptor videatur. Eius recensionem m recognoscerem optimum codicem ipsum ad manus habens, di- entissime illum quidem collatum inveni, ut perpauca nova eaque 'e in rasuris latentia eruere possem, sed, ut sunt opera humana perfecta, rem detexi, qua princeps huius scriptoris editio hoc no- ne vere digna aliquam labem traxit. Nam cum Iahnius ad editio- m Seebodii, qui novis lectionibus codicis Bambergensis praestan- simis neglectis in verborum contextum non admiserat nisi paucas ıendationes leviores, codicem contulisset, sed exemplum editionis pontinae a se correctum librario tradidisset, nescio quo pacto ac- lit ut aliquot bonae lectiones a Seebòdio primo ex Bambergensi ceptae in transcribendo praetermitterentur. Has ego, ut par erat, duxi et quanta potui cura id egi ut tandem Florus ad fidem codicis paucis egregii diligentissime exigeretur. Praeterea trium codicum rdanis, quos ipse excusseram (v. Iahnii praef. p. VII) lectiones rlustrans nonnullas bonas inveni, quas Iahnius nondum in lucem otraxerat. In hoc iterato cum Floro Bambergensi et cum Iordanis dicibus commercio fieri non potuit ut non aliquot locos ex ingenio rrigerem, quorum emendatio mihi nondum successerat, cum Iahnio icas a me sublectas impertivi, sed quod etiam plura emendare li- it, id acceptum refero doctis amicis, *Bezzenbergero*, *Mommsenio*, *ıengelio*, *Woelfflino*, *Ed. Wurmio*, qui suas coniecturas de com- ıribus locis desperatis mecum communicaverunt. In adnotatio... tem critica subiecta omnes locos indicavi, in quibus mea recensi... Iahniana discrepat, qua in re his notis ...

B = codex Bambergensis Flor..

N = codex Nazarianus Flori.

I = codices Iordanis (v. Iahnii ...

Ib = codex Bambergensis historiae misc... quae excer... ex Floro continet. Haec incipi... itaque ...

diem p. 13, 15 huius editionis, desinunt p. 34, 9 post *puduit*.

Ie = fragmentum Iordanis in codice Emmerano sive Ratisbonensi, quod desinit p. 11, 17.

Ip = codex Pollingensis Iordanis.

O = Iahnius.

H = Halmius.

Pag. 3, 22 scripsi: *quattuor gradibus Romae* [*aetas distincta videbitur. prima aetas*] *sub regibus fuit* etc. Verba inclusa desunt in B, in quo probabile est lacunam sic exortam esse, ut librarius ab altero *aetas* ad alterum quod sequebatur aberraret mediaque praetermitteret. Lacunam utcumque explere conatus sum, ut locus saltem sine mora legi posset. In codd. autem deterioribus abiecto voc. *Romae*, quod Iahnius a cod. B bene servatum non debebat abicere, foeda interpolatio propagata est. Paulo post v. 23, 26 et 30 numeros in codd. traditos, quamquam falsos esse rerum historia convincit, restituendos putavi, veritus ne correctionibus editorum admissis scriptorem ipsum corrigerem. Accedit quod una mutatio, quae facta est, etiam falsa est; nam qui pag. 3, 26 nominantur consules sunt Appius Claudius Pulcher et Q. Fulvius Flaccus III (cf. p. 32, 26 sq.), qui consulatum gesserunt a. 212 a. Chr. n.; conficiuntur igitur anni fere trecenti, non CCD, ut editores sibi corrigendum putaverunt. — 4, 24 *cuius dum angustias Remus increpat saltu, dubium an iussu fratris occisus est* O: *cuius dum angustias Remus increpat saltu transiluit dubium* etc. BI; *cuius dum inridet angustias R. idque increpat dubium* etc. N. Admisi Iahnii emendationem, quamquam ipse in eam potius sententiam inclino ut *saltu* inducendum et totus locus sic scribendus sit: *cuius dum angustias R. increpat, transiluit et, dubium an iussu fratris, occisus est.* — 5, 22 *cui rei mox* Ie — 6, 3 *artemque bellandi* IN: *artemque debellandi* BO. — 6, 4 paenitet non scripsisse *exercitata iuventute*, ut est in Ie; nam habet B *exercitate iuventute*, syllaba extrema participii terminationi sequentis substantivi assimilata; Iahnius ... Ih et N dedit *exercita iuventute*. — 6, 18 *parricidium* Ie: *parricidam* O cum codd. rell. Firmatur emendatio a me recepta scriptura codicis B, qui ita habet *parricidam*, ut littera *i* ante *am* erasa sit. Ne quis in verbis sequentibus, quae Iahnius ex BI emendavit, cum N malit *facir... ...oriam ...it.* mone... hanc esse scriptoris sententiam ... [illegible] ... ut nefas cita-

verant; cf. p. 98, 7 *nam pulchritudo infra pudicitiam principis fuit.* — 7, 16 *eminet sumpta sunt* I: *eminet adsumpta sunt* O secundum B, qui habet *eminet easumpta sunt;* sed vereor ne *ea* nihil sit nisi prava repetitio syllabae antecedentis. — 8, 2 *Latii* (vel *Lati*) *oppida* H: *Latio oppida* I, *oppida Latio* B, *oppida in Latio* N; *oppida Latii* O cum Hauptio. Etiam p. 83, 35, ubi a B *castella* abest, *alia Thessaliae castella* scribendum videtur. — 8, 11 *mira res dicitur extitisse: restitere* BI: *mira res dictu! restitere* NO. Nihil causae videtur, cur lectio insignis in BI pro glossemate habeatur. — 8, 15 *caput est reversum* Iep — 8, 18 *donec aberat libido* IhpN: *donec aderat libido* BIeO. Lectionem a me reductam *tam diu* quod praecedit videtur flagitare. — 9, 13 *ut consulere civibus suis se debere meminissent* H: *se* om. BI; post *consulere* est in NO. — 10, 9 *illa Romani nominis prodigia: illa in R. n. prodigia* B, unde O: *illa ni R. n. prod.; illa romana prodigia* N. Non sum ausus ingeniosam Iahnii coniecturam recipere; nam et *ni* nescio quid quaesiti habet, et potest in illo *in* aliud latere, velut: *illa inmania Romani n. prodigia.* — 11, 2 *proelii fuit* B: *fuit proelii* NO. — 11, 26 *Manili* BO: *manlii* I, *marci mamili* N; immo *Minucii;* v. Liv. III, 25 sqq. — 11, 30 *pecudum more* Ie — 12, 4 *sic scelerato signata nomine* H: *it scel. signat nomine* B, *et scel. signata nomine* N, *id scel. signat nomine* O. — 12, 8 *sponte se dediderunt* B: *se sponte dediderunt* NO. — 12, 9 scripsit Iahnius: '*Falisci cum obsiderentur, mira eis visa* (*est visa* B, *visa est* N) *fides imperatoris, nec inmerito, quod ludi magistrum — — sibi ultro remisisset*': cum recte intellexisset Floro dicendum fuisse non aliis, sed Faliscis fidem miram visam esse, ut apparet ex verbis *quod — — sibi remisisset.* Ego tamen malui *eis* ante *est* addere quam sic ex *est* immutare. — 12, 19 *tum primum: tunc primum* N, *tum primo* BO. Cum persaepe *ũ* et *o* in B confusa sint, a me impetrare non potui ut *primo* contra usum sermonis Latini reciperem. *primo* pro *primum* B etiam habet p. 70, 13. 75, 31, et N p. 34, 23. — Paulo post (v. 21) scripsi cum Iahnio: '*ad actus miles sua sponte iure iurando ne nisi capta urbe remearet. spolia de Larte Tolumnio rege* (excidit *rege* in Iahnii edit.) *ad Feretrium triumpho reportata.*' Sed cum B sic habeat: '*adactus miles sua sponte iure iurando ne nisi capta urbe remearet. spolia de larte tolumnio rege afferret. triumphum reportaret.*' haud scio an haec ipsa scriptura recipienda fuerit; nam iam recte Dukerus monuerat: 'Perizonius in Animadv. Hist. c. VII multis disputat ... [illegible]

lia opima a. u. **317.**, cum tribunus mil. in legione esset. **Sed sive tum sive magister equitum sive consul ea retulit Cossus, Florus non caret reprehensione, qui turbata ratione temporis narrationi de obsidione Veiorum interponat, quod minimum XX annis ante eam inchoatam gestum fuerat.'** Quodsi Florus tanto opere erravit, potuit illum quoque errorem in se admittere, ut militem iurantem faceret se spolia de rege relaturum esse. — 13, 17 *adpropinquabant* IN: ***propinquabant*** BO. — 13, 35 *templum* BI (saltem lep): *templum eius* NO. — **14, 4** ***adlocuti*** Lipsius: *alioquin* codd. et O. — 15, 5 ***Romanam urbem*** BIN: ***Romam urbem*** O. Sic item p. **73**, 20 ex BN restitui ***de invadenda urbe Romana***, cum rarior locutio (v. Ampelium c **20** *in* ***urbe Romana***) potius notanda quam corrigenda sit. Scripsit tamen Florus p. **54, 9** ***urbem Romam***, ut optimi scriptores dicere solent. — **15, 14** ***plus esse in imperio*** B: *plus in imperio esse* NO. — 16, 5 *amici* BO: ***amicti*** **N fort.** recte — 16, **12** *ornatam* Ib et Heinsius: *armatam* BN. — **17, 1** ***sic tamen quoque*** BI: *tamen sic quoque* N, *sic quoque* O, ut est **p. 25, 37. 91, 35. 96, 16.** Cum tamen eadem locutio etiam p. **104, 9 libris tradita** sit, religioni fuit ab eorum auctoritate bis decedere. **Nec dissimilis est** illa abundantia p. **26**, **13**: *et tamen cum* ***Punicae praedae omnibus promunturiis insulisque fluitarent, populus Romanus et sic triumphavit.*** — 17, 20 *sollemnemque familiae suae consecrationem* — — ***peregit*** B: *sollemnemque fam. suae consecrationem* — — ***redegit*** **NO.** Lectio codicis B mihi quidem insignis vulgatae emendatio **videtur.** — 17, 26 *cum iis* B pr. m.: *cum his* B corr. et O, *cum istis* N. **Latet forma** *iis* etiam in mendo *curis*, quod est in Ip. — **17, 32** ***mirabilis situ*** NO: *mirabili situ* B fort. rectius. — **18, 13** ***Ferentaneae turmae*** **BN:** ***Ferentanae turmae*** O. — 18, 28 *pugna fuit* ***Arusinis quos vocant campis*** Mommsenius: *pugna sybarusinis* (*subharosin his* I) *q. v.* ***campis*** **BI,** *pugna sub Arusinis q. v. campis* NO. Cf. Iahnii praef. p. **XXXI et v.** Frontini Strateg. IV, **12, 14**: *victo eo* (Pyrrho) ***in campis Arusinis circa urbem Beneventum.*** Ne quis *in* requirat, confero p. **14, 37** ***iterum Pomptino agro*** — — *tulit spolia*. p. 9, 25. **26**, 13. 55, 25. **85, 4.** — 19, 18 *eorum* B: *eorum qui superfuerunt* NO. Foedum glossema iam Seebodius expulerat. — 19, 19 *Pyrrhus idem 'o me' inquit* **Seebodius:** *P. idem omne inquit* BN, *Pyrrhus 'video me' inquit* O et **priores.** — 19, 26 *qui porro* N: *quid porro* BO; at cf. v. 22 *qui ille* ***senatus fuit.*** — 19, 31 intactam reliqui lectionem codicis B: *quis ergo* ***miretur his moribus*** (i. e. cum hi essent mores) *ea* (i. e. tanta vel tali) ***virtute mi-***

tum exercitum populi Romani fuisse? Ego quidem non video, quid a hac dicendi ratione '*exercitum populi R. ea virtute militum fuisse*' ecte reprehendi possit. Lectio, quam habet Iahnius '*quis ergo miretur eis moribus, ea virtute militum victorem populum R. fuisse?*' ex interpolatione orta est. — 20, 14 *ita* ante *timuerat* praeter B etiam abest ab Iep (et h?) et vox adiecticia videtur. — 20, 25 *in hoc certamine* B: *et in hoc certamine* NO. — 21, 4 restitui veterem vulgatam *a quae* pro *itaque* (BNO) et posterius *adhuc* in solo B servatum inlusi. Prorsus tamen abicere nolui, cum similis neglegentia orationis tiam p. 19, 20 in repetito *quasi* compareat: *cui quasi ab angue Leraeo tot caesa hostium capita quasi de sanguine suo renascuntur.* — 1, 17 *sed hic melior* (scil. quam Coriolanus) N: *sed haec melior* B, *ed humilior* O ex coni. Mommsenii. — 21, 22 reliqui lectionem vulatam '*prima discordia ob inpotentiam feneratorum*'; quamquam, cum ; habeat *ob inpotentia*, admodum propensus eram *ab inpotentia* scil. *xorta est* emendare. — 22, 13 addidit Iahnius ex mea emendatione *ua* ante *quodam;* quam cum amicus meus ita refingere vellet, ut otius *quae* addendum censeret, moneo verborum *iniuriam non tulit* ubiectum esse non *soror*, sed *Stolo.* — 22,25 ubi codd. mance habent *largitione Cassium agraria lege suspectum regiae dominationis praeenti morte multavit* scripsi ex incerta coniectura: *Cassium agraria ege, Maelium largitione suspectum* etc., cum noluerim in tali editione icunam in aperta sententia relinquere. Contra p. 23, 4 ex certa emenatione mihi scripsisse videor: *tum ille vere robustus et iuvenis par rbi terrarum esse coepit.* Vulgo scribitur: *tum ille v. robustus et iuveis et par* etc. Sed cum in B *et* ante *iuvenis* desit, copula, quae hic ecessaria, ante *par* vitiosa est, locum suum videtur mutasse. Nam ui sententiarum nexum recte perpenderit, intelleget, opinor, adietivum *par* solum esse praedicatum nominis *ille*, contra *robustus et ivenis* eius attributa quae vocantur. — 23, 15 *abscissam* H: *abscisam* ;NO. — 23, 28 *dimicaretur* B: *dimicaret* NO. — 24, 18 posui post *ppressus* comma, ne quis *oppressus fuit*, quae vitiosa esset syntais (cf. Madvigii Opusc. Acad. II, p. 218 sqq.), coniungat. — 24, 38 omen *Nautii* firmat Ib, in quo est *naucio.* — 25, 13 *cecidisset* Ip: *ceisset* BNIbh (sed B *coepisset*). — 25, 15 *ipsam caput belli Carthainem* BN (sed B *ipsa*): *ipsam* (*ipsum* Ip) *belli caput C.* IO. Lectio *psam*, cuius loco facile quis malit *ipsum*, firmatur loco simillimo p. 6, 8 *et ipsa caput urbium Capua*, quem locum aptius cum hoc con-

feras quam p. 62, 7: *ipsa capita belli adgressus urbes* etc. — 25, 21 *foeda clade* O: *f. clades* BIN. Nunc tamen video *clades* retinendum et locum, id quod monuit Woelfflinus, sic interpungendum esse: *vincimur. foeda clades Romanisque usu incognita! vivus in manus hostium venit* etc. Cf. etiam p. 26, 10. — 25, 26 Cum cod. B habeat *nec*** *commutatio*, duabus litteris post *nec* erasis, haud scio an Florus *neve comm.* scripserit. Paulo post, ubi BI habent *ne amplius*, N *ut ne amplius*, nunc video lectionem *ut nec amplius* restituendam esse; cf. infra ad p. 68, 32. — 26, 1 *Appio*] immo *Publio* — 26, 2 *ab his* BO *ibi* IN, quam lectionem nunc praefero. — 26, 4 *ab iis* Ib: *ab his* BNO. — 26, 5 *classem iam in Africo mari aput Aegimurum hostium* BI; *classem hostium in Africo mari apud Aegimurum iam* N; *cl. hostium in A. mari aput Aegimurum insulam* O ex coni. Hauptii. In scriptura *hostium* nihil aliud latere nisi *ostium* vidit Mommsenius, ut est in B *hostium* pro *ostium* pag. 59, 25 (item in N h. l.) et p. 87, 18, *hostia* pro *Ostia* p. 75, 6 et similia alia aspirationis exempla; v. Iahnii praef. p. XXXII. De re autem cf. Liv. XXX, 24: *onerariae pars maxima ad Aegimurum (insula ea* s i n u m a b a l t o c l a u d i t, *in quo sita Carthago est, triginta fere milia ab urbe), aliae adversus urbem ipsam ad Calidas Aquas delatae sunt.* In eodem versu *consule* a BI abesse Iahnius recte ille quidem tradidit, sed est in B post *Buteone* rasura, in qua litterae *cs* videntur latere. Paulo post veram lectionem *quantusque* codd. Iordanis recte servarunt. — 26, 37 *rubiginem* B: *robigenem* NO. — 27, 4 *Liguras* B: *Ligures* NO. cf. *Samnitas* p. 15, 30 et 16, 10; *Macedonas* p. 35, 33. 40, 1. 52, 23; *Thracas* 38, 20; *Teutonas* 50, 33; *Caledonas* 61, 27; *Biturigas Carnutas* 61, 34; *Senonas* 74, 24; *Cilicas* 93, 34; *Autrigonas* 103, 12; *myoparonas* 57, 1. — 27, 18 *umente: humente* BIp; *umenti* NO. — 27, 19 *cum vix caluere* Bezzenbergerus et Mommsenius: *cum mox caluere* I; *quam (quae* N) *mox cal.* BNO. — 27, 20 *leui*] syllaba *ui* in B est in rasura, ut fort. *leni* scribendum sit. — 27, 20 *saepe et alias et* Ip: *saepe et alias sed* BN, item O, sed hic lacuna ex Hauptii sententia post *alias* significata. Lectio a nobis recepta vera videtur; nam affert deinde Florus tria vota a Gallis diversis temporibus facta, quae cum omnia ad idem spectarent, pariter secus cesserant. — 28, 2 *imperavit*, quod O ex B restituit, legitur etiam in Ibp. — 28, 17 *exceptam Annibal*] in B hic est scissura, qua desiderantur litterae *m anni*, quod monendum putavi, ne codici optimo hic sua fides derogetur. — 28, 23 *Saguntini*

addidi ex Iahnii coni. — 29, 18 *Trasumennus: thrasymennus* N *thrasymenus* B, *Trasimenus* O. Cf. Ritschelium in Mus. Rhen. novo VI p. 565 et Heerwagenium ad Liv. XXII, 4, 1. — 29, 19 *ars nova* codd. *pars nova* O. — 29, 35 post *eurus* est in B rasura itemque syllaba *ru* in rasura m. sec. scripta est, ut suspicere participium post *eurus* velut *flans*, intercidisse. — 30, 16 *mox et ipsius et exercitus ardo* Dukerus: *mox et ipse et ipsius exerc. a.* BO; *mox et ipse et exerc. a.* N Cf. Iahnii praef. p. XXIIII. — 30, 35 *revivescentis* B: *reviviscenti* NO. — 31, 5 *reppulit in Camp. suam* H: pro *reppulit* habent BIbh *perpulit*, IpN *pepulit*. De commutatis syllabis *per* et *re* cf. p. 100, 1 ubi N habet *repulit*, B *perpulit* ex *reppulit;* p. 17, 21 est in B rect *peregit*, in N *redegit;* p. 77, 9 in B *perrexit* pro *respexit;* v. etiam a p. 47, 4. De sententia autem cf. p. 53, 2 *Didius vagos* — — *intra sua* *reppulit Thraciam* et p. 60, 3 *bellicosissimam gentem in sedes sua* *reduxit*. — 31, 8 *pro pudor* H: *pudor* B, *o pudor* IN, *populus Rom* O ex sua coni. Vestigia lectionis *pro pudor*, ut item dixit Floru p. 11, 17, mihi visus sum reperisse in scriptura codicis Ib, qui habe *tumor pudoris* pro *tum pudor;* nunc tamen mallem ipsam lectione codicis B recepissem, propterea quod Florus in his formulis exclama tionis sibi minime constat; sic est *pro dedecus* p. 48, 28, *pro facinu* p. 74, 2, *pro nefas* p. 75, 1 et 81, 9; contra *facinus indignum!* p. 76, 2 *nefas!* p. 47, 1 et 30, p. 84, 13; *o nefas* p. 78, 26. De sententia aute cf. p. 74, 38 sq. — 31, 15 *mediaque de Italia Africam faceret* acu coniecit Ed. Wurmius. — 31, 34 *cum iam evasisset in turrem* H: *cu* *uim ev. in turrem* BO, *iam* om. N. — 32, 11 *ne in conspectum suu* *quidem* BIp: *ne in consp. quidem suum* NO. — 32, 19 *Tarentum* Ibp: *Tarentus* Ih (?) NO. Praeter hunc locum nominativus huiu nominis semel apud Florum legitur p. 17, 29, ubi B *Tarentus*, N *Ta* *rentos* habet. — 32, 20 *sedes domus et patria* BI: *sedes et domus* *patria* N; *domus* delevit O. De copula *et* (*atque*) in tertio membr posita cf. p. 29, 38. 54, 3. 55, 18. 62, 23. 63, 27. 69, 8. 84, 8. 88, 3 90, 19. 98, 27. — 33, 11 *Nero in ultimum Italiae angulum summover* *Annibalem* H: *N. in ultimo* (*ultimũ* Ib) *It. angulo summoverat A.* BI *N. in ultimo I. angulo summovebat A.* O secundum N. Plusquampe fectum retinendum esse, quo retento coniectura mea fere necessari est, apparet ex membro contrario: *Livius* — — *signa convertera* Cf. etiam p. 32, 34. — 33, 14 *omni qua longissima est Italia solo inter* *iacente* Ibp (et haud dubie etiam h): *est* om. NO; *omni qua lon*

gissimum fuit Italiae s. interi. B. Cf. p. 56, 21 *totam qua latissima est Asiam pervagatus*, p. 51, 20 etc. Paulo post v. 17 verba *neque id fieri Annibal senserit*, quae salva sententia abesse poterant, B in margine habet, sed videntur a prima manu suppleta. — 33, 31 *utriusque classis castra* BI: *utriusque castra* NO. Videtur *classis* idem, quod est *exercitus*, significare. — 34, 25 *velut* BIp: *veluti* NO. — 34, 37 *et ipsa* NO: *ad ipsa* B (ante *ad* vocabulo eraso); *et ad ipsa* I; *id est ipsa* Freinshemius. — 35, 6 *et* (i. e. *etiam*) *Lacedaemona* B: *et* om. NO. Ab ingenio Flori non videtur abhorrere addito *et* Lacedaemona praeter reliquas urbes extulisse. — 35, 37 *imperator Annibal* Hauptius: *miser Annibal* BNO. Cf. Iahnii praef. p. XXVII. — 36, 14 *aliquo* B, littera *d* post *o* superscripta. — 36, 25 *ne sibi placeant Athenae, in Antiocho vicimus Xerxen* interpunxi; O post *Athenae* cum Seebodio exclamandi signum posuit. — 36, 27 *Alcibiadem* B: *Alcibiaden* NO. — 36, 37 *haec omnia* B: *haec* om. NO. — 37, 13 *omnisque late Cephallenia, Zacynthos* — — *belli accessio fuerunt* Freinshemius. — 37, 31 *at certe negatus* O: *hac perte negatum* B (corr. in *aperte negatus*), *certe negatus* N. Equidem malim: *dubium est; certe negatus* etc. — 38, 10 *stuprum passa* IN: *passa* om. B, unde O *stuprata*, lectione Iordanis neglecta. — 38, 12 *ad maritum* BI: *ad maritum suum* NO. — 38, 20 *in res suas* O in adnot.: *in uires suas* BN. — 39, 4 *celebri religione* BN: *delubri religione* O ex coni. Tollii. At nulla causa videtur, cur lectio codd. immutetur. Ait Florus: Perses victus fugit in maria insulamque Samothracen fretus celebri religione insulae, quae ἱερὰ νῆσος appellata (v. Diod. III, 55) sancta habebatur. Accedit quod paulo post Florus scripsit: *ab illo quo confugerat* *t e m p l o*, non *d e l u b r o*. — 39, 9 fort. *nomenque in epistola notaret suum* — 39, 11 *in tribunal recepit* H: *in tribunali rec.* BO; *in templum rec.* N. — 39, 32 *Scodram*] *scoridam* B rasura ex *scoriadam* — 40, 7 *Philippus Persae filius* B: *philippus ex similitudine philippi pseudofilippus* N; *ex similitudine Philippi Persae fil*[illegible] *Pseudophilippus* O. — 40, 12 *invalidus, quique non a veris regibu*[illegible] *ab illo imaginario et s. rege superatus est* H secundum Mommsen[illegible] qui proposuit: [illegible] *est ab illo* — — *superatus*): *invalidus*[illegible] *que* N[illegible] om. B) *veris regibus sed ab illo imag.* [illegible] om. N) BN; *invalidus, atque non a v. regibus* [illegible] O. — 40, 14 *consul Metellus* B: *consule Me*[illegible] scil. duce) *min*[illegible] B: *quod minus* [illegible] *orinthus* B:

nthos NO. — 42, 16 *Macedoniae statum* H: *Macedoniae* BN; *edoniam* O et vulgo. — 42, 18 *Elidos* B: *Elidis* NO. — 42, 22 *venit* Ed. Woelfflinus: *invenit* B, *venit* NO. — 42, 28 *Corinthii*] *thi* B cum rasura post *hi;* videtur *corinthici* fuisse. — 42, 36 *issimarum* Freinshemius: *clarissima* BNO. — 43, 1 *scintillae* lfflinus secundum Iahnium, qui ingeniose *favillae* coniecerat: N. — 43, 15 *contagium ac series: contagium ad series* B, *con- et series* N, *contagium serpens* O ex Mommsenii coni. — 44, 1 *Scipio* B: *Scipio ille* NO. — 44, 3 *Celticos* BN: *Celtiberos* Sal- us ex cod. Palatino. Reliqui lectionem vulgatam ob locos Stra- s III, 1, 6 p. 139; III, 2, 2 p. 141; III, 2, 15 p. 151; III, 3, 5 3, quamquam lectio Palatini aliqua ex parte firmatur scriptura d. B, qui sec. manu recentiore *celticos* correctum habet; prius tum fuisse videtur *celicos* aut *celiros* — 44, 13 *audaciae* B: *us et audacia* N, *astutiae* O. — 44, 23 *castra etiam praetorum aesidia adgressus* H: *castra etiam praetorum* (*praetoriorum* N) *sidium adgr.* BN. Nec tamen ita certa est emendatio a me osita, cum *et* post *praetorum* etiam a B absit, quod Iahnius afferre it. Potest enim *praesidium* (i. e. *praesidum*) etiam glossema voc. *torum* esse. — 44, 25 et 45, 20 *internicionem: internitionem* B, *necionem* NO. — 45, 1 *Durium* edd. veteres: om. codd. et O. 5, 3 *saevius aliquando perculit* Lipsius: *s. aliquanto perculit* BNO. 5, 16 *hunc quoque* delendum censet Iahnius; probabilius est quod msenio in mentem venit, participium, ut *adorti*, intercidisse. — 7 *ita* N: om. BO. — 45, 28 *et iniustis* BN: *et inuisis* susp. Momm- s. — 45, 34 *quodque* — — *videret*] cf. Iahnii praef. p. XIX. — 4 *subiecto* Mommsenio glossa videtur. — 46, 15 *macte esse for- tam* BN: *macte este! fort.* O ex coni. Hauptii; ego *esse* Momm- auctore uncinis circumclusi. — 46, 21 *de pauperrimis* B: *de eribus* NO. — 46, 25 *ita magis turbida et foeda, velut crescentibus* enbergus. — 46, 32 *quippe quibus cum Iugurthinis* — — *miscue-* cil. populus Rom.) H: *quippe qui* (scil. anni) *Iugurthinis* — — *erint* NO, *quippe qui iugurthinis* — — *miscuerit* B, sed est post *e* vocabulum quinque sexve litterarum erasum, cuius primae ae *qu* et extrema *s* etiam nunc conspicuae sunt; quod sequitur rasuram voc. *qui*, ipsum quoque in loco eraso et manu secunda tum est. Paulo post auctore Mommsenio post *bellis* signum ae posui, cum ex loco, quem *bellis* obtinet, probabile sit sen-

tentiam relativam, velut '*quibus arma per orbem terrarum circu tulit*', hic intercidisse. — 47, 4 *separatim referentur* H: *sep. p ferentur* BN, *sep. proferentur* O et vulgo. Syllaba *tim* in B in sura maiore scripta est. De confusis syllabis *per* et *re* cf. ad p. 31, — 47, 24 *Crassi*] *cassi* B (non *cuassi*). — 48, 37 *frustra adivit frustra diuoluit* B, *frustra diu uoluit* N. Equidem hic quoque aliq excidisse suspicatus scribere malim: *frustra diripere voluit;* cf. qu sequuntur de Thala re vera direpta. — 48, 38 *armis thensaurisq regiis* H: *a. t. regis* BNO. Cf. p. 47, 16 *in bonis regiis;* 62, 34 *reg inhians ille thensauris* etc. — 48, 38 *diripuit* B: *disrupuit* N, fo recte; v. Fleckeisenum in Ann. nov. philol. et paedag. Vol. LX p. 328. — 49, 7 *Capsam, in media Africa siti anguibus harenisque v latam* B: pro *siti* est in N *sitam;* ego malim *situ;* nam *siti harenisq* tautologum videtur. — 49, 32 *Arverni* edd. veteres: *Arveni* B *Arvenni* N. Cf. Plin. Nat. Hist. VII, 50, §. 166. — 50, 1 *Vituitus* B *bisuisus* N, quae lectio suadet ut *Bituitus* restituatur. — 50, 33 *Teu nas* BN (ex nominativo *Teutones;* v. supra ad p. 27, 4): *Teutonos* — 51, 10 *Teutobodus* scripsi ex Orosio V, 16 et Eutropio V, 1: *te uocatus* B, *teutobocus* N. Illud recepi ut propius accedens ad lecti nem codicis B, quam quod vulgo in Floro nulla librorum auctorit editur *Teutobocchus.* Potest tamen *teutouocatus* etiam corruptum es ex *Teutobocus*, ut est in N. In Orosio lectio librorum admodum f ctuat; cod. Monac. habet *Theudolus*, S. Gallensis *Theodulus.* — 51, *venere ipsi — nam metus in barbaris nulla vestigia — et diem pugn a nostro imperatore petierunt*] sic incerta emendatione scripsi, ut gentium commodo subveniretur; in B verba *venere* usque ad *vesti et* omissa sunt; N habet: *venere illi quam et in barbaris multa ves gia diem — — petierunt.* — 51, 25 *et sic* BN: *et hic* Perizonius. - 52, 1 verba *nam cum missa ad Marium legatione libertatem ac sac dotium non inpetrassent* intacta reliqui, quamquam graviter corru existimo. Mommsenius, quem de loco consului, acute suspicatu *nam cum missa ad Marium legatione libertatem magistratus* (ex *ma ac sacerdotium* (i. e. sacerdotes) *non inpetrassent* etc. — 52, 6 B h bet *plaustrorumqependerunt*, littera *q* eadem manu in *p* mutata. - 52, 17 verba *quod — — solet*, quae codd. post *interesset* (v. 20) h bent, cum Iahnio transposui; post *victoriae Cimbricae* probabile participium, velut *subclamans*, intercidisse. — 52, 35 *silvarum montium situs cum ingenio consentiebant* vulgo legitur, sed erunt q

consentiebat praeferant, ut scriptum est in B, sed ita ut littera *n* eadem manu super lineam addita sit. — 54, 10 *parique violentia ruentem ulterius hostem quadam quasi manu reppulit*] pro *quadam* scripsit Iahnius ex coni. Hauptii *eadem;* equidem explico: quasi ictu quodam gladiatorio reppulit; videtur enim locutio proverbialis (ut item est p. 84, 30 *quasi una manu*), ex armorum certamine desumpta, cf. inpr. Quintil. Instit. orat. VIIII, 1, 20: *Namque ut in armorum certamine adversos ictus et rectas ac simplices manus cum videre, tum etiam cavere ac propulsare facile est, aversaeque tectaeque minus sunt observabiles* etc. — 54, 24 *a rege* N: *et rege* B; *ex rege* suspicatur Woelfflinus. — 54, 30 *revivescunt* BN: *reviviscunt* O. — 55, 24 *Euphratem* B: *Euphraten* NO. — 55, 27 *quippe quasi commilitans cum dea* H: *dea* om. N; *quippe comm. cum quasi dea* B; *quippe comm. quasi dea cum* O. — 56, 9 *obsides* O: *et obsides* BN, fort. recte, si statuas aliquid ante *et* desiderari. — 56, 16 *illud*] *illū* B. — 56, 22 *imperii habebat* B: *habebat imperii* NO. — 57, 2 *turbaret* codices: *turbat et* O ex sua coni. — 57, 4 *Phaselim* B: *Phaselin* NO. — 57, 20 *Atilius* I. Fr. Gronovius (sed addito praenomine *P.*): *Gratillus* BO, *gratil'ius* N. Cf. Appiani Mithrid. c. 95. — 57, 21 *Pomponius* Dukerus: *Pompeius* BNO. — 57, 23 *Libycum Lentulus Marcellinus* Mommsenius, quo auctore et haec correxi et quae sequuntur meliore verborum distinctione ordinavi. O cum vulgata habet: *Lentulus Libycum, Marcellinus Aegyptium, Pompei iuvenes Hadriaticum; Varro Terentius Aegaeum; et Ponticum et Pamphylium Metellus, Asiaticum Caepio* etc. De Lentulo Marcellino v. App. l. c., de Terentio Varrone eundem et quae ipse de imperio suo tradidit in l. de re rust. II praef. — 57, 27 *quasi porta* Lipsius: *quasi portam* BNO; *sic obditis navibus quasi porta* idem est quod *navibus ut porta obditis*, quam locutionem Florus in deliciis habuit; v. p. 26, 21 *Romana classis — — sic remis quasi habenis agebatur;* 56, 30 *sic maria bello quasi tempestate praecluserant.* p. 60, 4 *gentem sic in sedes suas quasi greges in stabulum pastor reduxit.* p. 61, 11 *cum Rhenum suum sic ponte quasi iugo captum viderent.* add. p. 75, 36. 92, 7. — 58, 10 *Creticum bellum, si vera volumus, nos fecimus; sola enim vincendi nobilem insulam cupiditas fecit*] *enim* om. codd.; Iahnius *nos fecimus* uncinis circumdedit, duas diversas lectiones confusas esse ratus; cf. eius praefat. p. XXIIII. — 58, 26 *Antonium*] immo *Octavium*, nisi est error Flori ipsius. Habet deinde B *in aliam*, non *in alim*, ut est apud O operarum errore. —

60. 31 *quae erat Ariovisti* O: *quaetariouisti* B, *erat* om. N, *quanta Ariovisti* suspicatur Woelfflinus fort. rectius; cf. p. 55, 26. 75, 35. 89, 21. 95, 14. — 61, 10 *maior* B: *set maior* N, *tum maior* suspicatur O. — 61, 17 *Britanniam transit* B: ne quis *in Britanniam*, ut est in N, requirat, cf. p. 56, 11: *Libanum Syriae Damascumque transgressus.* —61, 28 *Casuella* B: *cauclianis* N, *Cassivelani* O ex Freinshemii coni., quam cum veram habere nequeam, locum ut est corruptus reliqui. — 62, 1 *et hieme creverant Alpes*] fort. *concreverant*, nisi lectio librorum eo fulcitur quod Florus p. 51, 13 dixit: *per hiemem, quae altius Alpes levat.* — 62, 9 *sustulit* Iahnio auctore uncinis circumclusi; cf. eius praef. p. XVIIII. — 62, 29 *Ateius* Freinshemius: *Metellus* BNO. — 62, 32 *Orode* N: *Herode* BO. — 62, 34 *meminisset set* O in adnot.: *set* om. BN, sed B sic habet: *meminis set* — 63, 17 *vix cladis tantae nuntium* Ip. — 63, 11 *hostium in manus* H: *in* om. BO, ante *hostium* habet N. Cf. p. 49, 17 *Sullae in manum traditur.* — 63, 24 *illa tertia aetas* NO: *tertia* om. B; haud scio an fuerit *tertia illa aetas*, ut est p. 75, 25 *tertius ille turbo.* — 66, 8 de verbis *ne populus* — — *ageret* v. Iahnii praef. p. XXIIII sq. — 67, 18 *obvia nobilitas manu eorum, quos agris moverat, cedere a foro coegit* H: *obvia nobilitas manu eorum, quos agris moverat. caedes a foro coepit* BO. Caedem in Capitolio demum initium cepisse etiam Aurelius Victor testatur de Vir. illustr. c. 64: *deinde cum prorogare sibi potestatem vellet, adversis auspiciis in publicum processit statimque Capitolium petiit* etc. De voc. *obvia* autem, quod est idem quod *obviam profecta* vel *progressa*, v. p. 67, 11 et 33; p. 79, 21. Ceterum possis etiam *caedes a foro* mutare in *cedere foro*, quod haud scio an praeferendum sit; v. pag. 36, 21 *mari ac terra cedere coëgit* et 36, 30 *toto cesserat mari.* — 67, 22 *atq. ita duce scipione nasica || a concitato in arma populo quasi iure oppressus est*] sic locus in B scriptus est, sed praepositione *a* ante *concitato* erasa, quae abest ab editionibus. Videtur lectio primae manus vera esse. — 68, 3 *tantum animorum Marius* O: *tantum uiro marius* B; *tantum viro Marius dabat spei, nobilitati semper inimicus* Mommsenius. In lectione cod. B *uiro* etiam *uirium* latere potest. — 68, 8 fort. *ipse se adoptarat.* — 68, 18 *Memmium* edd. veteres: *meummium* N, *Mummium* BO. — 68, 19 *regem se a satellitibus suis appellatum* H: *regem ex satellitibus* (*exatellitibus* B) *suis app.* BN; *regem ex sat. suis se appell.* O. — 68, 26 *in ipsa* N: *ipsa* BO. — 68, 32 *ut nec* edd. veteres: *ut ne* BNO. Cf. de *nec* = *ne* — *quidem*

ricum obtinendum profectus Constantio Parthicis bellis P.
occupato. Qui rebus cognitis ad bellum civile conversus C.N.
in itinere obiit inter Ciliciam Cappadociamque anno im- 361.
perii octavo et trigesimo, aetatis quinto et quadragesimo, meruitque inter Divos referri, vir egregiae tranquillitatis, placidus, nimis amicis et familiaribus credens, mox etiam uxoribus deditior, qui tamen primis imperii annis ingenti se modestia egerit, familiarium etiam locupletator neque inhonoros sinens, quorum laboriosa expertus fuisset officia, ad severitatem tamen propensior, si suspicio imperii moveretur, mitis alias, et cuius in civilibus magis quam in externis bellis sit laudanda fortuna.

CAP. XVI. (VIII.) Hinc Iulianus rerum potitus est, P.
ingentique apparatu Parthis intulit bellum, cui expeditioni C.N.
ego quoque interfui. Aliquot oppida et castella Persarum 363.
in deditionem accepit vel vi expugnavit, Assyriamque populatus castra apud Ctesiphontem stativa aliquamdiu habuit. Remeansque victor, dum se inconsultius proeliis in-
serit, hostili manu interfectus est VI. Kalend. Iulias impe- P.
rii anno septimo, aetatis altero et trigesimo. Atque inter C.N.
Divos relatus est, vir egregius et rem publicam insigniter 363.
moderaturus, si per fata licuisset. Liberalibus disciplinis apprime eruditus, Graecis doctior, atque adeo, ut Latina eruditio nequaquam cum Graeca scientia conveniret, facundia ingenti et prompta, memoriae tenacissimae, in quibusdam philosopho propior. In amicos liberalis, sed minus diligens, quam tantum principem decuit. Fuerunt enim nonnulli, qui vulnera gloriae eius inferrent. In provinciales iustissimus et tributorum, quatenus fieri posset, repressor. Civilis in cunctos, mediocrem habens aerarii curam, gloriae avidus ac per eam animi plerumque immodici, religionis Christianae insectator, perinde tamen, ut cruore abstineret, Marco Antonino non absimilis, quem etiam aemulari studebat.

CAP. XVI[illegible] [illegible] mesticus milit[illegible] exercitus le[illegible]

tibus notior. Qui iam turbatis rebus, exercitu quoque in-
opia laborante, uno a Persis atque altero proelio victus
pacem cum Sapore, necessariam quidem, sed ignobilem
fecit, multatus finibus ac nonnulla imperii Romani parte
tradita. Quod ante eum annis mile centum et duobus de
viginti fere, ex quo Romanum imperium conditum erat,
nunquam accidit. Quin etiam legiones nostrae ita et apud
Caudium per Pontium Telesinum et in Hispania apud Nu-
mantiam et in Numidia sub iugum missae sunt, ut nihil ta-
men finium traderetur. Ea pacis condicio non penitus re-
prehendenda foret, si foederis necessitatem, cum inte-
grum fuit, mutare voluisset, sicut a Romanis omnibus his
bellis, quae commemoravi, factum est. Nam et Samniti-
bus et Numantinis et Numidis confestim bella illata sunt
neque pax rata fuit. Sed dum aemulum imperii veretur,
P. intra Orientem residens, gloriae parum consuluit. Itaque
C.N. iter ingressus atque Illyricum petens in Galatiae finibus re-
364. pentina morte obiit vir alias neque iners neque imprudens.

CAP. XVIII. Multi exanimatum opinantur nimia crudi-
tate, inter coenandum enim epulis indulserat, alii odore
cubiculi, quod ex recenti tectorio calcis grave quiescenti-
bus erat, quidam nimietate prunarum, quas gravi frigore
P. adoleri multas iusserat. Decessit imperii mense septimo,
C.N. quarto decimo Kalend. Martias, aetatis, ut qui plurimum
364. ac minimum tradunt, tertio et trigesimo anno, ac benigni-
tate principum, qui ei successerunt, inter Divos relatus
est. Nam et civilitati propior et natura admodum liberalis
fuit. (X.) Is status erat Romanae rei, Ioviano eodem et
Varroniano coss. anno urbis conditae milesimo centesimo
et nono decimo. Quia autem ad inclutos principes vene-
randosque perventum est, interim operi modum dabimus.
Nam reliqua stilo maiore dicenda sunt. Quae nunc non
tam praetermittimus, quam ad maiorem scribendi diligen-
tiam reservamus.

IVLI FLORI

EPITOMAE

DE TITO LIVIO

BELLORVM OMNIVM ANNORVM DCC

LIBRI DVO.

RECOGNOVIT

CAROLVS HALM.

LIPSIAE
SVMPTIBVS ET TYPIS [illegible]
MDCCCLXXI

p. 15, 26. 23, 19. 36. 24. 48, 36. 56, 24. 57, 3. 68, 32. 78, 25. 80, 1 84, 19. 92, 26. 96, 7. 99, 32. 100, 23. *ne* pro *nec* in B etiam scriptun est p. 76, 7. 78, 25. 80, 1., contra *nec* pro *ne* p. 93, 25. Locution *ne* — *quidem* Florus raro usus est, ut p. 45, 17. 80, 1. — 69, 6 *und et natalium Druso aemulatio accesserat* B: *unde et nataliuio druso ae mulatio accesserat* N; *una natalium a Druso aemulatio facessierat* (ex coni. Hauptii; *unde et nata aemulatio* Mommsenius; equiden malim: *unde et nata Livio Druso aemulatio* — 69, 24 *minus* delendun esse significavi; in loco mendum esse apparet, sed incertum sitn *minus* an *desierunt* inducendum, an, quod Dukerus voluit, *magis* pr *minus* corrigendum. — 69, 25 *desierunt* BN: *destiterunt* O ex Momm senii coni. — 69, 27 *Bellum, quod adversus socios gestum est, social bellum vocetur licet* N: *bellum* — — *gestum est* om. BO; illud resti tuendum esse Iahnius in praef. p. XXXVI recte vidit. — 70, 8 *e Latinos* corruptum esse cum ipsa orationis forma (nam *et* sic posi tum vitiosum est) apparet, tum ex rerum gestarum historia, quonian Latinos a bello sociali abstinuisse compertum est; latet in *et latino* aliud populi nomen, vel *Vestinos* vel *Paelignos*. Hac coniectur probata Mommsenius bene monuit iam illud quoque incertum esse utrum supra p. 70, 2 vera sit lectio *omne Latium* an eius loco *omn Samnium* emendandum. — 70, 8 *afrienos* B, *Afranius* NO. Scrips secundum optimum codicem *Afrienus*, cum nomen viri prorsus in certum sit, sed apparet eundem nominari, qui ab Appiano Bell. civ I, 47 *Τίτος Λαφρήνιος* vocatur. — 70, 27 *media in urbe per viam* H *mediam urbem per viam* BN, *mediam per viam* O. Non moveor e quod *urbs* paulo ante dicta est; cf. p. 19, 20 sq. 71, 5 sq. 72, 37. — 71, 2 *Id qualitercumque* B (scil. feras; cf. p. 71, 4. 72, 20. 73, 37 sq.) *ut cumque* N, *hucusque* O. — 71, 5 *inter initia urbis* N: *in italia ur bis* B, *inter initia libertatis* O. — 71, 20 *sulphure* B: *sulpure* NO. — 72, 10 *Titus Aquilius* BO: *Titus* om. N, rectius, ut videtur; n verum praenomen est *Manius*. — 72, 31 et 76, 11 *milia amplius* *amplius milia* NO. Habet tamen etiam B p. 71, 23 *sexaginta am plius milium*, p. 84, 7 *trecenta amplius milia*, p. 95, 23 *viginti amplit milium*. — 72, 35 *vinculis* NO: *ungulis* B, unde haud scio an cor gendum sit: *cingulis* — 72, 37 *inde alia castra, Vareniana, cas deinceps Thorani* B: *Vareniana castra* om. N, *ind Vareniana* *stra, deinceps Th.* O. Cf. supra ad p. 70, 27. - [illegible] *et ferro* BNO. — 73, 12 *in* [illegible]

Cf. Iahnii praef. p. XXVI. — 73, 20 *urbe Romana* BN: *urbe Roma* O; cf. supra ad p. 15, 5. — 73, 27 *trabibus* B: *cratibus* NO. — 73, 35 *telum* Freinshemius: *bellum* BNO. — 74, 12 *est* post *supergressum* inducendum esse Iahnius censet. — 74, 20 *urbi agmen* B: *agmen urbi* NO. — 74, 24 *Poenos quoque, quae* H: *Poenos quoque* BN, *Poenos quae* O. — 75, 27 *legiones, quingentae cohortes* O: *legiones inde quingentae coh.* BN; fort. *legiones. undequinquaginta cohortes.* Cf. tamen Plutarchi v. Sullae c. 27. — 75, 29 *ferox* B: *ferus* NO. — 75, 31 *primum* N: *primo* BO; cf. ad p. 12, 19. — 75, 37 *quantum id funerum* B; fort. *quantum fuit funerum* — 75, 38 *penetralibus* O: *penitentibus* B, *patentibus* N. — 76, 22 *laniatum* B: *lancinatum* NO. — 77, 12 *hi copias adtriverant viri, prope tota Hispania persecuti. diu et ancipiti semper acie pugnatum est; nec tamen prius bello quam suorum scelere et insidiis extinctus est. prima per legatos habita certamina* etc.] sic scripsi in manifesta codicum dittographia, illud etiam dubitans, num colon *diu* — — *pugnatum est* suo loco collocatum an post *extinctus est* transponendum sit: *hi copias adtriuerant uiri diu et ancipiti semper acie pugnatum est. nec tamen prius bello quam suorum scelere et insidiis extinctus est. copias eius prope tota hispania persequuti diu et uaria semper acie domauerunt. Prima per legatos* etc. B. Ex his verbis Iahnius, quem v. in praef. p. XXV, *hi copias* — — *adtriuerant* et deinde *diu et uaria semper acie* uncinis inclusit. — 78, 23 *distringere incendiis urbem* NO: *destringere i. u.* B, fort. recte, ut sit idem quod *ad solum exurere, solo aequare.* — 80, 31 *C. Caesar*] fort. *C.* delendum, ut item nomina Crassi et Pompei praenomine carent. — 81, 4 *morte Iuliae* B: *et morte Iuliae* NO. — 81, 12 *primum* H: *prima* BN, *primo* O. — 81, 31 *nave* B: *navi* NO. *nave* habent codd. p. 86, 29; contra B *navi* p. 94, 16. — 82, 29 *radiarel* O: *radiarent* B (non, ut est in Iahnii adnot., *radiarent*, correctum ex *radiarel*); *radiarentur* N. Equidem malim: *quasi de industria, ut prospera eius adversis radiarent*, i. e. exsplendescerent. — 83, 27 *castrorum quae sedecim milium vallo obduxerat*] cum in B sit '*castrorumq. sedecī miliū* (corr. ex *milia*) *uallo* (*o* est in ras.; fuerat quondam *uallū* aut *ualliū*) *obduxerant*', vide ne legendum sit: *castrorum quibus sedecim milium vallum obduxerat.* — 83, 28 *quid iis* H: *quid is* B, *quid his* NO. — 83, 34 *sederunt* B: *sedere* NO. — 84, 11 *plausum theatri sui audiens* B [illegible] *diens plausum* N, *plausu theatri sui* O ex Mom[illegible] [illegible]*ssui* B, *fusus* N. *fisus* [illegible] O [illegible] 84, 2[illegible] [illegible] 20 *nisi quod*

amplior] v. Iahnii praef. p. XVII. Freinshemius supplevit: *nisi quod amplior hic hostium exercitus*, *eoque acrior* etc. — 86, 21 *Caesareanorum* B: *Caesarianorum* NO. cf. p. 89, 34, ubi item ex B *Caesareanae potentiae* restituimus. — 86, 36 *regio* NO: *quae regio* B, fort. recte, si ad *fercula* '*erant*' suppleas. — 86, 38 *veluti* B: *velut* NO. — 87, 23 *arma et armamenta* H: *arma et armenta* B, *armamenta* NO. — 87, 33 *librare* H: *liberare* B, *deliberare* NO. — 88, 10 *hortari increpare* B: *hortari* O errore operarum. — 88, 26 *phalaricis* Spengelius: *plaustris* B, *pilis* N, *lanceis* O; *balistis* coniecit Bezzenbergerus. — 88, 29 *avia petentem* N: *aviũ tentem* (corr. in *tenentem* manu admodum vetere, sed alia) B, *avia tenentem* O. — 89, 19 *lata dominatio* H: *dilata dominatio* B, *uilatio donata* N, *dilata coniuratio* O ex priore mea coniectura. — 90, 3 *desciscit in reginam *** aliter* O: *desciscit in regem*
Nam aliter B (*regem* est ultima vox versus, spatio vacuo relicto duodecim fere litterarum; tum novus versus incipit a verbo *Nam*) — 90, 7 *Augustum* delevit Freinshemius. — 90, 13 *motus civitatis*: *motis civitatis* B, *civitatis motus* NO. — 90, 26 *et obnoxium* delendum censet Hauptius. — 90, 33 *obsidebat at* H: *obsiderat* B, *obsidebat* N, *obsidere. at* O; possis etiam: *obsidebat*, *cum Octavius* etc. — 91, 21 *ultionem de his sumendi* H: *ultionem de his* B, *ultionis de his* NO. — 91, 25 *Perusiam* N: *Perusium* BO. — 91, 25 *exercitus* B: *et exercitus* NO. — 91, 28 *nihil insignius* Mommsenius: *nihil in se minus* BNO. — 91, 31 *ingemescat* BN: *ingemiscat* O. — 92, 26 *nec tum omina inminentis cladis latuerunt* H: *nec tot im* || *minentia destinate cladis latuerunt* B, *nec tum inminentia cladis destinatae signa latuerunt* N, *nec tum inminentia destinatae cladis latuerunt* O. Locus labem traxit, cum glossema *destinatae* ad voc. *inminentis* adscriptum in verborum contextum illatum esset; solet autem Florus in tali re v. *inminens* uti, v. p. 29, 22 *inminentem temerario duci cladem praedixerant insidentia signis examina*; p. 33, 20 *haec fuit illius viri non sine praesagio quodam fati inminentis prima confessio*; p. 84, 9 *numquam inminentis ruinae manifestiora prodigia*. *Inminentis* (deleto *destinatae*) scribendum esse etiam Bezzenbergerus et Ed. Wurmius intellexerunt. — 92, 28 *volucres quasi iam sua* (i. e. praedam sibi destinatam) *circumvolabant* B: *volucres castra quasi iam sua circumvolabant* NO. — 93, 1 *acie namque* etc.] locus graviter corruptus sic in B scriptus est: *acie namque commissa cum pari ardore aliquan-diu dimicatum foret quamuis duces inde praesentes adessent* [illegible] *alterum corporis aegritudo. illum metus et ignavia subduxisse* [illegible]

(*starent* pr. m., corr. eadem) *tamen pro partibus inuicta fortuna et ultoris et qui uindicabatur. primum adeo anceps fuit. ut par utrũq. discrimen exitus proelii docuit. capta sunt hinc caesaris castra* etc. Scripsi autem *stabat tamen* — — *ut exitus pr. docuit* cum Graevio; in verbis quae sequuntur Spengelii emendationem secutus sum. O sic habet: *acie namque commissa cum* — — *dimicatum foret*, *et*, *quamvis* — — *subduxissent*, *staret tamen pro partibus invicta fortuna et ultoris et qui vindicabatur*, *proelium adeo anceps fuit ut par utrimque discrimen exitus proelii docuerit: capta sunt hinc Caesaris castra* etc. — 93, 12 *errore dedit* (scil. fortuna) B: *error dedit* NO. — 93, 34 *hic se piratica tuebatur. Puteolos* Bezzenbergerus: *hic se piratica turba turper puteolos* B, *hic se pirata tuebatur. post Puteolos* O in adnot. — 94, 6 *hoc putabant* O auctore Hauptio delevit. — 94, 16 *Sed inportu* || *manes antonii et pompeianorum bonorum quorum sec* || *tor ille fuerat. praede deuorata possessio* || *manere non poterat.* B — 95, 8 *tandem etiam saeculum terrore liberavit* H: *tandem etiam terrore* (*terrae* N) *saeculum liberavit* BN, *tandem etiam terram et saeculum liberavit* O ex Hauptii coni. — 95, 32 *documenta fuissent* Dukerus: *docum. fecissent* BNO; cf. p. 24, 19. — 96, 16 *montis* B pr. m.: *montes* B corr., NO. — 96, 28 scripsi *salmacidae infestiores*, ubi est in NO *salmacidis fluvius infestior*, quae est aperta interpolatio; quid in B scriptum fuerit, ignoratur; ex scriptura veteris manus nihil servatum est nisi: *tum quibusdam salmacidae* *** *Etiam dulces fuere* etc. — 97, 7 fort. *petiit* — 98, 11 *recepit* Ip: *recipit* BN. — 98, 14 *soluta est* N: *resoluta est* Ip fort. recte; *victa est* B. — 98, 27 *Cennos* BI: *scennos* N, *Genaunos* Tollius ex Horatii Carm. IV, 14, 10. — 99, 3 *saucius* Ip: *sauciis* BN. — 100, 4 *Thraces cum antea saepe*, *tum maxime* H: *cum* om. BN, *Thraces antea saepe et maxime* O. — 100, 15 *reppulit*: *repulit* N, *perpulit* BO; cf. ad p. 31, 5. — 101, 27 *lictoris virgis* BN: fort. *lictoriis virgis* — 101, 36 *perdita castra* H: *perdi castra* B, *perditas res* NO. — 102, 17 *latius quam ipsa victoria. Marmaridas* B: *latius victoria patet. Marmaridas* N, *latius quam victoria. pariter Marmaridas* O. At mihi quidem dubium non videtur, quin *patet* in N sit merum glossema. Bezzenbergus ingeniose coniecit: *unde illi Gaetulici nomen clarius quam pro ipsa victoria.* — 102, 18 *Garamantes* BI: *Garamantas* NO. — 102, 31 *quem rex Artageris ex Parthis praefecerat* O (sed hic *Artagerae;* at v. Strab. XI, p. 529): *quem rex artaxerser* (sic) *p*[illegible] *quem rex artaxatis praef.* N [illegible] Emendatio loci incerta [illegible] iario Sexti

ufi qui vocatur lectio vulgata c. 19 '*Domnes quidam, quem rex Arta-*
ris praeposuerat' ex coniectura profecta est; optimus cod. Bamber-
ensis locum sic habet: *Donnes quidam quem parthis arsacis praepo-*
ıerat. Lacuna, quam deinde in Floro Iahnius recte indicavit: *et tunc*
*idem Caesar recreatus est ex vulnere in tempus set***, ex eodem Rufo
ıppleri potest, cuius locum ex codice Bamberg. emendatum adscri-
ım: *Quem* (libellum) *cum imperator Romanus legeret intentius, cultro*
igressus Gaium vulneravit. Percussor quidem a militibus confossus
t; Gaius ex vulnere, regressus in Syriam, obiit. — 103, 36 *augeri con-*
mneret ut triumpho H: *augeri contempneret ut triumphos* B, *ut posset*
iumphos contemnere N, *ut triumpho augeri contemneret* O. — 104, 5
utinam mutua clade certamen BN: *et ultimum mutua clade certamen* O
ım editionibus veteribus, quae mihi quidem admodum infelix mutatio
idetur. Ait Florus: fuisset anceps et cruentum certamen et tale, quod
ix mutua clade fore sperari posset. — 104, 9 *sic tamen quoque* BN
ed B *quoquo*): *sic quoque* O; cf. ad p. 17, 1. — 104, 22 *concilium* H:
onsilium BNO. — 104, 23 *circa enim* H: *circa cum* B, *circa se* N, *cir-*
umcirca O. — 104, 25 *nitentes in profundum* H: *nitentes in profund*
, sic in media pagina desinens; *ut latentes in profundo* N; *vi latentes*
ı profundo O. — 105, 14 *dictus imperator perpetuus* Mommsenius:
ictator perpetuus NO, quam interpolationem ex loco superiore p. 89,
8 '*ad hoc pater ipse patriae perpetuusque dictator*' fluxisse proba-
ile est.

Epitomae fragmentum P. Annii Flori, quod a *Theodoro Oehlero*
ı codice Bruxellensi inventum *Ritschelius* primus in novo museo Rhe-
ıano I, p. 303 sqq. publicavit, adiciendum putavi, ne haec praefatio
eclamatoria cognitu admodum digna, quidquid de eius auctore cogi-
es, ab hac scriptorum Romanorum collectione excluderetur. Quod
ragmentum ut post egregias Ritschelii, Schopenii, Iahnii curas emen-
latius edere possem, studio potissimum *Theodori Mommsenii* perfe
tum est, qui hanc quoque operis mei partem ex doctrinae suae copii
uxit. Codicem autem in adnotatione critica littera C significavi.

Pag. 106, 1 *Spatianti mihi* Mommsenius: *Capienti mihi* C, *Cr*
ienti mihi quietem O cum Schopenio || 106, 3 *salubritate* Schopeni-
bertate CO || 106, 9 *recognosco quid istic. hic* Mommsenius: *hic* o
; *te recognosco. Quid istic* O cum Schopenio || 106, 12 *crimini*] *ce*
ini Schopenius. Cf. Ritschel. p. 307. || 106, 12 *tunc es, inquit, in*
Africa quem malim || 107, 1 *more* Ritschelius [illegible]

videtur || 107, 3 *in memoriam priorum* Mommsenius; cf. v. 14. || 107, 6 *de quo* scripsi: *quo* C teste Iahnio, *e quo* C ex apographo Oehleri; *de quo* om. O || 107, 6 *palmam* Mommsenius: *postquam* CO || 107, 12 *quae tandem loca* Schopenius || 107, 13 *Si tu indulges* idem || 107, 15 *Cereris sedem, deinde* Schopenius: *Cereris, secundum deinde* CO || 107, 17 *inde me Rhodus habuit ingressum Aegyptium pelagus* Mommsenius; cum *me* in cod. lineam subductam habeat, Schopenius *inde Rhodon* (scil. *salutavi*) coniecit; contra Ritschelius post *pelagus* verbum *allexit* supplevit || 107, 20 *mediterranea* Mommsenius: *mediterraneam* CO || 107, 21 *secutus sum* Ritschelius || *et* delet Mommsenius: *en* O || 107, 25 *aliter* C: *ultra* Mommsenius || 107, 31 *si navis gubernator* Schopenius || 107, 38 *omnium earum* Mommsenius: *omnium rerum* CO. Urbes quae ad quietem eliguntur ex adverso positae sunt Romae. || 108, 6 *non serotino erubescit* Mommsenius || 108, 8 *portant* O cum Ritschelio: *portat* C, *portendunt* Schopenius || 108, 16 *quid hic a te agitur* Ritschelius || 108, 18 *inde* Mommsenius: *unde* CO, sed O cum signo lacunae || 108, 18 *cum eum hac* Ritschelius || 108, 24 *totum enim quod hic egimus quinquennium ita mihi* Schopenius et O (sed hic *toto* — — *quinquennio*): *totum enim quod egimus quinquennio isto isto mihi* C; *toto enim quod egimus quinquennio istoc ita mihi* Mommsenius; *toto enim quod ab initio egimus quinquennio ita mihi* Ritschelius; ego tentavi: *totum enim quod egimus quinquennium primum ita mihi* etc. || 108, 27 *ceteris et* Mommsenius: *et ceteris* CO || 108, 31 *quantus hic est* malim || 108, 33 *honos* Ritschelius: *honor* CO; cf. v. 35 || 109, 4 *in suggestu* Schopenius || 109, 8 *Romanae eloquentiae* supplet Ritschelius.

Dum plagulas corrigo per Ottonem Iahnium certior factus sum, Orosii codicem Mediceum eo loco, de quo dixi p. XII, habere *Teutoduobus*, quod tacere nolui.

In indice denique nominum, quem novum confeci, multum laboris impendi, ut per[illegible]uas fere singulis nominibus Florus nominare solet, quan[illegible]set, accurate discernerentur. Ita commodis eorum, qui [illegible]emoratas [illegible]gnoscere volent, bene consuluisse mi[illegible]

Scribebar[illegible]

C. Halm.

IVLI FLORI

EPITOMAE DE TITO LIVIO

BELLORVM OMNIVM ANNORVM DCC

LIBER I.

I. A ROMVLO TEMPORA REGVM SEPTEM.

Populus Romanus a rege Romulo in Caesarem Au-
gustum septingentos per annos tantum operum pace
belloque gessit, ut, si quis magnitudinem imperii cum
annis conferat, aetatem ultra putet. ita late per orbem 2
terrarum arma circumtulit, ut qui res illius legunt non
unius populi, sed generis humani facta condiscant. tot in
laboribus periculisque iactatus est, ut ad constituendum
eius imperium contendisse Virtus et Fortuna videantur.
qua re cum, si quid aliud, hoc quoque operae pretium sit 3
cognoscere, tamen quia ipsa sibi obstat magnitudo
rerumque diversitas aciem intentionis abrumpit, faciam
quod solent, qui terrarum situs pingunt: in brevi quasi
tabella totam eius imaginem amplectar, non nihil, ut
spero, ad admirationem principis populi conlaturus, si
pariter adque insemel universam magnitudinem eius
ostendero.

Si quis ergo populum Romanum quasi unum homi- 4
nem consideret totamque eius aetatem percenseat, ut
coeperit utque adoleverit, ut quasi ad quandam iuventae
frugem pervenerit, ut postea velut consenuerit, quattuor
gradibus Romae aetas *distincta videbitur. prima aetas* sub 5
regibus fuit prope per annos quadringentos, quibus cir-
cum urbem ipsam cum finitimis luctatus est. haec erit
eius infantia. sequens a Bruto Collatinoque consulibus 6
in Appium Claudium Quintum Fulvium consules centum
quinquaginta annis patet, quibus Italiam subegit. hoc
fuit tempus viris armis incitatissimum, ideoque quis adu-
lescentiam dixerit. deinceps ad Caesarem Augustum 7
centum et quinquaginta anni, quibus totum orbem paca-
vit. hic iam ipsa iuventus imperii et quasi robusta matu-
ritas. a Caesare Augusto in saeculum nostrum haut multo 8
minus anni ducenti, quibus inertia Caesarum quasi con-

senuit adque decoxit, nisi quod sub Traiano principe mo-
vit lacertos et praeter spem omnium senectus imperii
quasi reddita iuventute reviruit.
1 Primus ille et urbis et imperii conditor Romulus fuit,
2 Marte genitus et Rhea Silvia. hoc de se sacerdos gravida
confessa est, nec mox fama dubitavit, cum Amulii regis
imperio iactatus in profluentem cum Remo fratre non po-
3 tuit extingui. si quidem et Tiberinus amnem repressit,
et relictis catulis lupa secuta vagitum uber admovit in-
fantibus matremque egit. sic repertos aput arborem Fau-
stulus regii gregis pastor tulit in casam adque educavit.
4 Alba tum erat Latio caput, Iuli opus; nam Lavinium pa-
tris Aeneae contempserat. ab his Amulius iam septima
subole regnabat, fratre pulso Numitore, cuius ex filia
5 Romulus. igitur statim prima iuventutis face patruum ab
arce deturbat, avum reponit. ipse fluminis amator et
montium, aput quos erat educatus, moenia novae urbis
6 agitabat. gemini erant; uter auspicaretur et regeret, ad-
hibere placuit deos. Remus montem Aventinum, hic Pa-
latinum occupat. prius ille sex vulturios, hic postea, sed
7 duodecim videt. sic victor augurio urbem excitat, plenus
spei bellatricem fore; id adsuetae sanguine et praeda
8 aves pollicebantur. ad tutelam novae urbis sufficere val-
lum videbatur, cuius dum angustias Remus increpat saltu,
dubium an iussu fratris, occisus est: prima certe victima
fuit munitionemque urbis novae sanguine suo consecra-
vit. imaginem urbis magis quam urbem fecerat: incolae
9 deerant. erat in proximo lucus; hunc asylum facit, et
statim mira vis hominum: Latini Tuscique pastores,
quidam etiam transmarini, Phryges qui sub Aenea, Ar-
cades qui sub Evandro duce influxerant. ita ex variis
quasi elementis congregavit corpus unum, populumque
10 Romanum ipse fecit rex. erat unius aetatis populus vi-
rorum. itaque matrimonia a finitimis petita: quia non
inpetrabantur, manu capta sunt. simulatis quippe ludis
equestribus virgines, quae ad spectaculum venerant,
praedae fuere. et haec statim causa bellorum. pulsi fu-
11 gatique Veientes. Caeninensium captum ac direptum est

oppidum. spolia insuper opima de rege Agrone Feretrio
Iovi manibus suis rex reportavit. Sabinis proditae portae 1
per virginem Tarpeiam nomine. dolose puella pretium
rei quae gerebant in sinistris petiverat, dubium clipeos
an armillas; illi, ut et fidem solverent et ulciscerentur,
clipeis obruere. ita admissis intra moenia hostibus, atrox 1
in ipso foro pugna, adeo ut Romulus Iovem oraret, foe-
dam suorum fugam sisteret; hinc templum et Stator Iup-
piter. tandem furentibus intervenere raptae laceris co- 1
mis. sic pax facta cum Tatio foedusque percussum,
secutaque res mira dictu, ut relictis sedibus suis novam
in urbem hostes demigrarent et cum generis suis avitas
opes pro dote sociarent. auctis brevi viribus, hunc rex 1
sapientissimus statum rei publicae inposuit: iuventus di-
visa per tribus in equis et armis ad subita belli excubaret,
consilium rei publicae penes senes esset, qui ex auctori-
tate patres, ob aetatem senatus vocabantur. his ita ordi- 1
natis repente, cum contionem haberet ante urbem aput
Caprae paludem, e conspectu ablatus est. discerptum 1
aliqui a senatu putant ob asperius ingenium; sed oborta
tempestas solisque defectio consecrationis speciem prae-
buere. cui mox Iulius Proculus fidem fecit, visum a se 1
Romulum adfirmans augustiore forma quam fuisset; man-
dare praeterea ut se pro numine acciperent; Quirinum in
caelo vocari; placitum dis ut gentium Roma poteretur.

Succedit Romulo Numa Pompilius, quem Curibus 2
Sabinis agentem ultro petiverunt ob inclitam viri reli-
gionem. ille sacra et caerimonias omnemque cultum de- 2
orum inmortalium docuit, ille pontifices, augures, salios
ceteraque sacerdotia, annumque in duodecim menses,
fastos dies nefastosque descripsit, ille ancilia adque Pal- 3
ladium, secreta quaedam imperii pignora, Ianumque ge-
minum, fidem pacis ac belli, in primis focum Vestae vir-
ginibus colendum dedit, ut ad simulacrum caelestium
siderum custos imperii flamma vigilaret: haec omnia
quasi monitu deae Egeriae, quo magis barbari acciperent.
eo denique ferocem populum redegit, ut, quod vi et iniuria 4
occuparat imperium, religione adque iustitia gubernaret.

3 Excipit Pompilium Numam Tullus Hostilius, cui in
honorem virtutis regnum ultro datum. hic omnem mili-
2 tarem disciplinam artemque bellandi condidit. itaque
mirum in modum exercita iuventute provocare ausus
3 Albanos, gravem et diu principem populum. sed cum
pari robore frequentibus proeliis utrique comminuerentur, misso in conpendium bello, Horatiis Curiatiisque, trigeminis hinc adque inde fratribus, utriusque populi
4 fata permissa sunt. anceps et pulchra contentio exituque ipso mirabilis. tribus quippe illinc volneratis, hinc duobus occisis, qui supererat Horatius addito ad virtutem dolo, ut distraheret hostem, simulat fugam singulosque,
5 prout sequi poterant, adortus exuperat. sic — rarum alias decus — unius manu parta victoria est, quam ille mox parricidio foedavit. flentem spolia circa se sponsi quidem, set hostis, sororem viderat. hunc tam inmaturum amorem virginis ultus est ferro. citavere leges ne-
6 fas, set abstulit virtus parricidium, et facinus infra gloriam fuit. nec diu in fide Albanus. nam Fidenate bello missi in auxilium ex foedere medii inter duos expecta-
7 vere fortunam. sed rex callidus ubi inclinare socios ad hostem videt, tollit animos, quasi mandasset: spes inde nostris, metus hostibus. sic fraus proditorum irrita fuit.
8 itaque hoste victo ruptorem foederis Mettum Fufetium religatum inter duos currus pernicibus equis distrahit, Albamque ipsam quamvis parentem, aemulam tamen di-
9 ruit, cum prius omnes opes urbis ipsumque populum Romam transtulisset; prorsus ut consanguinea civitas non perisse, sed in suum corpus redisse rursus videretur.

4 Ancus deinde Marcius, nepos Pompilii ex filia, raro ingenio. igitur et muro moenia amplexus est, et interfluentem urbi Tiberinum ponte commisit, Ostiamque in ipso maris fluminisque confinio coloniam posuit; iam tum videlicet praesagiens animo futurum ut totius mundi opes et commeatus illo velut maritimo urbis hospitio reciperentur.

5 Tarquinius postea Priscus, quamvis transmarinae originis, regnum ultro petens accepit ob industriam ad-

que elegantiam; quippe qui oriundus Corintho Graecum
ingenium Italicis artibus miscuisset. hic et senatus ma- 2
iestatem numero ampliavit, et centuriis tribus auxit
equites, quatenus Attius Navius numerum augeri prohi-
bebat, vir summus augurio. quem rex in experimentum 3
rogavit, fierine posset, quod ipse mente conceperat. ille 4
rem expertus augurio, posse respondit. 'atquin hoc' in-
quit 'agitaram, cotem illam secari novacula posse;' et
augur 'potest ergo' inquit, et secuit. inde Romanis sacer 5
auguratus. neque pace Tarquinius quam bello promptior.
duodecim namque Tusciae populos frequentibus armis
subegit. inde fasces, trabeae, curules, anuli, phalerae, 6
paludamenta, praetextae, inde quod aureo curru, quat-
tuor equis triumphatur, togae pictae tunicaeque palma-
tae, omnia denique decora et insignia, quibus imperii di-
gnitas eminet, sumpta sunt.

Servius Tullius deinceps gubernacula urbis invadit, 6
nec obscuritas inhibuit quamvis matre serva creatum.
nam eximiam indolem uxor Tarquinii Tanaquil liberaliter
educaverat, et clarum fore visa circa caput flamma pro-
miserat. ergo inter Tarquinii mortem adnitente regina 2
substitutus in locum regis quasi in tempus, regnum dolo
partum sic egit industrie, ut iure adeptus videretur. ab 3
hoc populus Romanus relatus in censum, digestus in
classes, decuriis adque collegiis distributus, summaque
regis sollertia ita est ordinata res publica, ut omnia pa-
trimonii, dignitatis, aetatis, artium officiorumque discri-
mina in tabulas referrentur, ac sic maxima civitas mini-
mae domus diligentia contineretur.

Postremus fuit omnium regum Tarquinius, cui cog- 7
nomen Superbo ex moribus datum. hic regnum avitum, 2
quod a Servio tenebatur, rapere maluit quam expectare,
missisque in eum percussoribus scelere partam potesta-
tem non melius egit quam adquisiverat. nec abhorrebat 3
moribus uxor Tullia, quae, ut virum regem salutaret,
supra cruentum patrem vecta carpento consternatos
equos exegit. set ipse in senatum caedibus, in plebem 4
verberibus, in omnis superbia, quae crudelitate gravior

est bonis, grassatus, cum saevitiam domi fatigasset, tan-
5 dem in hostes conversus est. sic valida Latii oppida
capta sunt, Ardea, Ocricolum, Gabii, Suessa Pometia.
6 tum quoque cruentus in suos. neque enim filium verbe-
rare dubitavit, ut simulanti transfugam aput hostis hinc
7 fides esset. cui Gabiis, ut voluerat, recepto et per nuntios
consulenti, quid fieri vellet, eminentia forte papaverum
capita virgula excutiens, cum per hoc interficiendos esse
principes vellet intellegi, quasi superbia sileret, respondit
tamen. de manubiis captarum urbium templum erexit.
8 quod cum inaugurаretur, cedentibus ceteris dis mira res
9 dicitur extitisse: restitere Iuventas et Terminus. placuit
vatibus contumacia numinum, si quidem firma omnia et
aeterna pollicebantur. sed illud horrentius, quod molien-
tibus aedem in fundamentis humanum repertum est ca-
put, nec dubitavere cuncti monstrum pulcherrimum im-
10 perii sedem caputque terrarum promittere. tam diu su-
perbiam regis populus Romanus perpessus est, donec
aberat libido; hanc ex liberis eius inportunitatem tolerare
11 non potuit. quorum cum alter ornatissimae feminae Lu-
cretiae stuprum intulisset, matrona dedecus ferro expia-
vit; imperium regibus abrogatum.

II. ANACEPHALAEOSIS DE SEPTEM REGIBVS.

8 Haec est prima aetas populi Romani et quasi infan-
tia, quam habuit sub regibus septem, quadam fatorum
industria tam variis ingenio, ut rei publicae ratio et utili-
2 tas postulabat. nam quid Romulo ardentius? tali opus
3 fuit, ut invaderet regnum. quid Numa religiosius? ita
res poposcit, ut ferox populus deorum metu mitigaretur.
4 quid? ille militiae artifex Tullus bellatoribus viris quam
necessarius, ut acueret ratione virtutem! quid? aedifica-
tor Ancus, ut urbem colonia extenderet, ponte iungeret,
5 muro tueretur. iam vero ornamenta Tarquinii et insignia
quantam principi populo addiderunt ex ipso habitu di-
6 gnitatem! actus a Servio census quid effecit, nisi ut ipsa
7 se nosset Romana res publica? postremo Superbi illius
inportuna dominatio non nihil, immo vel plurimum pro-

fuit. sic enim effectum est, ut agitatus iniuriis populus cupiditate libertatis incenderetur.

III. DE MVTATIONE REI PVBLICAE.

Igitur Bruto Collatinoque ducibus et auctoribus, 9
quibus ultionem sui moriens matrona mandaverat, populus Romanus ad vindicandum libertatis ac pudicitiae decus quodam quasi instinctu deorum concitatus regem repente destituit, bona diripit, agrum Marti suo consecrat, imperium in eosdem libertatis suae vindices transfert, mutato tamen et iure et nomine. quippe ex perpetuo an- 2
nuum placuit, ex singulari duplex, ne potestas solitudine vel mora corrumperetur, consulesque appellavit pro regibus, ut consulere civibus suis se debere meminissent.
tantumque libertatis novae gaudium incesserat, ut vix 3
mutati status fidem caperet alterumque ex consulibus, Lucretiae maritum, tantum ob nomen et genus regium
fascibus abrogatis urbe dimitteret. itaque substitutus 4
Horatius Publicola summo studio adnisus est ad augendam liberi populi maiestatem. nam et fasces ei pro contione summisit, et ius provocationis adversus ipsos dedit, et ne specie arcis offenderet eminentis aedis suas in plana
summisit. Brutus vero favori civium etiam domus suae 5
clade et parricidio velificatus est. quippe cum studere revocandis in urbem regibus liberos suos comperisset, protraxit in forum et contione media virgis cecidit, securi percussit, ut plane publicus parens in locum liberorum adoptasse sibi populum videretur.

Liber iam hirc populus Romanus prima adversus 6
exteros arma pro libertate corripuit, mox pro finibus, deinde pro sociis, tum gloria et imperio, lacessentibus
adsidue usquequaque finitimis; quippe cui patrii soli 7
glaeba nulla, set statim hostile pomerium, mediusque inter Latium adque Etruscos quasi in quodam bivio con-
locatus omnibus portis in hostem incurreret; donec quasi 8
contagio quodam per singulos itum est et proximis quibusque correptis totam Italiam sub se redegerunt.

IIII. BELLVM ETRVSCVM CVM REGE PORSENNA.

10 Pulsis urbe regibus prima pro libertate arma corri-
puit. nam Porsenna rex Etruscorum ingentibus copiis
2 aderat et Tarquinios manu reducebat. hunc tamen, quam-
vis et armis et fame urgueret occupatoque Ianiculo in
ipsis urbis faucibus incubaret, sustinuit reppulit, novis-
sime etiam tanta admiratione perculit, ut superior ultro
3 cum paene victis amicitiae foedera feriret. tunc illa Ro-
mani nominis prodigia adque miracula, Horatius, Mucius,
Cloelia, qui nisi in annalibus forent, hodie fabulae vide-
4 rentur. quippe Horatius Cocles postquam hostes undique
instantes solus summovere non poterat, ponte rescisso
5 transnatat Tiberim nec arma dimittit. Mucius Scaevola
regem per insidias in castris ipsius adgreditur, sed ubi
frustrato circa purpuratum eius ictu tenetur, ardentibus
6 focis inicit manum terroremque geminat dolo. 'en, ut
scias', inquit 'quem virum effugeris; idem trecenti iuravi-
mus;' cum interim — inmane dictu — hic interritus, ille
7 trepidaret, tamquam manus regis arderet. sic quidem
viri; sed ne qui sexus a laude cessaret, ecce et virginum
virtus. una ex opsidibus regi datis elapsa custodiae,
8 Cloelia, per patrium flumen equitabat. et rex quidem tot
tantisque virtutum territus monstris valere liberosque
esse iussit. Tarquinii tamen tam diu dimicaverunt, donec
Arruntem filium regis manu sua Brutus occidit superque
ipsum mutuo volnere expiravit, plane quasi adulterum
ad inferos usque sequeretur.

V. BELLVM LATINVM.

11 Latini quoque Tarquinios adserebant aemulatione
et invidia, ut populus qui foris dominabatur saltim domi
serviret. igitur omne Latium Mamilio Tusculano duce
2 quasi in regis ultionem tollit animos. aput Regilli lacum
dimicavit diu Marte vario, donec Postumius ipse dictator
signum in hostis iaculatus est — novum et insigne com-
3 mentum — ut inde repeteretur. Cossus equitum magister

exuere frenos imperavit — et hoc novum —, quo acrius
incurrerent. ea denique atrocitas proelii fuit, ut inter- 4
fuisse spectaculo deos fama tradiderit. duo in candidis
equis iuvenes more siderum praetervolaverunt; Castorem
adque Pollucem nemo dubitavit. itaque et imperator ipse
veneratus est pactusque victoriam templa promisit et
reddidit, plane quasi stipendium commilitonibus dis.

Hactenus pro libertate, mox de finibus cum isdem 5
Latinis adsidue et sine intermissione pugnatum est. Cora 6
— quis credat? — et Alsium terrori fuerunt, Satricum
adque Corniculum provinciae. de Verulis et Bovillis
pudet, sed triumphavimus. Tibur, nunc suburbanum, et 7
aestivae Praeneste deliciae nuncupatis in Capitolio votis
petebantur. idem tunc Faesulae quod Carrhae nuper, 8
idem nemus Aricinum quod Hercynius saltus, Fregellae
quod Caesoriacum, Tiberis quod Euphrates. Coriolos 9
quoque — pro pudor! — victos adeo gloriae fuisse, ut
captum oppidum Gneus Marcius Coriolanus quasi Nu-
mantiam aut Africam nomini indueret. extant et parta 10
de Antio spolia, quae Maenius in suggestu fori capta hos-
tium classe suffixit — si tamen illa classis, nam sex fuere
rostratae. sed hic numerus illis initiis navale bellum fuit.
pervicacissimi tamen Latinorum Aequi et Vulsci fuere et 11
cotidiani, ut sic dixerim, hostes. sed hos praecipue Titus 12
Quinctius domuit, ille dictator ab aratro, qui obsessa et
paene iam capta Manili consulis castra egregia victoria
recuperavit. medium erat tempus forte sementis, cum 13
patricium virum innixum aratro suo lictor in ipso opere
deprehendit. inde in aciem profectus, victos, ne quid a
rustici operis imitatione cessaret, more pecudum sub
iugum misit. sic expeditione finita rediit ad boves rursus 14
triumphalis agricola — fidem numinum — qua veloci-
tate! intra quindecim dies coeptum peractumque bellum,
prorsus ut festinasse dictator ad relictum opus videretur.

VI. BELLVM CVM ETRVSCIS FALISCIS VEIENTIBVS FIDENATIBVS.

Adsidui vero et anniversarii hostes ab Etruria fue-

Veientes, adeo ut extraordinariam manum adversus eos
promiserit privatumque gesserit bellum gens una Fabio-
2 rum. satis superque nota clades. caesi aput Cremeram
trecenti, patricius exercitus; sic scelerato signata nomine
3 quae proficiscentes in proelium porta dimisit. sed ea
clades ingentibus expiata victoriis, postquam per alios
adque alios robustissima capta sunt oppida, vario quidem
4 eventu. Falisci sponte se dediderunt, crematae suo igne
5 Fidenae, direpti funditus deletique Veientes. Falisci
cum obsiderentur, mira eis est visa fides imperatoris, nec
inmerito, quod ludi magistrum, urbis proditorem, cum
his quos adduxerat pueris vinctum sibi ultro remisisset.
6 eam namque vir sanctus et sapiens veram sciebat esse
victoriam, quae salva fide et integra dignitate pareretur.
7 Fidenae quia pares non erant ferro, ad terrorem moven-
dum facibus armatae et discoloribus serpentium in mo-
dum vittis furiali more processerant; sed habitus ille
8 feralis eversionis omen fuit. Vei quanta res fuerit, indicat
decennis obsidio. tum primum hiematum sub pellibus, ta-
xata stipendio hiberna, adactus miles sua sponte iure iu-
9 rando ne nisi capta urbe remearet. spolia de Larte Tolum-
nio rege ad Feretrium triumpho reportata. denique non
scalis nec inruptione, sed cuniculo et subterraneis dolis
10 peractum urbis excidium. ea denique visa est praedae
magnitudo, cuius decima Apollini Pythio mitteretur, uni-
versusque populus Romanus ad direptionem urbis vocare-
11 tur. hoc tunc Vei fuere. nunc fuisse quis meminit? quae
reliquiae? quod vestigium? laborat annalium fides, ut
Veios fuisse credamus.

VII. BELLVM GALLICVM.

13 Hic sive invidia deum sive fato rapidissimus pro-
currentis imperii cursus parumper Gallorum Senonum
2 incursione supprimitur. quod tempus populo Romano
nescio utrum clade funestius fuerit, an virtutis experi-
3 mentis speciosius. ea certe fuit vis calamitatis, ut in ex-
perimentum inlatam putem divinitus scire volentibus

inmortalibus dis, an Romana virtus imperium orbis me-
reretur.

Galli Senones, gens natura ferox, moribus incon- 4
dita, ad hoc ipsa corporum mole, perinde armis ingen-
tibus, adeo omni genere terribilis fuit, ut plane nata ad
hominum interitum, urbium stragem videretur. hi quon- 5
dam ab ultimis terrarum oris et cingente omnia Oceano
ingenti agmine profecti, cum iam media vastassent, po-
sitis inter Alpes et Padum sedibus, ne his quidem contenti
per Italiam vagabantur; tum Clusium urbem obsidebant. 6
pro sociis ac foederatis Romanus intervenit; missi ex
more legati. sed quod ius aput barbaros? ferocius agunt,
et inde certamen. conversis igitur a Clusio Romamque 7
venientibus ad Aliam flumen cum exercitu Fabius consul
occurrit. non temere foedior clades; itaque hunc diem
fastis Roma damnavit. fuso exercitu iam moenibus urbis 8
adpropinquabant. erant nulla praesidia. tum igitur sic,
ut numquam alias, apparuit vera illa Romana virtus. iam 9
primum maiores natu, amplissimis usi honoribus, in fo-
rum coeunt, ibi devovente pontifice dis se manibus con-
secrant, statimque in suas quisque aedes regressi, sic ut 10
in trabeis erant et amplissimo cultu, in curulibus sellis
sese reposuerunt, ut, cum venisset hostis, in sua quisque
dignitate moreretur. pontifices et flamines quidquid re- 11
ligiosissimi in templis erat partim in doleis defossa terra
recondunt, partim inposita plaustris secum Veios aufe-
runt. virgines simul ex sacerdotio Vestae nudo pede fu- 12
gientia sacra comitantur. tamen excepisse fugientis unus
ex plebe fertur Atinius, qui depositis uxore et liberis
virgines in plaustrum recepit. adeo tunc quoque in ulti-
mis religio publica privatis adfectibus antecellebat. iu-
ventus vero, quam satis constat vix mille hominum fuisse, 13
duce Manlio arcem Capitolini montis insedit, obtestata
ipsum quasi praesentem Iovem, ut quem ad modum ipsi
ad defendendum templum concurrissent, ita ille virtu-
tem eorum numine suo tueretur. aderant interim Galli 14
apertamque urbem primo trepidi, ne quis subesset dolus,
mox, ubi solitudinem vident, pari clamore et impetu in-

vadunt. patentis passim domos adeunt. ibi sedentes in
curulibus suis praetextatos senes velut deos geniosque
venerati, mox eosdem, postquam esse homines liquebat,
adlocuti nihil respondere dignantes pari vaecordia mac-
tant, facesque tectis iniciunt, et totam urbem igni ferro
15 manibus exaequant. sex mensibus barbari — quis cre-
deret? — circa montem unum pependerunt, nec diebus
modo, sed noctibus quoque omnia experti; cum tamen
Manlius nocte subeuntis clangore anseris excitatus a
summa rupe deiecit, et ut spem hostibus demeret, quam-
quam in summa fame, tamen ad speciem fiduciae panes
16 ab arce iaculatus est. et stato quodam die per medias
hostium custodias Fabium pontificem ab arce dimisit,
qui sollemne sacrum in Quirinali monte conficeret. atque
ille per media hostium tela incolumis religionis auxilio
17 redivit propitiosque deos renuntiavit. novissime cum iam
obsidio sua barbaros fatigasset, mille pondo auri reces-
sum suum venditantes, idque ipsum per insolentiam, cum
ad iniqua pondera addito adhuc gladio insuper 'vae vic-
tis' increparent, subito adgressus a tergo Camillus adeo
cecidit, ut omnia incendiorum vestigia Gallici sanguinis
18 inundatione deleret. agere gratias dis inmortalibus ipso
tantae cladis nomine libet. pastorum casas ignis ille, et
flamma paupertatem Romuli abscondit. incendium illud
quid egit aliud, nisi ut destinata hominum ac deorum do-
micilio civitas non deleta nec obruta, sed expiata potius
19 et lustrata videatur? igitur post adsertam a Manlio, re-
stitutam a Camillo urbem acrius etiam vehementiusque
in finitimos resurrexit.

VIII. BELLA GALLICA.

Ac primum omnium illam ipsam Gallicam gentem
non contentus moenibus expulisse, cum per Italiam nau-
fragia sua latius traherent, sic persecutus est duce Ca-
20 millo, ut hodie nulla Senonum vestigia supersint. semel
aput Anienem trucidati, cum singulari certamine Man-
lius aureum torquem barbaro inter spolia detraxit, unde
Torquati. iterum Pomptino agro, cum in simili pugna

Valerius, insidente galeae sacra alite adiutus, tulit spo-
lia; et inde Corvini. nec non tamen post aliquot annos 21
omnis reliquias eorum in Etruria ad lacum Vadimonis Dolabella delevit, ne quis extaret ex ea gente, qui incensam a se Romanam urbem gloriaretur.

VIIII. BELLVM LATINVM.

Conversus a Gallis in Latinos Manlio Torquato De- 14
cio Mure consulibus, semper quidem aemulatione imperii infestos, tum vero contemptu urbis incensae, cum ius civitatis pari imperio et magistratu poscerent, aput Ca-
puam proeliis congredi audentes. quo tempore quis ces- 2
sisse hostem mirabitur? cum alter consulum filium suum, quia contra imperium pugnaverat, quamvis victorem oc-
ciderit ostenderitque plus esse in imperio quam in victo- 3
ria; alter quasi monitu deorum capite velato primam ante aciem dis manibus se devoverit, ut in confertissima se hostium tela iaculatus novum ad victoriam iter sanguinis sui limite aperiret.

X. BELLVM SABINVM.

A Latinis adgressus est gentem Sabinorum, qui im- 15
memores factae sub Tito Tatio adfinitatis quodam conta-
gio bellis se Latinis adiuncxerant. sed Curio Dentato 2
consule omnem eum tractum, qua Nar, Anio, fontes Ve-
lini, Hadriano tenus mari igni ferroque vastavit. qua 3
victoria tantum hominum, tantum agrorum redactum est in potestatem, ut in utro plus esset nec ipse posset aestimare qui vicerat.

XI. BELLVM SAMNITICVM.

Precibus deinde Campaniae motus non pro se, sec
eo speciosius pro sociis Samnitas invadit. erat foedus cum
utrisque percussum, sed hoc Campani sanctius et pri
omnium suorum deditione fecerunt; sic ergo Romanu
bellum Samniticum tamquam sibi gessit.

Omnium non modo Italiae, sed toto orb
pulcherrima Campaniae plaga est. nihil

denique bis floribus vernat. nihil uberius solo: ideo Li-
4 beri Cererisque certamen dicitur. nihil hospitalius mari:
hic illi nobiles portus Caieta, Misenus, tepentes fontibus
5 Baiae, Lucrinus et Avernus, quaedam maris otia. hic
amici vitibus montes Gaurus, Falernus, Massicus et pul-
cherrimus omnium Vesuvius, Aetnaei ignis imitator.
6 urbes ad mare Formiae, Cumae, Puteoli, Neapolis, Her-
culaneum, Pompei, et ipsa caput urbium Capua, quon-
7 dam inter tres maximas numerata. pro hac urbe, his re-
gionibus populus Romanus Samnitas invadit, gentem, si
opulentiam quaeras, aureis et argenteis armis et discolori
veste usque ad ambitum ornatam; si fallaciam, saltibus
fere et montium fraude grassantem; si rabiem ac furo-
rem, sacratis legibus humanisque hostiis in exitium urbis
agitatam; si pertinaciam, sexies rupto foedere cladibus-
8 que ipsis animosiorem. hos tamen quinquaginta annis
per Fabios ac Papirios patres eorumque liberos ita sub-
egit ac domuit, ita ruinas ipsas urbium diruit, ut hodie
Samnium in ipso Samnio requiratur nec facile appareat
9 materia quattuor et viginti triumphorum. maxime tamen
nota et inlustris aput Caudinas furculas ex hac gente
10 clades Veturio Postumioque consulibus accepta est. cluso
per insidias intra eum saltum exercitu, unde non posset
evadere, stupens tanta occasione dux hostium Pontius
Herennium patrem consuluit. et ille, mitteret omnes vel
11 occideret, sapienter ut senior suaserat: hic armis exutos
mittere sub iugum maluit, ut nec amici forent beneficio
12 et post flagitium hostes magis. itaque et consules statim
magnifice voluntaria deditione turpitudinem foederis di-
rimunt, et ultionem flagitans miles Papirio duce — hor-
ribile dictu — strictis ensibus per ipsam viam ante pug-
nam furit; et in congressu arsisse omnium oculos hostis
auctor fuit. nec prius finis caedibus datus, quam iugum
et hostibus et duci capto reposuerunt.

XII. BELLVM ETRVSCVM SAMNITICVM GALLICVM

1 Hacterus populus Ro[illegible] [illegible]us gentibus,

mox acervatim; sic tamen quoque par omnibus fuit.
Etruscorum duodecim populi, Vmbri in id tempus intacti,
antiquissimus Italiae populus, Samnitium reliqui in ex-
cidium Romani nominis repente coniurant. erat terror 2
ingens tot simul tantorumque populorum. late per Etru-
riam infesta quattuor agminum signa volitabant. Cimi- 3
nius interim saltus in medio, ante invius plane quasi Ca-
ledonius vel Hercynius, adeo tum terrori erat, ut se-
natus consuli denuntiaret ne tantum periculi ingredi
auderet. set nihil horum terruit ducem, quin fratre prae- 4
misso exploraret accessus. ille per noctem pastorali ha-
bitu speculatus omnia refert tutum iter. sic Fabius Ma- 5
ximus periculosissimum bellum sine periculo explicuit.
nam subito inconditos adque palantis adgressus est cap-
tisque superioribus iugis in subiectos suo iure detonuit.
ea namque species fuit illius belli, quasi in terrigenas e 6
caelo ac nubibus tela iacerentur. nec incruenta tamen 7
illa victoria. nam oppressus in sinu vallis alter consulum
Decius more patrio devotum dis manibus optulit caput,
sollemnemque familiae suae consecrationem in victoriae
pretium peregit.

XIII. BELLVM TARENTINVM.

Sequitur bellum Tarentinum, unum quidem titulo et 18
nomine, set victoria multiplex. hoc enim Campanos,
Apulos atque Lucanos et caput belli Tarentinos, id est
totam Italiam, et cum iis omnibus Pyrrhum, clarissimum
Graeciae regem, una veluti ruina pariter involvit, ut eo-
dem tempore et Italiam consummaret et transmarinos
triumphos auspicaretur. Tarentus, Lacedaemoniorum 2
opus, Calabriae quondam et Apuliae totiusque Lucaniae
caput, cum magnitudine et muris portuque nobilis, tum
mirabilis situ. quippe in ipsis Hadriani maris faucibus
posita in omnis terras, Histriam, Illyricum, Epir[illegible]
Achaiam, Africam, Siciliam vela dimittit. inminet portu[illegible]
ad prospectum maris positum theatrum, quod quidem
causa miserae civitati fuit omnium calamitatium. ludo[illegible]
[illegible] celebrabat, cum adremigant[illegible]

ses vident, atque hostem rati emicant, sine disc:
5 insultant. qui enim aut unde Romani? nec satis.
sine mora querellam ferens legatio. hanc quoque
per obscenam turpemque dictu contumeliam viola
6 hinc bellum. sed apparatus horribilis, cum tot sin
puli pro Tarentinis consurgerent omnibusque veh
tior Pyrrhus, qui semigraecam ex Lacedaemonii
ditoribus civitatem vindicaturus cum totis viribus
Thessaliae, Macedoniae incognitisque in id tempı
phantis mari terra, viris equis armis, addito insuŗ
7 rarum terrore veniebat. aput Heracleam Camı
fluviumque Lirim Laevino consule prima pugna
tam atrox fuit ut Ferentaneae turmae praefectus
dius, invectus in regem, turbaverit coegeritque pr
8 insignibus proelio excedere. actum erat, nisi eleŗ
converso in spectaculum bello, procucurrissent, qı
cum magnitudine tum deformitate et novo odore si
stridore consternati equi, cum incognitas sibi belu
plius quam erant suspicarentur, fugam stragemqı
9 dederunt. in Apulia deinde aput Asculum melius d
tum est Curio Fabricioque consulibus. iam quippe
beluarum exoleverat, et Gaius Numicius quartae le
hastatus unius proboscide abscisa mori posse belu
10 tenderat. itaque in ipsas pila congesta sunt, et in
vibratae faces tota hostium agmina ardentibus
operuerunt, nec prius cladi finis fuit quam nox diri
postremusque fugientium rex ipse a satellitibus
11 saucius in armis suis referretur. Lucaniae suprema
fuit Arusinis quos vocant campis, ducibus isdem c
superius; sed tum tota victoria. exitum, quem c
12 virtus fuit, casus dedit. nam provectis in primam
rursus elephantis, unum ex eis pullum adacti in
teli gravis ictus avertit; qui cum per stragem suorı
currens stridore quereretur, mater agnovit et quas
dicaret exiluit, tum omnia circa quasi hostilia grav
13 permiscuit. ac sic eaedem ferae, quae primam vict
abstulerunt, secundam parem fecerunt, tertiam sin
troversia tradiderunt. nec vero tantum armis et in c

ısiliis quoque et domi cum rege Pyrrho dimicatum
ıippe post primam victoriam intellecta vir callidus
ɜ Romana statim desperavit armis seque ad dolos
it. nam interemptos cremavit, captivosque indul- 15
habuit et sine pretio restituit, missisque legatis in
omni modo adnisus est ut facto foedere in amici-
eciperetur. sed et bello et pace et foris et domi 16
a in partem Romana virtus tum se adprobavit, nec
agis quam Tarentina victoria ostendit populi Ro-
ortitudinem, senatus sapientiam, ducum magnani-
m. quinam illi fuerunt viri quos ab elephantis primo 17
ɔ obtritos accepimus? omnium vulnera in pectore,
a hostibus suis morte sua conmortui, omnium in
us ensis, et relictae in voltibus minae, et in ipsa
ira vivebat. quod adeo Pyrrhus miratus est ut di- 18
o quam facile erat orbis imperium occupare, aut
lomanis militibus datis, aut me rege Romanis!'
autem eorum in reparando exercitu festinatio! 19
Pyrrhus idem 'o me' inquit 'plane procrea-
Ierculis semine, cui quasi ab angue Lernaeo
ɜsa hostium capita quasi de sanguine suo renascun-
qui autem ille senatus fuit! cum perorante Appio 20
pulsi cum muneribus suis ab urbe legati interro-
regi suo, quid de hostium sede sentirent, urbem
ım sibi visam, senatum regum esse confiterentur.
rro ipsi duces! vel in castris, cum medicum venale 21
aput offerentem Curius remisit, Fabricius oblatam
rege imperii partem repudiavit; vel in pace, cum 22
ı fictilia sua Samnitico praeferret auro, Fabricius
pondo argenti circa Rufinum consularem virum
luxuriam censoria gravitate damnaret. quis ergo 23
r his moribus ea virtute militum exercitum popul
ıi fuisse, unoque bello Tarentino intra quadrien.
naximam partem Italiae, fortissimas gentes, opu-
ıimas urbes uberrimasque regiones subegisse? aut 24
deo fidem superet, quam si principia belli cum ex-
ıferantur? victor primo proelio Pyrrhus, tota tre-
Campania Lirim Fregellasque populatus, prope

captam urbem a Praenestina arce prospexit et a vicen-
simo lapide oculos trepidae civitatis fumo ac pulvere in-
25 plevit. eodem postea bis exuto castris, bis saucio et in
Graeciam suam trans mare ac terras fugato, pax et quies
et tanta de opulentissimis tot gentibus spolia, ut victo-
26 riam suam Roma non caperet. nec enim temere ullus
pulchrior in urbem aut speciosior triumphus intravit.
27 ante hunc diem nihil praeter pecora Vulscorum, greges
Sabinorum, carpenta Gallorum, fracta Samnitium arma
vidisses: tum si captivos aspiceres, Molossi, Thessali,
Macedones, Brittius, Apulus adque Lucanus; si pom-
pam, aurum, purpura, signa, tabulae Tarentinaeque
28 deliciae. sed nihil libentius populus Romanus aspexit
quam illas, quas ita timuerat, cum turribus suis beluas,
quae non sine sensu captivitatis summissis cervicibus
victores equos sequebantur.

XIIII. BELLVM PICENS.

19 Omnis mox Italia pacem habuit — quid enim post
Tarentum moliri auderent? — nisi quod ultro persequi
2 socios hostium placuit. domiti ergo Picentes et caput
gentis Asculum Sempronio duce, qui tremente inter
proelium campo Tellurem deam promissa aede placavit.

XV. BELLVM SALLENTINVM.

20 Sallentini Picentibus additi caputque regionis Brundisium inclito portu M. Atilio duce. in hoc certamine victoriae pretium templum sibi pastoria Pales ultro poposcit.

XVI. BELLVM VOLSINIENSE.

21 Postremi Italicorum in fidem venere Volsinii, opulentissimi Etruscorum, inplorantes opem adversus servos quondam suos, qui libertatem a dominis datam in ipsos erexerant translataque in se re publica dominabantur. sed hi quoque duce Fabio Gurgite poenas dederunt.

XVII. DE SEDITIONIBVS.

Haec est secunda aetas populi Romani et quasi adu- 22
lescentia, qua maxime viruit et quodam flore virtutis
exarsit ac ferbuit. ita quae inerat quaedam adhuc ex pa-
storibus feritas, quiddam [adhuc] spirabat indomitum.
inde est, quod exercitus Postumium imperatorem, infi- 2
tiantem quas promiserat praedas, facta in castris sedi-
tione lapidavit; quod sub Appio Claudio noluit vincere
hostem, cum posset; quod duce Volerone detractantibus
plerisque militiam, fracti consulis fasces. inde clarissi- 3
mos principes, quod adversarentur voluntati suae, exu-
latione multavit, ut Coriolanum colere agros iubentem
— nec minus ille ferociter iniuriam armis vindicasset,
nisi quod iam inferentem signa filium mater Veturia
lacrimis suis exarmavit; — ut ipsum Camillum, quod 4
inique inter plebem et exercitum divisisse Veientem
praedam videretur. sed hic melior Veis in capta urbe
consenuit et mox supplices de hoste Gallo vindicavit.
cum senatu quoque vehementius aequo bonoque certa- 5
tum est, adeo ut relictis sedibus solitudinem et interitum
patriae suae minaretur.

Prima discordia ob inpotentiam feneratorum. qui- 23
bus in terga quoque serviliter saevientibus, in sacrum
montem plebs armata secessit aegreque, nec nisi tribu-
nos impetrasset, Meneni Agrippae, facundi et sapientis
viri, auctoritate revocata est. extat orationis antiquae 2
satis efficax ad concordiam fabula, qua dissedisse quon-
dam humanos dixit artus, quod omnibus opere fungenti-
bus solus venter inmunis ageret; deinde moribundos ea
seiunctione redisse in gratiam, quando sensissent quod
eius opera redactis in sanguinem cibis inrigarentur.

Secundam in urbe media decemviratus libido con- 24
flavit. adlatas a Graecia leges decem principes lecti iu-
bente populo conscripserant, ordinataque erat in duode-
cim tabulis tota iustitia, cum tamen traditos fasces regio
quodam furore retinebant. ante ceteros Appius eo inso- 2
lentiae elatus est, ut ingenuam virginem stupro destina-

ret, oblitus et Lucretiae et regum et iuris quod ipse
3 posuerat. itaque cum oppressam iudicio filiam tra
servitutem videret Virginius pater, nihil cunctat
medio foro manu sua interfecit, admotisque signis co:
litonum totam eam dominationem obsessam armis in
cerem et catenas ab Aventino monte detraxit.

25 Tertiam seditionem excitavit matrimoniorum d
tas, ut plebei cum patriciis iungerentur; qui tumult
monte Ianiculo duce Canuleio tribuno plebis ex
26 quartam honorum cupido, ut plebei quoque magist
2 crearentur. Fabius Ambustus duarum pater alt
Sulpicio patricii sanguinis dederat, alteram plel
3 Stolo sibi iunxit. qua quodam tempore, quod lict
virgae sonum ignotum penatibus suis expaverat,
4 rore satis insolenter inrisa, iniuriam non tulit. it
nanctus tribunatum honorum et magistratuum co:
tium quamvis invito senatui extorsit.

5 Verum in ipsis seditionibus principem populun
inmerito suspexeris. si quidem nunc libertatem,
pudicitiam, tum natalium dignitatem, tum honorun
cora et insignia vindicavit, interque haec omnia nu
6 acrior custos quam libertatis fuit, nullaque in pre
eius potuit largitione corrumpi, cum ut in magno
dies maiore populo interim perniciosi cives existe
7 Cassium agraria lege, Maelium largitione suspectu
giae dominationis praesenti morte multavit. ac de
rio quidem supplicium pater ipsius sumpsit, hunc C
ctii dictatoris imperio in medio foro magister equ
8 Servilius Ahala confodit. Manlium vero Capitolii
dicem, quia plerosque debitorum liberaverat altii
incivilius se efferentem, ab illa ipsa quam defen
arce deiecit.

9 Talis domi ac foris, talis pace belloque populu
manus fretum illud adulescentiae, id est secundar
perii aetatem habuit, in qua totam inter Alpes fretu
Italiam armis subegit.

XVIII. BELLVM PVNICVM PRIMVM.

Domita subactaque Italia populus Romanus prope II,
quingentensimum annum agens, cum bona fide adolevis-
set, si quod est robur, si qua iuventas, tum ille vere ro-
bustus et iuvenis par orbi terrarum esse coepit. ita — 2
mirum et incredibile dictu — qui prope quingentis an-
nis domi luctatus est — adeo difficile fuerat dare Ita-
liae caput — his ducentis annis qui secuntur Africam,
Europam, Asiam, totum denique orbem terrarum bellis
victoriisque peragravit.

Igitur victor Italiae populus Romanus cum ad fre- II,
tum usque venisset, more ignis, qui cunctas populatus
incendio silvas interveniente flumine abrumpitur, pau-
lisper substitit. mox cum videret opulentissimam in pro- 2
ximo praedam quodam modo Italiae suae abscissam et
quasi revolsam, adeo cupiditate eius exarsit, ut, quate-
nus nec mole iungi nec pontibus posset, armis belloque
iungenda et ad continentem suam revocanda bello vide-
tur. sed ecce, ultro ipsis viam pandentibus fatis, nec 3
occasio defuit, cum de Poenorum inpotentia foederata
Siciliae civitas Messana quereretur. adfectabat autem ut
Romanus ita Poenus Siciliam, et eodem tempore paribus
uterque votis ac viribus imperium orbis agitabat. igitur 4
specie quidem socios iuvandi, re autem sollicitante
praeda, quamquam territaret novitas rei, tamen — tanta
in virtute fiducia est — ille rudis, ille pastorius populus
vereque terrester ostendit nihil interesse virtutis, equis
an navibus, terra an mari dimicaretur.

Appio Claudio consule primum fretum ingressus est 5
fabulosis infame monstris aestuque violentum, sed adeo
non est exterritus, ut illam ipsam ruentis aestus violen-
tiam pro munere amplecteretur, quod velocitas navium 6
mari iuvaretur, statimque ac sine mora Hieronem Syra
cusanum tanta celeritate devicit, ut ille ipse prius se vi-
ctum quam hostem videret fateretur.

Duillio Cornelioque consulibus etiam mari congredi
ausus est. tum quidem ipsa velocitas classis comparatae

victoriae auspicium fuit. intra enim sexagesimum diem
quam caesa silva fuerat centum sexaginta navium classis
in anchoris stetit, ut non arte factae, sed quodam mu-
nere deorum conversae in naves adque mutatae arbo-
8 res viderentur. proelii vero forma mirabilis, cum illas
celeris volucrisque hostium navis hae graves tardaeque
conprehenderent. longe illis nauticae artes, detorquere
9 remos et ludificari fuga rostra. iniectae enim ferreae ma-
nus machinaeque validae, ante certamen multum ab ho-
ste derisae, coactique hostes quasi in solido decernere.
victor ergo aput Liparas mersa aut fugata hostium classe
10 primum illum maritimum egit triumphum. cuius quod
gaudium fuit! cum Duillius imperator, non contentus
unius diei triumpho, per vitam omnem, ubi a cena redi-
ret, praelucere funalia et praecinere sibi tibias iussit,
11 quasi cotidie triumpharet. prae tanta huius victoria leve
damnum fuit alter consulum interceptus Asina Corne-
lius, qui simulato colloquio evocatus atque ita oppressus,
fuit perfidiae Punicae documentum.

12 Calatino dictatore fere omnia praesidia Poenorum
Agrigento, Drepanis, Panhormo, Eryce Lilybaeoque
13 detraxit. trepidatum est semel circa Camerinensium sal-
tum, sed eximia virtute Calpurni Flammae tribuni mili-
tum evasimus. qui lecta trecentorum manu insessum ab
hostibus tumulum occupavit atque moratus hostes est,
14 dum exercitus omnis evaderet. ac sic pulcherrimo exitu
Thermopylarum et Leonidae famam adaequavit, hoc in-
lustrior noster, quod expeditioni tantae superfuit, licet
nihil inscripserit sanguine.

15 Lucio Cornelio Scipione consule, cum iam Sicilia
suburbana esset populi Romani provincia, serpente la-
16 tius bello Sardiniam adnexamque Corsicam transiit. Ol-
biae hic, ibi Aleriae urbis excidio incolas terruit, adeo-
que omni terra et mari Poenos purgavit, ut iam victoriae
nihil nisi Africa ipsa restaret.

17 Marco Atilio Regulo duce iam in Africam navigabat
bellum. nec defuerant qui ipso Punici maris nomine ac
terrore deficerent, insuper augente Nautio tribuno me-

m, in quem, nisi paruisset, securi destricta imperator
etu mortis navigandi fecit audaciam. mox deinde ven- 18
; remisque properatum est, tantusque terror hostici ad-
ntus Poenis fuit, ut apertis paene portis Carthago ca-
retur. prooemium belli fuit civitas Clipea; prima enim 19
Punico litore quasi arx et specula procurrit. et haec et
centa amplius castella vastata sunt. nec cum homini- 20
.s, sed cum monstris quoque dimicatum est, cum quasi
vindictam Africae nata mirae magnitudinis serpens
sita aput Bagradam castra vexaverit. set omnium vi- 21
or Regulus cum terrorem nominis sui late circumtulis-
t cumque magnam vim iuventutis ducesque ipsos aut
cidisset aut haberet in vinculis, classemque ingenti
aeda onustam et triumpho gravem in urbem praemi-
sset, iam ipsam caput belli Carthaginem urguebat ob-
lio ipsisque portis inhaerebat. hic paululum circum- 22
ta fortuna est, tantum ut plura essent Romanae virtutis
signia, cuius fere magnitudo calamitatibus adprobatur.
m conversis ad externa auxilia hostibus, cum Xan- 23
ppum illis ducem Lacedaemon misisset, a viro militiae
ritissimo vincimur foeda clade Romanisque usu inco-
ita: vivus in manus hostium venit fortissimus impera-
:. sed ille quidem par tantae calamitati fuit; nam nec
nico carcere infractus est nec legatione suscepta.
ippe diversa quam hostis mandaverat censuit, ne pax 24
ret, ne commutatio captivorum reciperetur. sed nec 25
voluntario ad hostis suos reditu nec ultimo sive car-
ris seu crucis supplicio deformata maiestas; immo his
nibus admirabilior quid aliud quam victor de victori-
s atque etiam, quia Carthago non cesserat, de fortuna
umphavit? populus autem Romanus multo acrior in- 26
tiorque pro ultione Reguli quam pro victoria fuit.

Metello igitur consule spirantibus altius Poenis et 27
verso in Siciliam bello, aput Panhormum sic hostes ce-
lit, ne amplius eam insulam adgredi cogitarent. argu- 28
entum ingentis victoriae centum circiter elephantorum
ptivitas, sic quoque magna praeda, si gregem illum
n bello, sed venatione cepisset.

29 Appio Claudio consule non ab hostibus, sed a dis
ipsis superatus est, quorum auspicia contempserat, ab
his statim classe demersa, ubi ille praecipitari pullos ius-
serat, quod pugnare ab iis vetaretur.
30 Marco Fabio Buteone consule classem iam in
Africo mari aput Aegimurum ostium in Italiam ultro na-
31 vigantem cecidit. quantusque tum triumphus tempestate
intercidit, cum opulenta praeda classis adversis acta
ventis naufragio suo Africam et Syrtis et omnium inter-
32 iacentium insularum litora implevit! magna clades, sed
non sine aliqua principis populi dignitate, interceptam
tempestate victoriam et triumphum perisse naufragio. et
tamen cum Punicae praedae omnibus promunturiis insu-
lisque fluitarent, populus Romanus et sic triumphavit.
33 Lutatio Catulo consule tandem bello finis inpositus
aput insulas, quibus nomen Aegatae, nec maior alias in
34 mari pugna. aderat quippe commeatibus, exercitu, pro-
pugnaculis, armis gravis classis et in ea quasi tota Car-
35 thago; quod ipsum exitio fuit. Romana classis prompta,
levis, expedita et quodam genere castrensis ad similitu-
dinem pugnae equestris sic remis quasi habenis ageba-
tur, et in hos vel illos ictus mobilia rostra speciem viven-
36 tium praeferebant. itaque momento temporis laceratae
hostium rates totum inter Siciliam Sardiniamque pela-
37 gus naufragio suo operuerunt. tanta denique fuit illa
victoria, ut de excindendis hostium moenibus non quae-
reretur. supervacuum visum est in arcem murosque sae-
vire, cum iam in mari esset deleta Carthago.

XVIIII. BELLVM LIGVRICVM.

II, 3 Peracto Punico bello secuta est brevis sane quasi ad
recuperandum spiritum requies, argumentumque pacis
et bona fide cessantium armorum tum primum post Nu-
mam clausa porta Iani fuit; deinceps statim ac sine mora
2 patuit. quippe iam Ligures, iam Insubres Galli, nec non
et Illyrici lacessebant, sitae sub Alpibus, id est sub ipsis
Italiae faucibus gentes, deo quodam incitante adsidue,
3 ne rubiginem ac situm scilicet arma sentirent. denique

utrique cotidiani et quasi domestici hostes tirocinia mili-
tum inbuerant, nec aliter utraque gente quam quasi cote
quadam populus Romanus ferrum suae virtutis acuebat.
Liguras, imis Alpium iugis adhaerentis inter Varum 4
et Magram flumen inplicitosque dumis silvestribus, ma-
ior aliquanto labor erat invenire quam vincere. tuti locis
et fuga, durum adque velox genus, ex occasione latroci-
nia magis quam bella faciebant. itaque cum diu multum- 5
que eluderent Saluvii, Deciates, Oxubii, Euburiates, In-
gauni, tandem Fulvius latebras eorum igni saepsit, Bae-
bius in plana deduxit, Postumius ita exarmavit, ut vix
reliquerit ferrum quo terra coleretur.

XX. BELLVM GALLICVM.

Gallis Insubribus et his accolis Alpium animi fera- II
rum, corpora plus quam humana erant, sed—experimen-
to deprehensum est, quippe sicut primus impetus eis ma-
ior quam virorum est, ita sequens minor quam feminarum
— Alpina corpora umente caelo educata habent quiddam 2
simile nivibus suis: cum vix caluere pugna, statim in su-
dorem eunt et levi motu quasi sole laxantur. hi saepe et 3
alias et Brittomaro duce non prius posituros se baltea
quam Capitolium ascendissent iuraverant. factum est;
victos enim Aemilius in Capitolio discinxit. mox Ario- 4
visto duce vovere de nostrorum militum praeda Marti
suo torquem. intercepit Iuppiter votum; nam de torqui-
bus eorum aureum tropaeum Iovi Flaminius erexit. Vi- 5
ridomaro rege Romana arma Volcano promiserant. alior-
sum vota ciciderunt; occiso enim rege Marcellus tertia
post Romulum patrem Feretrio Iovi opima suspendit.

XXI. BELLVM ILLYRICVM.

Illyrii seu Liburni sub extremis Alpium radicibus 11
agunt inter Arsiam Titiumque flumen, longissime per
totum Hadriani maris litus effusi. hi regnante Teutana
muliere populationibus non contenti licentiae scelus ad-
diderunt. legatos quippe nostros, ob ea quae deliquerant,
iure agentes, ne gladio quidem sed ut victimas secu-

percutiunt, praefectos navium igne comburunt; idque,
4 quo indignius foret, mulier imperavit. itaque Gneo Fulvio Centimalo duce late domantur. strictae secures in principum colla legatorum manibus litavere.

XXII. BELLVM PVNICVM SECVNDVM.

II, 6 Post primum Punicum bellum vix quadriennii requies: ecce alterum bellum, minus quidem spatio — nec enim amplius decem et octo annos habet —, sed adeo cladium atrocitate terribilius, ut, si quis conferat damna utriusque populi, similior victo sit populus ille qui vicit.
2 urebat nobilem populum mare ablatum, raptae insulae, dare tributa, quae iubere consueverat. hinc ultionem puer Annibal ad aram patris iuraverat, nec morabatur.
3 igitur in causam belli Saguntos electa est, vetus Hispaniae civitas et opulenta fideique erga Romanos magnum
4 quidem set triste monimentum, quam in libertatem communi foedere exceptam Annibal, causas novorum motuum quaerens, et suis et ipsorum manibus evertit, ut
5 Italiam sibi rupto foedere aperiret. summa foederum Romanis religio est; itaque ad auditum sociae civitatis obsidium, memores icti cum Poenis quoque foederis, non statim ad arma procurrunt, dum prius more legitimo queri
6 malunt. *Saguntini* interim iam novem mensibus fessi fame machinis ferro, versa denique in rabiem fide inmanem in foro excitant rogum, tum desuper se suosque cum omni-
7 bus opibus suis ferro et igne corrumpunt. huius tantae cladis auctor Annibal poscitur. tergiversantibus Poenis dux legationis 'quae' inquit 'mora est? [Fabius] in hoc ego sinu bellum pacemque porto; utrum eligitis?' succlamantibus bellum, 'bellum igitur' inquit 'accipite.' et excusso in media curia togae gremio non sine horrore, quasi plane sinu bellum ferret, effudit.

8 Similis exitus belli initiis fuit. nam quasi has inferias sibi Saguntinorum ultimae dirae in illo publico parricidio incendioque mandassent, ita manibus eorum vastatione Italiae, captivitate Africae, ducum et regum qui id gessere bellum exitio parentatum est. igitur ubi semel

se in Hispania movit illa gravis et luctuosa Punici belli
vis adque tempestas destinatumque Romanis iam diu ful-
men Saguntino igne conflavit, statim quodam impetu
rapta medias perfregit Alpes et in Italiam ab illis fabu-
losae altitudinis nivibus velut caelo missa descendit.

Ac primi quidem impetus turbo inter Padum atque 10
Ticinum valido statim fragore detonuit. tum Scipione
duce fusus exercitus; saucius etiam ipse venisset in ho-
stium manus imperator, nisi protectum patrem praetex-
tatus admodum filius ab ipsa morte rapuisset. hic erit 11
Scipio, qui in exitium Africae crescit, nomen ex malis
eius habiturus.

Ticino Trebia succedit. hic secunda Punici belli 12
procella desaevit Sempronio consule. tum callidissimi
hostes, frigidum et nivalem nancti diem, cum se ignibus
prius oleoque fovissent — horribile dictu — homines a
meridie et sole venientes, nostra nos hieme vicerunt.

Trasumennus lacus, tertium fulmen Annibalis, im- 13
peratore Flaminio ars nova Punicae fraudis. quippe ne-
bula lacus palustribusque virgultis tectus equitatus terga
subito pugnantium invasit. nec de dis possumus queri. 14
inminentem temerario duci cladem praedixerant insi-
dentia signis examina et aquilae prodire nolentes et com-
missam aciem secutus ingens terrae tremor; nisi illum
horrorem soli equitum virorumque discursus et mota ve-
hementius arma fecerunt.

Quartum id est paene ultimum volnus imperii Can- 15
nae, ignobilis Apuliae vicus; sed magnitudine cladis
emersit et sexaginta milium caede parta nobilitas. ibi in
excidium infelicis exercitus dux, terra, caelum, dies,
tota rerum natura consensit. si quidem non contentus 16
simulatis transfugis Annibal, qui mox terga pugnantium
ceciderunt, insuper callidus imperator in patentibus
campis, observato loci ingenio, quod et sol ibi acerrimus
et plurimus pulvis et eurus ab oriente semper quasi ex
constituto, ita instruxit aciem, ut, Romanis adversus
haec omnia obversis, secundum caelum tenens vento
pulvere et sole pugnaret. itaque duo maximi exercitus 17

caesi ad hostium satietatem, donec Annibal diceret milit
suo 'parce ferro.' ducum fugit alter, alter occisus est
dubium, uter maiore animo. Paulum puduit, Varro non
18 desperavit. documenta cladis cruentus aliquandiu Aufi-
dus, pons de cadaveribus iussu ducis factus in torrente
Vergello, modii duo anulorum Carthaginem missi digni-
19 tasque equestris taxata mensura. dubium deinde non
erit quin ultimum illum diem habitura fuerit Roma quin-
tumque intra diem epulari Annibal in Capitolio potuerit
si, quod Poenum illum dixisse Maharbalem Bomilcaris
ferunt, Annibal quem ad modum sciret vincere, sic ut
20 victoria scisset. set tum quidem illum, ut dici volgo solet
aut fatum urbis imperaturae aut ipsius mens mala e
21 aversi a Carthagine di in diversum abstulerunt. cum vic-
toria posset uti, frui maluit, relictaque Roma Campaniam
Tarentumque perrexit; ubi mox et ipsius et exercitus
ardor elanguit, adeo ut vere dictum sit Capuam Annibal
22 Cannas fuisse. si quidem invictum Alpibus indomitum-
que armis Campani — quis crederet? — soles et tepen-
tes fontibus Baiae subegerunt.

23 Permissum est interim respirare Romanis et quas
ab inferis emergere. arma non erant: detracta sunt tem-
plis. deerat iuventus: in sacramentum liberata servitia
24 egebat aerarium: opes suas senatus in medium libens
protulit, nec praeter quod in bullis singulisque anulis
erat quicquam sibi auri reliquerunt. eques secutus ex-
25 emplum imitataeque equitem tribus. denique vix suffe-
cere tabulae, vix scribarum manus Laevino Marcelloque
consulibus, cum privatorum opes in publicum referren-
26 tur. quid autem? in eligendis magistratibus quae cen-
turiarum sapientia, cum iuniores a senioribus consilium
de creandis consulibus petiverunt. quippe adversus ho-
stem totiens victorem, tam callidum non virtute tantum
sed suis etiam pugnare consiliis oportebat.

27 Prima redeuntis et, ut ita dixerim, revivescentis im-
perii spes Fabius fuit, qui novam de Annibale victoriam
commentus est, non pugnare. hinc illi cognomen novum
et rei publicae salutare cunctator; hinc illud ex populo,

ut imperii scutum vocaretur. itaque per Samnium totum, 28
per Falernos Gauranosque saltus sic maceravit Anni-
balem, ut, quia frangi virtute non poterat, mora commi-
nueretur. inde Claudio Marcello duce etiam congredi au- 29
sus comminus venit et reppulit in Campaniam suam et ab
obsidione Nolae urbis exclusit. ausus et Sempronio Grac- 30
cho duce per Lucaniam sequi et premere terga cedentis,
quamvis tum — pudor! — servili pugnaret exercitu;
nam hucusque tot mala conpulerant. sed libertate donati
fecerunt de servis se virtute Romanos. o horribilem in 31
tot adversis fiduciam! o singularem animum ac spiritum
populi Romani! tam artis adflictisque rebus, ut de Italia
sua dubitare debuisset, ausus tamen est in diversa respi-
cere, cumque hostis in iugulo per Campaniam Apuliam- 32
que volitaret mediamque de Italia Africam faceret, eo-
dem tempore et hunc sustinebat et in Siciliam, Sardiniam,
Hispaniam divisa per terrarum orbem arma mittebat.

Sicilia mandata Marcello. nec diu restitit; tota enim 33
insula in una urbe superata est. grande illud et ante id
tempus invictum caput, Syracusae, quamvis Archimedis
ingenio defenderentur, aliquando cesserunt. longe illi 34
triplex murus totidemque arces, portus ille marmoreus
et fons celebratus Arethusae; nisi quod hactenus pro-
fuere, ut pulchritudini victae urbis parceretur.

Sardiniam Gracchus arripuit. sed nihil illi gentium 35
feritas insanorumque — nam sic vocantur — inmanitas
montium profuere. saevitum in urbes urbemque urbium
Caralim, ut gens contumax vilisque mortis saltem desi-
derio patrii soli domaretur.

In Hispaniam missi Gneus et Publius Scipiones 36
paene totam Poenis eripuerant, sed insidiis Punicae
fraudis oppressi rursum amiserant, magnis quidem illi
proeliis cum Punicas opes cecidissent. set Punicae insi-
diae alterum ferro castra metantem, alterum, cum iam
evasisset in turrem, cinctum facibus oppresserant. igitur 37
in ultionem patris ac patrui missus cum exercitu Scipio,
cui iam grande de Africa nomen fata decreverant, bella-
tricem illam, viris armisque nobilem Hispaniam, illam

seminarium hostilis exercitus, illam Annibalis eruditri-
cem — incredibile dictu — totam a Pyrenaeis montibus
in Herculis columnas et Oceanum recuperavit, nescias
39 citius an felicius. quam velociter, quattuor anni fatentur;
quam facile, vel una civitas probat. eodem quippe quo
obsessa est die capta est, omenque Africanae victoriae
40 fuit, quod tam facile victa est Hispaniae Carthago. cer-
tum est tamen ad profligandam provinciam maxime pro-
fecisse singularem ducis sanctitatem, quippe qui capti-
vos pueros puellasque praecipuae pulchritudinis barbaris
restitueret, ne in conspectum suum quidem passus ad-
duci, ne quid de virginitatis integritate delibasse saltem
oculis videretur.

41 Haec in diversa terrarum populus Romanus, nec
ideo tamen visceribus Italiae inhaerentem summovere
poterat Annibalem. pleraque ad hostem defecerant, et
dux acerrimus contra Romanos Italicis quoque viribus
42 utebatur. iam tamen eum plerisque oppidis et regionibus
excusseramus, iam Tarentum ad nos redierat, iam et Ca-
pua, sedes domus et patria altera Annibalis, teneba-
tur, cuius amissio tantum Poeno duci dolorem dedit, ut
43 inde totis viribus Romam converteretur. o populum di-
gnum orbis imperio dignumque omnium favore et admi-
ratione hominum ac deorum! conpulsus ad ultimos metus
ab incepto non destitit, et de sua urbe sollicitus Capuam
tamen non omisit; sed parte exercitus sub Appio consule
relicta, parte Flaccum in urbem secuta, absens simul
44 praesensque pugnabat. quid ergo miramur moventi ca-
stra a tertio lapide Annibali iterum ipsos deos restitisse?
45 deos inquam, nec fateri pudebit. tanta enim ad singulos
illius motus vis imbrium effusa est, tanta ventorum vio-
lentia coorta est, ut divinitus hostem summovere non a
caelo, sed ab urbis ipsius moenibus et Capitolio videre-
46 tur. fugit et cessit et in ultimum se Italiae recepit sinum,
47 cum urbem tantum non adoratam reliquisset. parva res
dictu sed ad magnanimitatem populi Romani probandam
satis efficax, quod illis ipsis quibus obsidebatur diebus
ager, quem Annibal castr[illegible] insede[illegible] Romae fuit

hastaeque subiectus invenit emptorem. voluit Annibal 48
contra imitari fiduciam subiecitque argentarias urbis ta-
bernas; nec sector inventus est, ut scias etiam praesagia
fatis adfuisse.

Nihil actum erat tanta virtute, tanto favore etiam 49
deorum, si quidem ab Hispania Hasdrubal frater Anni-
balis cum exercitu novo, novis viribus, nova belli mole
veniebat. actum erat procul dubio, si vir ille se cum fra- 50
tre iunxisset. set hunc quoque, tantum quod ab Alpe de-
scenderat, aput Metaurum castra metantem Claudius
Nero cum Livio Salinatore debellat. Nero in ultimum 51
Italiae angulum summoverat Annibalem, Livius in di-
versissimam partem, id est in ipsas nascentis Italiae fau-
ces signa converterat. tanto, id est omni, qua longissima 52
est Italia, solo interiacente, quo consilio, qua celeritate
consules castra coniuncxerint, inopinatumque hostem
conlatis signis oppresserint, neque id fieri Annibal sen-
serit, difficile dictu est. certe Annibal re cognita cum 53
proiectum fratris caput ad sua castra vidisset, 'agnosco'
inquit 'infelicitatem Carthaginis.' haec fuit illius viri
non sine praesagio quodam fati inminentis prima con-
fessio.

Iam certum erat Annibalem etiam ipsius confes- 54
sione posse vinci; sed tot rerum prosperarum fiducia ple-
nus populus Romanus magni aestimabat, asperrimum
hostem in sua Africa debellare. duce igitur Scipione in 55
ipsam Africam tota mole conversus imitari coepit Anni-
balem et Italiae suae clades in Africa vindicare. quas 56
ille, dii boni, Hasdrubalis copias fudit, quos Syphacis
Numidici regis equitatus! quae quantaque utriusque
classis castra facibus inlatis una nocte delevit! denique
iam non a tertio lapide, sed ipsas Carthaginis portas ob-
sidione quatiebat. sic factum ut inhaerentem atque in- 57
cubantem Italiae extorqueret Annibalem. non fuit maior 58
sub imperio Romano dies quam ille, cum duo omnium et
antea et postea ducum maxime duces, ille Italiae, hic Hi-
spaniae victor, conlatis comminus signis direxere aciem.
sed et conloquium fuit inter ipsos de legibus pacis et ste-

59 terunt diu mutua admiratione defixi. ubi de pace non
60 convenit, signa cecinere. constat utriusque confessione
nec melius instrui aciem nec acrius potuisse pugnari;
hoc Scipio de Annibalis, Annibal de Scipionis exercitu
61 praedicaverunt. sed tamen Annibal cessit, praemiumque
victoriae Africa fuit et secutus Africam statim terrarum
orbis.

XXIII. BELLVM MACEDONICVM PRIMVM.

II, 7 Post Carthaginem vinci neminem puduit. statim
Africam secutae sunt gentes, Macedonia, Graecia, Syria
ceteraque omnia quodam quasi aestu et torrente fortu-
2 nae, sed primi omnium Macedones, adfectator quondam
imperii populus. itaque quamvis tum Philippus regno
praesideret, Romani tamen dimicare sibi cum rege Ale-
3 xandro videbantur. Macedonicum bellum nomine am-
4 plius quam spectatione gentis fuit. causa coepit a foedere
Philippi, quo rex iam pridem dominantem in Italia An-
nibalem sibi socium iunxerat; postea crevit inploranti-
bus Athenis auxilium contra regis iniurias, cum ille ultra
ius victoriae in templa et aras et sepulcra ipsa saeviret.
5 placuit senatui opem tantis ferre supplicibus. quippe
iam gentium reges duces, populi nationes praesidia sibi
6 ab hac urbe repetebant. primum igitur Laevino consule
populus Romanus Ionium mare ingressus, tota Graeciae
7 litora velut triumphanti classe peragravit. spolia quippe
Siciliae, Sardiniae, Hispaniae, Africae praeferebat, et
manifestam victoriam nata in praetoria puppi laurus pol-
8 licebatur. aderat sponte in auxilium Attalus rex Perga-
menorum, aderant Rhodii, nauticus populus, qui navibus
a mari, consul a terris omnia equis virisque quatiebat.
9 bis victus, bis fugatus rex, bis exutus castris, cum tamen
nihil terribilius Macedonibus fuit ipso volnerum aspectu,
quae non spiculis nec sagittis nec ullo Graeculo ferro,
sed ingentibus pilis nec minoribus adacta gladiis ultra
10 mortem patebant. enimvero Flaminino duce invios antea
Chaonum montes Aoumque amnem per abrupta vaden-
11 tem et ipsa Macedoniae claustra penetravimus. introisse

victoria fuit. nam postea numquam ausus congredi rex
ad tumulos, quos Cynocephalas vocant, uno ac ne hoc
quidem iusto proelio opprimitur. et illi quidem consul 12
pacem dedit regnumque concessit, mox, ne quid esset
hostile, Thebas et Euboeam et grassantem sub Nabide
tyranno suo et Lacedaemona conpescuit. Graeciae vero 13
veterem statum reddidit, ut legibus viveret suis et avita
libertate frueretur. quae gaudia, quae vociferationes 14
fuerunt, cum hoc forte Nemeae in theatro quinquenna-
libus ludis a praecone caneretur! quo certavere plausu!
quid florum in consulem profuderunt! et iterum iterum- 15
que praeconem repetere vocem illam iubebant, qua li-
bertas Achaiae pronuntiabatur, nec aliter illa consulari
sententia quam modulatissimo aliquo tibiarum aut fidium
cantu fruebantur.

XXIIII. BELLVM SYRIACVM REGIS ANTIOCHI.

Macedoniam Asia statim et regem Philippum An- II, 8
tiochus excepit quodam casu, quasi de industria sic ad-
gubernante fortuna, ut quem ad modum ab Africa in
Achaiam, sic ab Achaia in Asiam ultro se suggerentibus
causis imperium procederet, et cum terrarum orbis situ
ipse ordo victoriarum navigaret. non aliud formidolo- 2
sius fama bellum fuit; quippe cum Persas et orientem,
Xerxen adque Darium cogitarent, quando perfossi invii
montes, quando velis opertum mare nuntiaretur. ad hoc 3
caelestes minae territabant, cum umore continuo Cuma-
nus Apollo sudaret. sed hic faventis Asiae suae numinis
timor erat. nec sane viris opibus armisque quicquam co- 4
piosius Syria; sed in manus tam ignavi regis inciderat,
ut nihil fuerit in Antiocho speciosius quam quod a Ro-
manis victus est. inpulere regem in id bellum illinc Tho- 5
as Aetoliae princeps, inhonoratam apud Romanos que-
rens adversus Macedonas militiae suae societatem, hinc
Annibal, qui in Africa victus, profugus et pacis inpatiens
hostem populo Romano toto orbe quaerebat. et quod 6
illud fuisset periculum, si se consiliis eius rex tradidis
set, id est si Asiae viribus usus fuisset imperator Anni-

bal? sed rex suis opibus et nomine regio fretus satis ha-
7 buit bellum movere. Europa iam dubio procul iure belli
ad Romanos pertinebat. hic Lysimachiam, urbem in lito-
re Thracio positam a maioribus suis, Antiochus ut heredi-
8 tario iure repetebat. hoc velut sidere Asiatici belli mota
tempestas. set maximus regum, contentus fortiter indi-
xisse bellum, cum ingenti strepitu ac tumultu movisset ex
Asia, occupatis statim insulis Graeciaeque litoribus otia
9 et luxus quasi victor agitabat. Euboean insulam continenti
adhaerentem tenui freto reciprocantibus aquis Euripus
abscindit. hic ille positis aureis sericisque tentoriis
sub ipso freti murmure, cum praefluentes aquae tibiis
fidibusque concinerent, conlatis undique quamvis per
hiemem rosis, ne non aliquo genere ducem ageret, vir-
10 ginum puerorumque dilectus habebat. talem ergo regem
iam luxuria sua debellatum Acilio Glabrione consule
populus Romanus in insula adgressus ipso statim ad-
11 ventus sui nuntio coëgit ab insula fugere. tum praeci-
pitem aput Thermopylas adsecutus, locum trecentorum
Laconum speciosa clade memorandum, ne ibi quidem
fiducia loci resistentem mari ac terra cedere coëgit.
12 statim et e vestigio itur in Syriam. classis regia Po-
lyxenidae Annibalique commissa — nam rex proelium
nec spectare poterat, — duce Aemilio Regillo, adre-
13 migantibus Rhodiis tota laceratur. ne sibi placeant
Athenae, in Antiocho vicimus Xerxen, in Aemilio Al-
cibiadem aequavimus, Epheso Salamina pensavimus.
14 tum consule Scipione, cui frater, ille modo victor Car-
thaginis Africanus, aderat voluntaria legatione, debel-
lari regem placet. et iam toto cesserat mari, sed nos
15 imus ulterius. Maeandrum ad amnem montemque Si-
pylum castra ponuntur. hic rex incredibile dictu quibus
16 auxiliis, quibus copiis consederat. trecenta milia pe-
ditum, equitum falcatorumque curruum non minor nu-
merus. elephantis ad hoc inmensae magnitudinis, auro
purpura argento et suo ebore fulgentibus, aciem utrim-
17 que vallaverat. sed haec omnia praepedita magnitudine
sua, ad hoc imbre, qui subito superfusus mira felicitate

Persicos arcus corruperat; primum trepidatio, mox fuga,
deinde triumphus fuerunt. victo et supplici pacem par- 18
temque regni dari placuit eo libentius, quod tam facile
cessisset.

XXV. BELLVM AETOLVM.

Syriaco bello successit, et debebat, Aetolum. victo II, 9
quippe Romanus Antiocho faces Asiatici belli perse-
quebatur. ergo Fulvio Nobiliori mandata ultio est. hic 2
protinus caput gentis Ambraciam, regiam Pyrrhi, ma-
chinis quatit. secuta deditio est. aderant Aetolorum 3
precibus Attici, Rhodii, et memineramus auxilii: sic
placuit ignoscere. serpsit tamen latius in proximos 4
bellum omnemque late Cephalleniam, Zacynthon et
quidquid insularum in eo mari inter Ceraunios montes
iugumque Maleum: Aetoli belli accessio fuerunt.

XXVI. BELLVM HISTRICVM.

Histri secuntur Aetolos; quippe bellantes eos II, 10
nuper adiuverant. et initia pugnae hosti prospera fue- 2
runt eademque exitii causa. nam cum Gnei Manlii
castra cepissent opimaeque praedae incubarent, epu-
lantes ac ludibundos plerosque, qui aut ubi essent prae
poculis nescientes, Appius Pulcher invadit. sic cum 3
sanguine et spiritu male partam revomuere victoriam.
ipse rex Aepulo equo inpositus, cum subinde crapula et
capitis errore lapsaret, captum sese vix et aegre, post-
quam expergefactus est, didicit.

XXVII. BELLVM GALLOGRAECVM.

Gallograeciam quoque Syriaci belli ruina con- II, 11
volvit. fuerint inter auxilia regis Antiochi, an fuisse 2
cupidus triumphi Manlius Vulso simulaverit, dubium:
at certe negatus est victori triumphus, quia causam
belli non adprobavit. ceterum gens Gallograecorum,
sicut ipsum nomen indicio est, mixta et adulterata est
reliquiae Gallorum, qui Brenno duce vastaverant Grae-
ciam, orientem secuti, in media Asiae parte sederunt.

4 itaque, uti frugum semina mutato solo degenerant, sic
illa genuina feritas eorum Asiatica amoenitate mollita
5 est. duobus itaque proeliis fusi fugatique sunt, quamvis sub adventu hostis relictis sedibus in altissimos se
montes recepissent. Tolostobogi Olympum, Tectosagi
Magaba insederant. utrimque fundis sagittisque detracti
6 in perpetuam se pacem dediderunt. sed alligati miraculo quidam fuere, cum catenas morsibus et ore temptassent, cum offocandas invicem fauces praebuissent.
nam Orgiacontis uxor a centurione stuprum passa memorabili exemplo custodiam evasit, revolsumque adulteri hostis caput ad maritum reportavit.

XXVIII. BELLVM MACEDONICVM SECVNDVM.

II, 12 Dum aliae aliaeque gentes Syriaci belli secuntur
2 ruinam, Macedonia rursus se erexit. fortissimum populum memoria et recordatio suae nobilitatis agitabat,
et successerat Philippo filius Perses, qui semel in perpetuum victam esse Macedoniam non putabat ex gentis
3 dignitate. multo vehementius sub hoc Macedones quam
sub patre exurgunt. quippe Thracas in res suas traxerant, adque ita industriam Macedonum viribus Thracum, ferociam Thracum disciplina Macedonica tempe-
4 ravere. accessit his consilium ducis, qui situm regionum suarum a summo speculatus Haemo positis per abrupta castris ita Macedoniam suam armis ferroque vallaverat, ut non reliquisse aditum nisi a caelo ven-
5 turis hostibus videretur. tamen Marcio Philippo consule eam provinciam ingressus populus Romanus, exploratis diligenter accessibus per Astudam paludem Perrhaebosque tumulos illa volucribus quoque, ut videbantur, invia accessit, regemque securum et nihil tale metuentem subita belli inruptione deprehendit.
6 cuius tanta trepidatio fuit, ut pecuniam omnem in mare iusserit mergi ne periret, et classem cremari ne incen-
7 deretur. Paulo consule, cum maiora et crebriora essent inposita praesidia, per alias vias Macedonia deprensa est, summa quidem arte et industria ducis, cum alia

minatus alia inrupisset. cuius adventus ipse adeo 8
terribilis regi fuit, ut interesse non auderet, sed ge-
renda ducibus bella mandaverit. absens ergo victus 9
fugit in maria insulamque Samothracen, fretus celebri
religione, quasi templa et arae possent defendere, quem
nec montes sui nec arma potuissent. nemo regum diu- 10
tius amissae fortunae conscientiam retinuit. supplex
cum scriberet ad imperatorem ab illo quo confugerat
templo nomenque epistolae notaret suum, regem addi-
dit. sed nec reverentior captae maiestatis alius Paulo
fuit. cum in conspectum venisset hostis, in tribunal 11
recepit et conviviis adhibuit liberosque admonuit suos
ut fortunam, cui tantum liceret, revererentur. inter 12
pulcherrimos hunc quoque populus Romanus de Ma-
cedonia duxit ac vidit triumphum, quippe cuius spec-
taculo triduum impleverit. primus dies signa tabulas- 13
que, sequens arma pecuniam transvexit, tertius cap-
tivos ipsumque regem adtonitum adhuc tamquam subito
malo et stupentem. sed multo prius gaudium victoriae 14
populus Romanus quam epistulis victoris praeceperat.
quippe eodem die, quo victus est Perses in Macedo-
nia, Romae cognitum est, cum duo iuvenes candidis 15
equis apud Iuturnae lacum pulverem et cruorem ab-
luebant. hi nuntiavere. Castorem et Pollucem fuisse
creditum volgo, quod gemini fuissent; interfuisse bello,
quod sanguine maderent; a Macedonia venire, quod
adhuc anhelarent.

XXVIIII. BELLVM ILLYRICVM SECVNDVM.

Macedonici belli contagio traxit Illyrios; si II, 13
quidem, ut Romanum a tergo distringerent, a Perse
rege conducti pecunia militaverunt. sine mora ab Ani- 2
cio praetore subiguntur. Scodram caput gentis delesse
suffecit; statim secuta deditio est. denique hoc bellum
ante finitum est quam geri Romae nuntiaretur.

XXX. BELLVM MACEDONICVM TERTIVM.

Quodam fato, quasi ita convenisset inter Poenos II, 14

et Macedonas ut tertio quoque vincerentur, eodem tem-
2 pore utrique arma moverunt. sed prior iugum excutit
Macedo, aliquanto quam ante gravior, dum contemnitur.
3 causa belli prope erubescenda. quippe regnum pariter
et bellum vir ultimae sortis Andriscus invaserat, du-
bium liber an servus, mercennarius certe; sed quia
vulgo Philippus Persae filius vocabatur, regiam for-
mam, regium nomen, animum quoque regis implevit.
4 igitur dum haec ipsa contemnit populus Romanus, Iu-
ventio praetore contentus, virum non Macedonicis mo-
do sed Thraciae quoque auxiliis ingentibus validum
temere temptavit invalidus, quique non a veris regibus,
5 ab illo imaginario et scaenico rege superatus est. sed
consul Metellus amissum cum legione praetorem ple-
nissime ultus est. nam et Macedoniam servitute mul-
tavit et ducem belli deditum ab eo ad quem confu-
gerat Thraciae regulo in urbem in catenis reduxit,
hoc quoque illi in malis suis indulgente fortuna, ut de
eo populus Romanus quasi de rege vero triumpharet.

XXXI. BELLVM PVNICVM TERTIVM.

II, 15 Tertium Punicum bellum et tempore exiguum (nam
quadriennio raptum est) et in comparationem priorum mi-
nimum labore (non enim tam cum viris quam cum ipsa
urbe pugnatum est) et plane maximum eventu: quippe
2 tandem Carthago finita est. adquin si quis trium tempo-
rum momenta consideret, primo commissum est Puni-
cum bellum, profligatum secundo, tertio vero confectum
3 est. sed huius causa belli, quod contra foederis legem
adversus Numidas quidem, sed parassent classem et ex-
4 ercitum. frequens autem Massinissa finis territabat; sed
huic ut bono socioque regi favebatur. cum de bello sede-
ret, de belli fine tractatum est. Cato inexpiabili odio de-
lendam esse Carthaginem, et cum de alio consuleretur,
5 pronuntiabat, Scipio Nasica servandam, ne metu ablato
aemulae luxuriari felicitas urbis inciperet; medium sena-
6 tus elegit, ut urbs tantum loco moveretur. nihil enim spe-
ciosius videbatur quam esse Carthaginem, quae non ti-

meretur. igitur Manilio Censorinoque consulibus popu- 7
lus Romanus adgressus Carthaginem spe pacis iniecta
traditam a volentibus classem sub ipso ore urbis incen-
dit. tum evocatis principibus, si salvi esse vellent, ut 8
migrarent finibus imperavit. quod pro rei atrocitate adeo
movit iras, ut extrema mallent. comploratum igitur pu-
blice statim et pari voce clamatum est 'ad arma!' sedit- 9
que sententia, quoquo modo rebellandum; non quia iam
spes ulla superesset, sed quia patriam suam mallent ho-
stium quam suis manibus everti. qui rebellantium fuerit 10
furor, vel hinc intellegi potest, quod in usum novae clas-
sis tecta domuum resciderunt; in armorum officinis au-
rum et argentum pro aere ferroque conflatum est, in tor-
mentorum vincula crinis suos matronae contulerunt.
Mancino deinde consule terra marique fervebat obsidio.
operti portus, nudatus est primus et sequens, iam et ter- 11
tius murus, cum tamen Byrsa, quod nomen arci fuit,
quasi altera civitas resistebat. quamvis profligato urbis 12
excidio tamen fatale Africae nomen Scipionum videbatur.
igitur in alium Scipionem conversa res publica finem
belli reposcebat. hunc Paulo Macedonico procreatum
Africani illius magni filius decus gentis adsumpserat,
hoc scilicet fato, ut quam urbem concusserat avus nepos
eius everteret. sed quem ad modum maxime mortiferi 13
morsus solent esse morientium bestiarum, sic plus nego-
tii fuit cum semiruta Carthagine quam cum integra. con-
pulsis in unam arcem hostibus portum quoque mari Ro- 14
manus obstruxerat. illi alterum sibi portum ab alia urbis
parte foderunt, nec ut fugerent; sed qua nemo illos nec
evadere posse credebat, inde quasi nata subito classis
erupit, cum interim iam diebus, iam noctibus nova ali- 15
qua moles, nova machina, nova perditorum hominum
manus quasi ex obruto incendio subita de cineribus
flamma prodibat. deploratis novissime rebus triginta sex 16
milia virorum se dediderunt, quo minus credas, duce
Hasdrubale. quanto fortius femina et uxor ducis! quae 17
conprehensis duobus liberis a culmine se domus in me-
dium misit incendium, imitata reginam quae Carthagi-

18 nem condidit. quanta urbs deleta sit, ut de ceteris taceam, de ignis mora probari potest. quippe per continuos decem et septem dies vix potuit incendium extingui quod domibus ac templis suis sponte hostes inmiserant; ut, quatenus urbs eripi Romanis non poterat, triumphus arderet.

XXXII. BELLVM ACHAICVM.

II, 16 Quasi saeculum illud eversionibus urbium curreret, Carthaginis ruinam statim Corinthus excepit, Achaiae caput, Graeciae decus, inter duo maria, Ionium et Aegaeum, quasi spectaculo exposita. haec — facinus indignum — ante oppressa est quam in numero certorum ho-
2 stium referretur. Critolaus causa belli, qui libertate a Romanis data adversus ipsos usus est legatosque Roma-
3 nos, dubium an et manu, certe oratione violavit. igitur Metello ordinanti cum maxime Macedoniae *statum* mandata est ultio; et hinc Achaicum bellum. ac primum Critolai manum Metellus consul per patentis Elidos campos toto cecidit Alphio. et uno proelio peractum erat bellum; iam enim urbem ipsam terrebat obsidio; sed — fata rerum — cum Metellus dimicasset, ad victoriam Mummius
5 intervenit. hic alterius ducis Diaei exercitum sub ipsis Isthmi faucibus fudit geminosque portus sanguine infecit. tum ab incolis deserta civitas direpta primum, deinde
6 tuba praecinente deleta est. quid signorum, quid vestium quidve tabularum raptum incensumque adque proiectum est! quantas opes et abstulerit et cremaverit hinc scias, quod quidquid Corinthii aeris toto orbe lau-
7 datur incendio superfuisse comperimus. nam et aeris notam pretiosiorem ipsa opulentissimae urbis fecit ruina, quia incendio permixtis plurimis statuis atque simulacris aeris auri argentique venae in commune fluxerunt.

XXXIII. RES IN HISPANIA GESTAE.

II, 17 Vt Carthaginem Corinthus, ita Corinthum Numantia secuta est; nec deinde orbe toto quicquam intactum
2 armis fuit. post illa duo clarissimarum urbium incendia late atque passim, nec per vices, sed simul pariter quasi

unum undique bellum fuit; prorsus ut scintillae quasi agi-
tantibus ventis diffudisse quaedam belli incendia orbe
toto viderentur.

Hispaniae numquam animus fuit adversum nos uni- 3
versae consurgere, numquam conferre vires suas libuit,
neque aut imperium experiri aut libertatem tueri suam
publice. alioquin ita undique mari Pyrenaeoque vallata
est, ut ingenio situs ne adiri quidem potuerit. sed ante 4
a Romanis obsessa est quam se ipsa cognosceret, et sola
omnium provinciarum vires suas postquam victa est in-
tellexit. in hac prope ducentos per annos dimicatum 5
est a primis Scipionibus in primum Caesarem Augustum,
non continuo nec cohaerenter, sed prout causae laces-
sierant, nec cum Hispanis initio, sed cum Poenis in Hi-
spania. inde contagium ac series causaeque bellorum.

Prima per Pyrenaeum iugum signa Romana Pu- 6
blius et Gneus Scipiones intulerunt proeliisque ingen-
tibus Annonem et Hasdrubalem fratres Annibalis ce-
ciderunt; raptaque erat impetu Hispania, nisi fortissimi
viri in ipsa victoria sua oppressi Punica fraude ceci-
dissent, terra marique victores. igitur quasi novam in- 7
tegramque provinciam ultor patris et patrui Scipio ille
mox Africanus invasit, isque statim capta Carthagine
et aliis urbibus, non contentus Poenos expulisse, sti-
pendiariam nobis provinciam fecit, omnes citra ultra-
que Hiberum subiecit imperio, primusque Romanorum
ducum victor ad Gades et Oceani ora pervenit. plus
est provinciam retinere quam facere. itaque per partes 8
iam huc, iam illuc missi duces, qui ferocissimas et in
id tempus liberas gentes ideoque inpatientes iugi multo
labore nec incruentis certaminibus servire docuerunt.
Cato ille censorius Celtiberos, id est robur Hispaniae, 9
aliquot proeliis fregit. Gracchus, pater ille Gracchorum,
eosdem centum et quinquaginta urbium eversione mul-
tavit. Metellus ille, qui ex Macedonia cognomen me- 10
ruerat, et Celtibericus fieri meruit, cum et Contrebiam
memorabili cepisset exemplo et Nertobrigae maiore
gloria repercisset. Lucullus Turdulos atque Vaccaeos, 11

de quibus ille Scipio posterior singulari certamine, cum
12 rex fuisset provocator, opima rettulerat. Decimus Bru-
tus aliquanto latius Celticos Lusitanosque et omnis
Callaeciae populos formidatumque militibus flumen
Oblivionis, peragratoque victor Oceani litore non prius
signa convertit quam cadentem in maria solem obru-
tumque aquis ignem non sine quodam sacrilegii metu
et horrore deprendit.
13 Sed tota certaminum moles cum Lusitanis fuit et
Numantinis. nec inmerito. quippe solis gentium Hi-
spaniae duces contigerunt. fuisset et cum omnibus Cel-
tiberis, nisi dux illius motus initio belli vi oppressus
14 esset, summae vir audaciae, si processisset, Olyndicus,
qui hastam argenteam quatiens quasi caelo missam va-
ticinanti similis omnium in se mentes converterat. set
cum pari temeritate sub nocte castra consulis adisset,
15 iuxta tentorium ipsum pilo vigilis exceptus est. cete-
rum Lusitanos Viriatus erexit, vir calliditatis acerrimae.
qui ex venatore latro, ex latrone subito dux adque
imperator et, si fortuna cessisset, Hispaniae Romulus,
non contentus libertatem suorum defendere, per quat-
tuordecim annos omnia citra ultraque Hiberum et Ta-
16 gum igni ferroque populatus, castra etiam praetorum
et praesidia adgressus, Claudium Vnimanum paene ad
internicionem exercitus cecidit et insignia trabeis et
fascibus nostris quae ceperat in montibus suis tropaea
17 fixit. tandem eum iam Fabius Maximus consul oppres-
serat; sed a successore Popilio violata victoria est.
quippe qui conficiendae rei cupidus, fractum ducem et
extrema deditionis agitantem per fraudem et insidias
et domesticos percussores adgressus, hanc hosti gloriam
dedit, ut videretur aliter vinci non posse.

XXXIIII. BELLVM NVMANTINVM.

II, 18 Numantia quantum Carthaginis, Capuae, Corinthi
opibus inferior, ita virtutis nomine et honore par omni-
bus, summumque, si vero aestimes, Hispaniae decus.
2 quippe quae sine muro, sine turribus modice edito

in tumulo aput flumen *Durium* sita, quattuor milibus
Celtiberorum quadraginta exercitum per annos unde-
cim sola sustinuit, nec sustinuit modo, sed saevius ali-
quando perculit pudendisque foederibus adfecit. no-
vissime, cum invictam esse constaret, opus fuit eo qui
Carthaginem everterat.

Non temere, si fateri licet, ullius causa belli in- 3
iustior. Segidenses, socios et consanguineos suos, Ro-
manorum manibus elapsos, susceperant. habita pro his 4
deprecatio nihil valuit. cum se ab omni bellorum con-
tagione removerent, in legitimi foederis pretium iussi
arma deponere. hoc sic a barbaris acceptum, quasi
manus absciderentur. itaque statim Megaravico fortis-
simo duce ad arma conversi. Pompeium proelio ad-
gressi, foedus tamen maluerunt, cum debellare potuis-
sent; Hostilium deinde Mancinum: hunc quoque adsi- 5
duis caedibus ita subegerunt, ut ne oculos quidem aut
vocem Numantini viri quisquam sustineret. tamen cum 6
hoc quoque foedus maluere, contenti armorum manu-
biis, cum ad internicionem saevire potuissent. sed non 7
minus Numantini quam Caudini illius foederis flagrans
ignominia aut pudore populus Romanus, dedecus qui-
dem praesentis flagitii deditione Mancini expiavit, ce- 8
terum duce Scipione, Carthaginis incendiis ad excidium
urbium inbuto, tandem etiam in ultionem excanduit.
sed tum acrius in castris quam in campo, nostro cum 9
milite quam cum Numantino proeliandum fuit. quippe 10
adsiduis et iniustis et servilibus maxime operibus ad-
triti ferre plenius vallum, quia arma nescirent, luto
inquinari, quia sanguine nollent, iubebantur. ad hoc
scorta, calones, sarcinae nisi ad usum necessariae am-
putantur. tanti esse exercitum quanti imperatorem vere 11
proditum est. sic redacto in disciplinam milite com-
missa acies, quodque nemo visurum se umquam spera-
verat factum, ut fugientes Numantinos quisquam vi-
deret. dedere etiam se volebant, si toleranda viris im- 12
perarentur. sed cum Scipio veram vellet et sine ex-
ceptione victoriam, eo necessitatum conpulsi primum

ut destinata morte in proelium ruerent, cum se prius
epulis quasi inferiis implevissent carnis semicrudae et
celiae; sic vocant indigenam ex frumento potionem.
13 intellectum ab imperatore consilium, itaque non est
permissa pugna morituris. cum fossa atque lorica quat-
tuorque castris circumdatos fames premeret, a duce
orantes proelium, ut tamquam viros occideret, ubi non
14 impetrabant, placuit eruptio. sic conserta manu plurimi
occisi, et cum urgueret fames, aliquantisper inde vi-
xerunt. novissime consilium fugae sedit; sed hoc quo-
que ruptis equorum cingulis uxores ademere, summo
15 scelere per amorem. itaque deplorato exitu in ultimam
rabiem furoremque conversi, postremo Rhoecogene duce
se, suos, patriam ferro veneno, subiecto igne undique
16 peregerunt. macte [esse] fortissimam et meo iudicio bea-
tissimam in ipsis malis civitatem. adseruit cum fide so-
cios, populum orbis terrarum viribus fultum tam parva
manu aetate tam longa sustinuit. novissime maximo
duce oppressa civitas nullum de se gaudium hosti re-
17 liquit. unus enim vir Numantinus non fuit qui in ca-
tenis duceretur; praeda, ut de pauperrimis, nulla: arma
ipsi cremaverunt. triumphus fuit tantum de nomine.
II, 19 Hactenus populus Romanus pulcher, egregius, pius,
sanctus adque magnificus; reliqua saeculi, ut grandia
aeque, ita vel magis turbida et foeda, crescentibus cum
2 ipsa magnitudine imperii vitiis; adeo ut, si quis hanc
tertiam eius aetatem transmarinam, quam ducentorum
annorum fecimus, dividat, centum hos priores, quibus
Africam, Macedoniam, Syriam, Hispaniam domuit, au-
3 reos, sicut poëtae canunt, iure meritoque fateatur, cen-
tum sequentes ferreos plane et cruentos et si quid im-
manius; quippe quibus cum Iugurthinis, Cimbricis, Mi-
thridaticis, piraticis, Parthicis bellis * * *, Gallicis atque
Germanicis, quibus caelum ipsum gloria ascendit, Grac-
chanas Drusianasque caedes, ad hoc servilia bella mi-
4 scuerit et, ne quid turpitudini desit, gladiatoria. denique
in se ipse conversus Marianis atque Sullanis, novissime
Pompei et Caesaris manibus. quasi per rabiem et fu-

rem — nefas! — semet ipse laceravit. quae mala quia
ncta inter se sunt omnia atque confusa, tamen quo
elius appareant, simul et ne scelera virtutibus ob-
repant, separatim referentur. primumque, ut ordine
sta illa et pia cum exteris gentibus bella memora-
mus, ut magnitudo crescentis in dies imperii appa-
at; tum ad illa civium scelera turpesque et impias
ignas revertemur.

XXXV. BELLVM ASIATICVM.

Victa ad occasum Hispania populus Romanus ad II, 20
ientem pacem agebat, nec pacem modo, sed inusitata
incognita quadam felicitate relictae regiis heredita-
bus opes et tota insemel regna veniebant. Attalus rex 2
ergamenorum, regis Eumenis filius, socii quondam
mmilitonisque nostri, testamentum reliquit: 'populus
omanus bonorum meorum heres esto'. in bonis re-
is haec fuerunt***. adita igitur hereditate provinciam 3
pulus Romanus non quidem bello nec armis, sed,
od aequius, testamenti iure retinebat. sed haec diffi- 4
le dictu est utrum facilius amiserit populus Romanus
recuperaverit. Aristonicus, regii sanguinis ferox iu-
enis, urbis regibus parere consuetas partim facile sol-
citat, paucas resistentis, Myndon, Samon, Colophona
recepit, Crassi quoque praetoris cecidit exercitum
sumque cepit. sed ille memor et familiae et Romani 5
ominis custodem sui barbarum virgula excaecat et in
citium sui, quod volebat, ita concitat. mox a Per- 6
rna domitus et captus et per deditionem in vinculis
abitus. Aquilius Asiatici belli reliquias confecit, mix- 7
s — nefas! — veneno fontibus ad deditionem quarun-
am urbium. quae res ut maturam, ita infamem fecit
ictoriam, quippe cum contra fas deum moresque ma-
rum medicaminibus inpuris in id tempus sacrosancta
omana arma violasset.

XXXVI. BELLVM IVGVRTHINVM.

Haec ad orientem; sed non ad meridianam pla- III, 1

gam eadem quies. quis speraret post Carthaginem ali-
2 quod in Africa bellum? atquin non leviter se Numidia
concussit, et fuit in Iugurtha quod post Annibalem ti-
meretur. quippe rex callidissimus populum Romanum
armis invictum opibus adgressus est; set citra spem
omnium fortuna cessit, ut rex fraude praecipuus fraude
3 caperetur. hic, Massinissa avo, Micipsa patre per adop-
tionem, cum interficere fratres statuisset agitatus regni
cupiditate, nec illos magis quam senatum populumque
Romanum, quorum in fide et in clientela regnum erat,
4 metueret, primum scelus mandat insidiis. potitus Hiem-
psalis capite cum se in Adherbalem convertisset isque
Romam profugisset, missa per legatos pecunia traxit
5 in sententiam suam senatum. et haec eius fuit de nobis
prima victoria. missos deinde, qui regnum inter illum
Adherbalemque dividerent, similiter adgressus, cum in
Scauro ipsos Romani imperii mores expugnasset, in-
choatum nefas perfecit audacia. sed non diu latent
6 scelera. corruptae nefas legationis erupit, placuitque
7 persequi bello parricidam. primus in Numidiam Cal-
purnius Bestia consul inmittitur; sed rex, expertus for-
tius adversus Romanos aurum esse quam ferrum, pacem
8 emit. cuius flagitii reus cum interveniente publica fide
a senatu arcesseretur, pari audacia et venit et conpe-
titorem imperii Massinissae Massivam inmisso percus-
9 sore confecit. haec altera contra regem causa belli fuit.
igitur sequens ultio mandatur Albino. set huius quo-
que — pro dedecus! — frater ita corrupit exercitum,
ut voluntaria nostrorum fuga vinceret Numida castris-
que poteretur, addito etiam turpi foedere in pretium
10 salutis, quo quos emerat dimisit exercitus. tandem in
ultionem non tam imperii Romani quam pudoris Me-
tellus adsurgit, qui callidissime hostem nunc precibus
nunc minis, iam simulata iam vera fuga eludentem ar-
11 tibus suis adgressus est. agrorum atque vicorum po-
pulatione nec contentus in ipsa Numidiae capita impe-
tum fecit; et Zamam quidem frustra adivit, ceterum
Thalam gravem armis thensaurisque regiis diripuit.

unc urbibus exutum regem et iam finium suorum re- 12
gnique fugitivum per Mauros adque Gaetuliam seque-
batur. postremo Marius auctis admodum copiis, cum 13
pro obscuritate generis sui capite censos sacramento
adegisset, iam fusum et saucium regem adortus, non
facilius tamen vicit quam si integrum ac recentem. hic 14
et urbem ab Hercule conditam Capsam, in media Africa
siti anguibus harenisque vallatam, mira quadam feli-
citate superavit, et saxeo inditam monti Mulucham
urbem per Ligurem aditu arduo inaccessoque penetra-
vit. mox non ipsum modo, sed Bocchum quoque Mau- 15
retaniae regem, iure sanguinis Numidas vindicantem,
aput oppidum Cirtam graviter cecidit. qui ubi diffisus 16
rebus suis alienae cladis accessio fieri timet, pretium
foederis adque amicitiae regem facit. sic fraudulen- 17
tissimus regum fraude gener soceri sui in insidias de-
luctus Sullae in manum traditur, tandemque opertum
catenis Iugurtham in triumpho populus Romanus aspe-
xit. sed ille quoque, quamvis victus ac vinctus, vidit 18
urbem, quam venalem et quandoque perituram, si ha-
buisset emptorem, frustra cecinerat. iam, ut venalis
fuisset, habuit emptorem; cum illum evaserat, certum
erat non esse perituram.

XXXVII. BELLVM ALLOBROGVM.

Sic ad meridiem populus Romanus. multo atrocius III, 2
et multipliciter magis a septentrione venientem * * *.
nihil hac plaga infestius. atrox caelum, perinde in- 2
genia. omni igitur tractu violentus hostis, a dextris
atque laevis et a medio septentrionis erupit.

Prima trans Alpes arma nostra sensere Saluvii, 3
cum de eis fidissima atque amicissima civitas Massilia
quereretur; Allobroges deinde et Arverni, cum adver- 4
sus eos similes Haeduorum querellae opem et auxilium
nostrum flagitarent: utriusque victoriae testes Isara et
Vindelicus amnes et inpiger fluminum Rhodanus. ma- 5
ximus barbaris terror elephanti fuere, inmanitati gen-
tium pares. nihil tam conspicuum in triumpho quam

rex ipse Vituitus discoloribus in armis argenteoque
6 carpento, qualis pugnaverat. utriusque victoriae quod quantumque gaudium fuerit, vel hinc aestimari potest, quod et Domitius Ahenobarbus et Fabius Maximus ipsis quibus dimicaverant locis saxeas erexere turres, et desuper exornata armis hostilibus tropaea fixerunt, cum hic mos inusitatus fuerit nostris. numquam enim populus Romanus hostibus domitis victoriam exprobravit.

XXXVIII. BELLVM CIMBRICVM TEVTONICVM TIGVRINVM.

III, 3 Cimbri, Teutoni atque Tigurini ab extremis Galliae profugi, cum terras eorum inundasset Oceanus,
2 novas sedes toto orbe quaerebant, exclusique et Gallia et Hispania cum in Italiam demigrarent, misere legatos in castra Silani, inde ad senatum, petentes ut Martius populus aliquid sibi terrae daret quasi stipendium, ceterum ut vellet manibus atque armis suis uteretur.
3 sed quas daret terras populus Romanus agrariis legibus inter se dimicaturus? repulsi igitur, quod nequi-
4 verant precibus, armis petere coeperunt. sed nec primum impetum barbarorum Silanus, nec secundum Manilius, nec tertium Caepio sustinere potuerunt; omnes
5 fugati, exuti castris. actum erat, nisi Marius illi saeculo contigisset. ille quoque non ausus congredi statim militem tenuit in castris, donec invicta illa rabies et impetus, quem pro virtute barbari habent, con-
6 senesceret. recessere igitur increpantes et — tanta erat capiendae urbis fiducia — consulentes, si quid ad uxores suas mandarent. nec segnius quam minati fuerant tripertito agmine in Alpes, id est claustra
7 Italiae, ferebantur. Marius mira statim velocitate occupatis compendiis praevenit hostem, prioresque Teutonas sub ipsis Alpium radicibus adsecutus in loco quem Aquas Sextias vocant quo — fidem numinum! —
8 proelio oppressit! vallem fluviumque medium hostes tenebant, nostris aquarum nul[illegible]nia. consultone id

egerit imperator, an errorem in consilium verterit,
dubium; certe necessitate acta virtus victoriae causa
fuit. nam flagitante aquam exercitu, 'si viri estis,' 9
inquit 'en, illic habetis.' itaque tanto ardore pugna-
tum est, ea caedes hostium fuit, ut victor Romanus
cruento flumine non plus aquae biberit quam sangui-
nis barbarorum. certe rex ipse Teutobodus, quater- 10
nos senosque equos transilire solitus, vix unum, cum
fugeret, ascendit, proximoque in saltu conprehensus
insigne spectaculum triumphi fuit. quippe vir pro-
ceritatis eximiae super tropaea sua eminebat.
Sublatis funditus Teutonis in Cimbros convertitur. 11
hi iam — quis crederet? — per hiemem, quae altius
Alpes levat, Tridentinis iugis in Italiam provoluti ve-
luti ruina descenderant. Athesim flumen non ponte nec 12
navibus, sed quadam stoliditate barbarica primum cor-
poribus adgressi, postquam retinere amnem manibus
et clipeis frustra temptaverant, ingesta silva obrutum
transiluere: si statim infesto agmine urbem petissent, 13
grande discrimen; sed in Venetia, quo fere tractu Ita-
lia mollissima est, ipsa soli caelique clementia robur
elanguit. ad hoc panis usu carnisque coctae et dulce-
dine vini mitigatos Marius in tempore adgressus est.
venere ipsi — nam metus in barbaris nulla vestigia — 14
et diem pugnae a nostro imperatore petierunt; et sic
proximum dedit. in patentissimo, quem Raudium vo-
cant, campo concurrere. inde milia sexaginta quinque
cecidere, hinc trecentis minus; per omnem diem con-
ciditur barbarus. istic quoque imperator addiderat vir- 15
tuti dolum, secutus Annibalem artemque Cannarum;
primum nebulosum nanctus diem, ut hosti inopinatus
occurreret, tum ventosum quoque, ut pulvis in oculos
et ora ferretur, tum acie conversa in orientem, ut,
quod ex captivis mox cognitum est, ex splendore ga-
learum aere repercusso quasi ardere caelum videretur.
nec minor cum uxoribus eorum pugna quam cum ipsis 16
fuit; cum obiectis undique plaustris atque carpentis
altae desuper securibus contisque pugnarent, perinde 17

speciosa mors earum fuit quam pugna. nam cum missa
ad Marium legatione libertatem ac sacerdotium non
inpetrassent (nec fas erat), suffocatis elisisque passim
infantibus suis aut mutuis concidere vulneribus aut
vinculo e crinibus suis facto ab arboribus iugisque
18 plaustrorum pependerunt. Boiorix rex in prima acie
dimicans inpigre nec inultus occiditur.

Tertia Tigurinorum manus, quae quasi in subsidio Noricos insederat Alpium tumulos, in diversa
19 elapsa fuga ignobili et latrociniis evanuit. hunc tam laetum tamque felicem liberatae Italiae adsertique imperii
nuntium non per homines, ut solebat, populus Romanus
20 accepit, sed per ipsos, si credere fas est, deos. quippe
eodem die quo gesta res est visi pro aede Pollucis et
Castoris iuvenes laureatas praetori litteras dare, frequensque in spectaculo rumor victoriae Cimbricae * * *
quod in gladiatorio munere fieri solet 'feliciter!' dixit.
21 quo quid admirabilius, quid insignius fieri potest?
quippe velut elata montibus suis Roma spectaculo belli
interesset, uno eodemque momento, cum in acie Cimbri succumberent, populus in urbe plaudebat.

XXXVIIII. BELLVM THRACIVM.

III,4 Post Macedonas, si dis placet, Thraces rebellant,
illi quondam tributarii Macedonum; nec in proximas
modo provincias contenti incurrere, Thessaliam atque
Delmatiam, in Adriaticum mare usque venerunt; eoque fine retenti, quasi interveniente natura, contorta
2 in ipsas aquas tela miserunt. nihil interim per id omne
tempus residuum crudelitatis fuit in captivos saevientibus: litare dis sanguine humano, bibere in ossibus
capitum, cuiusque modi ludibriis foedare mortem tam
igni quam fumo, partus quoque gravidarum mulierum
3 extorquere tormentis. saevissimi omnium Thracum
Scordisci fuere, sed calliditas quoque ad robur ac-
4 cesserat: silvarum et montium situs cum ingenio consentiebant. itaque non fusus modo ab his aut fugatus,
sed — simile prodigio — omni[illegible] otus interceptus

exercitus quem duxerat Cato. Didius vagos et libera 5
populatione diffusos intra suam reppulit Thraciam.
Drusus ulterius egit et vetuit transire Danuvium. Mi-
nucius toto vastavit Hebro, multis quidem amissis,
dum perfidum glacie flumen equitatur. Volso Rhodo- 6
pen Haemumque penetravit. Curio Dacia tenus venit,
sed tenebras saltuum expavit. Appius in Sarmatas us-
que pervenit, Lucullus ad terminum gentium Tanain
lacumque Maeotim. nec aliter cruentissimi hostium 7
quam suis moribus domiti. quippe in captivos igni
ferroque saevitum est; sed nihil barbaris atrocius vi-
sum est quam quod abscisis manibus relicti vivere
superstites poenae suae iubebantur.

XL. BELLVM MITHRIDATICVM.

Ponticae gentes a septentrione in sinistrum iacent, III
a Pontico cognominatae mari. harum gentium atque
regionum rex antiquissimus Aeetas, post Artabazes,
a septem Persis oriundus, inde Mithridates, omnium
longe maximus. quippe cum quattuor Pyrrho, trede- 2
cim anni Annibali suffecerint, ille per quadraginta an-
nos restitit, donec tribus ingentibus bellis subactus
felicitate Sullae, virtute Luculli, magnitudine Pompei
consumeretur. causam quidem illius belli praetenderat 3
aput Cassium legatum, adtrectari terminos suos a Ni-
comede Bithyno; ceterum elatus animis ingentibus
Asiae totius et, si posset, Europae cupiditate flagra-
bat. spem ac fiduciam dabant nostra vitia. quippe cum 4
civilibus bellis distringeremur, invitabat occasio, nu-
dumque latus imperii ostendebant procul Marius, Sulla,
Sertorius. inter haec rei publicae vulnera et hos tu- 5
multus repente quasi captato tempore in lassos simul
atque districtos subitus turbo Pontici belli ab ultima
veluti specula septentrionis erupit.

Primus statim impetus belli Bithyniam rapuit, Asia 6
inde pari terrore correpta est, nec cunctanter ad regem
ab urbibus nostris populisque descitum est. aderat, in-
stabat, saevitia quasi virtute utebatur. nam quid atr

cius uno eius edicto, cum omnes qui in Asia forent
Romanae civitatis homines interfici iussit? tum quidem
domus templa et arae, humana omnia adque divina
8 iura violata sunt. sed hic terror Asiae Europam quo
que regi aperiebat. itaque missis Archelao Neoptolemo-
que praefectis, excepta Rhodo, quae pro nobis firmius
stetit, ceterae Cyclades, Delos, Euboea et ipsum Grae-
9 ciae decus Athenae tenebantur. Italiam iam ipsamque
urbem Romam regius terror adflabat. itaque L. Sulla
festinat, vir armis optimus, parique violentia ruentem
10 ulterius hostem quadam quasi manu reppulit. primum-
que Athenas urbem, — quis crederet? — frugum pa-
rentem, obsidione ac fame ad humanos cibos conpulit;
mox subrutus Piraei portus sex aut amplius muris cin-
ctus. postquam domuerat ingratissimos hominum, ta-
men, ut ipse dixit, in honorem mortuorum sacris suis
11 famaeque donavit. mox cum Euboea atque Boeotia
praesidia regis depulisset, omnis copias uno apud Chae-
roniam, apud Orchomenon altero bello dissipavit, sta-
timque in Asiam transgressus ipsum opprimit. et de-
bellatum foret, nisi de Mithridate triumphare cito quam
12 vere maluisset. ac tum quidem hunc Asiae statum Sulla
dederat. ictum cum Ponticis foedus, recepit Bithyniam
a rege Nicomedes, Ariobarzanes Cappadociam, Asia
rursus nostra, ut coeperat, Mithridates tantum repul-
sus. itaque non fregit ea res Ponticos, sed incendit.
13 quippe rex Asia et Europa quodam modo inescatus
non iam quasi alienam, sed, quia amiserat, quasi ra-
14 ptam belli iure repetebat. igitur ut extincta parum
fideliter incendia maiore flamma revivescunt, ita
ille de integro, auctis maiorem in modum copiis, tota
denique regni sui mole in Asiam rursus mari terra
fluminibusque veniebat.

15 Cyzicus, nobilis civitas, arce, moenibus, portu
turribusque marmoreis Asiaticae plagae litora inlustrat.
hanc ille quasi alteram Romam toto invaserat bello.
16 sed fiduciam oppidanis resistendi nuntius fecit, docens
adventare Lucullum. qui horribile dictu — per

mediass hostium naves utre suspensus et pedibus iter
gubernans, videntibus procul quasi marina pristis
evaserat. mox clade conversa, cum ex mora obsidii 17
regem fames et ex fame pestilentia urgueret, receden-
tem Lucullus adsequitur adeoque caedit, ut Granicus
et Aesepus amnes cruenti redderentur. rex callidus 18
Romanaeque avaritiae peritus spargi aurum a fugien-
tibus et pecuniam iussit, qua sequentes moraretur.
nec felicior in mari quam terra fuga. quippe centum
amplius navium classem apparatu belli gravem Pon-
tico mari adgressa tempestas tam foeda strage lacera-
vit, ut navalis belli instar efficeret, planeque ut Lu- 19
cullus quodam cum fluctibus procellisque commercio
debellandum tradidisse regem ventis videretur. ad- 20
tritae iam omnes validissimi regni vires erant, sed
animus malis augebatur. itaque conversus ad proxi- 21
mas gentes totum paene orientem ac septentrionem
ruina sua involvit. Hiberi, Caspii, Albani et utrae-
que sollicitantur Armeniae, per quae omnia decus et
nomen et titulos gloriae Pompeio suo Fortuna quae-
rebat. qui ubi novis motibus ardere Asiam videt alios- 22
que ex aliis prodire reges, nihil cunctandum ratus,
priusquam inter se gentium robora coirent, statim
ponte navibus facto omnium ante se primus transiit Eu-
phratem regemque fugientem media nanctus Armenia
— quanta felicitas viri! — uno proelio confecit. no- 23
cturna ea dimicatio fuit et Luna in partibus. quippe
quasi commilitans cum dea a tergo se hostibus, a facie
Romanis praebuisset, Pontici per errorem longius ca-
dentis umbras suas quasi hostium corpora petebant. et 24
Mithridates quidem nocte illa debellatus est. nihil enim
postea valuit, quamquam omnia expertus more anguium,
qui optrito capite postremum cauda minantur. quippe 25
cum effugisset hostem Colchis tenus, iungere Bosporon,
inde per Thracen Macedoniamque et Graeciam transilire,
sic Italiam nec opinatus invadere — tantum cogitavit.
sed defectione civium Pharnacisque filii scelere prae- 26
ventus male temptatum veneno spiritum ferro expulit.

27 Gneus interim Magnus rebellis Asiae reliquias se-
quens per diversa gentium terrarumque volitabat. nam
suo orientem secutus Armenios, captae gentis satrapen
28 supplicem iussit regnare Tigranen. at in septentrione
Scythicum iter tamquam in mari stellis secutus Colchos
cecidit, ignovit Hiberiae, pepercit Albanis. regem Col-
chorum Orhozen, positis sub ipso Caucaso castris ius-
sit in plana descendere, at Arthocen, qui Hiberis im-
perabat, obsides liberos dare; Horolen etiam munera-
vit, ultro ab Albania sua lectum aureum et alia dona
29 mittentem. nec non in meridiem verso agmine Liba-
num Syriae Damascumque transgressus per nemora illa
odorata, per turis et balsami silvas Romana signa cir-
cumtulit. Arabes, si quid imperaret, praesto fuere.
30 Hierosolyma defendere temptavere Iudaei; verum haec
quoque et intravit et vidit illud grande inpiae gentis
arcanum patens, sub aurea vite cillum. dissidentibus-
que de regno fratribus arbiter factus regnare iussit
Hyrcanum; Aristobolum, quia renovabat imperium,
31 in catenas dedit. sic Pompeio duce populus Romanus
totam, qua latissima est, Asiam pervagatus, quam
extremam imperii habebat provinciam mediam fecit.
exceptis quippe Parthis, qui foedus maluerunt, et In-
dis, qui adhuc nos nec noverant, omnis Asia inter
rubrum et Caspium et Oceanum Pompeianis domita vel
oppressa signis tenebatur.

XLI. BELLVM PIRATICVM.

III, 6 Interim cum populus Romanus per diversa terra-
rum districtus est, Cilices invaserant maria sublatisque
commerciis, rupto foedere generis humani, sic maria
2 bello quasi tempestate praecluserant. audaciam perditis
furiosisque latronibus dabat inquieta Mithridaticis proe-
liis Asia, dum sub alieni belli tumultu exterique regis
3 invidia inpune grassantur. ac primum duce Isidoro
contenti proximo mari Cretam inter adque Cyrenas et
Achaiam sinumque Maleum, quod ab spoliis aureum ipsi
4 vocavere, latrocinabantur [illegible] Publius

Servilius, quamvis leves et fugaces myoparonas gravi
et Martia classe turbaret, non incruenta victoria su-
perat. sed nec mari summovisse contentus, validissi- 5
mas urbes eorum et diutina praeda abundantes, Phase-
lim et Olympum evertit Isaurosque ipsam arcem Cili-
ciae, unde conscius sibi magni laboris Isaurici cogno-
men adamavit. non ideo tamen tot cladibus domiti terra 6
se continere potuerunt; sed ut quaedam animalia,
quibus aquam terramque incolendi gemina natura est,
sub ipso hostis recessu inpatientes soli in aquas suas
resiluerunt, et aliquanto latius quam prius Siciliae
quoque litora et Campaniam nostram subito adventu
terrere voluerunt. sic Cilix dignus victoria Pompei 7
visus est et Mithridaticae provinciae factus accessio.
ille dispersam toto mari pestem semel et in perpetuum
volens extinguere divino quodam apparatu adgressus
est. quippe cum classibus et suis et socialibus Rhodio- 8
rum abundaret, pluribus legatis atque praefectis utra-
que Ponti et Oceani ora conplexus est. Gellius Tusco 9
mari inpositus, Plotius Siculo; Atilius Ligusticum
sinum, Pomponius Gallicum obsedit, Torquatus Balea-
ricum, Tiberius Nero Gaditanum fretum, qua primum
maris nostri limen aperitur, Libycum Lentulus Mar-
cellinus, Aegyptium Pompei iuvenes, Hadriaticum 10
Varro Terentius, Aegaeum et Ponticum et Pamphy-
lium Metellus, Asiaticum Caepio; ipsas Propontidos
fauces Porcius Cato sic obditis navibus quasi porta
obseravit. sic per omnis aequoris portus, sinus, la- 11
tebras, recessus, promunturia, freta, paeninsulas quid-
quid piratarum fuit quadam indagine inclusum est.
ipse Pompeius in originem fontemque belli Ciliciam; 12
nec hostes detractavere certamen. non ex fiducia, sed 13
quia oppressi erant, ausi videbantur; sed nihil tamen
amplius, quam ut ad primum ictum concurrerent. mox
ubi circumfusa undique rostra viderunt, abiectis statim
telis remisque plausu undique pari, quod supplicantium
signum fuit, vitam petiverunt. non alia tam incruenta
victoria usi umquam sumus. sed nec fideliori in poste-

rum. idque prospectum singulari consilio ducis, qui
maritimum genus a conspectu longe removit maris et
mediterraneis agris quasi obligavit, eodemque tempore
et usum maris navibus recuperavit et terrae homines
15 suos reddidit. quid prius in hac mirere victoria? ve-
locitatem? quadragensimo die parta est. an felicitatem?
ne una quidem navis amissa est. an vero perpetuita-
tem? amplius piratae non fuerunt.

XLII. BELLVM CRETICVM.

III, 7 Creticum bellum, si vera volumus, nos fecimus;
sola *enim* vincendi nobilem insulam cupiditas fecit.
favisse Mithridati videbatur; hoc placuit armis vindi-
2 care. primus invasit insulam Marcus Antonius, cum
ingenti quidem victoriae spe atque fiducia, adeo ut pluris
catenas in navibus quam arma portaret. dedit itaque
3 poenas vaecordiae. nam plerasque naves intercepit ho-
stis, captivaque corpora religantes velis ac funibus su-
spendere, ac sic velificantes triumphantium in modum
4 Cretes portibus suis adremigaverunt. Metellus deinde
totam insulam igni ferroque populatus intra castella et
urbes redegit, Cnoson Eleutheman et, ut Graeci dicere
5 solent, urbium matrem Cydoneam; adeoque saeve in
captivos consulebatur, ut veneno se plerique confice-
rent, alii deditionem suam ad Pompeium absentem mit-
6 terent. et cum ille res in Asia gerens, eo quoque prae-
fectum misisset Antonium in alienam provinciam, in-
ritus fuit, eoque infestior Metellus in hostes ius vic-
toris exercuit, victisque Lasthene et Panare, Cydoneae
ducibus, victor rediit. nec quicquam tamen amplius
de tam famosa victoria quam cognomen Creticum re-
portavit.

XLIII. BELLVM BALEARICVM.

III, 8 Quatenus Metelli Macedonici domus bellicis agno-
minibus adsueverat, altero ex liberis eius Cretico facto
mora non fuit quin alter quoque Balearicus vocaretur.
2 Baleares per id tempus [illegible] rabie maria

corruperant. homines feros atque silvestres mireris
ausos a scopulis suis saltem maria prospicere. ascen 3
dere etiam inconditas rates et praeternavigantes sub-
inde inopinato impetu terruere. set cum venientem ab 4
alto Romanam classem prospexissent, praedam putan-
tes, ausi etiam occurrere, et primo impetu ingenti la-
pidum saxorumque nimbo classem operuerunt. tribus 5
quisque fundis proeliantur. certos esse quis miretur
ictus, cum haec sola genti arma sint, id unum ab in-
fantia studium? cibum puer a matre non accipit, nisi
quem ipsa monstrante percusserit. sed non diu lapida-
tione Romanos terruere. nam postquam comminus ven- 6
tum est expertique rostra et pila venientia, pecudum
in morem clamore sublato petíverunt fuga litora, di-
lapsique in proximos tumulos quaerendi fuerunt ut vin-
cerentur.

XLIIII. EXPEDITIO IN CYPRVM.

Aderat fatum insularum. igitur et Cypros recepta III, 9
sine bello. insulam veteribus divitiis abundantem et ob 2
hoc Veneri sacram Ptolemaeus regebat. sed divitiarum 3
tanta erat fama, nec falso, ut victor gentium populus et
donare regna consuetus P. Clodio tribuno plebis, duce
socii vivique regis confiscationem mandaverit. et ille 4
quidem ad rei famam veneno fata praecepit. ceterum 5
Porcius Cato Cyprias opes liburnis per Tiberinum osti-
um invexit. quae res latius aerarium populi Romani
quam ullus triumphus implevit.

XLV. BELLVM GALLICVM.

Asia Pompei manibus subacta reliqua, quae resta- III, 10
bant in Europa, Fortuna in Caesarem transtulit. re- 2
stabant autem inmanissimi gentium Galli atque Germa-
ni et quamvis toto orbe divisi, tamen quia vincere li-
buit, Britanni.

Primus Galliae motus ab Helvetiis coepit, qui Rhodanum inter et Rhenum siti, non sufficientibus terris venere sedem petitum, incensis moenibus suis; hoc sa-

3 cramentum fuit, ne redirent. sed petito tempore ad
deliberandum, cum inter moras Caesar Rhodani ponte
rescisso fugam abstulisset, statim bellicosissimam gen-
tem sic in sedes suas quasi greges in stabulum pastor
4 reduxit. sequens longe longeque cruentior pugna Bel-
garum, quippe pro libertate pugnantium. hic cum multa
Romanorum militum insignia, tum illud egregium ipsius
ducis, quod, nutante in fuga exercitu, rapto fugientis
e manu scuto in primam volitans aciem manu proelium
5 restituit. inde cum Venetis etiam navale bellum, sed
maior cum Oceano quam cum ipsis navibus rixa. quippe
illae rudes et informes et statim naufragae, cum rostra
sensissent; sed haerebat in vadis pugna, cum aestibus
solitis in ipso certamine subductus Oceanus intercedere
6 bello videretur. illae quoque accessere diversitates pro
gentium locorumque natura. Aquitani, callidum genus,
in speluncas se recipiebant: iussit includi; morabantur
in silvis: iussit incendi. nemo tantum feroces* dixerit
7 Gallos: fraudibus agunt. Indutiomarus Treveros, Am-
biorix concitavit Eburones. utrique, absente Caesare
8 coniuratione facta, invasere legatos. sed ille fortiter a
Dolabella summotus est, relatumque regis caput; hic
insidiis in valle dispositis dolo perculit. itaque et ca-
stra direpta sunt et Auruncul eium Cottam cum Titurio
Sabino legatos amisimus. nec ulla de rege mox ultio;
quippe perpetua trans Rhenum fuga latuit.
9 Nec Rhenus ergo inmunis; nec enim fas erat ut
10 liber esset receptator hostium atque defensor. et prima
contra Germanos illius pugna iustissimis quidem ex
causis. Haedui de incursionibus eorum querebantur.
11 quae erat Ariovisti regis superbia! cui cum legati di-
cerent 'veni ad Caesarem;' et 'quis est Caesar?' et 'si
vult, veniat' inquit, et 'quid ad illum, quid agat nostra
12 Germania? num ego me interpono Romanis?' itaque
tantus gentis novae terror in castris, ut testamenta
passim etiam in principiis scriberentur. sed illa inma-
nia corpora quo maiora erant, eo magis gladiis ferro-
13que patuerunt. qui calor in proeliando militum fuerit,

nullo magis exprimi potest quam quod, elatis super ca-
put scutis cum se testudine barbarus tegeret, super ipsa
Romani scuta salierunt, et inde in iugulos gladii de-
scendebant. iterum de Germano Tencteri querebantur. 14
hic vero iam Caesar ultro Mosellam navali ponte trans-
greditur ipsumque Rhenum et Hercyniis hostem quae-
rit in silvis; sed in saltus ac paludes gens omnis dif-
fugerat. tantum pavoris incussit intra ripam subita Ro-
mana vis. nec semel Rhenus, set iterum quoque, et 15
quidem ponte facto penetratus est. maior aliquanto tre-
pidatio. quippe cum Rhenum suum sic ponte quasi
iugo captum viderent, fuga rursus in silvas et paludes,
et, quod acerbissimum Caesari fuit, non fuere qui vin-
cerentur.

Omnibus terra marique peragratis respexit Ocea- 16
num et, quasi hic Romanis orbis non sufficeret, alte-
rum cogitavit. classe igitur conparata Britanniam
transit mira celeritate; quippe qui tertia vigilia cum
Morinorum solvisset a portu, minus quam medio die
insulam ingressus est. plena erant tumultu hostica li- 17
tora, et trepidantia ad conspectum rei novae carpenta
volitabant. itaque trepidatio pro victoria fuit. arma
et obsides accepit a trepidis, et ulterius isset, nisi in-
probam classem naufragio castigasset Oceanus. rever- 18
sus igitur in Galliam, classe maiore auctisque copiis
in eundem rursus Oceanum eosdemque rursus Britan-
nos. Caledonas secutus in silvas unum quoque ex re-
gibus † Casuella in vincla dedit. contentus his (non enim 19
provinciae, sed nomini studebatur) cum maiore quam
prius praeda revectus est, ipso quoque Oceano tran-
quillo magis et propitio, quasi inparem ei se fateretur.

Sed maxima omnium eademque novissima coniu- 20
ratio fuit Galliarum communis: pariter Arvernos atque
Biturigas, Carnutas simul Sequanosque contraxit. hic 21
corpore armis spirituque terribilis, nomine etiam quasi
ad terrorem conposito, Vercingetorix ille festis diebus
et conciliabulis, cum frequentissimos in lucis haberet,
ferocibus dictis ad ius pristinum libertatis erexit. ab

erat tunc Caesar Ravennae dilectum agens, et hieme
creverant Alpes: sic interclusum putabant iter. sed
ille, qualis erat ad nuntium rei felicissimae temeritatis,
per invios ad id tempus montium tumulos, per intactas
vias et nives, expedita manu emensus Galliam, et ex
distantibus hibernis castra contraxit, et ante in media
23 Gallia fuit, quam ab ultima timeretur. tum ipsa capita
belli adgressus urbes, Avaricum quadraginta milium
propugnantium [sustulit], Alesiam ducentorum quinqua-
ginta milium iuventute subnixam flammis adaequavit.
24 circa Gergoviam Arvernorum tota belli moles fuit.
quippe cum octoginta milia muro et arce et abruptis
25 ripis defenderent maximam civitatem, vallo sudibus et
fossa inductoque fossae flumine, ad hoc decem et octo
castellis ingentique lorica circumdatam primum fame
domuit, mox audentem eruptiones in vallo gladiis
sudibusque concidit, novissime in deditionem redegit.
26 ipse ille rex, maximum victoriae decus, supplex cum
in castra venisset, equum et phaleras et sua arma ante
Caesaris genua proiecit. 'habe': inquit 'fortem virum,
vir fortissime, vicisti.'

XLVI. BELLVM PARTHICVM.

III, 11 Dum Gallos per Caesarem in septentrione debel-
lat, ipse interim ad orientem grave volnus a Parthis
populus Romanus accepit. nec de fortuna queri pos-
2 sumus; caret solacio clades. adversis et dis et homi-
nibus cupiditas consulis Crassi, dum Parthico inhiat
auro, undecim strage legionum et ipsius capite multata
3 est. et tribunus plebi Ateius exeuntem ducem hostilibus
diris devoverat, et cum Zeugma transisset exercitus,
4 rapta subitis signa turbinibus hausit Euphrates, et cum
aput Nicephorium castra posuisset, missi ab Orode
rege legati nuntiavere, percussorum cum Pompeio foe-
5 derum Sullaque meminisset. set regiis inhians ille then-
sauris, nihil ne imaginario quidem iure, set Seleuciae
6 se responsurum esse respondit. itaque dii foederum ul-
tores nec insidiis nec virtuti [illegible] defuerunt. iam

primum, qui solus et subvehere commeatus et munire
poterat a tergo, relictus Euphrates, dum simulato trans-
fugae cuidam Mazarae Syro creditur. tum in mediam
camporum vastitatem eodem duce ductus exercitus, ut
undique hosti exponeretur. itaque vixdum venerat Car- 8
rhas, cum undique praefecti regis Silaces et Sirenas
ostendere signa auro sericisque vexillis vibrantia. tunc
sine mora circumfusi undique equitatus in modum gran-
dinis atque nimborum densa pariter tela fuderunt. sic
miserabili strage deletus exercitus. ipse in conloquium 9
sollicitatus, signo dato vivus hostium in manus inci-
disset, nisi tribunis reluctantibus fugam ducis barbari
ferro occupassent. [sic quoque relatum caput ludibrio
hostibus fuit.] filium ducis paene in conspectu patris 10
idem telis operuerunt. reliquiae infelicis exercitus, quo
quemque rapuit fuga, in Armeniam, Ciliciam Syriam-
que distractae, vix nuntium cladis rettulerunt. caput 11
eius recisum cum dextera manu ad regem reportatum
ludibrio fuit, neque indigno. aurum enim liquidum in
rictum oris infusum est, ut cuius animus arserat auri
cupiditate, eius etiam mortuum et exangue corpus auro
ureretur.

XLVII. ANACEPHALAEOSIS.

Haec est illa tertia aetas populi Romani transma- III, 1
rina, qua Italia progredi ausus orbe toto arma circum-
tulit. cuius aetatis superiores centum anni sancti, pii 2
et, ut diximus, aurei, sine flagitio, sine scelere, dum
sincera adhuc et innoxia pastoriae illius sectae integri-
tas, dumque Poenorum hostium inminens metus disci-
plinam veterem continebat. posteri centum, quos a Car- 3
thaginis, Corinthi Numantiaeque excidiis et Attali regis
Asiatica hereditate deduximus in Caesarem et Pompe-
ium secutumque hos, de quo dicemus, Augustum, ut
claritate rerum bellicarum magnifici, ita domesticis cla-
dibus miseri et erubescendi. quippe sicut Galliam,
Thraciam, Ciliciam, Cappadociam, uberrimas validissi-
masque provincias, Armenios etiam et Britannos, ut

non in usum, ita ad imperii speciem magna nomina ad-
5 quisisse pulchrum ac decorum: ita eodem tempore dimi-
casse domi cum civibus, sociis, mancipiis, gladiatoribus
6 totoque inter se senatu turpe atque miserandum. ac
nescio an satius fuerit populo Romano Sicilia et Africa
contento fuisse, aut his etiam ipsis parcere dominanti
in Italia sua, quam eo magnitudinis crescere, ut viri-
7 bus suis conficeretur. quae enim res alia civiles furo-
res peperit quam nimiae felicitates? Syria prima nos
victa corrupit, mox Asiatica Pergameni regis hereditas.
8 illae opes atque divitiae adflixere saeculi mores, mer-
samque vitiis suis quasi sentina rem publicam pessum
dedere. unde enim populus Romanus a tribunis agros
et cibaria flagitaret nisi per famem quam luxus fecerat?
hinc ergo Gracchanae prima et secunda et illa tertia
9 Apuleiana seditio. unde iudiciariis legibus divulsus ab
senatu eques nisi ex avaritia, ut vectigalia rei publicae
atque ipsa iudicia in quaestu haberentur? hinc Drusus
et promissa civitas Latio et per hoc arma sociorum.
10 quid autem? bella servilia unde nobis nisi ex abun-
dantia familiarum? unde gladiatorii adversum dominos
suos exercitus, nisi ad conciliandum plebis favorem ef-
fusa largitio, dum spectaculis indulget, supplicia quon-
11 dam hostium artem faceret? iam ut speciosiora vitia tan-
gamus, nonne ambitus honorum ab isdem divitiis con-
12 citatus? atquin inde Mariana, inde Sullana tempestas.
aut magnificus apparatus conviviorum èt sumptuosa lar-
13 gitio non ab opulentia paritura mox egestatem? haec
Catilinam patriae suae inpegit. denique illa ipsa prin-
cipatus et dominandi cupido unde nisi ex nimiis opibus
venit? atquin haec Caesarem atque Pompeium furia-
14 libus in exitium rei publicae facibus armavit. hos igi-
tur omnis domesticos motus separatos ab externis iu-
stisque bellis ex ordine persequemur.

IVLI FLORI

EPITOMAE DE TITO LIVIO

BELLORVM OMNIVM ANNORVM DCC

LIBER II.

KAPITA LIBRI II.

I. DE LEGIBVS GRACCHANIS.

III, 13 Seditionum omnium causas tribunicia potestas excitavit, quae specie quidem plebis tuendae, cuius in auxilium comparata est, re autem dominationem sibi adquirens, studium populi ac favorem agrariis, frumentariis, iudiciariis legibus aucupabatur. inerat omnibus
2 species aequitatis. quid tam iustum enim quam recipere plebem sua a patribus [ne populus gentium victor
3 orbisque possessor extorris aris ac focis ageret]? quid tam aequum quam inopem populum vivere ex aerario
4 suo? quid ad ius libertatis aequandae magis efficax quam ut senatu regente provincias ordinis equestris
5 auctoritas saltem iudiciorum regno niteretur? sed haec ipsa in perniciem redibant, et misera res publica in
6 exitium sui merces erat. nam et a senatu in equitem translata iudiciorum potestas vectigalia, id est imperii
7 patrimonium, subprimebat, et emptio frumenti ipsos rei publicae nervos exhauriebat, aerarium; et reduci plebs in agros unde poterat sine possidentium eversione, qui ipsi pars populi erant, etiam relictas sibi a maioribus sedes aetate quasi iure possidebant?

II. SEDITIO TIBERI GRACCHI.

Primam certaminum facem Ti. Gracchus accen- III, 14
dit, genere, forma, eloquentia facile princeps. set hic, 2
sive Mancinianae deditionis, quia sponsor foederis fu-
erat, contagium timens et inde popularis, sive aequo 3
et bono ductus, quia depulsam agris suis plebem mise-
ratus est, ne populus gentium victor orbisque possessor
laribus ac focis suis exularet, quacumque mente rem
ausus ingentem est. postquam rogationis dies aderat, 4
ingenti stipatus agmine rostra conscendit, nec deerat
obvia manu tota inde nobilitas; et tribuni in partibus.
set ubi intercedentem legibus suis C. Octavium videt 5
Gracchus, contra fas collegii, iuris, potestatis iniecta
manu depulit rostris, adeoque praesenti metu mortis
exterruit, ut abdicare se magistratu cogeretur. sic 6
triumvir creatus dividendis agris cum ad perpetranda
coepta die comitiorum prorogari sibi vellet imperium,
obvia nobilitas manu eorum, quos agris moverat, cedere
a foro coegit. inde cum in Capitolium profugisset ple- 7
bemque ad defensionem salutis suae manu caput tan-
gens hortaretur, praebuit speciem regnum sibi et dia-
dema poscentis, adque ita duce Scipione Nasica, con-
citato in arma populo, quasi iure oppressus est.

III. SEDITIO C. GRACCHI.

Statim et mortis et legum fratris sui vindex non III, 15
minore impetu incaluit C. Gracchus. qui cum pari tu- 2
multu atque terrore plebem in avitos agros arcesseret,
et recentem Attali hereditatem in alimenta populo pol-
liceretur, iamque nimius et inpotens altero tribunatu 3
secunda plebe volitaret, obrogare auso legibus suis Mi- 4
nucio tribuno, fretus comitum manu fatale familiae suae
Capitolium invasit. inde proximorum caede depulsus 5
cum se in Aventinum recepisset, inde quoque obvia
senatus manu ab Opimio consule oppressus est. insul- 6
tatum quoque mortis reliquiis, et illud sacrosanctum ca-
put tribuni plebis percussoribus auro compensatum

IIII. SEDITIO APVLEIANA.

III, 16 Nihilo minus Apuleius Saturninus Gracchanas ad-
serere leges non destitit. tantum animorum Marius da-
bat, qui nobilitati semper inimicus, consulatu suo prae-
terea confisus ***. occiso palam comitiis A. Ninnio
conpetitore tribunatus subrogare conatus est in eius
locum C. Gracchum, hominem sine tribu, sine notore,
sine nomine; set subdito titulo in familiam ipse se ad-
2 optabat. cum tot tantisque ludibriis exultaret inpune,
rogandis Gracchorum legibus ita vehementer incubuit,
ut senatum quoque cogeret in verba iurare, cum abnu-
3 entibus aqua et igni interdicturum minaretur. unus ta-
men extitit, qui mallet exilium. igitur post Metelli fu-
gam omni nobilitate perculsa cum iam tertium annum
dominaretur, eo vaesaniae progressus est, ut consularia
4 quoque comitia nova caede turbaret. quippe ut satelli-
tem furoris sui Glauciam consulem faceret, Publium
Memmium conpetitorem interfici iussit, et in eo tumultu
regem se a satellitibus suis appellatum laetus accepit.
5 tum vero iam conspiratione senatus, ipso quoque iam
Mario consule, quia tueri non poterat, adverso, directae
6 in foro acies; pulsus inde Capitolium invasit. sed cum
abruptis fistulis obsideretur senatuique per legatos pae-
nitentiae fidem faceret, ab arce degressus cum ducibus
factionis receptus in curiam est. ibi eum facta inruptione
populus fustibus saxisque opertum in ipsa quoque morte
laceravit.

V. SEDITIO DRVSIANA.

III, 17 Postremo Livius Drusus non tribunatus modo viri-
bus, sed ipsius etiam senatus auctoritate totiusque Ita-
liae consensu easdem leges adserere conatus, dum alium
2 captat ex alio, tantum conflavit incendium, ut nec pri-
mam illius flammam posset sustinere et subita morte
correptus hereditarium in posteros suos bellum propaga-
3 ret. iudiciaria lege Gracchi diviserant populum Roma-
num et bicipitem ex una fecerant civitatem, equites Ro-

mani tanta potestate subnixi, ut qui fata fortunasque
principum haberent in manu, interceptis vectigalibus
peculabantur suo iure rem publicam; senatus exilio Me-
telli, damnatione Rutili debilitatus omne decus maiesta-
tis amiserat. in hoc statu rerum pares opibus animis di- 4
gnitate (unde et natalium Druso aemulatio accesserat)
equitem Servilius Caepio, senatum Livius Drusus adse-
rere. signa aquilae et vexilla deerant: ceterum sic urbe 5
in una quasi in binis castris dissidebatur. prior Caepio
in senatum impetu facto reos ambitus Scaurum et Phi-
lippum principes nobilitatis elegit. his ut motibus resi- 6
steret Drusus, plebem ad se Gracchanis legibus, isdem-
que socios ad plebem spe civitatis traxit. extat vox ip-
sius, nihil se ad largitionem ulli reliquisse, nisi si quis aut
caenum dividere vellet aut caelum. aderat promulgandi 7
dies, cum subito tanta vis hominum undique apparuit,
ut hostium adventu obsessa civitas videretur. ausus ta- 8
men obrogare legibus consul Philippus, sed adprehen-
sum faucibus viator non ante dimisit quam sanguis in
os et oculos redundaret. sic per vim latae iussaeque le- 9
ges. et pretium rogationis statim socii flagitare, cum in-
parem Drusum aegrumque rerum temere motarum ma-
tura, ut in tali discrimine, mors abstulit. nec ideo
[minus] socii promissa Drusi a populo Romano reposcere
armis desierunt.

VI. BELLVM ADVERSVM SOCIOS.

Bellum quod adversus socios gestum est sociale III,
bellum vocetur licet, ut extenuemus invidiam; si verum
tamen volumus, illud civile bellum fuit. quippe cum po-
pulus Romanus Etruscos, Latinos Sabinosque sibi mi-
scuerit et unum ex omnibus sanguinem ducat, corpus
fecit ex membris et ex omnibus unus est; nec minore 2
flagitio socii intra Italiam quam intra urbem cives rebel-
labant. itaque cum ius civitatis, quam viribus auxerant, 3
socii iustissime postularent, quam in spem eos cupidine
dominationis Drusus erexerat, postquam ille domestico
scelere oppressus est, eadem fax quae illum cremavit

5 socios in arma et expugnationem urbis accendit. quid
hac clade tristius? quid calamitosius? cum omne La-
tium atque Picenum, Etruria omnis atque Campania,
postremo Italia contra matrem suam ac parentem ur-
6 bem consurgeret; cum omne robur fortissimorum fide-
lissimorumque sociorum sub suis quisque signis ha-
berent municipalia illa prodigia, Pompedius Marsos,
† et Latinos Afrienus, Vmbros Plotius, Egnatius
7 Etruscos, Samnium Lucaniamque Telesinus; cum re-
gum et gentium arbiter populus ipsum se regere non
posset, et victrix Asiae et Europae a Corfinio Roma
adpeteretur.

8 Primum fuit belli in Albano monte consilium,
ut festo die Latinarum Iulius Caesar et Marcius Phi-
9 lippus consules inter sacra et aras immolarentur. post-
quam id nefas proditione discussum est, Asculo furor
omnis erupit, in ipsa quidem ludorum frequentia
trucidatis qui tunc aderant ab urbe legatis. hoc fuit
10 inpii belli sacramentum. inde iam passim ab omni
parte Italiae duce et auctore belli discursante Pom-
pedio diversa per populos et urbes signa cecinere.
11 nec Annibalis nec Pyrrhi fuit tanta vastatio. ecce
Ocriculum, ecce Grumentum, ecce Faesulae, ecce
Carseoli, Aesernia, Nuceria, Picentia penitus ferro et
12 igne vastantur. fusae Rutili copiae, fusae Caepionis.
nam ipse Iulius Caesar exercitu amisso cum in urbem
cruentus referretur miserabili funere, media in urbe
13 per viam defecit. sed magna populi Romani fortuna, et
semper in malis maior, totis denuo viribus consur-
rexit; adgressique singulos populos Cato discutit
Etruscos, Gabinius Marsos, Carbo Lucanos, Sulla
14 Samnites; Pompeius vero Strabo omnia flammis fer-
roque populatus non prius finem caedium fecit, quam
Asculi eversione manibus tot exercituum, consulum
direptarumque urbium dis litaretur.

VII. BELLVM SERVILE.

Id qualitercumque: etsi cum sociis nefas, cum III,
liberis tamen et ingenuis dimicatum est: quis aequo
animo ferat in principe populo bella servorum? pri- 2
mum servile bellum inter initia urbis Herdonio
duce Sabino in ipsa urbe temptatum est, cum occu-
pata tribuniciis seditionibus civitate Capitolium obses-
sum est et a consule receptum; sed hic tumultus ma-
gis fuit quam bellum. mox imperio per diversa ter-
rarum occupato, quis crederet Siciliam multo cruentius
servili quam Punico bello esse vastatam? terra fru- 3
gum ferax et quodam modo suburbana provincia lati-
fundiis civium Romanorum tenebatur. hic ad cultum
agri frequentia ergastula catenatique cultores mate-
riam bello praebuere. Syrus quidam nomine Eunus — 4
magnitudo cladium facit, ut meminerimus — fanatico
furore simulato, dum Syriae deae comas iactat, ad
libertatem et arma servos quasi numinum imperio con-
citavit; idque ut divinitus fieri probaret, in ore ab- 5
dita nuce quam sulphure et igni stipaverat, leniter
inspirans flammam inter verba fundebat. hoc miracu- 6
lum primo duo milia ex obviis, mox iure belli re-
fractis ergastulis sexaginta amplius milium fecit exer-
citum; regisque, ne quid mali deesset, decoratus in-
signibus castella, vicos, oppida miserabili direptione
vastavit. quid? illud quoque ultimum dedecus belli, 7
capta sunt castra praetorum; nec nominare ipsos pu-
debit, castra Manlii, Lentuli, Pisonis, Hypsaei. ita-
que qui per fugitivarios abstrahi debuissent, praetorios
duces profugos proelio ipsi sequebantur. tandem Per-
perna imperatore supplicium de eis sumptum est. hic 8
enim victos et aput Hennam novissime obsessos cum
fame quasi pestilentia consumpsisset, reliquias latro-
num compedibus catenis crucibusque punivit; fuitque
de servis ovatione contentus, ne dignitatem triumphi
servili inscriptione violaret.

Vixdum respiraverat insula, cum statim Servilio

praetore a Syro reditur ad Cilicem. Athenio pastor interfecto domino familiam ergastulo liberatam sub
10 signis ordinat. ipse veste purpurea argenteoque baculo et regium in morem fronte redimita non minorem quam ille fanaticus prior conflavit exercitum, acriusque multo, quasi et illum vindicaret, vicos, oppida, castella diripiens, in dominos, quamquam in servos
11 infestius quasi in transfugas, saeviebat. ab hoc quoque praetorii exercitus fusi, capta Servili castra, capta Luculli. sed Titus Aquilius Perpernae usus exemplo, interclusum hostem commeatibus ad extrema conpulit comminutasque copias fame armis facile delevit; dedidissentque se, nisi suppliciorum metu voluntariam
12 mortem praetulissent. ac ne de duce quidem supplicium exigi potuit, quamvis vivus in manus venerit. quippe dum circa adprehendendum eum a multitudine contenditur, inter rixantium manus praeda lacerata est.

VIII. BELLVM SPARTACIVM.

III, 20 Enimvero et servilium armorum dedecus feras; nam etsi per fortunam in omnia obnoxii, tamen quasi secundum hominum genus sunt et in bona libertatis nostrae adoptantur: bellum Spartaco duce concitatum
2 quo nomine appellem nescio; quippe cum servi militaverint, gladiatores imperaverint, illi infimae sortis homines, hi pessumae auxere ludibriis calamitatem Romanam.

3 Spartacus, Crixus, Oenomaus effracto Lentuli ludo cum triginta haut amplius eiusdem fortunae viris erupere Capuam; servisque ad vexillum vocatis cum statim decem milia amplius coissent, homines modo effugisse contenti, iam et vindicari volebant.
4 prima sedes velut beluis mons Vesuvius placuit. ibi cum obsiderentur a Clodio Glabro, per fauces cavi montis vitineis delapsi vinculis ad imas eius descendere radices et exitu inviso nihil tale opinantis ducis subito impetu
5 castra rapuerunt: inde alia [castra] Vareniana castra

deinceps Thorani; totamque pervagantur Campaniam.
nec villarum adque vicorum vastatione contenti No-
lam atque Nuceriam, Thurios atque Metapontum ter-
ribili strage populantur. adfluentibus in diem copiis 6
cum iam esset iustus exercitus, e viminibus pecu-
dumque tegumentis inconditos sibi clipeos, ex ferro
ergastulorum recocto gladios ac tela fecerunt. ac ne 7
quod decus iusto deesset exercitui, domitis obviis
etiam gregibus paratur equitatus, captaque de prae-
toribus insignia et fasces ad ducem detulere. nec ab- 8
nuit ille de stipendiario Thrace miles, de milite de-
sertor, de desertore latro, deinde in honorem virium
gladiator. quin defunctorum quoque proelio ducum 9
funera imperatorum celebravit exsequiis, captivosque
circa rogum iussit armis depugnare, quasi plane ex-
piaturus omne praeteritum dedecus, si de gladiatore
munerarius bustum fecisset. inde iam consularem quo- 10
que adgressus in Appenino Lentuli exercitum cecidit,
apud Mutinam Publi Cassi castra delevit. quibus ela- 11
tus victoriis de invadenda urbe Romana — quod satis
est turpitudini nostrae — deliberavit. tandem enim 12
totis imperii viribus contra myrmillonem consurgunt,
pudoremque Romanum Licinius Crassus adseruit; a
quo pulsi fugatique — pudet dicere — hostes in ex-
trema Italiae refugerunt. ibi circa Brittium angulum 13
clusi, cum fugam in Siciliam pararent neque navigia
suppeterent, ratesque ex trabibus et dolea conexa vir-
gultis rapidissimo freto frustra experirentur, tandem
eruptione facta digna viris obiere morte et, quod sub 14
gladiatore duce oportuit, sine missione pugnatum est.
Spartacus ipse in primo agmine fortissime dimicans
quasi imperator occisus est.

VIIII. BELLVM CIVILE MARIANVM.

Hoc deerat unum populi Romani malis, ut III, 21
iam ipse intra se parricidale telum domi stringeret, et
in urbe media ac foro quasi harena cives cum civibus
suis gladiatorio more concurrerent. aequiore animo

utcumque ferrem, si plebei duces aut, si nobiles, mali
saltem ducatum sceleri praebuissent. tum vero — pro
facinus! — qui viri! qui imperatores! decora et orna-
menta saeculi sui, Marius et Sulla, pessimo facinori
suam etiam dignitatem praebuerunt.

3 Bellum civile Marianum sive Sullanum tribus, ut
sic dixerim, sideribus agitatum est. primum levi et
modico tumultu maiore quam bello, intra ipsos dum-
4 taxat armorum duces subsistente saevitia; mox atro-
cius et cruentius, per ipsius viscera senatus grassante
5 victoria; ultimo non civicam modo, sed hostilem quo-
que rabiem supergressum [est], cum armorum furor
totius Italiae viribus niteretur, eo usque odiis sae-
vientibus peractum est, donec deessent qui occide-
rentur.

6 Initium et causa belli inexplebilis honorum Marii
fames, dum decretam Sullae provinciam Sulpicia lege
sollicitat. sed inpatiens iniuriae statim Sulla legiones
circumegit, dilatoque Mithridate Esquilina Collinaque
7 porta geminum urbi agmen infudit. inde cum consu-
les Sulpicius et Albinovanus obiecissent catervas suas,
et saxa undique a moenibus ac tela iacerentur, ipse
quoque iaculatus incendia viam fecit arcemque Capi-
tolii, quae Poenos quoque, quae Gallos etiam Seno-
8 nas evaserat, quasi captivam victor insedit. tum ex
consulto senatus adversariis hostibus iudicatis in prae-
sentem tribunum aliosque diversae factionis iure sae-
vitum est; Marium servilis fuga exemit, immo fortuna
alteri bello reservavit.

9 Cornelio Cinna Gneo Octavio consulibus male ob-
rutum resurrexit incendium, et quidem ab ipsorum
discordia, cum de revocandis quos senatus hostes iudi-
10 caverat ad populum referretur; cincta quidem gladiis
contione, sed vincentibus quibus pax et quies potior,
profugus patria sua Cinna confugit ad partes. rediit
ab Africa Marius clade maior; si quidem carcer ca-
11 tenae, fuga exilium horrificaverant dignitatem. ita-
que ad nomen tant[illegible]

pro nefas! — et ergastula armantur, et facile invenit
exercitum imperator. itaque vi patriam reposcens, 12
unde vi fuerat expulsus, poterat videri iure agere,
nisi causam suam saevitia corrumperet. sed cum dis
hominibusque infestus rediret, statim primo impetu
cliens et alumna urbis Ostia nefanda strage diripitur.
mox in urbem quadruplici agmine intratur. divisere 13
copias Cinna, Marius, Carbo, Sertorius. hic post-
quam manus omnis Octavi depulsa Ianiculo est, sta-
tim ad principum caedem signo dato aliquanto saevius
quam vel in Punica urbe saevitur. Octavi consulis 14
caput pro rostris exponitur, Antonii consularis in
Mari ipsius mensis. Caesares a Fimbria in penatibus
domuum suarum trucidantur, Crassi pater et filius
in mutuo alter alterius aspectu. Baebium atque Nu-
mitorium per medium forum unci traxere carnificum.
Catulus se ignis haustu ludibrio hostium exemit. 15
Merula flamen Dialis in Capitolio Iovis ipsius oculos 16
venarum cruore respersit. Ancharius ipso vidente Ma-
rio confossus est, quia fatalem illam scilicet manum
non porrexerat salutanti. haec tot senatus funera in- 17
tra kalendas et idus Ianuarii mensis septima illa Marii
purpura dedit. quid futurum fuit, si annum consula-
tus implesset?

Scipione Norbanoque consulibus tertius ille turbo 18
civilis insaniae toto furore detonuit, quippe cum hinc
octo legiones, quingentae cohortes starent in armis,
inde ab Asia cum victore exercitu Sulla properaret.
et sane cum tam ferox in Sullanos Marius fuisset, 19
quanta saevitia opus erat, ut Sulla de Mario vindi-
caretur? primum aput Capuam sub amne Vulturno signa
concurrunt, et statim Norbani fusus exercitus, statim
Scipionis copiae ostentata spe pacis oppressae. tum 20
Marius iuvenis et Carbo consules quasi desperata
victoria, ne inulti perirent, in antecessum sanguine
senatus sibi parentabant, obsessaque curia sic de senatu
quasi de carcere qui iugularentur educti. quantum 2
funerum in foro, in circo, in penetralibus templis!

nam Mucius Scaevola pontifex Vestalis amplexus aras
22 tantum non eodem igne sepelitur. Lamponius atque
Telesinus, Samnitum duces, atrocius Pyrrho et An-
nibale Campaniam Etruriamque populantur, et sub
23 specie partium se vindicant. apud Sacriportum Col-
linamque portam debellatae omnes hostium copiae;
ibi Marius, hic Telesinus oppressi. nec idem tamen
caedium qui belli finis fuit. stricti enim et in pace
gladii, animadversumque in eos, qui se sponte dedi-
24 derant. minus est, quod aput Sacriportum, aput Col-
linam septuaginta milia amplius Sulla concidit: bel-
lum erat. quattuor milia deditorum inermium civium
25 in villa publica interfici iussit: isti tot in pace non
plures sunt? quis autem illos potest conputare, quos
in urbe passim quisquis voluit occidit? donec admo-
nente Fufidio, vivere aliquos debere, ut essent qui-
bus imperaret, proposita est ingens illa tabula, et ex
ipso equestris ordinis flore ac senatu duo milia ele-
26 cti, qui mori iuberentur: novi generis edictum. lon-
gum post haec referre ludibrio habita fata Carbonis,
fata Sorani, Plaetorios atque Venuleios, Baebium sine
ferro ritu ferarum inter manus laniatum, Marium, du-
cis ipsius fratrem, aput Catuli sepulcrum oculis effos-
sis, manibus cruribusque effractis servatum aliquan-
27 diu, ut per singula membra moreretur. possis singu-
lorum hominum ferre poenas: municipia Italiae splen-
didissima sub hasta venierunt, Spoletium, Interamni-
28 um, Praeneste, Florentia. nam Sulmonem, vetus op-
pidum socium atque amicum — facinus indignum! —
non expugnat aut obsidet iure belli; sed quo modo
morte damnati duci iubentur, sic damnatam civitatem
iussit Sulla deleri.

X. BELLVM SERTORIANVM.

III,22 Bellum Sertorianum quid amplius quam Sullanae
proscriptionis hereditas fuit? hostile potius an civile
dixerim nescio, quippe quod Lusitani Celtiberique
2 Romano gesserint duce. exul et profugus feralis il-

lius tabulae, vir summae quidem sed calamitosae vir-
tutis malis suis maria terrasque permiscuit; et iam
Africae, iam Balearibus insulis fortunam expertus us-
que in Oceanum fortunatasque insulas penetravit con-
siliis, tandem Hispaniam armavit. viro cum viris fa- 3
cile convenit. nec alias magis apparuit Hispani mi-
litis vigor quam Romano duce. quamquam ille non 4
contentus Hispania ad Mithridatem quoque Ponticos-
que respexit regemque classe iuvit. et quid futurum 5
fuit satis tanto hosti, cui uno imperatore resistere res
Romana non potuit? additus Metello Gneus Pompe-
ius. hi copias adtriverant viri, prope tota Hispania 6
persecuti. diu et ancipiti semper acie pugnatum est;
nec tamen prius bello quam suorum scelere et insi-
diis extinctus est. prima per legatos habita certa-
mina, cum hinc Domitius et Thorius, inde Hirtulei
proluderent; mox his aput Segoviam, illis apud Anam 7
flumen oppressis, ipsi duces comminus invicem ex-
perti apud Lauronem atque Sucronem aequavere cla-
des. tum illis ad populationes agrorum, his ad ur- 8
bium excidia conversis, misera inter Romanos duces
Hispania discordiae poenas dabat; donec oppresso 9
domestica fraude Sertorio, victo deditoque Perperna,
ipsae quoque in Romanam fidem venere urbes Osca,
Termeste, Vlia, Valentia, Auxuma et in fame nihil
non experta Calagurris. sic recepta in pacem Hispa-
nia. victores duces externum id magis quam civile
bellum videri voluerunt, ut triumpharent.

XI. BELLVM CIVILE SVB LEPIDO.

Marco Lepido Quinto Catulo consulibus civile III, 23
bellum paene citius oppressum est quam inciperet:
sed quantulacumque fax illius motus ab ipso Sullae
rogo exarsit. cupidus rerum novarum per insolen- 2
tiam Lepidus acta tanti viri rescindere parabat; nec
inmerito, si tamen posset sine magna clade rei pu-
blicae. nam cum iure belli Sulla dictator proscripsis- 3
set inimicos, qui supererant revocante Lepido quid

aliud quam ad bellum vocabantur? cumque damna-
torum civium bona addicente Sulla quamvis male ca-
pta iure tamen tenerentur, repetitio eorum procul du-
4 bio labefactabat compositae civitatis statum. expe-
diebat ergo quasi aegrae sauciaeque rei publicae qui-
escere quomodocumque, ne volnera curatione ipsa re-
5 scinderentur. ergo cum turbidis contionibus velut
classico civitatem terruisset, profectus in Etruriam
6 arma inde et exercitum urbi admovebat. sed iam
Mulvium pontem collemque Ianiculum Lutatius Catu-
lus Gneusque Pompeius, Sullanae dominationis duces
7 atque signiferi, alio exercitu insederant. a quibus
primo statim impetu retro pulsus hostisque a senatu
iudicatus incruenta fuga Etruriam, inde Sardiniam
8 recessit, ibique morbo et paenitentia interiit. victo-
res quoque, quod non temere alias in civilibus bellis,
partis contenti fuerunt.

XII. BELLVM CATILINAE.

IIII, 1 Catilinam luxuria primum, tum hinc conflata ege-
stas rei familiaris, simul occasio, quod in extremis
finibus mundi arma Romana peregrinabantur, in ne-
faria consilia opprimendae patriae suae conpulere.
2 senatum confodere, consules trucidare, distringere in-
cendiis urbem, diripere aerarium, totam denique rem
publicam funditus tollere et quidquid nec Annibal vi-
3 deretur optasse, quibus — o nefas! — sociis adgres-
sus est! ipse patricius; sed hoc minus est: Curii, Por-
cii, Sullae, Cethegi, Autronii, Varguntei atque Lon-
gini, quae familiae! quae senatus insignia! Lentulus
quoque tum cum maxime praetor. hos omnis inma-
4 nissimi facinoris satellites habuit. additum est pignus
coniurationis sanguis humanus, quem circumlatum pa-
teris bibere: summum nefas, ni amplius esset, pro-
5 pter quod biberunt. actum erat de pulcherrimo im-
perio, nisi illa coniuratio in Ciceronem et Antonium
consules incidisset, quorum alter industria rem pate-
6 fecit, alter manu oppressit. tanti sceleris indicium

per Fulviam emersit, vilissimum scortum, sed patri-
ciis innocentius. consul habito senatu in praesentem 7
reum peroravit; sed non amplius profectum, quam ut
hostis evaderet seque tum palam ac professe incen-
dium suum restincturum ruina minaretur. et ille qui- 8
dem ad praeparatum a Manlio in Etruria exercitum
proficiscitur signa inlaturus urbi. Lentulus destina-
tum familiae suae Sibyllinis versibus regnum sibi va-
ticinans ad praestitutum a Catilina diem urbe tota
viros, faces, tela disponit. nec civili conspiratione 9
contentus legatos Allobrogum, qui tum forte aderant,
in arma sollicitat. isset ultra Alpes furor, nisi altera
proditione Volturci praetoris litterae tenerentur. sta-
tim Ciceronis imperio iniecta est barbaris manus;
palam praetor in senatu convincitur. de supplicio 10
agentibus, Caesar parcendum dignitati, Cato animad-
vertendum pro scelere censebant. quam sententiam 11
secutis omnibus in carcere parricidae strangulantur.
quamvis parte coniurationis oppressa, tamen ab in-
cepto Catilina non destitit; infestis ab Etruria signis
patriam petens obvio Antonii exercitu opprimitur.
quam atrociter dimicatum sit, exitus docuit. nemo 12
hostium bello superfuit; quem quis in pugnando ce-
perat locum, eum amissa anima corpore tegebat. Ca-
tilina longe a suis inter hostium cadavera repertus
est, pulcherrima morte, si pro patria sic concidisset.

XIII. BELLVM CIVILE CAESARIS ET POMPEI.

Iam toto orbe paene pacato maius erat imperium IIII, 2
Romanum, quam ut ullis exteris viribus opprimi pos-
set. itaque invidens fortuna principi gentium populo
ipsum illum in exitium sui armavit. ac Mariana qui- 2
dem Cinnanaque rabies iam intra urbem praeluserat,
quasi si experiretur. Sullana tempestas latius, intra
Italiam tamen detonuerat. Caesaris furor atque Pom- 3
pei urbem Italiam, gentes nationes, totum qua pate-
bat imperium quodam quasi diluvio et inflammatione
corripuit, adeo ut non recte tantum civile dicatur, ac 4

ne sociale quidem, sed nec externum, sed potius
commune quoddam ex omnibus et plus quam bellum.
5 quippe si duces eius inspicias, totus senatus in par-
tibus; si exercitus, hinc undecim legiones, inde de-
cem et octo, flos omnis et robur Italici sanguinis;
si auxilia sociorum, hinc Gallici Germanique dile-
ctus, inde Deiotarus, Ariobarzanes, Tarcondimotus,
Cotys et Rhascypolis, omne Thraciae, Cappadociae, Ma-
6 cedoniae, Ciliciae, Graeciae totiusque robur orientis; si
moram belli, quattuor anni, set pro clade rerum bre-
ves; si locum et spatium, commissum est intra Ita-
liam, inde se in Galliam Hispaniamque deflexit re-
versumque ab occasu totis viribus in Epiro Thessa-
liaque consedit; hinc in Aegyptum subito transiluit,
inde respexit Asiam, Africae incubuit, postremo in
7 Hispaniam regyravit et ibi aliquando defecit. sed
non et odia partium finita cum bello. non enim prius
quieverunt, quam in ipsa urbe medio senatu eorum,
qui victi erant, odia victoris se caede satiarent.
8 Causa tantae calamitatis eadem quae omnium,
nimia felicitas. si quidem Quinto Metello Lucio Afra-
nio consulibus cum Romana maiestas toto orbe polle-
ret recentesque victorias, Ponticos et Armenios trium-
phos, in Pompeianis theatris Roma cantaret, nimia
Pompei potentia aput otiosos, ut solet, cives movit
9 invidiam. Metellus ob inminutum Cretae triumphum,
Cato adversus potentes semper obliquus detrectare
Pompeio actisque eius obstrepere. hic dolor trans-
versum egit et ad praesidia dignitati paranda inpulit.
10 forte tunc Crassus genere divitiis dignitate florebat,
ut vellet tamen auctioris opes; C. Caesar eloquentia
et spiritu, ecce iam et consulatu adlevabatur; Pom-
11 peius tamen inter utrumque eminebat. sic igitur Cae-
sare dignitatem conparare, Crasso augere, Pompeio
retinere cupientibus omnibusque pariter potentiae cu-
12 pidis de invadenda re publica facile convenit. ergo
cum mutuis viribus in suum quisque decus niteren-
tur, Galliam Caesar invadit, Crassus Asiam, Pompe-

ius Hispaniam: tres maximi exercitus, et in his orbis
imperium societate trium principum occupatur. de- 13
cem annos traxit ista dominatio ex fide, quia mutuo
metu tenebantur. Crassi morte apud Parthos, morte
Iuliae Caesaris filiae, quae nupta Pompeio generi
socerique concordiam matrimonii foedere continebat,
statim aemulatio erupit. iam Pompeio suspectae Cae- 14
saris opes et Caesari Pompeiana dignitas gravis. nec
ille ferebat parem, nec hic superiorem. pro nefas!
sic de principatu laborabant, tamquam duos tanti im-
perii fortuna non caperet. ergo Lentulo Marcelloque 15
consulibus rupta primum coniurationis fides. de suc-
cessione Caesaris senatus, id est Pompeius agitabat,
nec ille abnuebat, si ratio sui proximis comitiis ha-
beretur. ut daretur consulatus absenti, quem decem 16
tribuni favente Pompeio nuper decreverant, dissimu-
lante eodem negabatur: veniret et peteret more ma-
iorum. ille contra flagitare decreta, ac, nisi fides 17
permaneret, non remittere exercitum. ergo ut in ho-
stem decernitur. his Caesar agitatus statuit praemia
armorum armis defendere.

Prima civilis belli harena Italia fuit, cuius arces 18
levibus praesidiis Pompeius insederat; sed omnia su-
bito Caesaris impetu oppressa sunt. prima Arimino 19
signa cecinerunt. tum pulsus Etruria Libo, Vmbria
Thermus, Domitius Corfinio. et peractum erat bel-
lum sine sanguine, si Pompeium Brundisii opprimere
potuisset. et ceperat; sed ille per obsessi claustra 20
portus nocturna fuga evasit. turpe dictu! modo prin-
ceps patrum, pacis bellique moderator per triumpha-
tum a se mare lacera et paene inermi nave fugiebat.
nec Pompei ab Italia quam senatus ab urbe fuga 21
turpior: quam paene vacuam metu Caesar ingressus
consulem se ipse fecit. aerarium quoque sanctum,
quod quia tardius aperiebant tribuni iussit effringi,
censum et patrimonium populi Romani, ante rapuit
quam imperium.

Pulso fugatoque Pompeio maluit prius ordinare 22

provincias quam ipsum sequi. Siciliam et Sardiniam,
23 annonae pignera, per legatos habet. nihil hostile
erat in Gallia; pacem ipse fecerat. sed ad Hispani-
enses Pompei exercitus transeunti per eam duci por-
tas claudere ausa Massilia est. misera dum cupit pa-
cem, belli metu in bellum incidit; sed quia tuta mu-
24 ris erat, vinci eam sibi iussit absenti. Graecula ci-
vitas non pro mollitia nominis et vallum rumpere et
incendere machinas ausa, etiam congredi navibus;
25 sed Brutus, cui mandatum erat bellum, victos terra
marique perdomuit. mox dedentibus se omnia ablata
praeter quam potiorem omnibus habebant libertatem.

26 Anceps variumque sed incruentum in Hispania
bellum cum legatis Gnei Pompei, Petreio et Afranio,
quos Ilerdae castra habentes aput Sicorim amnem ob-
27 sidere et ab oppido intercludere adgreditur. interim
abundatio verni fluminis commeatibus prohibebat: sic
fame castra temptata sunt, obsessorque ipse quasi ob-
28 sidebatur. sed ubi pax fluminis rediit, populationi-
bus et pugnae campos aperuit, iterum ferox instat et
cedentes ad Celtiberiam consecutus aggere et vallo et
29 per haec siti ad deditionem conpulit. sic citerior Hi-
spania recepta est, nec ulterior moram fecit. quid
enim una post quinque legiones? itaque ultro cedente
Varrone Gades, fretum, Oceanus, omnia felicitatem
Caesaris sequebantur.

30 Aliquid tamen adversus absentem ducem ausa
Fortuna est circa Illyricam et Africam oram, quasi
31 de industria prospera eius adversis radiaret. quippe
cum fauces Adriani maris iussi occupare Dolabella et
Antonius, ille Illyrico, hic Curictico litore castra po-
suissent, iam maria late tenente Pompeio, repente le-
gatus eius Octavius Libo ingentibus copiis classico-
32 rum utrumque circumvenit. deditionem fames extor-
sit Antonio. missae quoque a Basilo in auxilium eius
rates, quales inopia navium fecerant, nova Pompeia-
norum arte Cilicum actis sub mari funibus captae
33 quasi per indaginem. duas tamen aestus explicuit.

una, quae Opiterginos ferebat, in vadis haesit me-
morandumque posteris exemplum dedit. quippe vix
mille iuvenum manus circumfusi undique exercitus
per totum diem tela sustinuit, et cum exitum virtus
non haberet, tandem ne in deditionem veniret hor-
tante tribuno Vulteio mutuis ictibus inter se concur-
rit. in Africa quoque par et virtus et calamitas Cu- 34
rionis fuit, qui ad recipiendam provinciam missus
pulso fugatoque Varo superbus subitum Iubae regis
adventum equitatumque Maurorum sustinere non po-
tuit. patebat victo fuga; sed pudor suasit, ut amis-
sum sua temeritate exercitum morte sequeretur.

Sed iam debitum par Fortuna flagitante sedem 35
bello Pompeius Epiron elegerat; nec Caesar moraba-
tur. quippe ordinatis a tergo omnibus, quamvis hi- 36
emps media prohiberet tempestate, ad bellum navi-
gavit; positisque ad Oricum castris, cum pars exer- 37
citus ob inopiam navium cum Antonio relicta Brun-
disii moram faceret, adeo inpatiens erat, ut ad arces-
sendos eos ardente ventis mari, nocte concubia, spe-
culatorio navigio solus ire temptaverit. extat ad tre-
pidum tanto discrimine gubernatorem vox ipsius 'Cae-
sarem vehis.' contractis in unum undique omnibus 38
copiis positisque comminus castris diversa erant du-
cum consilia. Caesar pro natura ferox et conficien-
dae rei cupidus ostentare aciem, provocare, lacessere; 39
nunc obsidione castrorum, quae sedecim milium vallo
obduxerat — sed quid iis obesset obsidio, qui pa-
tente mari omnibus copiis abundarent? — nunc expu- 40
gnatione Dyrrachi inrita, quippe quam vel situs in-
expugnabilem faceret; ad hoc adsiduis in eruptione
hostium proeliis, quo tempore egregia virtus Scaevo-
lae centurionis emicuit, cuius in scuto centum atque
viginti tela sederunt; iam vero urbium direptione so- 41
ciarum, cum Oricum et Gomphos et alia castella Thes-
saliae vastaret. Pompeius adversus haec nectere mo- 42
ras, tergiversari, sic hostem interclusum undique in-
opia commeatuum terere, usque dum ardentissimi

43 ducis consenesceret impetus. nec diutius profuit ducis
salutare consilium. miles otium, socii moram, prin-
cipes ambitum ducis increpabant. sic praecipitantibus
fatis proelio sumpta Thessalia est, et Philippicis cam-
pis urbis, imperii, generis humani fata commissa sunt.
44 numquam ullo loco tantum virium populi Romani,
tantum dignitatis Fortuna respexit: trecenta amplius
milia hinc vel illinc praeter auxilia, reges et senatum.
45 numquam inminentis ruinae manifestiora prodigia:
fuga victimarum, examina in signis, interdiu tene-
brae. dux ipse in nocturna imagine plausum theatri
sui audiens in modum planctus circumsonatus et ma-
ne cum pullo pallio — nefas — aput principia con-
46 spectus est. numquam acrior neque alacrior exerci-
tus Caesaris fuit; inde classica prius, inde tela. ad-
notatum quoque committentis aciem Crastini pilum,
qui mox adacto in os gladio, sic inter cadavera re-
pertus est: libidinem ac rabiem qua pugnaverat ipsa
47 novitate volneris praeferebat. sed nec minus admi-
rabilior illius exitus belli. quippe cum Pompeius adeo
equitum copia abundaret, ut facile circumventurus
48 sibi Caesarem videretur, circumventus ipse est. nam
cum diu aequo Marte contenderent, iussuque Pompei
effusius a cornu erupisset equitatus, repente hinc si-
gno dato Germanorum cohortes tantum in effusos
equites fecere impetum, ut illi esse pedites, hi venire
49 in equis viderentur. hanc stragem fugientis equita-
tus levis armaturae ruina comitata est; tunc terrore
latius dato, turbantibus invicem copiis, reliqua stra-
ges quasi una manu facta est; nec ulla res magis exi-
50 tio fuit quam ipsa exercitus magnitudo. multus in eo
proelio Caesar fuit mediusque inter imperatorem et
militem. voces quoque obequitantis acceptae, altera
cruenta, sed docta et ad victoriam efficax 'miles fa-
ciem feri!' altera ad iactationem conposita 'parce ci-
51 vibus!' cum ipse sequeretur felicem utcumque in ma-
lis Pompeium, si eadem ipsum quae exercitum eius
fortuna traxisset. [illegible] ignitatis suae vixit, ut

cum maiore dedecore per Thessalica Tempe equo fu-
geret, ut una navicula Lesbon applicaretur, ut Sye-
dris in deserto Ciliciae scopulo fugam in Parthos,
Africam vel Aegyptum agitaret, ut denique Pelusio 52
litore imperio vilissimi regis, consiliis spadonum et,
ne quid malis deesset, Septimii desertoris sui gladio
trucidatus sub oculis uxoris suae liberorumque more-
retur.

Quis non peractum esse cum Pompeio crederet? 53
atquin acrius multo atque vehementius Thessalici in-
cendii cineres recaluerunt. et in Aegypto quidem 54
adversus Caesarem sine partibus bellum. quippe cum 55
Ptolemaeus, rex Alexandriae, summum civilis belli
scelus peregisset et foedus amicitiae cum Caesare me-
dio Pompei capite sanxisset, ultionem clarissimi viri
manibus quaerente Fortuna causa non defuit. Cleo- 56
patra, regis soror, adfusa Caesaris genibus partem re-
gni reposcebat. aderat puellae forma, et quae dupli-
caretur ex illo, quod talis passa videbatur iniuriam,
odium ipsius regis, qui Pompei necem partium fato, 57
non Caesari dederat, haud dubie idem in ipsum au-
surus, si fuisset occasio. quam ubi Caesar restitui 58
iussit in regnum, statim ab isdem percussoribus Pom-
pei obsessus in regia quamvis exigua manu ingentis
exercitus molem mira virtute sustinuit. ac primum 59
proximorum aedificiorum atque navalium incendio in-
festorum hostium tela summovit, mox in paeninsulam
Pharon subitus evasit; inde depulsus in maria mira
felicitate ad proximam classem enatavit, relicto qui-
dem in fluctibus paludamento seu fato seu consilio,
ut illud ingruentibus hostium telis saxisque peteretur.
tunc receptus a classicis suis, undique simul hostes 60
adortus de inbelli ac perfida gente iusta generi mani-
bus dedit. quippe et Theodotus magister auctorque
totius belli, et ne virilia quidem portenta, Pothinus
atque Ganymedes diversa per mare et terras fuga
morte consumpti. regis ipsius corpus obrutum limo
repertum est in aureae loricae honore

61 In Asia quoque novus rerum motus a Ponto,
quasi de industria captante fortuna hunc Mithridatico
regno exitum, ut a Pompeio pater, a Caesare filius
62 vinceretur. rex Pharnaces magis discordiae nostrae
fiducia quam suae virtutis infesto in Cappadociam
63 agmine ruebat. sed hunc Caesar adgressus uno et,
ut sic dixerim, non toto proelio obtrivit, more fulminis, quod uno eodemque momento venit, percussit,
abscessit. nec vana de se praedicatio est Caesaris,
ante hostem victum esse quam visum.

64 Sic cum exteris; at in Africa cum civibus multo
atrocius quam in Pharsalia. hic reliquias partium
naufragarum quidam fugae aestus expulerat; nec re-
65 liquias diceres, sed integrum bellum. sparsae magis
quam oppressae vires erant; auxerat sacramentum ipsa
clades imperatoris, nec degenerabat ducum successio.
quippe satis ample sonabant in Pompeiani nominis
locum Cato et Scipio. accessit copiis Mauretaniae rex
66 Iuba, videlicet ut latius vinceret Caesar. nihil ergo
inter Pharsaliam et Thapson, nisi quod amplior**;
eoque acrior Caesareanorum impetus fuit, indignantium post Pompeium crevisse bellum; denique, quod
alias numquam, ante imperium ducis sua sponte si-
67 gna cecinerunt. et primum strages a Iuba coepit, cu-
ius elephanti bellorum rudes et nuper a silva consternati subito clangore lituorum in suos sese circumegere. statim exercitus in fugam, nec duces fortius
quam ut effugerent. non inconspicua tamen mors
68 omnium. iam Scipio nave fugiebat; sed adsecutis ho-
stibus gladium per viscera exegit et, ubi esset quo-
dam requirente, respondit hoc ipsum 'bene se habet
69 imperator.' Iuba cum se recepisset in regiam, ma-
gnifice epulatus est postero die cum Petreio fugae
comite superque mensas et pocula interficiendum se
ei praebuit. ille et regi suffecit et sibi, cum interim
semesi in medio cibi et parentalia fercula regio simul
Romanoque sanguine mad[illegible] non interfuit
bell[illegible] positis sunt Bagra[illegible] [illegible]icam veluti

altera Africae claustra servabat. sed accepta partium
clade nihil cunctatus est et, ut sapiente dignum erat, 71
mortem sibi etiam laetus accivit. nam postquam filium
comitesque ab amplexu dimisit, in noctem lecto ad
lucernam Platonis libro, qui inmortalitatem animae
docet, paulum quieti dedit; tunc circa primam vigi-
liam stricto gladio revelatum pectus semel iterumque 72
percussit. ausi post hoc virum medici violare fomen-
tis. ille passus, dum abscederent, rescidit plagas se-
cutaque vi sanguinis moribundas manus in ipso vol-
nere reliquit, quod ipse bis fecerat.

Quasi numquam esset dimicatum, sic arma rur- 73
sus et partes, quantoque Africa supra Thessaliam
fuit, tanto Africam superabat Hispania. plurimum 74
quantum favoris partibus dabat fraternitas ducum et
pro uno duos stare Pompeios. itaque nusquam atro- 75
cius nec tam ancipiti Marte concursum est. primum
in ipso ostio Oceani Varus Didiusque legati conflixere.
sed acrius fuit cum ipso mari quam inter se navibus
bellum, siquidem, quasi furorem civium castigáret,
Oceanus utramque classem naufragio cecidit. quinam 76
ille horror, cum eodem tempore fluctus procellae, viri
naves, arma et armamenta confligerent! adde situs
ipsius formidinem, vergentia in unum, hinc Hispa-
niae, inde Mauritaniae litora, mare et intestinum et
externum inminentesque Herculis speculas, cum om-
nia undique simul proelio et tempestáte saevirent. 77
mox circa obsidionem urbium utrimque discursum est,
quae miserae inter hos atque illos duces societatis
Romanae poenas dabant. omnium postremá certami-
num Mundá. hic non pro cetera felicitáte, sed anceps 78
et diu triste proelium, ut plane videretur nescio quid
librare Fortuna. sane et ipse ante aciem maestior non 79
ex more Caesar, sive respectu fragilitatis humanae,
sive nimiam prosperorum suspectam habens continua-
tionem, vel eadem timens, postquam idem esse coe-
perat quod Pompeius; et in ipso proelio, quod nemo
umquam meminerat, cum diu pari Marte acies nihil 80

amplius quam occiderent, in medio ardore pugnantium subito ingens inter utrosque silentium, quasi
81 convenisset et hic omnium sensus esset 'quo usque bellum?' novissime inusitatum Caesaris oculis nefas: post quattuordecim annos probata veteranorum manus gradum retro dedit, quos, etsi nondum fugerant, apparuit tamen pudore magis quam virtute resistere.
82 itaque ille ablegato equo similis furenti primam in aciem procurrit. ibi prensare fugientis, confirmare signiferos, orare hortari increpare, per totum denique
83 agmen oculis manibus clamore volitare. dicitur in illa perturbatione et de extremis agitasse secum manifestoque voltu fuisse, quasi occupare mortem manu vellet; nisi cohortes hostium quinque per transversam aciem actae, quas Labienus periclitantibus castris
84 praesidio miserat, speciem fugae praebuissent. hoc aut et ipse credidit aut dux callidus arripuit in occasionem, et quasi in fugientes et iam victos simul et suorum erexit animos et hostis perculit. nam et hi, dum se putant vincere, fortius sequi, et Pompeiani,
85 dum fugere credunt suos, fugere coeperunt. quanta fuerit in hostibus caedendis ira rabiesque victoribus, sic aestimari potest, quod a proelio profugi cum se Mundam recepissent, et Caesar obsideri statim victos imperasset, congestis cadaveribus agger effectus est, quae phalaricis tragulisque confixa inter se teneban-
86 tur, — foedum etiam in barbaros. sed videlicet victoriam desperantibus Pompei liberis, Gneum proelio profugum, crure saucium, deserta et avia petentem Caesonius aput Lauronem oppidum consecutus, pu-
87 gnantem — adeo nondum desperabat — interfecit; Sextum fortuna in Celtiberia interim abscondit aliisque post Caesarem bellis servavit.

88 Caesar in patriam victor invehitur, primum de Gallia triumphum trahens: hic erat Rhenus et Rhodanus et ex auro captivus Oceanus. altera laurus Aegyptia: tunc in ferculis N[illegible] [illegible]noe et ad simu-
89 lacrum ignium arden[illegible] [illegible] de Pharnace

currus et Ponto. quartus Iubam et Mauretaniam et
bis subactam ostendebat Hispaniam. Pharsalia et Tha-
psos et Munda nusquam. et quanto maiora erant, de
quibus non triumphabat!

Hic aliquando finis armis fuit; reliqua pax in- 90
cruenta pensatumque clementia bellum. nemo caesus
imperio praeter Afranium (satis ignoverat semel) et
Faustum Sullam (docuerat generos timere Pompeius)
filiamque Pompei et parvulos ex Sulla (hic posteris
cavebatur). itaque non ingratis civibus omnes in prin- 91
cipem congesti honores: circa templa imagines, in
theatro distincta radiis corona, suggestus in curia,
fastigium in domo, mensis in caelo, ad hoc pater
ipse patriae perpetuusque dictator, novissime, dubium
an ipso volente, oblata pro rostris ab Antonio con-
sule regni insignia. quae omnia velut infulae in de- 92
stinatam morti victimam congerebantur. quippe cle-
mentiam principis vicit invidia, gravisque erat liberis
ipsa beneficiorum potentia. nec diutius lata dominatio 93
est, sed Brutus et Cassius aliique patres consensere
in caedem principis. quanta vis fati! manauerat late 94
coniuratio, libellus etiam Caesari datus eodem die,
nec perlitare centum victimis potuerat. venit in cu-
riam tamen expeditionem Parthicam meditans. ibi in 95
curuli sedentem eum senatus invasit, tribusque et
viginti volneribus ad terram datus est. sic ille, qui
terrarum orbem civili sanguine impleverat, tandem
ipse sanguine suo curiam impleuit.

XIIII. RES SVB CAESARE AVGVSTO.

Populus Romanus Caesare et Pompeio trucidatis IIII, 3
redisse in statum pristinum libertatis videbatur. et
redierat, nisi aut Pompeius liberos aut Caesar here-
dem reliquisset, vel, quod utroque perniciosius fuit,
si non collega quondam, mox aemulus Caesareanae
potentiae, fax et turbo sequentis saeculi superfuisset
Antonius. quippe dum Sextus paterna repetit, trepi-
datum toto mari· dum Octavius mortem patris ulci

4 scitur, iterum fuit movenda Thessalia; dum Antonius
vario ingenio aut successorem Caesaris indignatur
Octavium aut amore Cleopatrae desciscit in reginam
*** aliter salvus esse non potuit, nisi confugisset ad
5 servitutem. gratulandum tamen ut in tanta pertur-
batione est, quod potissimum ad Octavium Caesarem
Augustum summa rerum rediit, qui sapientia sua ad-
que sollertia perculsum undique ac perturbatum ordi-
6 navit imperii corpus, quod haut dubie numquam coire
et consentire potuisset, nisi unius praesidis nutu
7 quasi anima et mente regeretur. Marco Antonio Pu-
blio Dolabella consulibus imperium Romanum iam ad
Caesarem transferente fortuna varius et multiplex mo-
tus civitatis fuit. quodque in annua caeli conversione
8 fieri solet, ut mota sidera tonent ac suos flexus tem-
pestate significent, sic tum Romanae dominationis,
id est humani generis conversione penitus intremuit
omnique genere discriminum, civilibus, externis, ser-
vilibus, terrestribus ac navalibus bellis omne imperii
corpus agitatum est.

XV. BELLVM MVTINENSE.

IIII, 4 Prima civilium motuum causa testamentum Cae-
saris fuit, cuius secundus heres Antonius, praelatum
sibi Octavium furens, inexpiabile contra adoptionem
2 acerrimi iuvenis susceperat bellum. quippe cum intra
octavum decimum annum tenerum [et obnoxium] et
opportunum iniuriae iuvenem videret, ipse plenae ex
commilitio Caesaris dignitatis lacerare furtis heredi-
tatem, ipsum insectari probris, cunctis artibus coopta-
3 tionem Iuliae gentis inhibere, denique ad opprimen-
dum iuvenem palam arma moliri. et iam parato exer-
citu in Cisalpina Gallia resistentem motibus suis
4 Decimum Brutum obsidebat. at Octavius Caesar, et
aetate et iniuria favorabilis et nominis maiestate quod
sibi induerat, revocatis ad arma veteranis, privatus
— quis crederet? — consulem adgreditur, obsidione
5 Mutinae liberat Brutum, Antonium exuit castris. tunc

quidem etiam manu pulcher apparuit. nam cruentus
et saucius aquilam a moriente signifero traditam suis
umeris in castra referebat.

XVI. BELLVM PERVSINVM.

Alterum bellum concitavit agrorum divisio, quod IIII, 5
Caesar veteranis patris pretium militiae solverat. sem- 2
per alias Antonii pessimum ingenium Fulvia tum
gladio cincta virilis militiae uxor agitabat. ergo de-
pulsos agris colonos incitando iterum arma cierat.
hic vero iam non privatis, sed totius senatus suffra- 3
giis iudicatum hostem Caesar adgressus intra Peru-
siae muros redegit conpulitque ad extrema deditionis
turpi et nihil non experta fame.

TRIVMVIRATVS.

Cum solus etiam gravis paci, gravis rei publicae IIII, 6
esset Antonius, quasi ignis incendio Lepidus accessit.
*** cui contra duos consules, duos exercitus necesse
fuit venire in cruentissimi foederis societatem. diversa
omnium vota, ut ingenia. Lepidum divitiarum cupido, 2
quarum spes erat ex perturbatione rei publicae, An-
tonium ultionem de his *sumendi* qui se hostem iudi-
cassent, Caesarem inultus pater et manibus eius gra-
ves Cassius et Brutus agitabant. in hoc velut foedus 3
pax inter tres duces conponitur. apud Confluentes
inter Perusiam et Bononiam iungunt manus; exer-
citus consalutant. nullo bono more triumviratus inva-
ditur, oppressaque armis re publica redit Sullana pro-
scriptio, cuius atrocitas nihil insignius habet quam
numerum centum et quadraginta senatorum. exitus 4
foedi, truces, miserabiles toto terrarum orbe fugien-
tium. quis pro indignitate ingemescat, cum Antonius
Lucium Caesarem avunculum suum, Lepidus Lucium
Paulum fratrem suum proscripserint? nam Romae 5
capita caesorum proponere in rostris iam usitatum
erat; verum sic quoque civitas lacrimas tenere non
potuit, cum recisum Ciceronis caput in illis suis ro-

stris videret nec aliter ad videndum eum, quam so-
6 lebat ad audiendum, concurreretur. haec scelera in
Antonii Lepidique tabulis; Caesar percussoribus patris
contentus fuit, ideo ne, si inulta fuisset, etiam iusta
eius caedes haberetur.

XVII. BELLVM CASSI ET BRVTI.

IIII, 7 Brutus et Cassius sic Caesarem quasi Tarquinium
regem depulisse regno videbantur, set libertatem,
quam maxime restitutam voluerunt, illo ipso parri-
2 cidio perdiderunt. igitur caede perfecta cum vetera-
nos Caesaris, nec inmerito, timerent, statim e curia
in Capitolium confugerant. nec illis ad ultionem de-
3 erat animus, sed ducem nondum habebant. igitur cum
appareret, quae strages rei publicae inmineret, dis-
plicuit ultio, cum caedes inprobaretur. igitur Cice-
4 ronis consiliis abolitione decreta, ne tamen publici
doloris oculos ferirent, in provincias ab illo ipso
quem occiderant Caesare datas, Syriam et Macedo-
niam concesserant. sic vindicta Caesaris dilata potius
quam oppressa est.
5 Igitur iam ordinata magis ut poterat quam ut
debebat inter triumviros re publica, relicto ad urbis
praesidium Lepido, Caesar cum Antonio in Cassium
6 Brutumque succingitur. illi comparatis ingentibus co-
piis eandem illam, quae fatalis Gneo Pompeio fuit,
harenam insederant. sed nec tum omina inminentis
7 cladis latuerunt. nam et signis insedit examen et ad-
suetae cadaverum pabulo volucres quasi iam sua cir-
cumvolabant, et in aciem prodeuntibus obvius Ae-
8 thiops nimis aperte ferale signum fuit. ipsique Bruto
per noctem, cum inlato lumine ex more aliqua secum
agitaret, atra quaedam imago se obtulit et, quae
esset interrogata, 'tuus' inquit 'malus genius,' ac
9 sub oculis mirantis evanuit. pari in meliora praesagio
in Caesaris castris omnia aves victimaeque promise-
rant. sed nihil illo praestantius, quod Caesaris me-
dicus somnio admoni[illegible] castris exce-

deret, quibus capi inminebat, ut factum est. acie 10
namque commissa cum pari ardore aliquandiu dimicatum foret, quamvis duces inde praesentes adessent,
hinc alterum corporis aegritudo, illum metus et ignavia subduxissent, stabat tamen pro partibus invicta
fortuna et ultoris et qui vindicabatur, ut exitus
proelii docuit. primum adeo anceps fuit, ut — par utrimque discrimen — capta sint hinc Caesaris castra inde 11
Cassi. en quanto efficacior est fortuna, quam virtus!
et quam verum est, quod moriens Brutus efflauit,
non in re, sed in verbo tantum esse virtutem: victoriam illi proelio error dedit. Cassius inclinato cornu 12
suorum cum captis Caesaris castris rapido impetu
recipientes se equites videret, fugere arbitratus evadit in tumulum. inde pulvere et strepitu, etiam nocte 13
vicina eximentibus gestae rei sensum, cum speculator
quoquê in id missus tardius nuntiaret, transactum
de partibus ratus uni ex proximis auferendum praebuit caput. Brutus cum in Cassio etiam suum animum 14
perdidisset, ne quid ex constituti fide resignaret, (ita
enim, non superesse bello, convenerat) ipse quoque
uni comitum suorum confodiendum praebuit latus.
quis sapientissimos ac fortissimos viros non miretur 15
ad ultimum non suis manibus usos? nisi hoc quoque
ex persuasione sectae fuit, ne violarent manus, sed
in amolitione fortissimarum piissimarumque animarum
iudicio suo, scelere alieno uterentur.

XVIII. BELLVM CVM SEXTO POMPEIO.

Sublatis percussoribus Caesaris supererat Pompei domus. alter iuvenum in Hispania occiderat, alter IIII
fuga evaserat contractisque infelicis belli reliquiis,
cum insuper ergastula armasset, Siciliam Sardiniamque habebat; iam et classe medium mare insederat.
o quam diversus a patre! ille Cilicas extincxerat, hic
se piratica tuebatur. Puteolos, Formias, Vulturnum
totam denique Campaniam, Pontias et Aenariam, ipsa
Tiberini fluminis [illegible]

sus Caesaris naves et incendit et demersit; nec ipse
tantum, sed Menas et Menecrates, foeda servitia, quos
classi praefecerat, praedabundi per litora cuncta vo-
3 litabant. ob haec tot prospera centum bubus auratis
Peloro litavit spirantemque equum cum auro in fre-
tum misit, dona Neptuno [hoc putabant], ut se maris
rector in suo mari regnare pateretur. eo denique discri-
minum ventum est, ut foedus et pax cum hoste —
4 si modo hostis Pompei filius — tamen feriretur. quan-
tum id, sed breve gaudium fuit, cum in Baiani lito-
ris mole de reditu eius et bonorum restitutione con-
venit, cumque invitante ipso in navem discubitum est,
et ille sortem suam increpitans 'hae sunt' inquit 'ca-
rinae meae'; haut incomiter, quod, cum in celeber-
rima parte urbis Carinis pater eius habitasset, ipsius
5 domus et penates in navi penderent. sed † inportu-
nitate Antonii et Pòmpeianorum bonorum, quorum
sector ille fuerat, praeda devorata possessio manere
non poterat: detrectare coepit foederis pactum. itaque
itum ad arma rursus, et iam totis imperii viribus
classis in iuvenem conparata est, cuius molitio ipsa
6 magnifica. quippe interciso Herculanae viae limite re-
fossisque litoribus Lucrinus lacus mutatus in portum
eique interrupto medio additus est Avernus, ut in
illa aquarum quiete classis exercita imaginem belli
7 navalis agitaret. tanta mole belli petitus in Siculo freto
iuvenis oppressus est, magnique famam ducis ad in-
feros secum tulisset, si nihil temptasset ulterius; nisi
8 quod magnae indolis signum est sperare semper. per-
ditis enim rebus profugit Asiamque velis petit, ven-
turus ibi in manus hostium et catenas et, quod mi-
serrimum est fortibus viris, ad hostium arbitrium sub
9 percussore moriturus. non alia post Xerxen misera-
bilior fuga. quippe modo trecentarum quinquaginta
navium dominus cum sex septemve fugiebat extincto
praetoriae navis lumine, anulis in mare abiectis, pa-
vens atque respectans, et tamen non timens nisi ne
periret.

XVIIII. BELLVM PARTHICVM SVB VENTIDIO.

Quamvis in Cassio et Bruto partes sustulisset, IIII, 9
in Pompeio totum partium nomen abolevisset, non-
dum tamen ad pacis stabilitatem profecerat Caesar,
cum scopulus et nodus et mora publicae securitatis
superesset Antonius. nec ille defuit vitiis quin periret, 2
immo omnia expertus ambitu et luxuria primum hos-
tes, deinde cives, tandem etiam saeculum terrore li-
beravit.
Parthi clade Crassiana altius animos erexerant 3
civilesque populi Romani discordias laeti acceperant.
regi itaque ut prima adfulsit occasio, non dubitave-
runt erumpere, ultro quidem invitante Labieno, qui 4
missus a Cassio Brutoque — qui furor scelerum! —
sollicitaverat hostes in auxilium. et illi Pacoro duce,
regio iuvene, dispulerant Antoniana praesidia; Saxa
legatus ne veniret in potestatem gladio inpetravit. de- 5
nique ablata Syria emanabat latius malum, hostibus
sub auxilii specie sibi vincentibus, nisi Ventidius, et
hic legatus Antonii, incredibili felicitate et Labieni
copias ipsumque Pacorum et omnem Parthicum equi-
tatum toto inter Oronten et Euphraten sinu late ce-
cidisset. viginti amplius milium fuit. nec sine consilio 6
ducis, qui simulato metu adeo passus est hostem castris
succedere, donec absumpto iactus spatio adimeret usum
sagittarum. rex fortissime dimicans cecidit. mox cir- 7
cumlato eius per urbes, quae desciverant, capite Sy-
ria sine bello recepta. sic Crassianam cladem Pacori
caede pensavimus.

XX. BELLVM PARTHICVM SVB ANTONIO.

Expertis invicem Parthis atque Romanis, cum [illegible]
Crassus et Pacorus utrimque virium mutuarum docu-
menta fuissent, pari rursus reverentia integrata ami-
citia, et quidem ab ipso foedus Antonio cum rege
percussum. sed — inmensa vanitas hominis — dum
titulorum cupidin[illegible] Araxen et Euphraten sub [illegible] mag.

nibus suis legi concupiscit, neque causa neque consilio ac ne imaginaria quidem belli indictione, quasi hoc quoque ex arte ducis esset obrepere, relicta re-
3 pente Syria in Parthos impetum facit. gens praeter armorum fiduciam callida simulat trepidationém et in campos fugam. et hic statim quasi victor sequebatur, cum subito nec magna hostium manus ex inproviso et iam in fessos via sub vespere velut nimbus erupit. missis undique sagittis duas legiones operuerunt.
4 nihil acciderat in comparationem cladis, quae in posterum diem inminebat, nisi intervenisset deum miseratio. unus ex clade Crassiana Parthico hābitu castris adequitat et salute Latine data, cum fidem ipso
5 sermone fecisset, quid inmineret edocuit: iam adfuturum cum omnibus copiis regem; irent retro peterentque montis: sic quoque hostem fortasse non defore. atque ita secuta est minor vis hostium quam inmine-
6 bat; adfuit tamen. deletae reliquae copiae forent, nisi urguentibus telis in modum grandinis quidam forte quasi docti procubuissent in genua milites, et elatis supra capita scutis caesorum speciem praebuissent.
7 tunc Parthus arcus inhibuit. dein rursus cum se Romani extulissent, adeo res miraculo fuit, ut non unus ex barbaris miserit vocem 'ite et bene valete Romani! merito vos victores fama gentium loquitur, qui Parthorum tela fugistis.' non minor ex via postea quam
8 ab hostibus accepta clades. infesta primum siti regio, tum quibusdam salmacidae infestiores, novissime quae
9 iam ab invalidis et avide hauriebantur noxae etiam dulces fuere. mox et ardores per Armeniam et nives per Cappadociam et utriusque caeli subita mutatio
10 pro pestilentia fuit. sic vix tertia parte de sedecim legionibus reliqua, cum argentum eius passim dolabris concideretur, et subinde inter moras mortem ab gladiatore suo flagitasset egregius imperator, tandem perfugit in Syriam, ubi incredibili quadam mentis vaecordia ferocior aliquanto factus est quasi vicisset, quis [illegible]ageret

XXI. BELLVM CVM ANTONIO ET CLEOPATRA.

Furor Antonii quatenus per ambitum non IIII, 11
poterat interire, luxu et libidine extinctus est. quippe
cum post Parthos exosus arma in otio ageret, captus
amore Cleopatrae quasi bene gestis rebus in regio se
sinu reficiebat. hinc mulier Aegyptia ab ebrio impe- 2
ratore pretium libidinum Romanum imperium petit;
et promisit Antonius, quasi facilior esset Partho Ro-
manus. igitur coepit non sibi dominationem parare 3
nec tacite, sed patriae, nominis, togae, fascium obli-
tus totus in monstrum illud ut mente, ita animo quo-
que cultuque desciverat. aureum in manu baculum,
in latere acinaces, purpurea vestis ingentibus obstri-
cta gemmis: diadema deerat, ut regina rex et ipse
frueretur. ad primam novorum motuum famam Cae- 4
sar a Brundisio traiecerat, ut venienti bello occurre-
ret, positisque castris in Epiro omne litus Actiacum,
Leucadiam insulam montemque Leucaten et Ambracii
sinus cornua infesta classe succinxerat. nobis quadrin- 5
gentae amplius naves, ducentae minus hostium; sed
numerum magnitudo pensabat. quippe a senis in no-
venos remorum ordines, ad hoc turribus atque tabu-
latis adlevatae castellorum vel urbium specie non
sine gemitu maris et labore ventorum ferebantur; quae
quidem ipsa moles exitio fuit. Caesaris naves a binis 6
remigum in senos nec amplius ordines creverant; ita-
que habiles in omnia quae usus posceret, ad impetus
et recursus flexusque capiendos, illas graves et ad
omnia praepeditas singulas plures adortae missilibus,
simul rostris, ad hoc ignibus iactis ad arbitrium dis-
sipavere. nec ulla re magis hostilium copiarum ap- 7
paruit magnitudo quam post victoriam. quippe inmen-
sae classis naufragium bello factum toto mari fluita-
bat, Arabumque et Sabaeorum et mille Asiae gentium
spolia purpura auroque inlita adsidue mota ventis
maria revomebant. prima dux fugae regina cum au- 8
rea puppe veloque purpureo in altum dedit. mox se-

9 cutus Antonius, sed instare vestigiis Caesar. itaque
nec praeparata in Oceanum fuga nec munita praesidiis utraque Aegypti cornua, Paraetonium atque Pelusium, profuere: prope manu tenebantur. prior ferrum occupavit Antonius, regina ad pedes Caesaris provoluta temptavit oculos ducis. frustra quidem; nam
10 pulchritudo infra pudicitiam principis fuit. nec illa
de vita, quae offerebatur, sed de parte regni laborabat. quod ubi desperavit a principe servarique se triumpho vidit, incautiorem nancta custodiam in mau-
11 soleum se (sepulchra regum sic vocant) recepit. ibi
maximos, ut solebat, induta cultus in referto odoribus solio iuxta suum se conlocavit Antonium, admotisque ad venas serpentibus sic morte quasi somno soluta est.

IIII, 12 Hic finis armorum civilium: reliqua adversus exteras gentes, quae districto circa mala sua imperio
2 diversis orbis oris emicabant. nova quippe pax, nec-
dum adsuetae frenis servitutis tumidae gentium infla-
3 taeque cervices ab inposito nuper iugo resiliebant. ad
septentrionem conversa ferme plaga ferocius agebat, Norici, Illyrii, Pannonii, Delmatae, Moesi, Thraces et Daci, Sarmatae atque Germani.

XXII. BELLVM NORICVM.

4 Noricis animos Alpes dabant, quasi in rupes et
nives bellum non posset ascendere; sed omnes illius cardinis populos, Breunos, Cennos atque Vindelicos,
5 per privignum suum Claudium Drusum pacavit. quae
fuerit Alpinarum gentium feritas, facile est vel per mulieres ostendere, quae deficientibus telis infantes suos adflictos humi in ora militum adversa miserunt.

XXIII. BELLVM ILLYRICVM.

6 Illyrii quoque sub Alpibus agunt imasque valles
earum et quaedam quasi claustra custodiunt abruptis torrentibus inplicata. in hos expeditionem ipse sumpsit
7 fierique pontes imperavit. hic se aquis et hoste turban-

tibus, cunctanti ad ascensum militi scutum de manu rapuit et viam primus ingressus est. tum agmine secuto cum subrutus multitudine pons succidisset, saucius manibus et cruribus, speciosior sanguine et ipso periculo augustior terga hostium percecidit.

XXIIII. BELLVM PANNONICVM.

Pannonii duobus acribus fluviis, Dravo Savoque 8
vallantur. populati proximos intra ripas se recipiebant.
in hos domandos Vinnium misit. caesi sunt in utris-
que fluminibus. arma victorum non ex more belli cre- 9
mata, set capta sunt et in profluentem data, ut Cae-
saris nomen eis qui resistebant sic nuntiaretur.

XXV. BELLVM DELMATICVM.

Delmatae plerumque sub silvis agebant; unde in 10
latrocinia promptissimi. hos iam pridem Marcius con- 11
sul incensa urbe Delminio quasi detruncaverat, postea
Asinius Pollio gregibus, armis, agris multaverat, hic
secundus orator; sed Augustus perdomandos Vibio
mandat, qui efferum genus fodere terras coegit au- 12
rumque venis repurgare; quod alioquin gens omnium
cupidissima eo studio, ea diligentia anquirit, ut illud
in usus suos eruere videantur.

XXVI. BELLVM MOESICVM.

Moesi quam feri, quam truces fuerint, quam ip- 13
sorum etiam barbari barbarorum horribile dictu est.
unus ducum ante aciem postulato silentio 'qui vos 14
estis?' inquit. responsum invicem 'Romani gentium
domini.' et ille 'ita' inquit 'fiet, si nos viceritis.' acce- 15
pit omen Marcus Crassus. illi statim ante aciem inmo-
lato equo concepere votum, ut caesorum extis ducum
et litarent et vescerentur. deos audisse crediderim: 16
nec tubas sustinere potuerunt. non minimum terroris
incussit barbaris Comidius centurio satis barbarae,
efficacis tamen apud tales homines stoliditatis, qui fo-

culum gerens super cassidem, agitatum motu corporis, flammam velut ardenti capite funditabat.

XXVII. BELLVM THRACICVM.

17 Thraces *cum* antea saepe, tum maxime Rhoemetalce rege desciverant. ille barbaros et signis militaribus et disciplina, armis etiam Romanis adsueverat; set a Pisone perdomiti in ipsa captivitate rabiem ostendere. quippe cum catenas morsibus temptarent, feritatem suam ipsi puniebant.

XXVIII. BELLVM DACICVM.

18 Daci montibus inhaerent. inde Cotisonis regis
imperio, quotiens concretus gelu Danuvius iunxerat
19 ripas, decurrere solebant et vicina populari. visum
est Caesari Augusto gentem aditu difficillimam summovere. misso igitur Lentulo ultra ulteriorem reppulit ripam; citra praesidia constituta. sic tum Dacia non victa, sed summota atque dilata est.

XXVIIII. BELLVM SARMATICVM.

20 Sarmatae patentibus campis inequitant. et hos per eundem Lentulum prohibere Danuvio satis fuit. nihil praeter nives pruinasque et silvas habent. tanta barbaria est, ut nec intellegant pacem.

XXX. BELLVM GERMANICVM.

21 Germaniam quoque utinam vincere tanti non pu-
tasset! magis turpiter amissa est quam gloriose adqui-
22 sita. set quatenus sciebat patrem suum C. Caesarem bis
transvectum ponte Rhenum quaesisse bellum, in illius
honorem concupierat facere provinciam; et factum erat,
si barbari tam vitia nostra quam imperia ferre potuissent.
Missus in eam provinciam Drusus primos domuit
23 Vsipetes, inde Tencteros percurrit et Catthos. nam
Marcomannorum spoliis et insignibus quendam editum
24 tumulum in tropaei modum excoluit. inde validissimas
nationes Cherusco[illegible] Sueb[illegible] Sicambros pariter

adgressus est, qui viginti centurionibus in crucem
actis hoc velut sacramento sumpserant bellum, adeo
certa victoriae spe, ut praedam ante pactione diviserint.
Cherusci equos, Suebi aurum et argentum, Sicambri 25
captivos elegerant; sed omnia retrorsum. victor nam-
que Drusus equos, pecora, torques eorum ipsosque
praedam divisit et vendidit; et praeterea in tutelam 26
provinciae praesidia atque custodias ubique disposuit
per Mosam flumen, per Albin, per Visurgin. in Rheni
quidem ripa quinquaginta amplius castella direxit.
Bormam et Caesoriacum pontibus iunxit classibusque
firmavit. invisum atque inaccessum in id tempus Her- 27
cynium saltum patefecit. ea denique in Germania pax
erat, ut mutati homines, alia terra, caelum ipsum mi-
tius molliusque solito videretur. denique non per adu- 28
lationem, sed ex meritis, defuncto ibi fortissimo iu-
vene, ipsi, quod numquam alias, senatus cognomen
ex provincia dedit.

Sed difficilius est provincias obtinere quam facere; 29
viribus parantur, iure retinentur. igitur breve id gau- 30
dium. quippe Germani victi magis quam domiti erant,
moresque nostros magis quam arma sub imperatore
Druso suspiciebant; postquam ille defunctus est, Vari 31
Quintilii libidinem ac superbiam haut secus quam
saevitiam odisse coeperunt. ausus ille agere conven-
tum, et incautius edixerat, quasi violentiam barbaro-
rum lictoris virgis et praeconis voce posset inhibere.
at illi, qui iam pridem robigine obsitos enses inertesque 32
maererent equos, ut primum togas et saeviora armis iura
viderunt, duce Arminio arma corripiunt; cum interim 33
tanta erat Varo pacis fiducia, ut ne prodita quidem
per Segestem unum principum coniuratione commove-
retur. itaque inprovidum et nihil tale metuentem ex 34
inproviso adorti, cum ille — o securitas! — ad tri-
bunal citaret, undique invadunt; castra rapiuntur,
tres legiones opprimuntur. Varus perdita castra eodem 35
quo Cannensem diem Paulus et fato est et animo se-
cutus. nihil illa caede per paludes perque silvas cru- 36

entius, nihil insultatione barbarorum intolerabilius,
37 praecipue tamen in causarum patronos. aliis oculos,
aliis manus amputabant, uni os obsutum, rescisa prius
lingua, quam in manu tenens barbarus 'tandem' ait
38 'vipera sibilare desisti.' ipsius quoque consulis cor-
pus, quod militum pietas humi abdiderat, effossum.
signa et aquilas duas adhuc barbari possident, tertiam
signifer prius quam in manus hostium veniret evolsit
mersamque intra baltei sui latebras gerens in cruenta
palude sic latuit. hac clade factum est, ut imperium,
39 quod in litore Oceani non steterat, in ripa Rheni
fluminis staret.

XXXI. BELLVM GAETVLICVM.

40 Haec ad septentrionem: sub meridiano tumultua-
tum magis quam bellatum est. Musulamos atque Gae-
tulos, accolas Syrtium, Cosso duce compescuit; unde
41 illi Gaetulici nomen latius quam ipsa victoria. Marmari-
das atque Garamantes Quirino subigendos dedit. potuit
et ille redire Marmaricus, sed modestior in aestimanda
victoria fuit.

XXXII. BELLVM ARMENICVM.

42 Ad orientem plus negotii cum Armeniis. huc al-
terum ex Caesaribus, nepotibus suis, misit. ambo
fato breves, set alter inglorius. Massiliae quippe morbo
Lucius solvitur, in Syria Gaius ex volnere occubuit,
cum Armeniam ad Parthos se subtrahentem in ius
43 recepit. Armenios victo rege Tigrane in hoc unum
servitutis genus Pompeius adsueverat, ut rectores a
nobis acciperent. intermissum ergo ius per hunc re-
cuperatum non incruento, nec multo tamen certamine.
44 quippe Dones, quem rex Artagerae ex Parthis prae-
fecerat, simulata proditione adortus virum intentum
libello, quem ut thensaurorum rationes continentem
ipse porrexerat, stricto repente ferro subiit. et tunc
quidem Caesar recreatus est ex volnere in tempus,
45 set **. ceterum barbarus undique infesto exercitu op-

pressus gladio et pyra, in quam se percussum inmisit, superstiti etiam nunc Caesari satis fecit.

XXXIII. BELLVM CANTABRICVM ET ASTVRICVM.

Sub occasu pacata erat fere omnis Hispania, nisi 46
quam Pyrenaei desinentis scopulis inhaerentem cite-
rior adluebat Oceanus. hic duae validissimae gentes,
Cantabri et Astures, inmunes imperii agitabant. Can- 47
tabrorum et prior et acrior et magis pertinax in re-
bellando animus fuit, qui non contenti libertatem
suam defendere proximis etiam imperitare temptabant
Vaccaeosque et Turmogos et Autrigonas crebris in-
cursionibus fatigabant. in hos igitur, quia vehemen- 48
tius agere nuntiabantur, non est expeditio mandata,
sed sumpta. ipse venit Segisamam, castra posuit, inde
tripertito exercitu totam Cantabriam amplexus efferam
gentem ritu ferarum quasi quadam cogebat indagine.
nec ab Oceano quies, cum infesta classe ipsa quoque 49
terga hostium caederentur. primum adversus Canta-
bros sub moenibus Bergidae proeliatum. hinc statim
fuga in eminentissimum Vindium montem, quo maria
prius Oceani quam arma Romana ascensura esse cre-
diderant. tertio Aracelium oppidum magna vi repu- 50
gnat; captum tamen postremo fuit Medulli montis
obsidio, quem perpetua decem et octo milium fossa
conprehensum undique simul adeunte Romano post
quam extrema barbari vident, certatim igne ferro
venenoque, quod ibi volgo taxeo exprimitur, prae-
cepere mortem, seque pars maior a captivitate, quae
morte gravior ad id tempus indomitis videbatur, vin-
dicaverunt. haec per Antistium Furniumque legatos 51
et Agrippam hibernans in Tarraconis maritimis Cae-
sar accepit. mox ipse praesens hos deduxit montibus, 52
hos obsidibus astrinxit, hos sub corona iure belli
venundedit. digna res lauro, digna curru senatui 53
visa est; sed iam tantus erat Caesar, augeri contem-
neret ut triumpho. Astures per id tempus ingenti 54

agmine a montibus niveis descenderant. nec temere
sumptus barbaris videbatur tum impetus; sed positis
castris apud Asturam flumen trifariam diviso agmine
55 tria simul Romanorum adgredi parant castra. fuis-
setque anceps et cruentum et utinam mutua clade
certamen cum tam fortibus, tam subito, tam cum con-
56 silio venientibus, nisi Brigaecini prodidissent, a qui-
bus praemonitus Carisius cum exercitu advenit. pro
victoria fuit oppressisse consilia, sic tamen quoque
57 non incruento certamine. reliquias fusi exercitus va-
lidissima civitas Lancea excepit, ubi cum locis adeo
certatum est, ut cum in captam urbem faces posce-
58 rentur, aegre dux impetraverit veniam, ut victoriae
Romanae stans potius esset quam incensa monumen-
tum.

59 Hic finis Augusto bellicorum certaminum fuit,
idem rebellandi finis Hispaniae. certa mox fides et
aeterna pax, cum ipsorum ingenio in pacis artes
promptiore, tum consilio Caesaris, qui fiduciam mon-
tium timens in quos se recipiebant, castra sua, quia
60 in plano erant, habitare et incolere iussit; ibi gentis
esse concilium, illud observare caput. favebat con-
silio natura regionis; circa enim omnis aurifera est et
chrysocollae miniique et aliorum colorum ferax. ita-
que exerceri solum iussit. sic Astures nitentes
in profundum opes suas atque divitias, dum aliis
quaerunt, nosse coeperunt.

XXXIIII. PAX PARTHORVM ET CONSECRATIO AVGVSTI.

61 Omnibus ad occasum et meridiem pacatis genti-
bus, ad septentrionem quoque, dum taxat intra Rhe-
num atque Danuvium, item ad orientem intra Cyrum
et Euphraten, illi quoque reliqui, qui inmunes impe-
rii erant, sentiebant tamen magnitudinem et victorem
62 gentium populum Romanum reverebantur. nam et
Scythae misere legatos et Sarmatae amicitiam peten-
tes. Seres etiam [illegible] Indi,

cum gemmis et margaritis elephantos quoque inter
munera trahentes, nihil magis quam longinquitatem
viae inputabant — quadriennium inpleverant; et iam
ipse hominum color ab alio venire caelo fatebatur.
Parthi quoque, quasi victoriae paeniteret, rapta clade 63
Crassiana signa ultro rettulere. sic ubique una atque 64
continua totius generis humani aut pax fuit aut fati-
gatio, aususque tandem Caesar Augustus septingente-
simo ab urbe condita anno Ianum geminum cludere,
bis ante se clusum sub Numa rege et victa primum
Carthagine. hinc conversus ad pacem pronum in 65
omnia mala et in luxuriam fluens saeculum gravibus
severisque legibus multis coercuit, ob haec tot facta
ingentia dictus imperator perpetuus et pater patriae.
tractatum etiam in senatu, an quia condidisset impe- 66
rium Romulus vocaretur; sed sanctius et reverentius
visum est nomen Augusti, ut scilicet iam tum, dum
colit terras, ipso nomine et titulo consecraretur.

P. ANNII FLORI

VIRGILIUS ORATOR AN POETA.

Spatianti mihi in templo et saucium vigilia caput plurimarum arborum amoenitate, euriporum frigore, aeris salubritate recreanti obviam subito quidam fuere, quos ab urbis spectaculo Baeticam revertentes sinister Africae ventus in hoc litus excusserat. quorum unus, vir, ut postea apparuit, litteris pereruditus, subito ad me convenit et 'salve', inquit 'hospes. nisi molestum est, dic nomen tuum; nam nescio quid oculi mei admonent et quasi per nubilum recognosco quid istic.' 'Hic' inquam 'Florum vides, fortasse et audieris, si tamen in illo orbis terrarum conciliabulo sub Domitiano principe crimini nostro adfuisti.' et Baeticus 'tune es' inquit 'ex Africa, quem summo consensu poposcimus? invito quidem Caesare et resistente, non quod tibi puero invideret, sed ne Africa coronam magni Iovis attingeret.' quae cum me videret verecunde agnoscentem, in amplexum effunditur et 'ama' inquit 'igitur fautorem tuum.' 'quidni amem?' et manu alterutrum tenentes avidissime nascentem amicitiam foederabamus, cum ille interim brevi intervallo usus 'et quid tu' inquit 'tam diu in hac provincia? nec in nostram Baeticam excurris nec urbem illam revisis, ubi versus tui a lectoribus concinuntur et in foro omni clarissimus ille de Dacia triumphus exultat? potesne cum hoc singulari ingenio tantaque natura provincialem latebram pati? nihil te caritas urbis, nihil ille victor gentium populus, nihil senatus movet? nihil denique lux et fulgor felicis inperi, qui in se rapit atque convertit omnium oculos hominum ac deorum?' atque ego varie perturbatus 'qui[illegible] vis ego respondeam? [illegible] quisqui[illegible] mihi quo[illegible] hoc idem mirum

videri solet, quod non Romae morer; sed nihil est difficilius quam rationem reddere actus tui. quare desine me in memoriam priorem reducendo vulnus dolorum meorum rescindere. propitia sit illa civitas, et fruantur illa quibus fortuna permittit. quod ad me pertinet, ex illo die, cuius, de quo tu mihi testis es, palmam ereptam manibus et capiti coronam meo vidi, tota mens, totus animus resiliit atque abhorruit ab illa civitate, adeoque sum percussus et consternatus illo dolore, ut patriae quoque meae oblitus et parentum carissimorum similis furenti huc et illuc vagarer per diversa terrarum.' et ille 'quae tamen loca quasve regiones peragrasti?'

'Si ita indulges otio, plane quam breviter exponam nec invitus priorum recordabor. primum Siciliam nobilem vidi, domesticam Cereris sedem, deinde Creten, patriam tonantis, et a latere vicinas Cycladas salutavi. inde me Rhodos et ab regressu Aegyptium pelagus, ut ora Nili viderem et populum semper in templis otiosum peregrinae deae sistra pulsantem. inde rursus Italiam redii, et taedio maris cum mediterranea concupissem, secutus Gallicas Alpes [et] lustro populos aquilone pallentes. inde sol occidens placuit: flecto cursum. sed statim par horrore, par vertice, par ille nivibus Alpinis Pyrenaeus excepit. vides, hospes, quae spatia caeli peragraverim, quae maris quaeve terrarum. non aliter me hercules, si conferre parvis magna licet, sacer ille iuvenis pervolitavit, cui Terra mater capaces oneraverat frugibus amictus, et cum alite serpente currum ipsa iunxisset, nisi toto orbe peragrato vetuit suas redire serpentes. liceat ergo tandem fatigato hic aliquando succumbere. si Scythes essem, iam plaustra solvissem; si vagus gubernator, iam dicata pelagi deae prora penderet. quousque vagabimur? an semper hospites erimus? ferae cubile prospiciunt et aves senescunt in nido. si fata Romam negant patriam, saltim hic manere contingat. quid quod consuetudo res fortis est. et ecce iam familiaritate continua civitas nobis ipsa blanditur, quae, si quid credis mihi qui multa cognovi, omnium earum quae ad quietem

eliguntur gratissima est. populum vides, o hospes et amice, probum, frugi, quietum, tarde quidem, set iudicio hospitalem. caelum peculiariter temperatum miscet vices, et notam veris totus annus imitatur. terra fertilis campis et magis collibus — nam Italiae vites adfectat et comparat areas — serotino non erubescit autumno. si quid ad rem pertinet, civitas ipsa generosissimis auspiciis instituta; nam praeter Caesaris vexilla, quae portant triumphos, unde nomen accepit, adest etiam peregrina nobilitas. quippe si vetera templa respicias, hic ille colitur corniger praedo, qui Tyriam virginem portans dum per tota maria lascivit, hic amisit et substitit, et eius quam ferebat oblitus subito nostrum litus adamavit.'

Hic cum ego respirassem, statim Baeticus 'o' inquit 'beatam civitatem, quae in te fatigatum incidit. quem ad modum tamen te prosequitur, et quid hic agitur? unde subvenit reditus? an pater ab Africa subministrat?' 'inde nequaquam, cum hac ipsa peregrinatione offenderim. in reditu est mihi professio litterarum.' 'o rem indignissimam! et quam aequo fers istud animo, sedere in scholis et pueris praecipere?' ad quam illius interrogationem in hunc modum respondi. 'non miror te eius nunc esse persuasionis, qua et ipse quoque aliquandiu laboravi. totum enim quod hic egimus quinquennium ita mihi pertaesum erat huius professionis, ut nusquam vivere putarem hominem miseriorem. set subinde retractanti sortemque meam cum fortunis ceteris et vitae laboribus conferenti tandem aliquando pulchritudo suscepti operis apparuit. scire te ergo nunc oportet nullum maius praedium, nullam procurationem, nullum honorem decerni quantus hic sit nostrae professionis. nempe si mihi maximus inperator vitem, id est centum homines regendos tradidisset, non mediocris honos habitus mihi videretur; cedo si praefecturam, si tribunatum: nempe idem honos, nisi quod merces amplior. si ergo non Caesar, sed Fortuna hoc genus stationis iniunxit uti pueris ingenuis atque honestis praesiderem, nonne tibi pulchrum videor atque magnificum consecutus offi-

cium? quaeso enim, propius intuere, utrum praeclarius sit sagulatis an praetextatis inperare? barbaris efferatisque pectoribus an mitibus et innoxiis? bone Iuppiter, quam inperatorium, quam regium est sedere a suggestu praecipientem bonos mores et sacrarum studia litterarum, iam carmina praelegentem quibus ora mentesque formantur, iam sententiis variis sensus excitantem, iam exemplis ro***

INDEX NOMINUM.

under Antoninus Pius 138-161 A.D.

LVCII AMPELII

LIBER

MEMORIALIS.

RECOGNOVIT

EDVARDVS WOELFFLIN.

LIPSIAE

SVMPTIBVS ET TYPIS B. G. TEVBNERI.

MDCCCLXXIII.

+18

PRAEFATIO.

Lucii Ampelii quotquot nunc circumferuntur editiones, ɩnes fluxerunt ex Salmasii editione, qui primus librum memoria- n - edidit Floro adiectum Lugd. Bat. 1638; commentarius vero, em se mox publici iuris facturum pollicitus erat, numquam pro- t, unde factum est, ut quae lectiones codicis auctoritate niteren- quaeque Salmasio deberentur, usque ad hunc diem ignotum ;et. Dukerus primus ad calcem Flori Ampelium nostrum notis ;truxit, paucis illis quidem sed doctis, adhibitis simul Perizonii Heinsii exemplaribus, qui coniecturas suas marginibus ad- :ipserant: accessit nuper Tzschuckii cura, qua haud pauca emen- ta sunt, ut praeteream Munckerum, Freinshemium, Davi- um, quorum coniecturas in commentariis ad Hyginum, ad Florum ad Cic. de Nat. D. libros prolatas iam Dukerus diligenter col- ;it.

Ego quidem redii ad Salmasii codicem, Divionensem olim, vel tius — nam codicem ipsum frustra quaesivi — ad apographon ɩs codicis confectum ab ipso Salmasio, quod asservatur in biblio- ɜca regia Monacensi. (Cod. lat. 10383.) Eius ope quid nunc prae- ɩre conatus sim, fusius exposui in dissertatione propediem edenda, quam lectores, si qui rationes meas accuratius cognoscere velint, legandos puto. Huic praefationi id solum reservandum putavi, ut ;am brevissime fieri posset et de codicis illius discrepantia et de ɩendationibus a me receptis lectores monerem, his notis usus: = cod. Monacensis: P = Perizonius: H = Heinsius: M = ɩnckerus: F = Freinshemius: D = Dukerus: Dav. = Davi- ɩs: T = Tzschuckius: E = editores omnes praeeunte Salmasio: = Salmasius: W = Woelfflin: ubi nullam harum litterarum ɩscriptam invenies, discrepantia in praefatione notata codicis, ɩendatio in ordinem verborum recepta Salmasii est.

Pag. 1, 9 *extra que* || 17 *quae* om. || 20 *obliquus* E || 21 *an- ɜm* || 25 *qua aquae* ||

2, 1 *milia passuum novem*] Nigidius in scholiis ad German. v. 223: 'abest ab Alexandria itinere dierum novem.' F ad Curt. 4. 7, 15 *milia passuum sex* || 2 *petit* || *inter sidera* W: *in sidera* C; cf. 2, § 8 || 7 *Sidoniam* H: *Sidonia* C; *Sidonida* T || 9 *dii* supplevi ex Nigidio l. l. ad v. 147 || *nominantur*] immo *memorantur*, aut *esse* delendum est. || 11 *initiis praesunt* W ex Nigidio l. l.: 'quorum argumentum nefas sit enumerare (*enunciare*?) propter (l. *praeter*) eos, qui ministeriis (l. *mysteriis*) praesunt.' cf. Hemsterh. ad Luc. dial. deor. 2, 6, 1: *in his praesto sunt* C || 12 *ii*] *hii* C; *hi* E || 14 *simile** || 17 *exertam* || 20 post *carcinumque* C addit *cancrum*, quod delevi. || 23 *in terram Argiam* W: *in terram in argiam* C; *in terra Argiva* E || 24 *molorco* || 31 *cari* || 35 *dominum* H ex Hyg. Poet. Astron. 2, 4: *hominem* C || 36 *Erigonam* W: *Erigonem* C || 38 *carius* ||

3, 1 *in iuncto* || 4 *petiit quod ... defecerint* W: *petit quod ... deficerent* C || 6 *Icarus* || 9 *adeptus* etc.] Haec graviter corrupta: nolui tamen *adepta* in textum recipere. || *qui insigni clementia et iustitia* Halmius: *qui * * omni clementiae iustitia* C; *is omni clementiae iustitia* E || 12 *existimatur* W: *extimantur* C; *aestimantur* E || 15 *Pelinaeo* D: *peleneo* C || 19 *Croton filius Euphemes nutricis* M: *Chronton filius nutricis* C; *Crotopi filius nutricius* E. Verior nominis forma *Crotus* sive *Crotos* videtur. || *quem* W: *quae* C || 20 *eum* E || 22 *prius doctus* || 23 *citteram* || *alii* addidit O. Iahnius || 24 *Typhon* M: *piton* C || 25 *Tauri* E || 27 *Typhonem* M: *pytonem* C || 30 *qui cum* W: *qui* C || 31 *evasit et* E || 33 *nam*: malim *item* || 34 *piscis* **] Lacunae signum posui. cf. Nigid. l. l. ad v. 240: 'pisces dicit in flumine Euphrate fuisse et ibi ovum invenisse mirae magnitudinis, quod volventes eiecerunt in terram atque ita columbam insedisse.' || 37 *utriusque* Halmius: *utrique* CE || 38 *nobilitati* W: *locati* E: codicis scriptura excepta prima littera *n* ignota est quippe prorsus deleta; sed videtur in vocabulo exstincto *nobilitati* latere. ||

4, 3 *septemtriones* || 7 *virgiliae* || 8 *subuculae* || 13 *qui ad* || 19 *in nachia* || 21 *capricornius* || 26 *afeliotes* || 27 *vulturnus* || 28 *aparctias* T: *aparchas* C || *a* post *idem* om. || 29 *libis* || 31 *exscribuntur* || 33 *circius* C: *caurus* E, nescio quo errore || *aquilonis* || 34 *qui aestatis* ||

5, 14 *Lycii* D: *libui* C || 15 *sectae sarmatae* || *traci* || 18 *numediae* || *caramantes* || 21 *etmo*[illegible] || 22 *Taygetus* T: *taygetes* C || *in* ante *Lacedaemonia* om. || 2[illegible] [illegible]*ron et Helicon* D: *citheron et eleor* [illegible]; *et Cither*[illegible] [illegible] *et Helicon* T || *parneso* [illegible] *Parn*[illegible] [illegible] *et Italiam*

om. || 27 *athlans in africam* || 30 *in scya* || 32 *et cistrius* || 34 *et sanctus* || *Eurotes* ||

6, 2 *Triton* T: *titron* C || 6 *Creta* E || 7 *Ebusus* P: *eubusus* C || 9 *tile* C; *Thule* E || 10 *propter has* || 11 *Olearos Tenos* Oudend. ad Obseq. cap. C: *faros tenedos* C: deest tamen una insula in enumeratione. || 12 *praeter has stochades innumerabiles* || 15 *itaces* C; *Ithaca* E || 16 *Crateae* D: *ciriteae* C || 17 *stocedes* || 18 *menis* || *Girba* D: *girna* C; *Girrha* E || 23 *et herinteum* || 25 *peragitur*] *peragratur* D || 27 *Abylam* D: *abinnam* C || *calpem* || 36 *id est* W: *idem* C, *eamdem* E || *Peloponnesum ita* W: *peloponnesi sumit* C; *Peloponneson simul* E: sed verba *id est Peloponnesum* glossatoris esse puto; cf. ad 8, § 22 et indicem s. v. *Achaia.* || 37 *invenientes hemo ponet insulam* ||

7, 2 *Euxinum*] *Num* || 4 *Seston Europae*, *Abydon Asiae* T: *seston asiae abydon europae* C || 10 *ab* om. || *et cathamant* ** (fort. *cathamantie*) C: *Athamantia* E || 11 *limfae ubi* || 12 *in salva* || 13 *simponia* || 14 *unde pix* E || 15 *fixe* || 17 *autoconis* || 18 *neque* (i. e. *ne quidem*) C: om. E; malim tamen *unquam.* || 19 *Hippoboton* T: *ippaton* C || 20 *quem cidea* (*ci* non satis distincte) *edificari* || 21 *picta* C: *fixa* Halmius || 22 *cepta navis sibi* C. Ceterum Lebadiae fuit templum illud teste Paus. IX. 39 || *Trophonii* D: *hyphonis* C || 23 *tollendos* || 24 *dicuntur ii* Halmius: *dicunt duo* CE || 28 *lintibus sicone* || *aedes* E || 29 *macera* || 31 malim *Acasti arca*, *quam Medea posuit* || *quod sit* || 33 *Palamedis litterae* W: *Pademedes cittera* C; *Palamedis cithara* E || *Marsyae* M: *marsi* C; *Marti* S || *quaequae* C: *quoque* E; *Celaenaei* Halmius. cf. Herod. VII, 26 || 34 *cum* Halmius: *et* CE || *gubernaculis* C: *gubernaculi* E || 35 † *Brachia* C: latere videtur urbis nomen. || *calculus* P: *cauculus* C || *quem* C: *quo* Halmius || *Oreste* W: *Orestae* C; *Oresta* P || 36 ***] *ceravit* C: *cervice* E || *una p compara siti* || 37 *abitu* || *ibi* C: *ibidem* H ||

8, 1 *scaturrit* || *in Achaia* W (cf. 8, § 3 et 7, § 4): *inacie* C; *Inachiae* E || 3 *Corinti* C; *Corintho* E || 13 *imaginem clippeo* C || 15 *de gramine*] cf. Cic. Verrin. IV, 56 et G. Garatonium ad Cic. p. Plancio cap. 25 || *lapis quadrata* W: *lapide quadra* C; *lapis quadratus* E || 16 *quem si* E || *tangas id est aut* || 19 *Rhoeteon* T (coll. Salm. ad Solin. p. 610): *roete* C || 20 *tumulus* H: *vultus* CE || *Scamandrus* S || *Ephesi* W: *est sidi* * C, ut videtur; *Epheso* E || 22 *ac* W (cf. ad 14, § 6): om. C || 24 *Samio* || 25 *est scyphus* W: *esciphus* C; *scyphus* E || *factus ex* W: *factus est ex* CE || 29 *Rosi* vel *Roso* C:

Rhodi E; cf. Strab. XIV. p. 676 || 30 [*caelo*] glossema ut supra quoque § 15: cf. Isid. Orig. XVI, 4: 'Denique in templo quodam fuisse Veneris fanum dicunt, ibique candelabrum et in eo lucernam sub divo sic ardentem, ut eam nulla tempestas, nullus imber exstingueret.' || 31 *Bargylo* Car. Lud. Roth coll. Polyb. XVI. 12 et P. Mela 1, 16: Argyro CE || 34 *exstinguit nec pluvia aspargit* W: *aspargit nec pluvia exstinguit* CE; cf. Isid. l. l. || 35 *e columna* D: *columna* C || 37 *ballen* ** || *Magnesiae* D: *marmesiae* C ||

9, 2 *movet*] an *movetur*? cf. supra § 9 || 3 *aedis* C: *aedes* E || *est* om. E || 4 *ibi et*] an *ibi est*? || 5 *ex erocalco* || *rodi* C; *Rhodo* E || *colossicum* C. Fr. Hermannus: *colossi* CE || 6 *altum* **] lacunam vidit Halmius || 9 † *in*] *altum* T || 10 *latum* T: *lata* C || *illic*] immo Ecbatanis. || 12 *iunctis* C: *vinctis* E || 13 *lamnae* W ex Polyb. X, 24 (χρυσαῖ λεπίδες): *lancias* C; *lanceas* E || *ferreas fenestras* || 14 *tegulas* || 15 post *cocto* C addit *id est calce*, quae verba eieci. Cf. Hyg. fab. 223: 'Murus in Babylonia quem fecit Semiramis latere cocto et sulphure ferro vinctum' (immo *iunctum*) *latere* M ex Hyg. *lapide* C || 16 *ubi* D: *ut* C || 22 *magno* friget || 23 *terruntur* || 24 *Alexandria* || 26 Ad caput IX cf. Cic. de Nat. D. III. c. 16 et 21—23 cum interprett. Clem. Alexandr. in προτρεπτ. initio, Arnobium adv. gentes et Io. Lydi de mens. librum quartum. || *fuere vel isse iovis* || *vel ubi in loco deos deasque* || 30 *abide* C: *abinde* E; *ab Ida* T; an *ibidem*? || 32 *victoriam* C: *victorum* E || 35 *Enoposte*] latet forsitan *Enyo* || *noster est Mars* E || 36 *Leucarpis* C: *Leucaspis* D || *aliter* E || § 2 sic fere constituenda videtur: *primus ex Enyo poste **; secundus ex Iove et Iunone, ut eum Homerus dicit, est noster Mars seu Marspiter et alter Mars Enyalius.* cf. Iliad. V, 333 ||

10, 1 *Nili* Dav. ad Cic. de Nat. D. 3, 21: *Nihi* C || 3 *Zemintus*] *Zmintheus* M ad Hyg. fab. 106; *Lindus* Dav. || 4 *paeton* || 5 *Crio et Ioppe*] *Caelo* Cic.; Οὐρανοῦ καὶ Ἡμέρας I. Lyd. 4, 54. An latet *Aethiope*? || 7 *Melites* W: *meletis* C; *Milvii* Dav. || 8 *Croniae*] immo *Coronidis* ex Cic. || 10 *Cyllenii* Dav.: *quilleni* C. cf. Serv. ad Virg. Aen. IV, 577: 'quartum (sc. Mercurium) Cyllenii filium'. An potius *qui Nili* ex Cic. et Arn.? || 11 *dixit*] exspectes *tradidit*, *advexit* vel tale quid. || 14 *in* om. || 15 *Cronii* W: *Croni* C; *Chthonii* O. Iahnius || 17 *obs* C; Cic. *Upis* vel *Opis* || *Glauce* W ex Cic: *Glauco* CE || 18 *Apollo dictus*] I. Lyd. πρῶτος Ἀπόλλωνος τοῦ Ἡφαίστου; Halmius *primus Apollinis filii Volcani filius* ex Cic. || 19 *Elati* W ex I. Lyd. 4, 90: *Lai* CE || *Aristeti*] recti[illegible] *A[illegible]sipp[illegible]* [illegible] Cic. et I. Lydo || *Alcip-*

s P: *alcippe* C; *Alcippei* S; *Arsinoae* Cic.; Ἀρσινόης τῆς Λευκίπ-υ I. Lydus, unde *Leucippes* per errorem ab Ampelio scriptum se conicias. || 20 *Caeli*] *Coeli* P et Dav.; *hacdeli* C || 21 *Aetheris* : *et aëris* CE || 22 *Oceani*] δευτέραν δὲ Ἀφροῦ καὶ Εὐρυνόμης ς Ὠκεανοῦ I. Lyd. || 26 *aegypti* || 27 *in bellicis* D: *in fecillis* C || *Solis*] *Iovis* Dav. || *quae quadrigas* M: *quadrigas* C || 30 *quia eius* l *cuius* Halmius: *qui eius* CE || 33 *Melone* M, id est Nilo, cuius um esse scribit Cic.: *merone* C; cf. tamen, quae de *Mero* monte rrat Solin. 52, 16 || 35 *Cabirro* C; *Cabilo* E || *Saturnio* W: *Sa-no* CE || 36 *Nisi*] an *Nysi*? || *et Thyonae* M ex Cic.: *et hesio-e* C || 37 *Aetheris filii filius* W ex I. Lydo: πρῶτον Ἡρακλέα Διὸς ῦ Αἰθέρος καὶ Λυσιθόης τῆς Ὠκεανοῦ γενέσθαι: *et Aetheris us* C || 38 *aegypti* ||

11, 1 *loci*] *ludi* D; *populi* Halmius || *Hellenes*] *Elei* D || 2 *Cronii* : *Groni* C; Iovis et Asteriae Cic. et Athen. IX. pg. 392; I. Lydus ʼαρτον Διὸς καὶ Θήβης. || *carteres* || 3 *Libani* W ex Lydo: *Ioab* CE. terum Ἰόβης Herculis filius memoratur ab Apollodoro II. 7, 8 || 5 *'anta*] *allianta* C; *athla* Halmius || *domuit* C. L. Roth coll. Paus. V. 1: *docuit* CE || 8 *politis assyrii* || 9 *Lacedaemonii* Halmius: *Lace-emones* CE || 11 *assirorum* || 12 § 1 *Belus .... Europae*] CE hanc ragraphum post § 2 habent. || *per Ninum* P: *primum* C || 13 *Da-um* P: *Darium* C || 16 *Nino* || *Dercetis* M: *Circelis* C || 17 *filia umbi seducta* || 22 *Sardinapallus* || 24 *sublecto* || 27 *Arbaces* P: *saces* C || 28 *transtulit* * * *] quae sequuntur, *iustissime rexit*, ad iocem pertinere videntur: cf. Oros. 1, 19; *transtulit in Medos* P || *tomis citarum* C: *Tomyre Scytharum* E; an *Tomyride Scytharum*? ||

12, 2 *aeque* E || 5 *redit* || 6 *qui apin* || 10 *transibit* || 11 *duce Itiade* W: *ducenta milia* CE: cf. ad 47, princ. || *apud Marathona* : *apud pseudomarathona* C || *recessit* et *decessisset* W: *decessit* et *cessisset* C || 12 *Xerses* || 14 *nec quicquam* P: *nequiquam* C || 15 *in ideret* P: *inciderel* C || 21 *primi Spartae regnaverunt* P: *primis rte regna regnaverunt* C || 22 *quibus* C. Fr. Hermannus: *cui* CE || *septingentos innisi* T: *septem invisi* C; *septingentos usi* C. Fr. rmannus: cf. Liv. 38, 34; Cic. p. Flacco 26, 63 || 26 *centeni et* Lud. a Leutsch: *centeni id est* CE. Fallitur Ampelius, si quidem n trecentos in universum, sed trecenos utrimque pugnasse tradi-n est; cf. Herod. I, 82 || 27 *tropaeum* W: *et rofeum* C; *et tro-aeum* S || 27 *Tyrtaeus* P: *tercius* C || 28 *extraculo* || 29 *poemate o ita* P: *poenaleas nota* C; *poematis suis ita* Halmius || 31 *dux qui*

persico || 33 *sua suorum* || *sustinuit* W: *obtinuit* C; *continuit* vel *retinuit* T || 36 *a rege*] an *ad regem*? || *suspectus* W: *susceptus idem mardonius* C ||

13, 2 *Aegos potamos* P: *egeos primus* C || 5 *primo* D: *primum* C || 9 *aput Coroneam* D: *aput crotonem* C || 11 *delere* P: *delegare* C || 16 *insanguinibus* || 17 *erictonius* || *Eleusinae*] *Eleusina* T; an *Eleusine*? || 18 *Celeu* || *hospite* C (i. e. ξενοδόχος?): *hierophante* Halmius; an *auspice*? || *Eumolpo* D: *cumolco* C || *sacerdotem* C: *sacerdote tribus* O. Iahnius || 19 *trieptolem ob frugum* || 22 *regibus*] immo *regi* || 24 *Demophon Thesei filius* T || 26 *patriciae* || 30 *aristogypton* C; *Aristogeiton* E || 34 *Dari* || 35 *Tisapherne*] cf. Pomp. Trog. prol. 2: is aliis est *Artaphernes*. || *marittonio* || 37 *ob ipsum exilium* ||

14, 1 *bello et xersis* || *pedestres* et mox *navales* E || 3 *flumen* E || 5 *lacedemoniorum* || 7 *redit* || 10 *saevientes* E || 13 *nicdum* || *Athenis*] malim *Atheniensibus*; cf. tamen infra § 18 || 18 *focon* || *uir* deleverim || 23 *Calabrias* || 25 *Chion* D: *thion* C || 26 *adiectis* || 27 *qui* addidit Halmius || 29 *facie*] *arce* P || 33 *bello apparatui* || 36 *cum militibus XL milium* || *in*] *cum in* Halmius ||

15, 1 *flumen* E || 2 *trecenta* F: *triginta* C || 4 *potestate sua* || 6 *Sardes*, *Bactra* W: *Sarbactran* C; *Ecbatana* vel *Zariaspan* D coni. || 7 *est* addidit Halmius || *dubium vinolentia* E || 8 *peregrasset* || 10 *Macedoniam septimo* || 11 *invectus* Halmius: *invictus* CE || 13 *flamminio* || *Macedonia* uncis inclusi. || *thessali aput* || 14 *uti* || 15 *Philippi* D: *Philippus Philippi* CE || 16 *Macedoniis* ** *et*] lacunam indicavi: *Macedoniis esset* E || *impetum in Graeciam* E || 18 *Marcio* F: *Marco* C || *Ascuridem* D: *sgiriam* C || 20 *Samothraciam* T: *samothracam* C || 25 *se esse* O. Iahnius: *se* CE || 29 *pallidatus* || 30 *Caecilio* P: *caeci filio* C || 32 *est et* W: *et* CE; aut cum Halmio scrib. *deportatus est.* ||

16, 11 *idem Serranus* E || 22 *legatis Samnitium aurum* D ex Aur. Vict. de V. Ill. c. 33: om. C || 23 *esse* (i. e. edere) supplevit Halmius ex eodem. || 25 *amovit*] *movit* Halmius || 26 *pondus* || 30 *prior*: ne conicias *maior*; cf. Flor. 2, 17. 11 || 31 *minor*, *Numantinus* W: *monumantinus* C; *Numantinus* E || 32 *diruendo et in* || 33 *Claudius* W: *Quintus* CE || 34 *annibalem* || 35 *annibalem excepit* || 36 *cum Annibali* E ||

17, 1 *parem eis populum Romanum futurum* F: *paria eis* ꝑ*facturum* C; *paria eis praestaturum* E || 3 *vixisset* || 9 *iussisset* || 16 *cinporis* || 17 *a gallia* || 19 *per potius* || 21 *brevissime imperium*

prope || 27 *totos* || 28 *dominantes* E || *quadragimum* || 32 *necavit* || 36 *dictatur* ||

18, 3 *Menenius* D: *manus* C || 4 *caesar* || 8 *haberet noluit passus tribunis* C: cf. Aur. Vict. de V. Ill. c. 57: 'Scipionem Asiaticum quamvis inimicum duci in carcerem non est passus.' || 9 *quo diceret* || 13 *Callaecius* CE || *C. Gracchum* H: *gracchum* C || *agratis legibus iptatum* || 19 *populi Romani* D: *pro* C; *pro eo* E || 24 *est et* W: *est* C || 25 *nocenteis* E || 27 *disertissimus. Cato* Halmius: *disertissimus Cato. Cato* CE || 29 *superstites esse* || *rei servientis* || 31 *Cimbrico* D: *ciprico* C || *qui quia* W: *quia* C || 32 *consules* ||

19, 5 *pro populi Romani* D: *pro* C || 7 *Horatii trigemini* D: *Oratius trigeminus* C || 8 *de* D: *qui de* C || 11 *quia* || *manum* W: *manus* C; cf. Liv. per. 2: 'impositam altaribus manum' || 12 *tiberii* || *natans* W: *navitans* CE || 13 *ponos* || 14 *morte sua* D: *mortuo* C || *exercitum populi Romani* D: *exercitu populum Romanum* C || 16 *duodecim* || 18 *Fabius* P: *Fulvius* C || 27 *Caecilius* W: *gaius* C; cf. Liv. per. 19 || 28 *pontifex, qui ex* W: *pontifex* CE || *ardentem* || 29 *occulte* || 31 *Cossus* D: *Cossius* C || 32 *lerthe tolumne veniensium* C ||

20, 3 *mallius* || 6 *cum*] *qui cum* Halmius; cf. tamen 18, § 8 || 7 *sub* Halmius: *ab* CE || 9 *sub*] *qui sub* Halmius || 11 Aut lemma corruptum est, aut exciderunt multa: *Qui quod pro Romanis gentes superaverunt ex eo cognominati sunt* P || 15 *Calatius* || 19 *magnus*] an *maior*? || 23 *Scipio* **] lacunam vidit Halmius; fort. *Scipio Metellus* || 25 *Secessiones plebis* om. C || 28 *sacrum* D: om. C || 33 *ut* corr. 3 in C: *ne* C: *ut ne* E errore operarum ||

21, 1 *seditio* || 7 *scipionem ita* || 8 *C. Gracchi* W: *gracchi* C; cf. 19, § 4 || 10 *Callaecio* CE || 11 *advento* || 17 *senatum hic* P: *senatus* C || *adsereret* P: *adsideret* C || 20 *tum* corruptum videtur || 21 *est* addidit Halmius. || 25 *vulcorum* || 27 *confossus* D: *confusus* C || *cum* om. E || 28 *affectare regnum* W: *cum* CE; cf. infra § 4 et 19, § 5. Aur. Vict. de V. Ill. c. 17: 'Quinctius Cincinnatus .... dictator dictus Spurium Maelium regnum affectantem a Servilio Ahala magistro equitum occidi iussit.' || 31 *factionem et* P: *factione* C: mox post *pararet* lacunam indicavi. || 32 *complures debitores* scripsi emendatione incerta ex Floro 1, 26, 8: 'quia plerosque debitorum liberaverat.' *conturbatores* CE || 34 *incendium* W: *in incendium* CE || 35 *in erarii* ||

22, 2 *in Apulia*] immo *in Etruria* || 3 *Populus .... causis*] *Qui reges vel duces cum Romanis bella gesserunt* E || 4 *conseruit* W:

censūr C || 7 *prius*] *primis* D || 8 *Albanis* ***] lacunam indicavi. || 9 § 2. 3. 4 *Pontius .... superavit* ad cap. 39 pertinent. || 13 *a urbe lapidem* H: *ad urbem* C; cf. Flor. 1, 18, 24 et Aur. Vict. d V. Ill. c. 35 || 16 *eripuit sed* || 20 *XXV* D: *quindecim* C; cf. Corn Nep. 23, 3, 2 || 22 *venit et* W: *venisset* C; *venit* E || *ad Liternum* W *liternium* C; *ad Ticinum* E: cf. 46, § 5 et Liv. per. 39 || 26 Cap. 2 in C iterum recurrit post cap. 39: lectiones, quas nostro loco exhi bet, litteris Ca, lectiones posterioris loci Cb notavi. || 27 *habuit* Cb *habuerit* CaE || 30 *tribunisque* Ca: *praetoribus*, *tribunis plebis* Cb || 32 *omnibus* om. Cb || 33 *publice* om. Cb || 34 *et de libidine* Cb ||

23, 3 *dictat pura* Ca || 7 *horum cambysen* || 8 *fratre* || 9 *in somni videns* W: om. C; *per somnium videns* E || 10 *ipse* P: *ipse et* C || 11 *perfractis*] vix sanum est: *infectis* D; equidem conieceram *viri bus perfractis;* cf. 13, § 2 || 12 *Memphin* addidit T || 13 *ratus e illos* || 15 *Patizithae* D: *Patibiatae* C || 16 *formae suae* W: *forma sub* C; *formae* E || 17 *professus est regnum* || *ubi si nuntiatum* || 21 *quam apin vulnerat* || 23 *Otanes* D: *Potanes* C et sic infra || 24 *Phaedymam* D: *pedimam* C || *smerden* || 26 *comitis* || 30 *Hydarnes Aspathines*, *Intaphernes*, *Megabyzus*, *Gobries* D ex Herod. 3, 70 *Hydanes*, *Aspatines*, *Saphernes*, *Megabyzus*, *Gobies* CE || 33 *illis se is* Halmius || 34 *Oebares* D: *hiberes* C || 35 *ille alio loco absconde* C: *illic alia equa ab suo initur* E || 37 *Artabazes* Halmius ex Floro 3 5, 1: *Artabanes* CE ||

24, 5 *ab Aridaeo fratre* P: *abarrida frater* C || 7 *Antiochiam* W *abarridam* C; cf. Appiani Syr. c. 56 || 11 *et* W: om. C || 17 *qui* pos *est* delendum videtur. || [*tertio ... Aemiliano*] capiti 28 restituenda ess arbitror, modo addas *Carthaginienses*. || 19 *Bellus*] immo *Bren nus* || Quae de *Polycrate*, *Epaminonda*, *Periandro* et *Timoleont* narrantur, ad aliud caput pertinere manifestum est: quare uncis in clusi. || 23 *Epaminondas* P: *Epaminon* C || 25 *Periandus* || 26 *omni .... subiugavit*] ad quem referenda sint nescio. || 28 *siriae* || 33 *Car dianus* F ad Curt. 10, 10 et Stavernus ad Nep. 18, 1: *Carduenus* C || *Philippi* **] supplendum videtur *scriba et postea* vel tale quid e Corn. Nepote 18, 1, quem Ampelius ante oculos habuit: *Philippi et* T ||

25, 1 *qui iam* W: *iam* C || 4 *idem* W: *nam* C; *tandem* P. Se fallitur Ampelius: alius enim est Attalus atque ille, de quo supr memoratum est. || 8 *Pharsalia* T: *parsalica* C || *milite*] *mabra* C || 10 *nominis victus* W: *nominis sui victus* C || 17 *dimisit*] *insti tuit* vel *fecit* Halmius: ac *scripsit* || 21 *Ptolemeus Vergentes* || 22 *Oxy*

dracas obiecto T: *opsidacras obiectos* C; cf. Freinsh. ad Curt. 4, 9, 26 || *retexit:* cf. tamen 46, § 3 || *Ptolemaeus, eius filius, Philadelphus* D: *ptolemaeus filius Philadelphi* C || 24 seqq.] haec corrupta esse apparet: nolui tamen coniecturis indulgere, quia in quantum Ampelius ipse erraverit dubium est. || 30 *a Pothino* P: *pontino* C; *Pompeiano* F || 34 *primo* addidit Halmius ||

26, 1 *Barcas* P: *Boccor* C || 4 *Annibal frater Annibale* || 9 *Syphax*] malim *Syphax rex* || 13 *regno* E: *regnavit* C, ut videtur || 14 *scriptus*] puto in mutilo cap. 39 || 26 *fixit*] an *fecit*? || *Mettus Fuffetius* W: *Mettius Suffetius* CE || 27 *ad Fidenatis descivit* W emendatione incerta: *ad fidenatis destitutis* C; *a Fidenatibus destitutus* E || 29 *in diversa* P: *in adversa* C || 31 *Tarquinios* ***] lacunam significavi || 32 *Tiridates .... est* fortasse cap. 31 subiungenda sunt. ||

27, 4 *susceptam* Halmius: *subscuptam* C; *sibi ereptam* F, quod commendant 42, § 1 et Aur. Vict. de V. Ill. 67; *subscriptam* E || 5 *transferri* F: *transferre* C || *noluisset*] *voluisset* P; *a Sulla in Marium transferre voluisset* T || 6 *expugnatae* || 8 *consulibus* || 10 *occupandi fuit. nam* || 11 *maiorumque* || 15 *habita* W: *posita* C; cf. Flor. 4, 2, 15 || 23 *inferenteis* E || 24 *Quot genera bellorum* om. C || 25 *quattuor*] Excidit bellum *sociale:* nam *gladiatorium* vix inter genera bellorum enumerandum erat, et commiscetur cum servili etiam c. 45, § 3 || 28 *et* om. C || 29 *quod* || 30 *cives ut* W: *sicut* C; *cives sicut* D || 33 *honoris*] malim *honorum* cum Floro 3, 21, 6 ||

28, 4 *exul*] immo *ex urbe* || 6 *evasisset et interim* Halmius || 7 *urbe inter ob hac* C: *urbe essent ob hoc* E || *rediit* W: *redit* C || 8 *secum Cinnam adduxit* C: *se cum Cinna adiunxit* E || 9 *septimum* Halmius: *septies* CE || 11 *Asiam* || 15 *se dederant* || 16 *proposuit* O. Iahnius: *propperersit* C; *proscripsit* E || 20 *in qua societate* C: fort. igitur scrib. *iuncta societate*, ut in Liv. per. 35 || 24 *apud Parthos* ***] Multa hic desiderari testantur et titulus huius capitis et Aur. Vict. de V. Ill. 77 et Flor. 4, 2, 13 || 25 *Musus* (*emusus* C) .... *Catulus* ad aliud quoddam caput simile capiti 23 pertinere videntur. || 29 *Flaminio* E || 33 *ruperit*] *rupit* T || 34 *tertio* ||

29, 1 *De variis cladibus populi Romani* om. C || 2 *obsedit*] immo *insedit;* cf. tamen 39, § 3 || 6 *accessit* W: *accesserit* C; *accesserat* E || 8 *Tridentinas* P: *tarentinas* C || 11 *tota Italia* W: *Italia* C; cf. 11, § 2; 18, § 17; 42, § 3 || 15 *ter dimicavit* W: *ter* om. C; ante *cum* inseruit D; cf. 44 princ. || 20 *praemium*] i. e. praeda. Flor. 2, 2, 4: 'specie quidem socios iuvandi, re autem sollicitante praeda':

noli igitur scribere *praetextum* vel *prooemium.* || 28 *cladis* || *Liternum* W: *listernum* C; *Ticinum* F: cf. ad 28, § 4 || 31 *trasimenum* || 33 *perculi* C; an *Pauli Aemilii*? || 35 *sibi cunctator* C; Aur Vict. de Vir. Ill. 14: 'Cunctator ab obtrectatoribus dictus.' ||

30, 2 *penitus* H: *penae ictus* C || *trucidavit* D: *cruciavit* C || 8 *consummavit et* W: *consummavit* CE || [*cum Tigrane*] glossem esse puto ex loco corrupto 32, § 1 profectum: *cum Tigrane cum* C O. Iahnius hunc locum sic constituit: *consummavit* [*una cum Tigrane*], *qui incensa* || 9 *vires* H: *urbes* C || 11 *reparassent* E || 14 *duces* W: *CCIIII* C; *cives* Kappius ad Obseq. c. 87. Librarius confudi *duces* et *ducentos* ut 13, § 3. An *CON* = *consules*? || 15 *Populu Romanus per* W: *per* CE || *Flaminium* || *vicit per Paulum consulem* * * *sub*] sic scripsi: verba *per P. c.* in CE versu sequenti post *Carthaginienses* leguntur; in lacuna latet *eosdem.* || 16 *rebellantes* H *bellantes* C || 17 *per Scipionem Asiaticum* W: *perse in* C. Aliter hunc locum tentarunt P et T || 20 *per eundem Scipionem*] erat is *Q. Serviliu Caepio.* || 21 *Callaeciam* W: *Galliam* C || 26 ** *per Pompeium*] supplevi om. C || 28 *Asiatas* C; *Asiaticas* (item 18, § 18 *Asiaticae*) Halmius coll c. 15, § 18. || 30 *Gallias Germanias et Brittanniam. Sub* W: *Gallias et Germanias. Brittanniam sub* CE ||

31, 6 *quia aut* Halmius: *quia hae* C, sed additum in margine prima manu: '*ha* in Ms'; *quia haec* E || *aut per tribus* idem: *et per tribus* C; an *haec per tribus*? || 7 *aut per centurias* om. C: an praestat *haec per centurias*? || 8 *sit*] *est* Halmius || 12 *De populi Romani distributionibus* om. C || 17 *Lucerensem* W: *Lucerem* C || *sequitur* E || 19 *et distribuit ratione* O. Iahnius: *et bitriatione* C; *habita ratione* C. Fr. Hermannus; *ab iteratione* E || 21 *in re publica* W: *in P. R.* C || *valeret* W: *valeret et* C || 22 *quia* W: *qui* C; *qua* E *clientes qui* Halmius || 27 *seleuci portorum* C; *Spartanorum* O. Iahnius || 33 post potestatem C habet: *Explicit Lucii Ampelii liber ad Macrinum.* ||

Sed priusquam praefandi finem faciam, maximae mihi agendae sunt gratiae Carolo Halmio, qui non solum quae ipse in Ampelio emendaverat, liberalissime, ut solet, mecum communicavit consilioque suo me adiuvit, sed ne laborem quidem codicis Monacensis iterum excutiendi recusavit. Quare si quid hac adnotatione critica profecisse videbor, id ei magna ex parte acceptum referendum erit.

Scribebam in Academia Georgia Augusta
ipsis Kal. Octobr. MDCCCLIII.

LVCIVS AMPELIVS
MACRINO SVO SALVTEM.

Volenti tibi omnia nosse scripsi hunc librum memorialem, ut noris, quid sit mundus, quid elementa, quid orbis terrarum ferat, vel quid genus humanum peregerit.

I. DE MVNDO.

Mundus est universitas rerum, in quo omnia sunt 1
et extra quem nihil, qui graece dicitur κόσμος. Ele- 2
menta mundi quattuor: ignis, ex quo est caelum; aqua,
ex qua mare Oceanum; aër, ex quo venti et tempe-
states; terra, quam propter formam eius orbem terra-
rum appellamus. Caeli regiones sunt quattuor: oriens, 3
occidens, meridies, septentrio. Caelum dividitur in 4
circulos quinque: arcticum et antarcticum, qui ob ni-
miam vim frigoris inhabitabiles sunt; aequinoctialem,
cui subiacet regio quae κατακεκαυμένη dicitur neque
incolitur ob nimiam vim ardoris; brumalem et solsti-
tialem, sub quibus habitatur: sunt enim temperatis-
simi, per quos oblicus circulus vadit cum duodecim
signis, in quibus sol annuum conficit cursum.

II. DE DVODECIM SIGNIS.

Signa sunt in caelo duodecim. Aries beneficio 1
Liberi, quod, is cum exercitum in Indiam per Li-
byam duceret per loca sicca et arenosa, cum aquae
inopia esset et exercitus eius siti adfligeretur, aries
eis aquam demonstravit, et ob id a Libero Iovis Am-
mon est appellatus, eique fanum magnificum fecit ad
eum locum, ubi aquam invenit, quod abest ab Aegypto

et Alexandria milia passuum novem. Ob eam rem a
Iove petiit ut inter sidera reciperetur. Alii putant
2 eum esse, qui Hellen et Phrixum vexerit. Taurus be-
neficio Iovis, quem Iuppiter a Neptuno fratre per gra-
tiam abduxit, qui sensum humanum figura tauri con-
tinebat, isque Iovis iussu Europam Agenoris filiam
Sidoniam adludens decepit et eam Cretam deportavit.
Ob eam rem Iuppiter in sideribus eum dignatus est
3 immortali memoria. Gemini, qui *dii* Samothraces no-
minantur esse, quorum argumentum nefas est pronun-
tiare praeter eos, qui initiis praesunt. Alii Castorem
et Pollucem dicunt, quod ii principes mare tutum a
praedonibus praestitissent. Sunt qui dicant Herculem
4 et Theseum, quod similia athla sint adepti. Cancer,
καρκίνος, receptus beneficio Iunonis, quod eius iussu,
cum Hercules missus esset ad hydram Lernaeam, quam
nos excetram dicimus, interficiendam, carcinus ingres-
sus Herculis pedes et crura lanians incommodiorem
faciebat eum, quam ipsa excetra: idque malum Her-
cules difficillimum habuit, carcinumque ob id factum
5 Iuno sideribus est dignata. Leo, *λέων*, qui educatus
est Nemeae, Iunonis consilio ad Herculis interitum
missus in terram Argiam diu spelunca latitavit, quem
Hercules dicitur interfecisse cum Molorcho hospite suo,
cuius clavam ei tributam tum principio est adeptus,
qua leonem interfecit, eiusque pellem postea pro te-
gumento habuit. Ob id factum Iunoni odio esse coe-
6 pit, leonemque caelesti dignitate est honorata. Virgo,
quam nos Iustitiam dicimus, fuit cum hominibus. Sed
postquam homines male facere coeperunt, Iovis eam
inter signa posuit. Sunt qui Erigonam Icari filiam
Atheniensem dicunt, cuius patri Liber vinum de-
dit, ut hominibus ad suavitatem daret: quibus dedit,
ebriati sunt et lapidibus eum occiderunt. Canis, qui
cum illo erat, vidit dominum occisum, et cum ululatu
ad Erigonam rediit; quem ut maestum et singularem
vidit, sollicita proficiscitur cum eo. Venere ad locum,
ubi Icarius iacebat. Vidit corpus patris; magna la-

mentatione in Hymetto monte sepelivit, ipsa vero se
suspendit laqueo. Canis ad pedes eius discumbens
diutius et sine alimentis deficiens post aquam anhe-
lans in puteum se proiecit. Tum Liber a Iove petiit,
quod suo imperio defecerint, ut inter siderum cursus
poneretur virgo. Icarius autem Arcturus nominatus
est, cuius stella cum exoritur, continuas tempestates
facit: canis Canicula. Libra, quam Graeci ζυγόν ap- 7
pellant, virile nomen est † adeptus: qui insigni cle-
mentia et iustitia † Mochos dictus; qui primus dicitur
librae pondus hominibus invenisse, quae utilissima
mortalibus existimatur, ideoque in numerum stellarum
receptus est et Libra est dictus. Scorpius, qui dici- 8
tur ad perniciem Orionis in insula Chio in monte
Pelinaeo voluntate Dianae natus. Orion autem, dum
venatur, visa Diana stuprare eam voluit. Illa scor-
pionem subiecit, qui eum vita privaret. Iuppiter et
scorpionem et Orionem inter sidera recepit. Sagitta- 9
rius, Croton, filius *Euphemes* nutricis Musarum, quem
Musae semper dilexerunt eo, quod plausu et lusu sa-
gittarum eas avocaret. Alii Chironem dicunt, quod
iustus et pius, doctus, hospitalis fuerit. Ab eo Aescu-
lapius medicinam, Achilles citharam et *alii* alia multa.
Capricornus, cui nomen Pan. Quo tempore Typhon 10
speluncas incolens in monte Tauro Aegyptum profectus
est ad bellum, Pan se in caprae figuram convertit. Igi-
tur dii immortales, postquam Typhonem digna poena af-
fecerunt, Pana astrorum memoria decoraverunt. Aqua- 11
rius, qui putatur esse Ganymedes, dicitur Deucalion
Thessalus, qui, cum maximo cataclysmo cum uxore
Pyrra solus evasisset, hic pietatis causa inter sidera
locatus est. Pisces, ideo [pisces], quia bello Gigan- 12
tum Venus perturbata in piscem se transfiguravit. Nam
dicitur et in Euphrate fluvio ovum piscis ** in ora
fluminis columba adsedisse dies plurimos et exclusisse
deam benignam et misericordem hominibus ad bonam
vitam. Vtriusque memoriae causa pisces inter sidera
nobilitati.

III. DE SIDERIBVS.

1 Praeter duodecim signa potentissima sidera in
caelo: septentriones duo, maior et minor, qui num-
quam merguntur ideoque navium cursus regunt, quo-
rum alter Cynosura dicitur. Bootes, idem Arcturus.
2 Orion, qui magnitudine sua dimidiam caeli obtinet
partem. Pliades, quae latine Vergiliae dicuntur. Hya-
des, quae a nobis Suculae dicuntur, quarum ortus et
occasus a nautis et ab agricolis observantur. Cani-
3 cula, cuius vis praecipue solstitio est. Stellae poten-
tissimae in caelo sunt septem: Saturnus, Sol, Luna,
Mars, Mercurius, Iuppiter, Venus, quae a Graecis
planetae, a nobis erraticae dicuntur, quia ad arbi-
trium suum vagantur et motu suo hominum fata mo-
derantur: item adverso cursu contra caelum feruntur.

IIII. QVIBVS PARTIBVS SEDEANT DVODECIM SIGNA DVODECIM VENTORVM.

Aries in africum, Taurus in circium, Gemini in aquilonem, Cancer in septentrionem, Leo in thrasciam, Virgo in argesten, Libra in zephyron, Scorpius in africum, Sagittarius in austrum et africum, Capricornus in austrum, Aquarius in eurum et notum, Pisces in eurum.

V. DE VENTIS.

1 Venti fiunt ex aëris motu et inclinatione; sunt
autem generales quattuor: eurus, idem apeliotes, idem
volturnus ab oriente: ab occidente zephyrus, idem co-
rus, idem favonius: aquilo, boreas, aparctias idem a
septentrione: notus, idem libs et auster et africus a
2 meridie. Hi sunt quattuor generales; ceteri specia-
les adscribuntur, ut iapyx zephyro, qui ab Iapygio
Apuliae promontorio flat; leuconotus noto, cum se-
renior flat; circius aquiloni, cum vehementior Gal-
lias perflat; item etesiae, qui statis diebus flant per
aestatem.

VI. DE ORBE TERRARVM.

Orbis terrarum, qui sub caelo est, quattuor re- 1
gionibus incolitur. Vna pars eius est, in qua nos
habitamus; altera huic contraria, quam qui incolunt
vocantur antichthones: quarum inferiores duae ex con-
trario harum sitae, quas qui incolunt vocantur anti-
podes. Orbis terrarum, quem nos colimus, in tres 2
partes dividitur totidemque nomina: Asia, quae est
inter Tanain et Nilum: Libya, quae est inter Nilum
et Gaditanum sinum: Europa, quae est inter fretum
et Tanain.

In Asia clarissimae gentes: Indi, Seres, Persae, 3
Medi, Parthi, Arabes, Bithyni, Phryges, Cappado-
ces, Cilices, Syri, Lycii. In Europa clarissimae gen- 4
tes: Scythae, Sarmatae, Germani, Daci, Moesi, Thra-
ces, Macedones, Dalmatae, Pannonii, Illyrici, Graeci,
Itali, Galli, Spani. In Libya gentes clarissimae: 5
Aethiopes, Mauri, Numidae, Poeni, Gaetuli, Gara-
mantes, Nasamones, Aegyptii.

Clarissimi montes in orbe terrarum: Caucasus in 6
Scythia, Emodus in India, Libanus in Syria, Olym-
pus in Macedonia, Hymettus in Attica, Taygetus in
Lacedaemonia, Cithaeron et Helicon in Boeotia, Par-
nasos ** et Acroceraunia in Epiro, Maenalus in Ar-
cadia, Apenninus in Italia, Eryx in Sicilia, Alpes 7
inter Galliam et Italiam, Pyrenaeus inter Galliam et
Spaniam, Atlas in Africa, Calpe in freto Oceani.

Clarissima flumina in orbe terrarum: Indus, Gan- 8
ges, Hydaspes in India; Araxes in Armenia; Ther-
modon et Phasis in Colchide; Tanais in Scythia; 9
Strymon et Hebrus in Thracia; Sperchios in Thessa-
lia; Hermus et Pactolus auriferi, Maeander et Caystrus
in Lydia; Cydnus in Cilicia; Orontes in Syria; Si-
mois et Xanthus in Phrygia; Eurotas Lacedaemone; 10
Alpheus in Elide; Ladon in Arcadia; Achelous et
Inachus in Epiro; Savus et Danubius, qui idem Ister
cognominatur, in Moesia; Eridanus et Tiberinus in

Italia; Timavus in Illyrico; Rhodanus in Gallia; Ibe-
11 rus et Baetis in Spania; Bagrada in Numidia; Tri-
ton in Gaetulia; Nilus in Aegypto; Tigris et Euphra-
tes in Parthia; Rhenus in Germania.
12 Clarissimae insulae in mari nostro undecim: Si-
cilia, Sardinia, Crete, Cypros, Euboea, Lesbos, Rhodos,
duae Baleares, Ebusus, Corsica, Gades. In Oceano
ad orientem Taprobane, ad occidentem Brittannia, ad
septentrionem Thyle, ad meridiem insulae fortunatae.
13 Praeter has in Aegaeo mari Cyclades duodecim: De-
los, Gyaros, Myconos, Andros, Paros, Olearos, Te-
14 nos, Cythnos, Melos, Naxos, Donusa. Praeter has
Sporades innumerabiles; ceterum celeberrimae Aegina,
15 Salamina, Coos, Chios, Lemnos, Samothracia. In
Ionio Echinades, Strophades, Ithace, Cephalenia,
Zacynthos. In Hadriatico Crateae circiter mille, in
Siculo Aeoliae octo, in Gallico Stoechades tres, in
Syrtibus Cercina et Meninx et Girba.

VII. DE MARIVM AMBITV.

1 Mare quo cingimur universum vocatur Oceanum.
Hoc quattuor regionibus inrumpit in terras: a septen-
trione vocatur Caspium, ab oriente Persicum, a me-
ridie Arabicum, idem rubrum et erythraeum, ad
occasum magnum mare, idem Atlanticum, quod com-
2 merciis totius generis humani peragitur. Hoc intrat
in fretum Gaditanum inter duos montes clarissimos
Abylam et Calpen ob impositas Herculis columnas;
dein latissime simul et longissime fusum medium ter-
3 rarum orbem inundat et nomina adquirit: Balearicum,
quod Hispaniam adluit; Gallicum, quod Gallias tan-
git; Ligusticum, quod Liguribus infunditur; Tuscum,
Tyrrhenum, idem inferum, quod dextrum Italiae la-
tus circuit, Hadriaticum, idem superum, quod sini-
4 strum Italiae latus circuit; Siculum, in quo Sicilia;
Creticum, in quo insula est Creta; Ionium et Aegaeum,
quae Achaiam [id est Peloponnesum] ita ambiunt, ut
interveniente Isthmo paene insulam faciant: Myrtoum

et Icarium, quae adhaerent Aegaeo mari, illud a Myr-
tilo, hoc ab Icaro cognominata; Euxinum, Ponticum, 5
quod ingenti sinu Scythis infunditur; Hellesponticum
fauce transmissum inter duas celeberrimas urbes, Se-
ston Europae, Abydon Asiae; Tanaiticum, quo Asia
alluitur; Aegyptium ab Aegypto, Libycum a Libya
cognominatur; Syrticum a duabus Syrtibus reciprocis
aestibus retorquetur.

VIII. MIRACVLA MVNDI.

Miracula quae in terris sunt: Ab Apollonia † et 1
cathamantie milia passus quinque in monte Nymphaeo:
ibi ignis est et de terra exit flamma. In silva Panis
symphonia in oppidum auditur. Item sub eo monte in
campo lacus aquae pleni; inde pix exit et bitumen:
cum manibus subplodas, pix alte attollitur et quasi
ab aqua bullescit. Ambraciae in Epiro in pariete sunt 2
picti Castor et Pollux et Helena manu autochthonis,
et nemo neque invenire potest quis pinxerit. Argis 3
in Epiro quod Hippoboton appellatur: ibi pons magnus
columnatus duplex, quem Medea aedificari imperasse
fertur. Ibi picta sunt gubernacula Argonautarum,
† quae coepta navis: ibi Iovis templum Trophonii,
unde est ad inferos descensus ad tollendas sortes: in
quo loco dicuntur ii qui descenderunt Iovem ipsum
videre. Leucade mons, unde se Sappho deiecit pro- 4
pter virum: in summo monte fanum est Apollinis, ubi
sacra fiunt; et cum homo inde desiluit, statim excipi-
tur lintribus. Sicyone in Achaia in foro aedis Apolli- 5
nis est: in ea sunt posita Agamemnonis clipeus et ma-
chaera, Ulixis chlamys et thoracium, Teucri sagittae
et arcus; Adrasti arca, quam deposuit, in qua quid
sit ignoratur; sed et olla aerea in qua Pelias coctus
dicitur: item Palamedis litterae: Marsyae autem † quae-
quae corium; remi Argonautarum cum gubernaculis.
† Brachia calculus, quem Minerva sortita est de Oreste
* * *: una proci parasiti palla pendet, quam si quis
halitu afflaverit, tota patefit: Penelopae tela. Ibi de

6 terra oleum scaturit. Argis in Achaia Iunonis tem-
7 plum magnifice ornatum, quod asylum vocant. Olym-
8 piae templum Iovis nobile, ubi athletae initiantur. Co-
rinthi balaenae costa est magna secundum mare, quam
homo complecti non potest. Eodem in loco fanum est
9 Veneris, in quo vas marmoreum Laidos. Boeotiae
lacus sacer, ubi Amphiaraus devoratus [in eo lacu]
est. Urceus fictilis fractus pendet testa inter se
composita; unde autem pendeat non apparet, nisi a
10 vento moveatur. Athenis Minervae aedes nobilis, cu-
ius ad sinistram clipeus appositus quem digito tangit:
in quo clipeo medio Daedali est imago ita collocata,
quam si quis imaginem e clipeo velit tollere, perit to-
tum opus; solvitur enim signum: ipsa autem dea ha-
11 bet hastam de gramine. Ilio lapis quadrata ubi Cas-
sandra fuit alligata; quam si ante tangas aut fricue-
ris, lac demittit; ex altera autem parte similiter si
frices, † ac si sanguinem remittit. Iuxta autem mare
qui locus Rhoeteon vocatur; ibi est Achillis et Pa-
12 trocli tumulus et flumen Scamandros. Ephesi Dianae
fanum nobilissimum, maximum pulcherrimumque orbis
terrarum. Introitu dextra ac sinistra postes marmo-
rei monolithi longi cubitis viginti, qua super templum
13 ascensu sunt † centum quadraginta milia. Samo in
templo Iunonis est scyphus factus ex hedera, cuius
capita foras quattuor arietina magna cornibus mirae
14 magnitudinis contortis. Pergamo ara marmorea magna,
alta pedes quadraginta cum maximis sculpturis; con-
15 tinet autem gigantomachiam. Rosi signum Dianae
marmoreum pulcherrimum quod stat sub divo [caelo],
16 nec cum pluit aqua tangitur. Argyro est fanum Ve-
neris super mare: ibi est lucerna super candelabrum
posita lucens ad mare sub divo [caelo], quam neque
ventus exstinguit nec pluvia aspargit: sed et Hercu-
lis aedes antiqua; ibi e columna pendet cavea ferrea
rotunda, in qua conclusa Sibylla dicitur. Ibi iacent
17 ossa balaenae quasi lapides quadrati. Magnesiae apud
Sipylum columnae sunt quattuor: inter has columnas

est Victoria ferrea pendens sine aliquo vinculo in aëre
ludens; sed quotiens ventus aut pluvia fuerit non mo-
vet. Aedis Dianae Epheso est quam constituit Ama- 18
zon; ibi et sepulcrum Icari stertentis quasi dormiat
mirae magnitudinis ex orichalco et ferro. Rhodi co- 19
lossicum signum Solis altum * * super columna mar-
morea cum quadriga; columna vero habet cubitos cen-
tum. Cypro signum Iovis Olympii aereum, facies ex 20
auro, quem fecit Phidias † in cubitis centum quin-
quaginta et latum cubitis sexaginta. Domus illic Cyri 21
regis aedificata lapidibus candidis et nigellis auro
iunctis, ubi sunt columnae diversis coloribus et in-
numerabiles lamnae ferreae, fenestrae ex argento et
tegulae ex lapide prasino. Murus intus medio Baby- 22
loniae, quem Memnon aedificavit lapide cocto et sul-
fure, ferro intermixtus, ubi sunt iuncturae. Latitudo
eius cubitis triginta, altus cubitis centum et triginta:
cingitur milia passuum triginta. Hunc coepit Semi-
ramis, filius eius perfecit. Pyramides in Aegypto, 23
quas aedificavit * *. Agartus oppidum: ibi est Nilus 24
fluvius aere factus, † plexilis in cubitis trecentis, cuius
facies smaragdo limpido, brachia ex ebore magno,
cuius adspectu et bestiae terrentur. Athenis signum 25
Iovis Olympii, Alexandriae flumen Nilum maxime
colunt.

VIIII. QVOT FVERE IOVES VEL ALII [IN LOCO] DII DEAEQVE.

Ioves fuere tres. Primus in Arcadia, Aetheris 1
filius, cui etiam Aetherius cognomen fuit: hic pri-
mum Solem procreavit. Secundus † abide in Arca-
dia, qui Saturnius cognominatur, qui ex Proserpina
Liberum patrem procreavit primum victoriam * *. Ter-
tius Cretae, Saturni et Opis filius, optimus maximus-
que est appellatus. Martes fuere duo: primus ex 2
† Enoposte, ut eum Homerus ait, et noster Mars
† Leucarpis et alter Mars † enius; secundus ex Iove et
Iunone. Soles fuere quinque: primus Iovis filius; 3

secundus Hyperionis; tertius Nili filius, cui Aegyptus
est consecrata; quartus, qui Rhodi natus est, cuius
etiam † Zemintus est filius; quintus, Colchi filius, ex
4 quo Circe et Medea et Phaëthon nati sunt. Volcani
fuere quattuor: primus † Crio et Ioppe natus; secun-
dus Nili filius; tertius Saturni et Iunonis; quartus in
5 Sicilia Melites filius. Mercurii quattuor: primus Caeli
et Diei filius; secundus Iovis et Croniae filius vel
Proserpinae; tertius Croni filius et Maiae, qui est
inventor lyrae; quartus Cyllenii filius, qui Aegyptiis
6 litteras et numerum dixit. Apollines quinque: pri-
mus Volcani et Minervae; secundus ex Corybante;
tertius Iovis filius ex Latona; quartus Sileni filius in
Arcadia; quintus Ammonis filius in Libya natus.
7 Dianae tres: prima Iovis Cronii filia ex Proserpina,
quae est Liberi soror; secunda Iovis et Latonae, Apol-
linis soror; tertia, quae vocatur Ops, de Glauce.
8 Aesculapii tres: primus Apollo † dictus Volcani filius;
secundus Elati filius; tertius † Aristeti et Alcippes
9 filius. Veneres quattuor: prima Caeli et Diei filia;
secunda quae ex spuma nata esse dicitur Aetheris et
Oceani filia; tertia quae Volcano nupsit, quae cum
Marte se miscuit, unde Cupido natus esse dicitur;
10 quarta Cypri et Syriae filia, quam Adon habuit. Mi-
nervae quinque: prima Volcani filia, unde Athena-
rum est civitas; secunda Nili filia, quam Aegyptii co-
lunt; tertia Iovis filia, quae in bellicis rebus se exer-
cuit; quarta Solis filia, *quae* quadrigas iunxit; quinta
Pallantis et Titanidos filia. Haec patrem occidit pro
suae virginitatis observatione, quia eius cupidus fuit:
11 unde et Pallas dicta est. Liberi quinque: primus ex
Iove et Proserpina: hic agricola et inventor vini,
cuius soror Ceres. Secundus Liber ex Melone et
Flora, cuius nomine fluvius est † Granicus; tertius
de Cabiro, qui regnavit in Asia; quartus ex Saturnio
et Semela, ** dicunt; quintus Nisi et Thyonae filius.
12 Hercules sex: primus Iovis Aetheris *filii* filius; se-
cundus Nili filius quem principem colunt Aegyptii;

rtium conditorem † loci sui Hellenes dicunt; quar-
s Cronii filius et Cartheres, quem Carthaginienses
lunt, unde Carthago dicta est; quintus Libani filius,
ui cum rege Medorum pugnavit; sextus Iovis ex
lcumena, qui † Atlanta docuit.

X. DE IMPERIIS.

Imperia ab ineunte aevi memoria fuerunt septem. rimi rerum potiti sunt Assyrii, deinde Medi, postea ersae, tum Lacedaemonii, dein Athenienses; post hos de Macedones: sic deinde Romani.

XI. REGES ASSYRIORVM.

Belus rex, Iovis filius, cuius posteri per Ninum 1
siae regnaverunt, per Aegyptum Libyae, per Da-
uum Europae. Ninus rex, qui primus exercitu prope 2
tam Asiam sub se redegit et clarissimam urbem
ominis sui condidit Ninon. Semiramis, Dercetis 3
ymphae filia, a columbis educta, uxor Nini regis,
uius post mortem regnum Nini ampliavit armis; In-
am quoque parum prospera expeditione temptavit.
aec urbem pulcherrimam omnium, quae umquam
erunt, Babylona constituit supra flumen Euphraten.
ardanapallus, qui ob nimias delicias et luxuriam 4
rdito regno, ne in potestatem hostium veniret, cum
oletis suis venenum bibit et igni subiecto cum regia
ua conflagravit.

XII. REGES MEDORVM.

Arbaces, primus rex, qui eversas Assyriorum es luxuria Sardanapalli transtulit * * * eosque iu- issime rexit. Astyages, vir fortis et iustus, qui per sidias victus a Cyro est, et dissolutum est Mediae gnum.

XIII. REGES PERSARVM.

Cyrus, rex fortissimus, qui maiore parte Asiae 1
bacta Europam quoque inrupisset, ni a Tomyri Scy-

2 tharum regina victus oppressusque esset. Cambyses,
filius † equae Cyri; qui, cum septuaginta milia hominum subegisset in Aegypto et regem eius Amasin,
Aethiopiam profectus, magna parte militum per famem omissa, inritus rediit; urbem tamen ibi condidit Meroën. Is quia Apin sacrum bovem interfici
iusserat, ira deorum ex equo praeceps super gladium
3 suum ruit extinctusque est. Darius rex, unus ex
septem Persis, hinnitu equi regnum adsecutus, cum
CCLXX milibus Europam transivit. Victus ab Atheniensibus duce Miltiade apud Marathona recessit.
4 Xerxes, Darii filius, cum decessisset pater eius, aliquantis navibus armatis militibus in Europam transivit contabulato Hellesponto et forato Atho monte, nec
quicquam aliud egit quam ut Athenas incenderet. Mari
victus a Lacedaemoniis et Atheniensibus in Asiam
rediit ibique suorum fraude interfectus est.

XIIII. DVCES ET REGES LACEDAEMONIORVM.

1 Eurysthenes et Procles gemini, qui genus ab
2 Heraclidis deducentes primi Spartae regnaverunt. Lycurgus legum lator, quibus Lacedaemonii principes
3 Graeciae per annos septingentos innisi fuerunt. Theopompus et Polydorus reges, qui Messenium bellum
4 viginti annis gesserunt. Othryades vir bellator, qui
Messenio bello, quo centeni et quinquageni concerta-
5 verunt, tropaeum suo sanguine scripsit. Tyrtaeus, qui
Messenio bello ex oraculo Apollinis dux ab Atheniensibus per ludibrium missus poemate suo ita militum
animos concitavit, ut tam diuturnum proelium victoria
6 consummarent. Leonidas, dux Persico bello, qui cum
trecentis Lacedaemoniis apud Thermopylas totam vim
7 Persici belli morte sua ac suorum sustinuit. Pausanias, qui Persico bello Mardonium praefectum Xerxis
cum pedestribus copiis aput Asopum Boeotiae flumen
debellavit; mox proditionis a rege suspectus ideoque
accusatus, in asylum Minervae confugit et ibi fame

confectus est. Lysander dux, qui dominantem toto 8
mari classem Atticam aput Aegos potamos oppressit
et victis Atheniensibus triginta tyrannos inposuit.
Xanthippus, vir Lacedaemoniorum fortissimus, qui 9
bello Punico primo Carthagiensibus dux missus Re-
gulum cepit. Agesilaus, cuius inventum est in hostili 10
quam in sua terra pugnare ideoque in Asiam missus,
vastata ea, cum iam regi immineret, revocatus Athe-
nienses aput Coroneam vicit. Postea aput Corinthios
flevit, quod decem milia Graecorum occisa cognovis-
set, nec voluit Corinthum delere cum posset.

XV. CLARISSIMI REGES ET DVCES ATHENIENSIVM.

Cecrops rex, qui urbem condidit Athenas et ex 1
suo nomine Cecropidas appellavit cives: idem fabulose,
quia indigena fuit, ab inguinibus serpens fuisse nar-
ratur. Erichthonius rex, qui mysteria Eleusine con- 2
stituit Celeo † hospite, Eumolpo sacerdote, filiabus
virginibus ministris, Triptolemo frugum praefecto, qui
fame laborantem Graeciam circumlato frumento re-
stituit. Pandion rex, qui filias suas Procnen et Phi- 3
lomelam Thraciae regibus tradidit, ut barbaras sibi
gentes adfinitate sociaret. Theseus, Aegei filius, qui 4
Minotaurum interfecit. Demophontes, eius filius, qui 5
cum Graecis Ilium expugnavit. Codrus rex, qui pro 6
salute et victoria patriae secundum oraculum Apolli-
nis bello Peloponnesio se devovit. Pisistratus, vir 7
fortis et sapiens, qui adversus principes populari causa
tyrannidem invasit eamque iustissime administravit.
Harmodius et Aristogiton, homines plebei, qui Hip- 8
piam et Hipparchum Pisistrati filios saeve dominantes
facta coniuratione oppresserunt, ideoque ut conserva-
toribus divini honores eis sunt constituti. Miltiades 9
dux, qui octoginta milia militum Persarum Darii regis,
praefectis Date et Tisapherne, in saltu Marathonio
superavit. Aristides Dicaeos, qui hoc agnomen mori- 10
bus [est] consecutus ob id ipsum exilio multatus est.

11 Cimon dux, qui Persico bello Xerxis copias, pede-
stris simul atque navalis, in ipsa Asia apud Eury-
12 medonta fluvium uno die vicit. Alcibiades dux, vir
genere, copia, opibus illustris, qui propter detrunca-
tos nocte Mercurios reus factus ad Lacedaemonios
confugit Peloponnensi bello, et, cum fecisset eos su-
periores, adflictorum civium misertus rediit in pa-
triam, et dux creatus iterum victores Athenienses
13 fecit. Thrasybulus, qui triginta magistratus Lace-
daemonios tyrannidis dominatione saevientis facta con-
iuratione adflixit et libertatem Atheniensibus reddi-
14 dit. Conon dux, qui omnes Lacedaemoniorum copias
apud Cnidum insulam cepit et imperium maris Athe-
15 nis restituit. Dion, qui octo onerariis navibus Dio-
nysium regem Siciliae centum rostratas habentem,
dum in Italiam abest, regno expulit occupatis Syra-
16 cusis. Iphicrates, rei militaris peritissimus, qui arma
17 habiliore pondere et modo fecit. Phocion, qui vir
bonus cognominatus est, neque ulla pecunia a Phi-
lippo potuit sollicitari ut ad eum discederet: qui ad-
monentibus amicis, ut liberis suis consuleret, 'si boni,'
inquit, 'erunt, hic agellus eis sufficiet; si mali, nihil.'
18 Chabrias dux, qui gladiatoria arte pugnare militem
docuit, Cypron et Naxon et omnes Asiaticas insulas
Athenis adiunxit, et circa Chion navali bello occidi
19 maluit quam abiectis armis enatare. Demetrius Pha-
lereus, qui vir bonus existimatus ideoque ob insignem
iustitiam statuis trecentis est honoratus, quas ei pro
libertate posuerunt in † facie publica.

XVI. REGES MACEDONVM.

1 Philippus, Amyntae filius, primus Macedonum ob-
tinuit Thraciam redegitque in suam potestatem; et
cum transire in Asiam vellet, sub ipso belli apparatu
2 in theatro a Pausania est interfectus. Alexander,
Philippi et Olympiadis filius, ex urbe Pella Macedo-
niae cum quadraginta milibus militum in Asiam trans-
isset, Darium regem Persarum primum aput Grani-

cum fluvium, tum aput Issum Ciliciae, tertio apud
Arbela, tribus proeliis trecenta peditum, † legionum
equitum, duo milia falcatorum curruum vicit. Mox
regem Indorum et omnes Asiae gentes sub potesta-
tem suam redegit et nobilissimas urbes Asiae cepit,
Sardes, Bactra, Susa, Babyloniam, ubi etiam defun-
ctus *est*, dubium a vinolentia an veneno, cum tamen
prius et Africam peragrasset usque ad Iovem Am-
monem et Oceanum primus omnium navigasset. Phi- 3
lippus, qui post Alexandrum Macedonem septimo gradu
Macedoniae regnavit, invectus in Graeciam cum saeve
dominaretur, a Sulpicio consule in Phocide victus
est, mox a Flaminino in [Macedonia] Thessalia aput
Cynoscephalas, ubi dato obside filio Demetrio regni
parte multatus est. Perses Philippi filius, cum ma- 4
ximis copiis Macedoniis * * et cum in Graeciam im-
petum fecisset, cum inanibus elephantorum simulacris
a Marcio consule apud Ascuridem paludem victus,
praecipitatis in mare thesauris profugit; mox ab Ae-
milio Paulo tota Macedonia fugatus Samothraciam
confugit in asylum, unde data fide cum se Paulo com-
misisset, ante currum eius in triumphum productus
mox libera custodia in Albano consenuit. Pseudo- 5
philippus, vir plebeius et degener, cum ex simili-
tudine formae Philippi filium se esse persuasisset et
Macedonas in bellum excitasset, inter initia tumultus
comprehensus sub custodia missus est Romam, ubi
cum ex custodia aufugisset, concitata rursus Mace-
donia Thraciam bello recepit. In arce regni paluda-
tus ius dixit; mox a Caecilio Metello ingenti proelio
victus, cum profugisset in Thraciam, a regibus dedi-
tus *est* et in triumphum deportatus.

XVII. REGES ET DVCES ROMANORVM.

Romulus, qui urbem condidit. Numa Pompilius, qui sacra constituit. Tullus Hostilius, qui Albam diruit. Ancus Martius, qui leges plurimas tulit et Ostiam coloniam constituit. Servius Tullius, qui pri-

mum censum egit. Priscus Tarquinius, qui insignibus magistratus adornavit. Tarquinius Superbus, qui ob nimiam superbiam regno pulsus est.

XVIII. CLARISSIMI DVCES ROMANORVM.

1 Brutus, qui pro libertate publica liberos suos in-
2 terfecit. Valerius Publicola, qui propter eandem li-
bertatem adversus Tarquinios bellum exercuit: idem
3 ius libertatis dando populum ampliavit. Manlius Tor-
quatus, qui ad confirmandam castrorum disciplinam
4 filium suum interfecit. Quinctius Cincinnatus [item
5 Serranus], cui aranti dictatura delata est. Camillus,
qui Senonum gente deleta [Gallorum] incensam ab
6 eis urbem restituit. Fabii duo, quorum alter una
pugna Etruscos, Samnitas, Umbros Gallosque sub-
egit, libertinos e tribubus repurgavit ideoque Maxi-
mus cognominatus: alter Fabius Annibalem mora fre-
7 git, ex quo Cunctator est cognominatus. Papirius
Cursor: hic Samnites, qui Romanos sub iugum pu-
gnando miserant, victos ignominia pari adfecit et a
8 velocitate Cursor est appellatus. Curius, cum in foco ra-
pas torreret, *legatis Samnitium aurum* offerentibus 'malo,'
inquit, 'in fictilibus meis *esse* et aurum habentibus
9 imperare.' Fabricius Luscinius, qui Cornelium Ru-
finum consularem virum senatu amovit, luxuriae et
avaritiae damnatum, quod decem pondo argenti pos-
10 sideret. Claudius Marcellus, qui Annibalem primus
in Campania proelio vicit idemque docuit in bello
11 quomodo equites sine fuga cederent. Scipiones duo,
quorum alter prior Africanus, qui Annibalem et in
eo Africam debellavit; alter Scipio *minor*, Numanti-
nus, qui Carthaginem et Numantiam diruendo in hac
12 Africam, in illa Hispaniam fregit. Claudius Nero,
qui Annibale in Apulia relicto venientem ab Hispania
Asdrubalem excepit copiasque eius uno die aput Me-
taurum flumen devicit: [illegible] Annibale iun-

xisset, dubitari non potest parem eis populum Roma-
num futurum non fuisse. Paulus, qui cum Macedo- 13
niam vicisset et Graeciam liberasset et opulentissimum
triumphum reportasset, inter ipsos triumphi dies amis-
sis duobus liberis pro contione dixit gratias se agere
fortunae, quod in suam potius domum quam in rem
publicam saevisset. Duo Metelli, quorum alter Ma- 14
cedonicus devictis Macedonibus, qui Contrebiam, inex-
pugnabilem Hispaniae civitatem, iussis testamenta scri-
bere et vetitis redire nisi vicissent militibus occu-
pavit: alter Numidicus victa Numidia, qui cum per-
niciosas rei publicae leges ferret Apuleius tribunus
plebis totusque senatus in eas iurasset, maluit in
exilium ire quam iurare. Huius filius Pius cognomi-
natus est, quod patrem in exilium secutus est. Gaius 15
Marius, qui in Africa Numidis, in Gallia Cimbris
Teutonibusque superatis a caliga pervenit usque se-
ptimum consulatum. Sulla, qui bello civili victoria 16
perpotitus Romanum primus invasit imperium solus-
que deposuit. Sertorius, qui proscriptus a Sulla cum 17
in exilium profugisset, quam brevissimo tempore prope
totam Hispaniam redegit in suam potestatem et ubi-
que adversante fortuna insuperabilis fuit. Lucullus, 18
qui Asiacae provinciae spoliis maximas opes est con-
secutus et aedificiorum tabularumque pictarum studio-
sissimus fuit. Pompeius, qui Armenios sub rege Ti- 19
grane, Ponticos sub rege Mithridate, Cilicas toto
mari dominantis intra quadragesimum diem vicit et
magnam partem Asiae inter Oceanum, Caspium ru-
brumque victoriis suis triumphisque peragravit. Gaius 20
Caesar, qui Gallias Germaniasque subegit et primus
Romanorum navigavit Oceanum, in quo Brittanniam
invenit et vicit. Iulius Caesar Augustus, qui per- 21
pacatis omnibus provinciis exercitus toto orbe terra-
rum disposuit et Romanum imperium ordinavit, post
cuius consecrationem perpetua Caesarum dictatura
dominatur.

XVIIII. ROMANI, QVI IN TOGA FVERVNT ILLVSTRES.

1 Menenius Agrippa, qui dissidentem populum se-
2 natui conligavit atque conciliavit. Appius Caecus,
qui pacem Pyrrhi diremit, ne populus, qui suis parere
3 voluerat, sub externis regibus regeretur. Tiberius
Gracchus, qui Scipionem Asiaticum quamvis inimi-
cum haberet, non est passus a tribunis in carcerem
duci, quod diceret nefas ibi esse Scipionem, ubi ca-
ptivi illius adhuc alligati tenerentur. Hic est Grac-
chorum pater, qui in tribunatu, cum agrariis legibus
4 seditiones excitarent, interfecti sunt. Decimus Bru-
tus Callaicus, qui C. Gracchum generum agrariis
legibus rei publicae statum turbantem cum Opimio
5 consule oppressit. M. Brutus, qui Pompei partes se-
cutus, mox a Caesare restitutus in mortem eius con-
6 iuravit, quod affectare nomen regium videretur. Li-
vius Drusus, qui agrariis legibus promulgatis sum-
mum populi Romani favorem consecutus, ne promissa
perficeret, per insidias a Philippo consule domi suae
7 interfectus est. Lutatius Catulus, qui Lepidum acta
Sullae rescindere volentem admoto exercitu Italia fu-
gavit et solus omnium sine sanguine bellum civile
8 confecit. Cato Censorius, qui totiens accusatus est,
et quoad vixit nocentis accusare non destitit. Hic est
omnium rerum peritissimus et, ut Sallustio Crispo vi-
9 detur, Romani generis disertissimus. Cato praetorius,
qui bello civili partes Pompei secutus mori maluit
10 quam superstes esse rei publicae servienti. Scaurus,
qui vetuit filium in conspectum suum venire, quia
11 bello Cimbrico deseruerat. Scipio Nasica, qui, quia
non rite inauguratus consul videretur, consulatu se ab-
dicavit et domitis Dalmatis oblatum a senatu trium-
phum repudiavit statuasque, quas sibi quisque in
publico posuerat, in censura sua sustulit. Censuit in
senatu tamen Carthaginem non esse delendam: pro-
12 pterea optimus iudicatus. Cornelius Cethegus, qui

fratrem suum Cethegum, quod cum Catilina coniu-
rasset, morte multandum censuit. Tullius Cicero, qui 13
in consulatu suo Catilinae coniurationem fortissime
oppressit.

XX. QVI PRO POPVLI ROMANI SALVTE SE OPTVLERVNT.

Horatii trigemini, qui adversus Curiatios Alba- 1
norum de summo imperio dimicaverunt. Fabii, qui 2
trecenti, cum omnes patriciae stirpis essent, bellum
Veiens peculiariter sibi depoposcerunt. Mucius Cor- 3
dus, qui ignibus manum imposuit. Horatius Cocles, 4
qui ponte rescisso Tiberis armatus transiit natans. Tre- 5
centi sub Calpurnio Flamma contra Poenos, qui in
Siciliensi saltu morte sua exercitum populi Romani li-
beraverunt, ut plane trecentorum Lacedaemoniorum
apud Thermopylas gloriam adaequarent. Duo Decii, 6
quorum alter Latino bello, alter Samnitico dis mani-
bus se devoverunt. Fabius pontifex, qui urbe a Gal- 7
lis Senonibus incensa se aliosque senes dis manibus
devovit. Regulus, qui tormenta Carthaginiensium ma- 8
luit pati, quam ut inutilis pax cum eis fieret aut ipse
iuris iurandi fidem falleret. Curtius, qui se in hia- 9
tum terrae immisit, cum ex oraculo quod optimum
esset in urbe Romana posceretur. Spurius Postumius, 10
qui a Pontio Telesino Samnitum duce sub iugum mis-
sus cum exercitu auctor fuit rumpendi foederis seque
hostibus censuit esse dedendum. Caecilius Metellus 11
pontifex, *qui ex* ardente templo Vestae Palladium ex-
tulit et oculos amisit.

XXI. QVI SPOLIA OPIMA RETTVLERVNT.

Romulus de Acrone Caeninensium rege. Cossus Cornelius de Larte Tolumnio Veientium rege. Claudius Marcellus de Viridomaro rege Gallorum.

XXII. QVI PROVOCATI AB HOSTIBVS MANV CONTENDERVNT.

1 Manlius Torquatus, qui Gallo torquem detraxit
2 eumque sibi circumdedit. Valerius Corvinus, qui a Gallo provocatus cum pugnaret, corvus galeam eius
3 insedit et hostem perturbavit. Scipio Aemilianus, cum esset legatus sub Lucullo imperatore, apud Intercatiam Vaccaeorum urbem provocatorem barbarum occidit.
4 Lucius Opimius sub Lutatio Catulo consule in saltu Tridentino provocatorem Cimbrum interfecit.

XXIII. †QVI PRO ROMANIS GENTES SVPERAVERVNT.

Scipio Africanus, Scipio Numantinus, Scipio Asiaticus, Mummius Achaicus, Servilius Isauricus, Brutus Callaicus, Paulus Macedonicus, Metellus Creticus, Caesar Germanicus, Caesar Dacicus.

XXIIII. QVOT ILLVSTRES SCIPIONES, QVI MAGNIS REBVS GESTIS COGNOMINATI SVNT.

Scipio magnus Africanus, qui vicit Annibalem. Scipio minor Numantinus, qui Numantiam et Carthaginem diruit. Scipio Asiaticus, qui de Antiocho triumphavit. Scipio Nasica, qui a senatu vir optimus est iudicatus. Scipio * *, qui occiso Pompeio partes restituit et victus se interfecit.

XXV. *SECESSIONES PLEBIS.*

1 Secessiones plebis a patribus fuerunt quattuor. Prima secessio propter impotentiam feneratorum, cum
2 in *sacrum* montem plebs armata secessit. Secunda propter impotentiam decemvirum, cum interfecta filia sua Virginius Appium et totam eius factionem in Aventino monte circumvenit effecitque, ut abdicato magistratu accusati atque damnati variis suppliciis puni-
3 rentur. Tertia propter matrimonia, plebei ut patriciis nuberent [illegible] in monte Ia-

niculo. Quarta secessio in foro propter magistratus, 4
ut plebei consules fierent, quam Sulpicius Stolo con-
citavit.

XXVI. SEDITIONES.

Seditiones in urbe quattuor. Prima seditio Ti- 1
beri Gracchi, quem de iudiciariis et agrariis legibus
statum civitatis moventem Scipio Nasica facta manu
in Capitolio oppressit. Secunda seditio C. Gracchi fra- 2
tris eius, quem ob similes largitiones novos motus
excitantem Opimius consul cum Decimo Bruto Cal-
laico, socero eius, convocatis ad pileum servis in Aven-
tino monte oppressit. Tertia seditio Apulei Saturnini 3
tribuni plebis et Glauciae consulis, quos comitia in
campo caedibus perturbantes Marius in Capitolium
persecutus obsedit et conficiendos fustibus saxisque
curavit. Quarta seditio fuit Livi Drusi et Quinti Cae- 4
pionis, cum ille senatum, hic equestrem ordinem ad-
sereret. Praecipua tamen ad motus excitandos fuit
causa, quod Drusus civitatem omnibus Italicis polli-
cebatur; sed tum a Philippo consule in domo sua in-
terfectus est.

XXVII. QVI ADVERSVS PATRIAM NEFARIA INIERE CONSILIA.

Coriolanus ob asperiorem annonam in exilium 1
actus Vulscorum exercitu admoto patriam expugnare
voluit, sed Veturiae matris precibus victus, tum ab
exercitu suo confossus est. [Marcus] Maelius cum 2
frumentaria largitione *affectare regnum* videretur, iussu
Quinctii Cincinnati dictatoris a magistro equitum in
rostris occisus est. Spurius, cum agrariis legibus 3
factionem et dominationem pararet **. Manlius Ca- 4
pitolinus, cum pecunia complures debitores liberaret,
suspectus regni affectati de Tarpeio saxo praecipita-
tus est. Catilina cum in caedem senatus, incendium 5
urbis, direptionem aerarii coniurasset et in id facinus

Allobrogas sollicitasset, ab Cicerone in senatu accusatus, ab Antonio in Apulia debellatus est.

XXVIII. POPVLVS ROMANVS CVM QVIBVS GENTIBVS BELLA CONSERVIT ET QVIBVS CAVSIS.

1 Populus Romanus sub Romulo pugnavit cum Sabinis prius propter virgines raptas: sub Tullo cum Albanis ***

2 Pontius Telesinus, dux Samnitum, qui ad Caudinas furculas Romanos sub iugum misit.

3 Pyrrus, rex Epirotarum, qui pro Tarentinis bel-
lum cum Romanis gessit vastataque Campania ad vi-
cesimum ab urbe lapidem pervenit, mox a Curio et
Fabricio victus in patriam concessit, et cum Achaiam
armis sub se redegisset, Macedoniam quoque Antigono
regi eripuisset, dum Argos expugnat, occisus est.
Omnium Graecorum sapientissimus et militaris disci-
4 plinae peritissimus fuit. Annibal, qui novem anno-
rum patrem in Hispaniam secutus, minor annorum
XXV imperator factus triennio in Hispania vicit et
eversione Sagunti rupto foedere per Pyrenaeum et Al-
pes in Italiam venit, et Scipionem ad Liternum, Tibe-
rium Claudium apud Trebiam, Flaminium apud Trasi-
mennum, Paulum et Varronem apud Cannas, Gracchum
in Lucania, Marcellum in Campania superavit. ***

XXVIIII. STATVS POPVLI ROMANI QVAS COMMVTATIONES HABVIT.

1 Populus Romanus primum sub regibus fuit: deinde
post superbiam Tarquinii et inlatum Lucretiae stu-
prum expulsis regibus tutelam sui consulibus tribunis-
2 que commisit. Deinde tribuniciis seditionibus agitatus,
abdicatis omnibus magistratibus decemviros legum fe-
rendarum et rei publicae constituendae causa paravit.
3 Horum quoque dominationem et libidinem detestatus
rursus ad consules rediit, donec exortis bellis civili-

bus inter Caesarem et Pompeium et oppressa per vim libertate sub unius Caesaris potestatem redacta sunt omnia. Ex eo perpetua Caesarum dictatura dominatur.

XXX. INITIVM REGNI MITHRIDATIS.

Cyrus rex Persarum primus imperium Medis ade- 1
mit: duos filios reliquit Cambysen et Smerden. Ho-
rum Cambyses defuncto patre, quod maior esset,
Smerden in solio sedentem capite caelum pulsare *in*
somnis videns occidendum [eum] curavit: ipse deinde
revertens ab Aethiopia rebus † perfractis cum in
Aegyptum *Memphin* venisset incolasque eius loci lae-
tantes advertisset, ratus illos adversis suis insultare 2
Apin in femine vulneravit eodemque ictu occidit. In-
terim magus quidam, Smerdes, Patizithae frater, abu-
tens nomine, ex formae suae similitudine filium se
Cyri professus regnum Persicum invaserat. Quod ubi
Cambysi nuntiatum est, regredi in patriam maturans
oblitus est gladium, quo Apin interfecerat, vaginae
reddere: quod cum conaretur efficere, femen suum
vulneravit et eam partem, qua Apin vulneraverat. Ex
eodem vulnere in paucis diebus obiit. De cuius morte 3
postquam certior nuntius ad Persas venit, Otanes
Phaedymam filiam suam, quacum Smerdes consuetu-
dinem habebat, edocuit, ut, cum ille sopitus esset,
utrum aures tectas comis haberet periclitaretur; scie-
bat enim a Cyro Smerdi mago ademptas aures. Illa
falsum esse Smerden confirmavit. Tunc septem no- 4
bilissimi Persae inter se coniuraverunt; eorum nomina
haec sunt: Otanes, Hydarnes, Aspathines, Intapher-
nes, Megabyzus, Gobries, Darius. Deinde mago
Smerde interfecto constituerunt, uti excepto posthac
Otane ex † illis regnaret, cuius equus primus in loco
quem delegissent hinnisset. Tunc Oebares, agaso Da- 5
rii, equum domini ad locum praedictum duxit: † ille
alio loco abscondet: tunc equus Darii magnum hinni-
tum dedit. Ita Darius regnum optinuit, a quo Arta-

bazes originem ducit, quem conditorem regni Mithridatis fuisse confirmat Sallustius Crispus.

XXXI. REGES PARTHORVM.

1 Seleucus Alexandri Macedonis amicus. Huius
post mortem ab Aridaeo fratre eius iussus Babylonem
optinere finitimos sub se redegit, unde Nicator est
appellatus, et tres validissimas urbes constituit, An-
2 tiochiam, Seleuciam, Laodiciam. Arsaces, forma et
virtute praecipuus, cuius posteri Arsacidae cognomi-
nati sunt, qui pacem cum Sulla imperatore fecit. Oro-
3 des, qui foedus cum Cn. Pompeio percussit, *et* Cras-
sum cum legionibus apud Carras funesta clade delevit.
4 Pacorus, qui filium suum eiusdem nominis misit in
Syriam, ut Romanas provincias popularetur, atque
ipse a Ventidio legato Iulii Caesaris occisus est.

XXXII. REGES CAPPADOCIAE ET ARMENIAE.

1 Tigranes, qui iam scriptus est; qui [tertio Punico
bello perdomuit sub Mancino consule et Scipione Aemi-
2 liano.] Bellus, rex Armeniae qui cum impetum in
Graeciam fecisset et Pythii Apollinis templum incen-
3 disset, tempestate et frigore exercitum amisit. [Poly-
crates] rex Cappadociae qui somniavit solem et lunam
4 uri [qui a praefecto Darii regis occisus est. Epami-
nondas] eius filius rex, [qui Thebas Graecorum **
5 pugnando vicit. Periander rex, qui Corinthi regna-
6 vit ** omnia terra et mari Romanis subiugavit. Ti-
moleon, qui Corinthi fratrem suum regnantem inter-
fecit: idem et Dionysium Siciliae regem expulit neque
ipse ab offerentibus regnum accepit, sed arcem quo-
que demolitus est. Hic cum convitia mala audiret,
ait: 'tota vita mea id egi ut omnes liberi essemus.']

XXXIII. REGES ASIAE ET PERGAMI.

1 Eumenes Cardianus Philippi ** Alexandri armiger bellicosissimus, sed parum prospera fortuna usus, adeo tamen terribilis, ut vivente eo nemo ausus sit

rex appellari. Antiochus, qui iam scriptus est. Eu- 2
menes alius, qui Romanos Macedonico bello iuvit cum
milite suo. Attalus, qui pro Romanis saepe pugna- 3
vit; idem testamento suo populum Romanum heredem
fecit.

XXXIIII. REGES PONTI ET BITHYNIAE.

Pharnaces, rex Bithyniae, filius Mithridatis, qui 1
bello civili quod in Pharsalia gestum est, milite pa-
tris sui Syriam invasit, et adventu Caesaris, antequam
in congressum eius veniret, ipso terrore nominis victus
refugit in Pontum. Prusias rex, amicus populi Ro- 2
mani, ad quem Annibal victo Antiocho confugit, et
cum a rege exposceretur per legatos veneno se libe-
ravit. Nicomedes, socius et amicus populi Romani, 3
in cuius amicitia prima aetate Caesar fuit, qui mo-
riens testamento et ipse populum Romanum heredem
† dimisit.

XXXV. REGES ALEXANDRIAE.

Post mortem Alexandri Macedonis regnaverunt 1
Alexandriae † Aegyptum octo Ptolemaei nomine, multi
clarissimi viri. Ptolemaeus Euergetes, qui Alexan- 2
drum aput Oxydracas obiecto clipeo protexit. Ptole-
maeus, eius filius, Philadelphus, litteratissimus, qui
plurimos libros Graecos scripsit. Ptolemaeus Soter, 3
qui ingenti classe Rhodios vicit. Ptolemaeus Tryphon,
qui seditiosos in theatro sagittis occidit, alios flammis
dedit. Huius filius † Cipris pro Romanis multa bella 4
gessit adversus Garamantas et Indos. Ptolemaeus,
Pupillus dictus, qui Pompeium tutorem a senatu ac-
cepit, donec pubesceret, et postea civili bello a Po-
thino interfectus est.

XXXVI. DVCES ET REGES CARTHAGINIENSIVM.

Hanno et Mago, qui *primo* Punico bello Corne- 1
lium consulem apud Liparas ceperunt. Hamilcar, qui 2

Barcas cognominatus est, primo Punico bello magnam
partem Hispaniae sub imperium Carthaginiensium re-
degit relictis filiis quattuor, Asdrubale, Annibale, Ha-
3 milcare et Magone. Asdrubal, frater Annibalis, qui
secundo Punico bello cum ingentibus copiis ab Hispa-
nia veniens, antequam se fratri coniungeret, a Claudio
Nerone exspoliatus est.

XXXVII. REGES NVMIDIAE.

Syphax, quem Scipio Africanus victum in triumphum traxit regnoque eius imposuit Masinissam. Masinissa rex, qui Scipionem adversus Carthaginem et Syphacem equitatu adiuvit: ab eo inter praemia commilitii Numidiae regno donatus est. Iugurtha, qui scriptus est.

XXXVIII. REGES MAVRITANIAE.

Iuba rex, qui Curionem legatum Caesaris oppressit; mox occiso Pompeio Catonis et Scipionis partes firmare conatus, cum se in regiam recepisset, post magnificam cenam interficiendum se dedit. Iuba, rex litteratissimus, qui Caesaris Augusti iussu regnavit et magnificentissimam urbem Caesaream condidit.

XXXIX. QVI ADVERSVS POPVLVM ROMANVN ARMA SVMSERVNT.

1 Tatius rex Sabinorum, qui occupata arce Tarpeia
in ipso foro cum Romulo decertavit et interventu Sa-
2 binarum pacem cum Romulo fixit. Mettus Fuffetius,
rex Albanorum, qui contra foedus ad Fidenatis de-
scivit et iussu Tulli Hostilii deligatus ad currum et
3 in diversa actis equis laceratus est. Porsenna, rex
Etruscorum, qui Romanos ad Ianiculum obsedit pro-
pterque Tarquinios ***
4 Tiridates, qui a Corbulone consulari viro victus
et restitutus est.

XL. BELLA CIVILIA QVOT.

Civilia bella quattuor mota sunt in urbe a Roma- 1
nis. Civile bellum primum Sulpicius tribunus exci-
tavit, quod susceptam provinciam Mithridaticam Sulla
in Marium transferri noluisset. Secundum bellum Le- 2
pidus contra Catulum † ob metum Siciliae expoliatae.
Tertium bellum Caesar et Pompeius. Belli species 3
magis quam causa fuit negatus a senatu Caesari con-
sulatus, ceterum utriusque aemulatio et cupiditas im-
perii occupandi. Nam cum secundum mores legemque
maiorum dimisso exercitu venire in urbem Caesar de-
beret et docere senatum de rebus a se gestis atque ita
triumphum consequi, simulans se gratiam timere Pom-
pei negavit se missurum exercitum, nisi consularibus
comitiis ratio absentis sui habita fuisset. Quam ob rem
hostis a senatu iudicatus statuit id bello vindicare;
ac sic non consulatum modo ac triumphum, sed to-
tum populi Romani imperium redegit in suam pote-
statem. Quartum bellum Caesar Augustus adversus 4
complures duces: contra Pompeium iuvenem bona pa-
terna repetentem, mox adversus Cassium et Brutum
in ultionem interempti patris, deinceps adversus An-
tonium et Cleopatram ultro bellum patriae inferentis.

XLI. *QVOT GENERA BELLORVM.*

Bellorum genera sunt quattuor. Gentile, quod cum externis geritur, ut Romani cum Latinis, Athenienses cum Lacedaemoniis. *** Servile, quod Romani adversus fugitivos gesserunt et contra duces eorum Spartacum, Crixum et Oenomaum. Civile, quo inter se certant cives, ut Marius et Sulla, Caesar et Pompeius, Augustus et Antonius.

XLII. ORDO BELLI MARIANI.

Inexplebilis honoris Marii cupiditas decretam Sul- 1
lae Ponticam provinciam voluit eripere per rogatio-
nem Sulpici tribuni plebis. Sulla indignatus continuo

ad exercitum perrexit et eum urbi admovit et in partem ingressus Capitolium occupavit. quo terrore victus
2 senatus Mario [illegible] eius interdixit. Profecto deinde in Asiam Sulla Marius exul cum profugisset ac primum Minturnis in palude latuisset, tum postremo in Africam evasisset, interim Cinna et Octavius in urbe * * *. hac occasione data Marius rediit et secum Cinnam adduxit victis Octavianis partibus. Septimum consul creatus saevissimis caedibus totam
3 urbem funestavit. Sulla interim victo Mithridate in urbem reversus prope totam Italiam in armis invenit sub consule Mario Marii filio. sed omnes eius copias partim in Etruria ad Sacriportum, partim ad Collinam portam prostravit et reliquias adversariorum [eorum], qui se dediderant, in villa publica trucidavit: qui effugerant, in tabula proposuit iure permisso ut interficerentur.

XLIII. ORDO BELLI INTER CAESAREM ET POMPEIUM.

Caesar et Pompeius et Crassus inita societate imperium Romanorum possidebant: Caesar Gallicos, Crassus Syriacos exercitus habebat; Pompeius horum viribus fretus in senatu dominabatur. Post Crassi mortem apud Parthos * * *

÷ Musus Barbarus Asculanus, Quintus Lutatius Catulus.

XLIIII. DE BELLO MACEDONICO.

Populus Romanus cum Macedonibus bellum ter gessit. Sub Flaminino consule regem eorum Philippum vicit, sub Paulo Persen Philippi filium, sub Metello Macedonico Pseudophilippum. Primi belli causa, quod de iniuriis Macedonum Graeci querebantur; secundi, quod foedus cum patre suo percussum ruperit Perses; tertii, quod falso nomen regum Macedonum Pseudophilippus invaser

XLV. *DE VARIIS CLADIBVS POPVLI ROMANI.*

Etrusco bello, cum Porsenna rex Ianiculum obse- 1
dit: Gallico bello, cum Galli Senones exercitu apud
Aliam deleto, urbe incensa Capitolium obsederunt:
Tarentino bello, cum Pyrrus ad vicesimum lapidem 2
totam Campaniam populatus accessit: Punico bello,
cum Annibal Cannensi exercitu fuso ad tertium lapi-
dem castra posuit: Cimbrico bello, cum Cimbri Tri-
dentinas Alpes occupaverunt: servili bello, cum Spar- 3
tacus, Crixus et Oenomaus gladiatores populata prope
tota Italia, cum ad incendendam urbem pergerent, in
Lucania a Crasso, in Etruria a Pompeio consule op-
primuntur.

XLVI. DE TRIBVS PVNICIS BELLIS.

Populus Romanus cum Carthaginiensibus ter di- 1
micavit. Primum Punicum bellum navalibus copiis
gestum est: causa motus praetendebatur duplex; al- 2
tera, quod Carthaginienses Tarentinis adfuissent; al-
tera, quod Mamertini adversus Poenos auxilium po-
scerent: ceterum re vera praemium fuit Siciliae et
Sardiniae possessio fertilissimarum insularum. Appius 3
Claudius bellum in Siculo freto commisit; Manlius et
Regulus in ipsa Africa profligaverunt; Duillius consul
apud Liparas insulas, Lutatius Catulus apud Aegates
mersis hostium classibus consummaverunt. Secundum 4
Punicum bellum longe omnium cruentissimum fuit:
causa, quod Annibal contra foedus Saguntum ever-
tisset. Prima clades huius belli aput Liternum vul- 5
nerato patre Scipione, quem Publius Scipio nondum
pubes protexit ac liberavit. Secunda clades apud Tre-
biam vulnerato Flacco consule; tertia apud Trasimen-
num vastato Flamini exercitu; quarta aput Cannas
deletis duobus exercitibus Pauli consulis morte, Te-
rentii fuga Varronis. Postea vero quattuor duces 6
Punici belli gloriam sibi vindicant: Fabius sive cuncta-
tor, qui imminentem urbis excidio Annibalem mora

fregit. Marcellus, qui primus Annibali aput Nolam
restitit et inclinatam eius aciem penitus trucidavit:
Claudius Nero, qui venientem ab Hispania Asdruba-
lem cum ingentibus copiis, priusquam se Annibali iun-
7 geret, excepit et ingenti proelio vicit. Tertium Pu-
nicum bellum maioris gloriae quam operis fuit. Nam
Manilio consule inchoatum excidium Carthaginis Scipio
Aemilianus consummavit, et una [cum Tigrane] in-
censa Carthagine totius Africae vires in perpetuum
repressit, quod contra foederis pactionem Carthagi-
nienses comparassent classes et arma finitimis in-
tulissent.

XLVII. VSQVE IMPERIVM TRAIANI QVI VICTI SVNT ET PER QVOS DVCES.

1 Populus Romanus per Flamininum consulem Mace-
donas vicit; per Paulum consulem * * sub rege Perse
2 rebellantes; per Scipiones Africanos Carthaginienses;
per Scipionem *Asiaticum* in Syria vicit regem Antiochum;
per Scipionem Aemilianum Celtiberos et Numantiam;
3 per eundem Scipionem Lusitaniam et ducem Viria-
tum; per Decimum Brutum Callaeciam; per Mum-
mium Achaicum [et] Corinthum et Achaeos; per Ful-
4 vium Nobiliorem Aetolos et Ambraciam; per Marium
Numidas et Iugurtham; per eundem Marium Cimbros
5 et Teutones; per Sullam Ponticos et Mithridatem: per
Lucullum * *; *per Pompeium* item eosdem Ponticos et
Mithridatem, item Cilicas piratas et Armenios cum rege
Tigrane et plurimas Asiacas gentes; sub hoc enim
duce ad Indicum Oceanum et rubrum mare usque per-
6 venit: per Gaium Caesarem Gallias, Germanias et
Brittanniam: sub hoc duce non tantum vidit sed etiam
7 navigavit Oceanum: per Caesarem Augustum Dalma-
tas, Pannonios, Illyricos, Aegyptios, Germanos, Can-
tabros totumque orbem perpacavit exceptis Indis, Par-
this, Sarmatis, Scythis, Dacis, quod eos fortuna Tra-
iani principis triumphis reservavit

XLVIII. DE COMITIIS.

Comitia dicuntur a comitatu et frequentia, quod 1
patres et classes ad suffragia vocantur creandorum
magistratuum vel sacerdotum causa. Comitiorum au- 2
tem triplex ratio est: haec curiata, haec tributa, haec
centuriata dicuntur, quia aut per curias, aut per tri-
bus, aut per centurias explicantur. Si translaticium 3
sit et solitum, de quo populus * *, curiatis transigi-
tur: si amplius, tributis: si in summo discrimine est,
tum miles ad suffragia vocatur et comitia centuriata
dicuntur.

XLVIIII. *DE POPVLI ROMANI DISTRIBV-TIONIBVS.*

Antiquissima populi Romani distributio triplex 1
est, quam Romulus fecit: in regem, in senatum, in
populum, qui populus in tres tribus dividebatur, Ti-
tiensem, Lucerensem, Ramnetem. Sequens populi 2
Romani distributio sub Servio Tullio rege, qui eum
in tribus, classes, centurias divisit et distribuit ra-
tione census, ut optimus et locupletissimus quisque in
suffragiis, id est in re publica plurimum valeret. Ter- 3
tia divisio est in patronos et clientelas, quia inferio-
res superiorum se fidei committebant.

L. DE REBVS PVBLICIS.

Rerum publicarum tria genera sunt: regium, optimatum, populare. Aut enim sub regum sunt potestate, ut Seleucia Parthorum: aut senatus, ut Massilia Gallorum: aut se ipsi regunt, ut Athenienses solebant. Est et quartum genus, quod Romani commenti sunt, ut ex his tribus unum efficerent: nam et regiam potestatem consules habent, et penes senatum consilii publici summa est, et plebs habet suffragiorum potestatem.

INDEX NOMINVM.

Codicis scriptura corrupta est iis locis, quibus **asteriscum** praefixi.

M. VELLEI PATERCULI

EX

HISTORIAE ROMANAE

AD M. VINICIUM COS.

LIBRIS DUOBUS

QUAE SUPERSUNT.

RECENSUIT

ET RERUM INDICEM LOCUPLETISSIMUM ADIECIT

FRIDERICUS HAASE,

PROF. VRATISLAV.

EDITIO ALTERA.

LIPSIAE

SUMPTIBUS ET TYPIS B. G. TEUBNERI.

MDCCCLXXIV.

FRID. HAASII PRAEFATIO.

In Velleii Paterculi libris emendandis cum multi atque ipsi etiam artis criticae principes plus praestare non potuerint, quam ut singuli paucis aliquot locis corruptis certam medicinam afferrent, multo pluribus per coniecturas infelices fallacem potius quandam sanitatis speciem inducerent quam morbum ipsum tollerent, mihi dubitare non licet, quin aliis mea inventa haud rarius displicitura sint, quam alio rum multa mihi displicuerunt; itaque satis habebo, si aliquot locis recte prospexisse, coniecturis autem non necessariis aut parum consideratis non nimis indulsisse videbor. Illud enim vel maxime agendum est in libris supra vulgarem modum depravatis, ne vel vitiorum gravitate vel infinita emendationum multitudine abripi nos patiamur ad immodicam corrigendi licentiam. Atque ego quidem quamquam eorum commodo, qui hunc scriptorem sine commentariis legere cupiunt, dandum hoc censui, ut paucissima tantum vitia intacta relinquerem, plerisque aliquam vel meam vel alienam correctionem adhiberem, illud tamen inducere animum non potui, ut gravissimae depravationis vestigia omnia occultarem; quare quae in codice Murbacensi fuisse constat quamvis manifesta librariorum additamenta, non abieci plane sed appositis parenthesis signis abiicienda indicavi; ubi autem in mutandis codicis verbis coniecturas secutus sum, quae incertiores viderentur, aut ubi lacunas meis quibusdam verbis exempli causa positis explevi, ea omnia inclinatis litteris scribi iussi, additis item ad lacunarum supplementa parenthesis signis. Qua ratione non solum cavi, ne in locis dubiis fucus fieret lectoribus, sed effeci etiam, ut graviora quaedam depravationis genera manifestis documentis extarent, ex quibus de locis minus manifestis iudicari posset. Nam irrepsisse aliquando in ipsa Velleii verba varii generis e margine additamenta, adeo certum est quibusdam exemplis, veluti lib. I, c. 6, 6. lib. II, c. 10, 1. ut talia qui consideraverit, dubitare non possit, quin recte etiam alibi eo emendandi genere utamur. Neque minus certum est, praetermissa esse nonnunquam a librario festinante aliquot Velleii verba, maxime ubi a voce simili ad similem vel ad eandem iterum positam oculis aberrare facile erat; quod vitiorum genus cum et ubique frequens sit et in summa librarii Velleiani negligentia paene abesse non possit, temperare mihi non potui quin aliquotiens meis verbis Velleiana in-

tegrarem, praesertim si et corrupti loci natura et supplendi [illegible] fidem facerent, non esse alio modo erratum: si quis tamen in hoc consilio nimiam accusare volet audaciam, sciendum est, me quoque ipsum verbis a me illatis fidem nullam tribuere sed velle ea signorum quorundam locum obtinere, quae simul et indicent lacunam et eius originem demonstrent. Atque haec quidem peccandi genera sintne ei tribuenda, qui codicem Murbacensem scripsit an vetustiori alicui librario, frustra quaeras; nec magis id apparet in tertio quodam vitiorum genere, quod signo aliquo notare non potui; verba dico verborumque comprehensiones e suo loco in alienum traiectas: cuius erroris cum olim iam aliquot exempla indagavi comprobata illa Kritzii iudicio, tum tria nunc addidi; nam cap. 95 extr. cum antea legeretur sic: *adulescentibus, aut obiicientes audire, quod non agnosceret senex*, ego malui *audiret* scribere et transpositione uti, quam vel delendas iudicare tres voces cum Ruhnkenio, Krausio, Cludio, vel cum Kritzio acquiescere in interpretatione vehementer incommoda. Item cap. 84, 2 verba illa: *Rex Amyntas — transmisit ad Caesarem* non recte credidi a superioribus seiungi interpositis illis: *denique in ore — classis hostium superata*; et cap. 110 extr. verba illa: *audita in senatu vox — pollicitati omnia* anteponenda putavi illis: *Habiti itaque delectus — coactae dare militem*, quo loco traiectione verborum orta etiam est lacuna, quam bis posita voce *omnia* utcumque sustuli; in cod. Murb. enim scriptum videtur fuisse: *exactae ad id bellum operae . pollicitati . omnia haec frustra praeparassemus.* Quibus locis si quis accurate et res et verba examinet, non vereor ne Velleii potius quam librarii alicuius negligentiam coercuisse videar. Quarto quodam loco suspicor tribus simul modis peccatum esse; nam primum dubium non est quin libri primi pars extrema exciderit; neque enim is est Velleius, qui in tali re, qualem cap. 18. tractat, paucis verbis contineri queat nullo adiecto sententiarum artificio; neque credibile est Romanorum hoc loco nullam mentionem factam esse, quos in superioribus studiose cum Graecis composuit; quare nihil est verisimilius quam additum fuisse locum sententiis exornatum, quo significaret Romam esse quasi alteras quasdam in Italia Athenas. Deinde adscriptum fuisse in margine lemma videtur hoc: *et in Italia*, quod cum inter ipsa Velleii verba relatum, denique alieno loco positum esset, vehementer exercuit interpretes; mihi id si servare volebam, necessario in fine ponendum fuit.

At in verbis singulis quot modis peccatum sit, longum est enarrare, neque id in Murbacensi libro solum, sed etiam antea factum; accessit postea haud minor emendandi licentia, quae nunc tandem certis legibus regi posse videtur. Quaerendum enim ante omnia est, quid scriptum fuerit in codice Murbacensi; id autem adeo totum pendet ex Rhenani et Burerii testimoniis, ut Amerbachiano libro aut nulla aut exigua admodum et secundaria fides tribuenda sit. Editionem igitur principem ego quoque denuo diligenter excussi, exemplo usus

bibliothecae regiae Vratislaviensis, e quo intellexi discrepantiam illam, quam primus Orellius animadvertit in diversis eiusdem editionis exemplis deprehendi, non omnem ab eo notatam esse. Vratislaviensis enim liber pag. 37. v. 11. qui locus est lib. II, c. 35, 2. habet: *homo virtuti simillimus*, ubi in aliis non legitur *homo*, sed *non*. Item lib. II, c. 83, 2. pag. 47. v. 13. in eodem libro legitur: *ignoverat. Hunc mox avunculum*, ubi in aliis: *Mox autem hunc a.* Ceterum quamquam plurimum tribuendum est Rhenano et Burerio, non tamen credo quae silentio Burerius transmisit, ea omnia ita in Murbacensi codice scripta fuisse ut sunt in editione principe; et ut alia omittam, correctoris certe manus qualis in codice fuerit, non potest ex Burerii adnotatione cognosci, ut verendum sit, ne forte Rhenani vel alia recentior manus fraudem ei fecerit, sicuti Phil. Beroaldi manus in Taciti codice Corbeiensi multis vetustior visa est. Ipsum vero codicem Murbacensem equidem opinor seculo XI. vel etiam XII. scriptum esse; his enim seculis *a* litterae forma haec *cc*, de qua testatur Burerius, usurpari paulatim desita est, longiorum autem vocabulorum compendia talia, qualia in codice fuisse satis certum est, iisdem seculis frequentari coepta; postea igitur quae invaluerunt scribendi genera, non possunt ad indagandam depravationis originem adhiberi. Sed Murbacensis libri scriptor quamvis saepe multumque deliquerit festinatione, negligentia, inscitia, videtur tamen vetustius quoque exemplum, quo ille usus est, satis mendosum fuisse et litteris eiusmodi scriptum, quae seculi XI. vel XII. librario indocto obscurae essent; cuius rei manifesta sunt indicia. Tironianis vero notis scriptum fuisse librum illum veterem, ego coniectare non audeo, qui librum talem nunquam viderim: facilius de merovingici generis litteris minusculis lectu difficilibus assentiar Hauptio amico dilectissimo, quamquam huius quoque scripturae certa indicia eo magis me fugerunt, quod iam antea reperisse mihi videbar libri illius, e quo Murbacensis fluxit, litteraturam fuisse longobardicam; argumento est insignis ac multis exemplis prodita *t* litterae depravatio, cuius formam longobardicam satis illam singularem cum variis modis scriba posterior interpretaretur, multipliciter lapsus est. Non vacat nunc eam rem accuratius persequi, quam et facile est exemplis collectis comprobare, et utile in emendandi negotio non negligere; ita enim intellexi lib. II, c. 46, 1. spretis et aliorum coniecturis et mea olim prolata unice veram habendam esse Ursini divinationem, qui *vetus* scripsit pro eo quod in codice fuit *victus;* et lib. I, c. 17, 5. locum multum vexatum certa mihi nunc emendatione sanasse videor; cum enim in codice fuerit vel *mq.*, ut Burerius, vel *inq.*, ut Amerbachius scripsit, haud dubie legendum est *intra*, quo invento reliqua facili negotio expediuntur.

Alienum est ab hoc loco singulatim explicare, quibus ubique rationibus ductus meam aliquam aut alienam sententiam secutus sim; operam autem dedi, ut quidquid post Kritzii editionem diligentia-

simam ad emendandos Velleii libros prolatum est, cognoscerem et in huius editionis utilitatem converterem; usus etiam sum schedis Lindenbrogianis, in quibus tamen quae ad emendationem spectant, hodie usum nullum habent. Praeterea capita eorumque partes nonnumquam paulo aliter distinxi quam adhuc factum erat, ubi rerum verborumque intellectus eo modo iuvari posse videbatur; denique indicem adieci non illum quidem plane novum sed tamen eo, qui adhuc vulgabatur, ut verbis breviorem, ita rebus multo locupletiorem et mendis purgatum.

Scribebam Vratislaviae mense Maio a. MDCCCLI.

Frustra speravi otium mihi a Velleianis studiis concessum esse; quae quotiens retractaverim, documento sunt ea, quae iam olim in diurnis Halensibus scripsi de Orelliana et Kreyssigiana editionibus, de Laurentii locis Halmiique emendationibus Velleianis et de Schoepferi adnotationibus criticis; alia deinde nonnulla Kritzio privatim suppeditavi, cum suam pararet editionem, alia rursus protuli, cum perfectae editionis censuram agerem in iisdem diurnis Halensibus; denique quidquid postea emendationum subnatum erat, ante septem annos in hac editione exprompsi. Quare meo mihi iure tum videbar scriptori totiens pertractato valedicere, cui pro virili parte auxilium tulissem, nec sine taedio ad eos me locos rediturum putabam, in quibus emendandis adhuc frustra laborassem; neque etiam nova aliorum me allexerunt studia, ut pristinas curas repeterem; nemo enim ex illo tempore repertus est, qui assiduam operam in Velleio poneret; pauci eum a limine salutaverunt unum alterumve locum temptantes. Itaque neque expectanti mihi nec cupienti accidit, ut repetenda nunc haec editio esset, ad quam operam totum me imparatum esse videbam; pigebat vero pauca et frivola proferre, quae non quaerenti oblata erant, nec vacabat nova quaerere. Itaque meam inopiam alienis divitiis consolaturus amicos adii; nec frustra; ut enim eximia dote novam hanc editionem ornare possem, factum est insigni beneficio Mommsenii et Bernaysii, qui quas in promptu habebant emendationes Velleianas liberaliter mihi concesserunt, non illas quidem ea mente per margines sparsas, ut continuo in ordinem reciperentur morosoque ac timido editori satisfacerent, sed quae tamen et iucundissimum et utilissimum critici negotii instrumentum sint huiusque editionis plane τηλαυγὲς πρόσωπον. His ego adieci vel mea quaedam vel aliena; ipsa vero Velleii verba rarissime mutavi, quia non licuit denuo totum librum diligentius et uno tenore excutere, de singulis autem locis sparsim consilium capere parum consideratum videbatur.

De Velleio quidem ipso quid sentiam, dixi in diurnis Hal. a. 1841. No. 197. nec praeterea habeo quae post Sauppium Kritziumque addam, nisi quod mentione dignus videtur L. Velleius Paterculus, qui p. Chr. n.

a. 60. consul fuit, de quo vid. Inscr. 5407. in Inscrr. lat. collect. vol. III. pag. 69. ib. Henzen. Illud gravius, quod Mommsenius animadvertit, Capua oriundum videri historiarum scriptorem idque intellegi potissimum ex lib. I, c. 7. coll. lib. II, c. 76, 1 et 16, 1. 2. accedit de eius familia titulus in Inscrr. R. Neap. 3636.

De novis autem emendationibus et quibusdam veteribus sic habeto.

Lib. I, 2, 3. voces *sed hic insequentesque archontes* Mommsenio delendae visae sunt ut e glossemate ortae, quia non possint voces *apud Atticos* nisi cum verbo *usurpabant* coniungi. Me quidem illa verba minus offendunt; credibile enim est Velleium ubi apud Atticos esse Medontidas dictos ait, in familiae nomine statuisse dignitatis inesse appellationem. Illud me magis movet, quod ipsa oratio hoc loco manca videtur et suspensa et praeter expectationem ibi desinens, ubi non credas aliud quidquam nisi de iis archontibus dici potuisse, qui eum honorem non in vitae tempus usurparunt. Quare suspicor totum illum locum, qui de archontibus est cap. 8, 3. hinc esse avulsum et illuc translatum; quo genere saepius esse Velleii libros depravatos, iam olim demonstravi; hoc tamen loco non neglegentiam credas librariorum accusandam esse sed fortasse eiusdem hominis infelicem industriam, qui cap. 6, 6. adscripsit Aemilii Surae locum; is enim, quo erat chronologiae studio, facile potuit ut temporum servaret ordinem, corrumpere orationis cohaerentiam; quamquam temporum quoque ordinem ipse Velleius si servare in hac re voluisset, haud dubie non ante sed post Romam conditam decennales archontes commemoraturus fuit; interpolator vero cum ibi commodum et rei locum non reperiret, fecit quod potuit, ut neglecto et Velleii consilio et exiguo temporis discrimine aliquam certe curam chronologiae adhiberet. H.

3, 2. *Quod cum alii faciant, tragici frequentissime faciunt]* *Tum* particulam, quam Kritzius in altero sententiae membro adiciendam iudicavit, non necessariam esse, non poteram tum, cum eius editionis censuram scribebam, exemplis probare; nunc haec sufficere videntur: Sen. controv. I. praef. § 2. *Sed cum multa iam mihi ex me desideranda senectus fecerit — inter ea quae retuli memoria est.* Sen. de beneff. I, 1, 4. *Sed cum sit in ipsis crimen qui ne confessione quidem grati sunt, in nobis quoque est.* dial. I, 4, 10. *Cum omnia, quae excesserunt modum, noceant, periculosissima felicitatis intemperantia est.* dial. XI, 12, 4. *unum hunc cognovisse videor, quem omnibus amicum habere cum expediat, magis tamen etiam libet.* Tac. Ann. IV, 34. *quorum res gestas cum plurimi composuerint, nemo sine honore memoravit.* H.

8, 1. *octingentos tris]* Vetat M. mutari numerum, qui est in ed. princ. DCCCXXIII. quia si adiciantur anni CCCCXXVII, quos posuit Clemens Alexandrinus, ipsi illi conficiuntur anni MCCL, quos deinde Velleius numerat.

9, 1. *ut plerumque superior G e n t i u m magnamque partem Graeciae in societatem suam perduceret.* conj. M.

9, 6 *vel modo pecuniae, qui bis milies centies aerario contulerit*

HS, ut omnium —. coni. M. quem ita secutus sum, ut non *qui sed ut qua* scriberem.

11, 2. *cui ex virtute Macedonici nomen inditurus erat*, scil. Pseudophilippus. M.

12, 6. *adeo odium — ne in victis quidem deponitur neque ante invisum esse desinit, quam quod esse desiit.* coni. G. Linker in Diurnis Austr. scholast. a. 1852. pag. 88.

13, 3. *semperque aut belli aut pacis se erudiit artibus.* M.

14, 4. In ed. princ. et cod. Amerb. recte scribi ait M. *a Sp. Postumio*, non *ac*, quia censorum nomina non temporibus indicandis adhibentur, civitatem vero dare censores dici possunt, quam in tabulas mittunt.

15, 4. *Scolacium Minervium, Tarentum Neptunia.* Sic quattuor haec nomina scribenda esse, ut duarum coloniarum sint, docuit M. vid. Berichte der kön. sächs. Ges. d. W. Philol. hist. Kl. 1849.

16, 4. *ingenia Socratico ore efflorescentia.* M.

ib. *quid ante Isocratem — clarum in oratoribus? fuit id adeo artatum* —. M.

17, 5. *Huius ergo rei cedentis in saeculum* M.

ib. § 6. *ut primo ad consequendos quosque priores ducimur atque accendimur* —. Ita scribendum videtur, propterea quod in hac re nullus est opinioni locus, nec priores ducimus, qui priores sunt. H.

ib *aliquid in quo niteamus conquirimus.* ita et ego a. 1828 conieci, et a. 1837 Halmius et nunc Bernaysius, sicuti olim Heinsius *eniteamus*.

18, 1. *pluribus artis eloquentiaeque quam universa Graecia, operibus floruit* coni. H. Keil. 1843. in thesi XII. subiecta Observatt. crit. in Propert.

18, 2. *existimatum urbesque et in Italia talium studiorum fuere steriles. Nisi Thebas unum os Pindari inluminaret (nam Alcmana Lacones falso sibi vindicant,)* . . . . . ut desit apodosis qua dixerit Velleius futurum fuisse, ut civitates illae omni litterarum laude carerent. M.

Lib. II, 1, 5. Assentitur mihi M. ad voces *non recusando non poenam* nec aliud quidquam addendum esse; scilicet intellegitur Mancinus non recusasse id ne fieret, quod factum est. Ceterum cf. Tac. Ann. II, 22. *illi supplices nihil abnuendo veniam omnium accepere.*

ib. Quoniam miro sane modo Samnites qui ad Caudium Romanos gravi dedecore affecerunt, Caudini appellantur, mavult ex antecedentibus hostes intellegere et *Caudi* scribere M.

2, 2. *promulgatis agrariis legibus omne ius fasque concutientibus, summa imis miscuit.* B. *omnibus tum conquiescentibus.* M.

3, 2. *Tum optima senatus atque equestris ordinis pars melior et maior.* M. *Tum* [optimates] *senatus aeque et equestris ord.* H.

5, 2. *non deterritus est proposito. Perseverantia ducis quem* —. B.

6, 2. *cum summa quiete unanimis civitatis princeps esse posset.* B.

ib. *longe maiore arte priora repetens.* B.

7, 3. *Rei tantae parum ad notitiam pertinens interponatur haec: hic est Opimius* —. nisi *haec* addatur, durum erit *rem* intellegere; cf.

Frontin. de aquaedd. c. 3. *ac ne quid ad totius rei pertinens notitiam praetermisisse videar.* H.

10, 1. *Prosequamur voto severitatem censorum.* B.

11, 1. *immodicus gloriae, inritabilis, impotens.* B.

12, 1. Propter Kritzium moneo Marium Sullamque copulatos dici quasi praecaventibus fatis ne quando dissociarentur, idque quadam pietatis copula; vid. Cic. div. in Caec. 19, 61. H.

12, 5. *at bona malis repensasse,* ut priora bona Marius postea malis sustulisse videatur. M.

16, 3. *appellarunt Italiam.* Bergk, Zeitschr. f. Altthsw. 1851. pag. 19.

16, 4. *rem populi Romani* B. *rem Romanam* H.

17, 1. *ipsi exanimati.* M.

20, 5. Probo nunc dativum *cui augendae.* H.

21, 2. *sub ipsis moenibus focisque.* B.

23, 6. *Sulla praesentem ante omnia supplicemque Mithridaten invenit.* cf. c. 37, 3. *supplex et praesens.* B.

25, 1. *quibus et spes pessima et immodica cupiditas erat.* B. Ego conferam talia, quale illud est Valer. Max. IV, 6, 3. *ubi idem et maximus et honestissimus amor est.* H.

26, 1. *vir animi magis saevi quam paterni.* B.

26, 3. *In quantum huius gloriae famaeque accessit, nunc vir ille eminet, praeterea latet.* M.

27, 1. *vir agilis bellique fortissimus penitusque Romano nomini infestissimus.* cf. c. 105, 1. *navum, agilem.* B.

ib. de kalendis Nov. vid. Merkel, prolegg. ad Ovid. fast. pag. XXVII sq.

28, 2. *uti appareat populum R. usum dictatoris ante metu desiderasse, timuisse post potestatem.* M. Hertz in Mus. Rhen. philol. a. 1843. pag. 477, Tullii consulis mentionem ut ab aliquo grammatico adiectam referens ad M'. Tullium Longum cons. a. U. 254. — *ante metu desiderasse, in tuto vero timuisse potestatem.* H. *ante metu desiderasse, illico timuisse potestatem.* M.

28, 3. Voces *ex albo* pro *exoleto* restitui iussit M. commemorans versum in muro Pompeiano scriptum: *non est ex albo iudex patre Aegyptio.*

29, 2. *sed ex dignitate constans* (i. e. beruhend auf. cf. c. 108, 2.) *atque in illam conveniens amplitudinem fortunae, quae eum —.* B. *sed ex dignitate; constantia ea, quae in illam conveniens amplitudinem fortunam eius ad ultimum comitata est diem.* M.

ib. *potentiae quae honoris causa ad eum deferretur, non vi ab eo occuparetur.* M. vid. Berichte l. c. p. 156. ubi vulgo *ut* pro *vi.*

31, 3. *interdum persona in exemplo nocituro invidiam auget aut levat.* cf. c. 47, 4. *exemplo inutili.* c. 114, 3. *exemplo non nocebatur.* B

ib. *extraordinaria imperia reformidant,* ut sit et quod in deponendo ac retinendo intellegatur et quod opponatur honoribus. M.

32, 4. *praedonesque saepe antea multis locis*, vel *antea ac multis locis*. M.

33, 1. *pecuniae polluebatur cupidine*. B.

37, 1—4. Non credo dubium esse quin totum hoc caput loco suo motum sit et reiciendum post cap. 39; nimis enim absurdum est id divellere a cap. 40. et ita divulsum interponere inter duo episodia, quae inter se coniuncta fuisse non minus consentaneum est quam quae leguntur lib. I, c. 14—18. Ac si quis quemadmodum alterum illud, quod est de litterarum flore, inprimis convenit Ciceronis nomini, ita alterum hoc, quod est de provinciis, aeque recte et commode statuat Pompeii rebus in oriente gestis subiungi, certe id fieri debuit non inter cap. 37 et 40, sed post c. 40. nec vero praecipiti Velleii festinatione abuti licet ad vitia eiusmodi excusanda, quae vel maxime festinantem fugere non potuerunt. H.

38, 2. *Claudius, sed provinciam*, ut *sed* pro vulg. *et* scribatur, quod voluisse Velleium, sequentia docent. M.

39, 1. *infractae denique idem quod totus terrarum orbis sibi novum conferunt stipendium*. M. *infractae ac pacatae idem quod t. t. o. in aequum conferunt stipendium*. H.

40, 3. *venturum in urbem adfirmarant*. M.

40, 4. Ego diversas Velleium coronas intellegi velle ratus semel lauream, semel auream scripsi; Borghesium in Decadib. 9, 8, p. 41. *auream* recte scribi docuisse monet M.

41, 2. *et quod monumentis antiquissimis constabat*. B. quod mihi certissimum videtur.

42, 2. *Etsi longum est narrare, quid et quotiens ausus sit, tamen quantopere conata eius qui obtinebat Asiam magistratus p. R. motu suo destituerit, referatur, documentum tanti mox evasuri viri*. M.

42, 3. *perrexit ad proconsulem Iuncum (idem enim Asiam obtinebat)*. Nipperdey in Philol. VI. 1851. pag. 377. testibus usus de Iunci nomine Plutarcho Caec. c. 2. et Gellio V, 13. Contra Borghesius eum esse L. Iunium Silanum statuerat ex Plin. N. H. II, 35 § 100. cui assentitur Henzen in Inscrr. lat. collect. Orell. vol. III. pag. 55. ad inscr. 5354. Ambigue iudicat O. Schoenemann de Bithynia et Ponto prov. Rom. (Gotting. 1855.) pag. 12. Sed recte Mommsenius ullam negat causam esse, cur qui est apud Plinium a. U. 678. proconsul L. Iunius Silanus, idem esse credatur atque is, de quo Velleius agit. apud quem mihi deinceps recte nunc omitti videtur vox *cum*, adscripta illa ad corrigendum nomen *Iunium*; minus recte voces *eam quam* omiseris; nec tamen *eamque*, quod olim a Lipsio accepi, ferri potest; itaque malim aut transpositis vocibus scribere: *idem enim eam qui Asiam obtinebat*, aut quod nunc recepi: *idem enim Asiam etiamtum obtinebat*. H.

46, 3. *Hunc proficiscentem i. S. diris cum omnibus tribuni pl. frustra retinere conati essent, quorum—fuisset rei publicae, transgressum Euphraten Crassum — Orodes — interemit*. M. In eam mentem sic conicctes: *diris eum ominibus tribunis — — conatis, quorum —*. Sed praefero periodum male structam.

47, 2. *medium iam vix invidia partium ac familiae cohaere — concordiae pignus.* H.

48, 2. *defuisset fortunae deserendi eius locus*, vel potius *tuendi*. cf. II, 69 extr. M.

48, 3. *cuius sane voluptatibus*, ut *anima* (ᾶιο) ortum sit ... ᾶνε. M.

49, 4. *postulaverat tantummodo contentus cum una legi... vinciae, privatus ut i. u. veniret et se — committeret dec...* scribendum esse docuit M. *die Rechtsfrage zwischen Caes...* pag. 57.

53, 5. *tam simplex esset annorum digestio.* H. *tam proli... esset a. d.* B.

54, 1. *utrique summorum imperatorum meritas poenas alteri superstiti luere suppliciis.* M.

55, 4. *restitutae sunt a duce quam a milite potius.* M.

57, 3. *ineluctabilis fatorum vis; cum cuius fortunam mutare constituit, c. corrumpit.* M.

59, 1. *De cuius origine etiam sic praecipiti pauca dicenda sunt.* cf. I, 16, 1. *in hac tam praecipiti festinatione.* B.

59, 6. *aequaliter coruscansque in colorem arcus.* B.

60, 2. *maluitque avunculo et Caesari dare se quam vitrico cedere.* ut adoptio intellegatur. M.

65, 2. *affinitas, privigna A. desponsa Caesari.* omissis vocibus *cum esset*. M.

66, 1. Cum in ed. princ. et in cod. Amerb. scriptum sit *nunciari*, nihil aliud anquirendum esse sed *nunciare* scribendum docui in adnotatt. crit. ad Sen. dial. II, 10, 3. in ind. lectt. Vratisl. aest. 1852. pag. 5. De sententia cf. Sen. dial. IV, (de ira II,) c. 27, 4. *Adfecti sumus poena: succurrat non tantum quid patiamur, sed quid fecerimus.* quo loco pro eo quod est *succurrat*, dici etiam potuit: *nunciemus nobis.* H.

68, 1. *neque enim personarum umbram maiestas rei p. capit.* B.

ib. *cum in meliora quidem servari posset.* M.

ib. *in urbe seditionem, in agris haud occulte bellicum tumultum movens.* M. quod recepi.

75, 3. *fugiens mox f. s. Caesaris armatos, bimum —.* M.

79, 1. *per omnia [extra] dilationes perosus.* B.

81, 1. *salubritatis instar*, quod fuit in cod., defendit B.

82, 4. *succinctus* vocem retinui ex cod. cf. Orell. ad Tac. Ann. XI, 31. H.

86, 2. *nec quisquam interemptus est, [interemerunt se ipsi] paucissimi.* cf. 87, 2. B.

91, 1. *quod cognomen illi viro Planci sententia consensus — indidit,* servata cod. scriptura *viro*, quam tuetur coll. c. 87, 2. B.

95, 3. extr. item scripturam cod. tuetur B. nec ego nunc admodum repugno.

99, 3. *ut omnes [eam adierint] pro consulibus legatique in t.*

fecti provincias visendi eius gratia atque convenientes — fascis suos 3. *iserint.* M.

multis lo 101, 1. *provinciis obitis ad sedandam Syriam missus.* M.

33, 2, 3. *ingressus, ut prima parte introitus prospere cessit. mox —*

37, 1. *us* sit nominativus casus. B.

motum sit e 3. *quali ille omine omnibus fuerit.* B.

lere a cap. 4 *Cherusci (gentis eius Arminius, mox clade nostra nobilis),*

se coniuncta h *urgis.* Doederlein, Reden und Aufsätze, vol. II. pag. 311

I, c. 14—18. A *secutus sum.*

rum flore 108, 3. *fecit. Certissume custoditum imperium.* M.

de 109, 1. *perfugium tutum; denique ex male dissimulato agebat ae mulum.* H.

110, 1. *non plus quam quinque dierum iter a primis hostium [aberat legionesque se, quas] S. admovere placuerat, paene — — cum Caesare iuncturae erant.* M. Id ego simillimae meae emendationi praetuli.

110, 4. *pars in Macedoniam effundi [parabat], pars —.* res enim illa nondum gesta erat. M.

111, 3. *universas evasimus partibus*, scilicet sic ut Romani exercitus partes non obicerentur universis hostium viribus. M. Ego nunc *evasimus* restitui, quod sine ignominia dicitur; neque enim de audacia agitur, sed laudatur ducis prudentia. Partes vero non puto alius rei intellegi posse nisi eiusdem quae universa appellatur, in quo usu multus est Velleius; vid. II, 38, 1. 126, 1. 113, 3. 129, 1. cf. Plin. epp. I, 8, 3. II, 5, 7. 10. III, 15 extr. IX, 4, 2. Quare teneo quod olim conieci verbum excidisse post *evasimus*, sive id *fudimus* fuit sive aliud; cf. Sen. dial. IV, (de Ira II.) c. 29, 1. *nec universam illam* (iram) *temptaveris tollere: graves habet impetus primos: tota vincetur, dum partibus carpitur.* H.

ib. *quanto cum temperamento summae utilitatis res auctoritate —.* M.

ib. *inclusus custodiis exercitus nostri, ne qua posset erumpere — — furens viribus elanguesceret, hostis.* M.

114, 4. *quibus abusa erat.* H.

116, 4. *defectus est. Honoratorum virorum.* M.

118, 2. *iure etiam civitatis Romanae eius equestres consequens gradus.* i. e. cum civis Romanus esset, poterat consequi militiae gradus equestres, tribunus fieri et praefectus. M.

119, 2. *data esset, immo castigatis.* M. Id recepi pro vulgato *data esset immunis, cast.*

119, 5. De C. Numonio Vala vid. Henzen in Inscrr. lat. collect. Orell. vol. III. pag. 45. ad inscr. 5310.

126, 2. *accessit comitiis auctoritas.* B. monens exquisitum hoc esse adulandi genus.

126, 4. *facere recte civis suos princeps optime faciendo docet.* M.

127, 2. *egent, neque nisi parvo paucitas ministeri sufficit.* M. *namque in parvo parvitas ministeria deficit* (egent igitur magnis adiutoribus). B.

Scripsi Vratislaviae mense Aprili a. MDCCCLVIII.

M. VELLEI PATERCULI

HISTORIAE ROMANAE

AD M. VINICIUM COS.

LIBRI DUO.

LIBER PRIOR.

I. *** [*Epeus*] *** tempestate distractus a duce suo 1
Nestore Metapontum condidit. Teucer, non receptus a
patre Telamone ob segnitiam non vindicatae fratris iniu-
riae, Cyprum adpulsus cognominem patriae suae Sala-
mina constituit. Pyrrhus, Achillis filius, Epirum occu-
pavit, Phidippus Ephyram in Thesprotia. At rex regum 2
Agamemnon tempestate in Cretam insulam reiectus tris
ibi urbis statuit, duas a patriae nomine, unam a victoriae
memoria, Mycenas, Tegeam, Pergamum. Idem mox sce-
lere patruelis fratris Aegisthi, hereditarium exercentis in
eum odium, et facinore uxoris oppressus occiditur. Regni 3
potitur Aegisthus per annos septem. Hunc Orestes matrem-
que socia consiliorum omnium sorore Electra, virilis animi
femina, obtruncat. Factum eius a diis comprobatum spatio
vitae et felicitate imperi apparuit; quippe vixit annis
nonaginta, regnavit septuaginta; qui se etiam a Pyrrho,
Achillis filio, virtute vindicavit; nam quod pactae eius,
Menelai atque Helenae filiae, Hermiones nuptias occupa-
verat, Delphis eum interfecit. Per haec tempora Lydus et 4
Tyrrhenus fratres cum regnarent in Lydia, sterilitate fru-
gum compulsi sortiti sunt, uter cum parte multitudinis
patria decederet. Sors Tyrrhenum contigit; pervectus in

Italiam et loco et incolis et mari nobile ac perpetuum a
se nomen dedit.
1 II. Post Orestis interitum filii eius Penthilus et Tisa-
menus regnavere triennio. Tum fere anno octogesimo post
Troiam captam, centesimo et vicesimo quam Hercules ad
deos excesserat, Pelopis progenies, quae omni hoc tem-
pore pulsis Heraclidis Peloponnesi imperium obtinuerat,
ab Herculis progenie expellitur. Duces recuperandi imperi
fuere Temenus, Cresphontes, Aristodemus, quorum aba-
2 vus fuerat. Eodem fere tempore Athenae sub regibus esse
desierunt, quarum ultimus rex fuit Codrus, Melanthi filius,
vir non praetereundus. Quippe cum Lacedaemonii gravi
bello Atticos premerent, respondissetque Pythius, quo-
rum dux ab hoste esset occisus, eos futuros superiores,
deposita veste regia pastoralem cultum induit, immixtus
que castris hostium de industria, imprudenter, rixam ini-
3 ciens, interemptus est. Codrum cum morte aeterna gloria,
Atheniensis secuta victoria est. Quis eum non miretur, qui
his artibus mortem quaesierit, quibus ab ignavis vita
quaeri solet! Huius filius Medon primus archon Athenis
fuit. Ab hoc posteri apud Atticos dicti Medontidae; sed
hic insequentesque archontes usque ad Charopem dum
4 viverent eum honorem usurpabant. Peloponnesii digre-
dientes finibus Atticis Megaram, mediam Corintho Athe-
nisque urbem, condidere. Ea tempestate et Tyria classis
plurimum pollens mari, in ultimo Hispaniae tractu, in
extremo nostri orbis termino, insulam circumfusam Oceano,
perexiguo a continenti divisam freto, Gadis condidit. Ab
iisdem post paucos annos in Africa Utica condita est.
1 III. Exclusi ab Heraclidis Orestis liberi iactatique
cum variis casibus, tum saevitia maris, quinto decimo
anno sedem cepere circa Lesbum insulam. Tum Graecia
maximis concussa est motibus. Achaei, ex Laconica pulsi,
eas occupavere sedis, quas nunc obtinent, Pelasgi Athe-
nas commigravere, acerque belli iuvenis, nomine Thessa-
lus, natione Thesprotius, cum magna civium manu eam
regionem armis occupavit, quae nunc ab eius nomine
Thessalia appellatur, ante Myrmidonum vocitata civitas.

Quo nomine mirari convenit eos, qui Iliaca componentes 2
tempora de ea regione ut Thessalia commemorant. Quod
cum alii faciant, tragici frequentissime faciunt, quibus
minime id concedendum est; nihil enim ex persona poëtae,
sed omnia sub eorum, qui illo tempore vixerunt, disse-
runt. Quod si quis a Thessalo, Herculis filio, eos appel-
latos Thessalos dicet, reddenda erit ei ratio, cur nunquam
ante hunc insequentem Thessalum ea gens id nominis
usurpaverit. Paulo ante Aletes, sextus ab Hercule, Hippo- 3
tis filius, Corinthum, quae antea fuerat Ephire, claustra
Peloponnesi continentem, in Isthmo condidit. Neque est
quod miremur ab Homero nominari Corinthum; nam ex
persona poëtae et hanc urbem et quasdam Ionum colonias
iis nominibus appellat, quibus vocabantur aetate eius,
multo post Ilium captum conditae.

IV. Athenienses in Euboea Chalcida et Eretriam 1
colonis occupavere, Lacedaemonii in Asia Magnesiam.
Nec multo post Chalcidenses, orti, ut praediximus, Atticis
Hippocle et Megasthene ducibus Cumas in Italia condi-
derunt. Huius classis cursum esse directum alii columbae
antecedentis volatu ferunt, alii nocturno aeris sono, qua-
lis Cerealibus sacris cieri solet. Pars horum civium magno
post intervallo Neapolim condidit. Utriusque urbis eximia 2
semper in Romanos fides facit eas nobilitate atque amoe-
nitate sua dignissimas. Sed illis diligentior ritus patrii
mansit custodia, Cumanos Osca mutavit vicinia. Viris
autem veteres earum urbium hodieque magnitudo ostentat
moenium. Subsequenti tempore magna vis Graecae iuven- 3
tutis abundantia virium sedis quaeritans in Asiam se
effudit. Nam et Iones duce Ione profecti Athenis nobilis-
simam partem regionis maritimae occupavere, quae hodie-
que appellatur Ionia, urbisque constituere Ephesum, Mi-
letum, Colophona, Prienen, Lebedum, Myuntem, Erythram,
Clazomenas, Phocaeam, multasque in Aegaeo atque Ica-
rio occupavere insulas, Samum, Chium, Andrum, Tenum,
Parum, Delum aliasque ignobilis. Et mox Aeolii eadem 4
profecti Graecia longissimisque acti erroribus non minus
illustris obtinuerunt locos clarasque urbis condiderunt,

Zmyrnam, Cymen, Larissam, Myrinam Mytilenenque et alias urbis, quae sunt in Lesbo insula.

1 V. Clarissimum deinde Homeri inluxit ingenium, sine exemplo maximum, qui magnitudine operis et fulgore carminum solus appellari poëta meruit; in quo hoc maximum est, quod neque ante illum quem ille imitaretur, neque post illum qui eum imitari posset, inventus est; neque quenquam alium, cuius operis primus auctor fuerit, in eo perfectissimum praeter Homerum et Archilochum
2 reperiemus. Hic longius a temporibus belli, quod composuit, Troici, quam quidam rentur, abfuit; nam ferme ante annos nongentos quinquaginta floruit, intra mille natus est. Quo nomine non est mirandum, quod saepe illud usurpat: [οἷοι νῦν βροτοί εἰσιν;] hoc enim ut hominum, ita seculorum notatur differentia. Quem si quis caecum genitum putat, omnibus sensibus orbus est.

1 VI. Insequenti tempore imperium Asiaticum ab Assyriis, qui id obtinuerant annis mille septuaginta, translatum est ad Medos, abhinc annos ferme octingentos septuaginta.
2 Quippe Sardanapalum eorum regem mollitiis fluentem et nimium felicem malo suo, tertio et tricesimo loco ab Nino et Semiramide, qui Babylona condiderant, natum, ita ut semper successor regni paterni foret filius, *Pharnaces*
3 Medus imperio vitaque privavit. Ea aetate clarissimus Graii nominis Lycurgus Lacedaemonius, vir generis regii fuit, severissimarum iustissimarumque legum auctor et disciplinae convenientissimae viris, cuius quam diu Sparta
4 diligens fuit, excelsissime floruit. Hoc tractu temporum ante annos quinque et sexaginta quam urbs Romana conderetur, ab Elissa Tyria, quam quidam Dido autumant,
5 Carthago conditur. Circa quod tempus Caranus, vir generis regii, undecimus ab Hercule, profectus Argis regnum Macedoniae occupavit; a quo Magnus Alexander cum fuerit septimus decimus, iure materni generis Achille au-
6 ctore, paterni Hercule gloriatus est. [*Aemilius Sura de annis populi Romani: Assyrii principes omnium gentium rerum potiti sunt, deinde Medi, postea Persae, deinde Macedones; exinde duobus regibus Philippo et Antiocho, qui a*

Macedonibus oriundi erant, haud multo post Carthaginem subactam aevictis summa imperii ad populum Romanum pervenit. Inter hoc tempus et initium regis Nini Assyriorum, qui princeps rerum potitus, intersunt anni MDCCCCXCV.]

VII. Huius temporis aequalis Hesiodus fuit, circa 1
centum viginti annos distinctus ab Homeri aetate, vir perelegantis ingeni et mollissima dulcedine carminum memorabilis, oti quietisque cupidissimus, ut tempore tanto viro, ita operis auctoritate proximus; qui vitavit, ne in id quod Homerus incideret, patriamque et parentes testatus est, sed patriam, quia multatus ab ea erat, contumeliosissime. Dum in externis moror, incidi in rem domesti- 2
cam maximique erroris et multum discrepantem auctorum opinionibus; nam quidam huius temporis tractu aiunt a Tuscis Capuam Nolamque conditam ante annos fere octingentos triginta; quibus equidem adsenserim. Sed 3
M. Cato quantum differt! qui dicat Capuam ab eisdem Tuscis conditam ac subinde Nolam; stetisse autem Capuam, antequam a Romanis caperetur, annis circiter ducentis sexaginta. Quod si ita est, cum sint a Capua capta anni 4
ducenti quadraginta, ut condita est anni sunt fere quingenti. Ego, pace diligentiae Catonis dixerim, vix crediderim tam mature tantam urbem crevisse, floruisse, concidisse, resurrexisse.

VIII. Clarissimum deinde omnium ludicrum certa- 1
men et ad excitandam corporis animique virtutem efficacissimum Olympiorum initium habuit, auctorem Iphitum Elium; is eos ludos mercatumque instituit ante annos, quam tu, M. Vinici, consulatum inires, octingentos tris. Hoc sacrum eodem loco instituisse fertur abhinc annos 2
ferme mille ducentos quinquaginta Atreus, cum Pelopi patri funebris ludos faceret, quo quidem in ludicro omnisque generis certaminum Hercules victor extitit. Tum Athe- 3
nis perpetui archontes esse desierunt, cum fuisset ultimus Alcmaeon, coeperuntque in denos annos creari: quae consuetudo in annos septuaginta mansit ac deinde annuis commissa est magistratibus respublica. Ex iis, qui denis annis praefuerunt, primus fuit Charops, ultimus Eryxias; ex

4 annuis primus Creon. Sexta Olympiade, post duo et viginti annos quam prima constituta fuerat, Romulus, Martis filius, ultus iniurias avi Romam urbem Parilibus in Palatio condidit, a quo tempore ad vos consules anni sunt septingenti octoginta unus; id actum post Troiam captam annis qua-
5 dringentis triginta septem. Id gessit Romulus adiutus legionibus Latinis avi sui; libenter enim his, qui ita prodiderunt, accesserim, cum aliter firmare urbem novam tam vicinis Veientibus aliisque Etruscis ac Sabinis cum imbelli et pastorali manu vix potuerit, quamquam eam asylo facto inter duos lucos auxit. Hic centum homines electos appellatosque patres instar habuit consili publici. Hanc originem nomen patriciorum habet. Raptus virginum Sabinarum ***.

*** Nec minus clarus ea tempestate fuit Miltiadis filius Cimon. ***********

1 IX. **** quam timuerat hostis, expetit. Nam biennio adeo varia fortuna cum consulibus conflixerat, ut plerumque superior fuerit magnamque partem Graeciae in
2 societatem suam perduceret. Quin Rhodii quoque, fidelissimi antea Romanis, tum dubia fide speculati fortunam proniores regis partibus fuisse visi sunt, et rex Eumenes in eo bello medius [fuit] animo neque fratris initiis neque
3 suae respondit consuetudini. Tum senatus populusque Romanus L. Aemilium Paulum, qui et praetor et consul triumphaverat, virum in tantum laudandum, in quantum intellegi virtus potest, consulem creavit, filium eius Pauli, qui ad Cannas quam tergiversanter perniciosam reipubli-
4 cae pugnam inierat, tam fortiter in ea mortem obierat. Is Persam ingenti proelio apud urbem nomine Pydnam in Macedonia fusum fugatumque castris exuit deletisque eius copiis destitutum omni spe coëgit e Macedonia profugere; quam ille linquens in insulam Samothraciam profugit templique se religioni supplicem credidit. Ad eum Cn. Octavius praetor, qui classi praeerat, pervenit et ratione magis quam vi persuasit, ut se Romanorum fidei committeret.
5 Ita Paulus maximum nobilissimumque regem in triumpho duxit. Quo anno et Octavi praetoris navalis et Anici regem Illyriorum Gentium ante currum agentis triumphi fuere

celebres. Quam sit adsidua eminentis fortunae comes in- 6
vidia altissimisque adhaereat etiam hoc colligi potest,
quod cum Anici Octavique triumphum nemo interpellaret,
fuere qui Pauli impedire obniterentur; cuius tantum prio-
res excessit vel magnitudine regis Persei vel specie simu-
lacrorum vel modo pecuniae, ut *qui* bis miliens centiens
aerario contulerit HS, ut omnium ante actorum compara-
tionem amplitudine vicerit.

X. Per idem tempus cum Antiochus Epiphanes, qui 1
Athenis Olympieum inchoavit, tum rex Syriae, Ptolemaeum
puerum Alexandreae obsideret, missus est ad eum legatus
M. Popilius Laenas, qui iuberet incepto desistere; man- 2
dataque ut exposuit, regem deliberaturum se dicentem
circumscripsit virgula iussitque prius responsum reddere,
quam egrederetur finito arenae circulo: sic cogitationem
regiam Romana disiecit constantia obeditumque imperio.
Lucio autem Paulo, magnae victoriae compoti, quattuor 3
filii fuere; ex iis duos natu maiores, unum P. Scipioni,
P. Africani filio, nihil ex paterna maiestate praeter spe-
ciem nominis vigoremque eloquentiae retinenti in ad-
optionem dederat, alterum Fabio Maximo; duos minores
natu praetextatos quo tempore victoriam adeptus est,
habuit. Is cum in contione extra urbem more maiorum 4
ante triumphi diem ordinem actorum suorum commemora-
ret, deos immortalis precatus est, ut si quis eorum invi-
deret operibus ac fortunae suae, in ipsum potius saevirent
quam in rempublicam. Quae vox veluti oraculo emissa 5
magna parte eum spoliavit sanguinis sui; nam alterum ex
suis, quos in familia retinuerat, liberis ante paucos trium-
phi, alterum post pauciores amisit dies. Aspera circa haec 6
tempora censura Fulvi Flacci et Postumi Albini fuit;
quippe Fulvi censoris frater, et quidem consors, Cn. Ful-
vius, senatu motus est ab iis censoribus.

XI. Post victum captumque Persen, qui quadriennio 1
post in libera custodia Albae decessit, Pseudophilippus,
a mendacio simulatae originis appellatus, qui se Philippum
regiaeque stirpis ferebat, cum esset ultimae, armis occu-
pata Macedonia, adsumptis regni insignibus brevi teme-

2 ritatis poenas dedit. Quippe Q. Metellus praetor, cui ex virtute Macedonici nomen inditum, praeclara victoria ipsum gentemque superavit et immani etiam Achaeos re-
3 bellare incipientis fudit acie. Hic est Metellus Macedonicus, qui porticus, quae fuere circumdatae duabus aedibus sine inscriptione positis, quae nunc Octaviae porticibus ambiuntur, fecerat, quique hanc turmam statuarum equestrium, quae frontem aedium spectant, hodieque maximum
4 ornamentum eius loci ex Macedonia detulit. Cuius turmae hanc causam referunt, Magnum Alexandrum impetrasse a Lysippo, singulari talium auctore operum, ut eorum equitum, qui ex ipsius turma apud Granicum flumen ceciderant, expressa similitudine figurarum faceret statuas et
5 ipsius quoque iis interponeret. Hic idem primus omnium Romae aedem ex marmore in iis ipsis monumentis moli-
6 tus, vel magnificentiae vel luxuriae princeps fuit. Vix ullius gentis, aetatis, ordinis hominem inveneris, cuius felicitatem fortunae Metelli compares; nam praeter excellentis triumphos honoresque amplissimos et principale in republica fastigium extentumque vitae spatium et acris innocentisque pro rèpublica cum inimicis contentiones quattuor filios sustulit, omnis adultae aetatis vidit, omnis
7 reliquit superstites et honoratissimos. Mortui eius lectum pro rostris sustulerunt quattuor filii, unus consularis et censorius, alter consularis, tertius consul, quartus candidatus consulatus, quem honorem adeptus est. Hoc est nimirum magis feliciter de vita migrare quam mori.

1 XII. Universa deinde, ut praediximus, instincta in bellum Achaia, cuius pars magna eiusdem Metelli Macedonici virtute armisque fracta erat, maxime Corinthiis in arma cum gravibus etiam in Romanos contumeliis instigantibus, destinatus ei bello gerendo consul Mummius.
2 Et sub idem tempus, magis quia volebant Romani quicquid de Carthaginiensibus diceretur credere, quam quia credenda afferebantur, statuit senatus Carthaginem excidere.
3 Ita eodem tempore P. Scipio Aemilianus, vir avitis P. Africani paternisque L. Pauli virtutibus simillimus, omnibus belli ac togae dotibus ingenique ac studiorum eminen-

tissimus seculi sui, qui nihil in vita nisi laudandum aut fecit aut dixit ac sensit, quem Paulo genitum, adoptatum a Scipione, Africani filio, diximus, aedilitatem petens consul creatus [est;] bellum Carthagini iam ante biennium a prioribus consulibus inlatum maiore vi intulit, cum ante in Hispania murali corona, in Africa obsidionali donatus esset, in Hispania vero etiam ex provocatione ipse modicus virium immanis magnitudinis hostem interemisset; eamque urbem 4
magis invidia imperi quam ullius eius temporis noxiae invisam Romano nomini funditus sustulit fecitque suae virtutis monimentum, quod fuerat avi eius clementiae. Carthago 5
diruta est, cum stetisset annis sexcentis septuaginta duobus, abhinc annos centum septuaginta tris, Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummio consulibus. Hunc finem habuit Romani imperi Carthago aemula, cum qua bellare maiores nostri coepere Claudio et Fulvio consulibus ante annos ducentos nonaginta duos, quam tu, M. Vinici, consulatum inires. Ita per annos 6
centum et viginti aut bellum inter eos populos aut belli praeparatio aut infida pax fuit neque se Roma iam terrarum orbe superato securam speravit fore, si nomen usquam stantis maneret Carthaginis: adeo odium certaminibus ortum ultra metum durat et ne in victis quidem deponitur neque ante invisum esse desinit, quam esse desiit. Ante triennium, quam 7
Carthago deleretur, M. Cato, perpetuus diruendae eius auctor, L. Censorino, M'. Manilio consulibus mortem obiit.

XIII. Eodem anno, quo Carthago concidit, L. Mum- 1
mius Corinthum post annos nongentos quinquaginta duos, quam ab Alete, Hippotis filio, erat condita, funditus eruit. Uterque imperator devictae a se gentis nomine honoratus, 2
alter Africanus, alter appellatus est Achaicus; nec quisquam ex novis hominibus prior Mummio cognomen virtute partum vindicavit. Diversi imperatoribus mores, di- 3
versa fuere studia; quippe Scipio tam elegans liberalium studiorum omnisque doctrinae et auctor et admirator fuit, ut Polybium Panaetiumque, praecellentis ingenio viros, domi militiaeque secum habuerit; neque enim quisquam hoc Scipione elegantius intervalla negotiorum otio dispunxit, semperque aut belli aut pacis serviit artibus; sem-

per inter arma ac studia versatus aut corpus periculis aut
4 animum disciplinis exercuit. Mummius tam rudis fuit, ut
capta Corintho cum maximorum artificum perfectas mani-
bus tabulas ac statuas in Italiam portandas locaret, iuberet
praedici conducentibus, si eas perdidissent, novas eos
5 reddituros. Non tamen puto dubites, Vinici, quin magis
pro republica fuerit manere adhuc rudem Corinthiorum
intellectum, quam in tantum ea intelligi, et quin hac pru-
dentia illa imprudentia decori publico fuerit convenientior.

XIV. Cum facilius cuiusque rei in unum contracta
species, quam divisa temporibus oculis animisque inhae-
reat, statui priorem huius voluminis posterioremque par-
tem non inutili rerum notitia in artum contracta distin-
guere atque huic loco inserere quae quoque tempore post
Romam a Gallis captam deducta sit colonia iussu senatus;
nam militarium et causae et auctores ex ipsarum praeful-
gent nomine. Huic rei per idem tempus civitatem propa-
gatam auctumque Romanum nomen communione iuris
2 haud intempestive subtexturi videmur. Post septem an-
nos, quam Galli urbem ceperunt, Sutrium deducta colonia
est et post annum Setia novemque interiectis annis Nepe;
deinde interpositis duobus et triginta Aricini in civitatem
3 recepti. Abhinc annos autem trecentos sexaginta Sp.
Postumio, Veturio Calvino consulibus Campanis data est
civitas partique Samnitium sine suffragio, et eodem anno
4 Cales deducta colonia. Interiecto deinde triennio Fundani
et Formiani in civitatem recepti eo ipso anno, quo Alexan-
drea condita est, insequentibusque consulibus a Sp. Po-
stumio, Philone Publilio censoribus Acerranis data civitas
et post triennium Tarracina deducta colonia interposito-
que quadriennio Luceria ac deinde interiecto triennio
Suessa Aurunca et Saticula, Interamnaque post biennium.
5 Decem deinde hoc munere anni vacaverunt; tunc Sora
atque Alba deductae coloniae, et Carseoli post biennium.
At Q. Fabio quintum, Decio Mure quartum consulibus, quo
anno Pyrrhus regnare coepit, Sinuessam Minturnasque
missi coloni, post quadriennium Venusiam; interiectoque
biennio M'. Curio et Rufino Cornelio consulibus Sabinis

sine suffragio data civitas; id actum ante annos trecentos
viginti. At Cosam et Paestum abhinc annos ferme trecen- 6
tos Fabio Dorsone et Claudio Canina consulibus, interiecto
quinquennio Sempronio Sopho et Appio, Caeci filio, con-
sulibus Ariminum et Beneventum coloni missi et suffragi
ferendi ius Sabinis datum. At initio primi belli Punici 7
Firmum et Castrum colonis occupata et post annum Ae-
sernia postque decem et septem annos Aesulum et Alsium,
Fregenaeque post biennium, proximoque anno Torquato
Semproni oque consulibus Brundisium, et post triennium
Spoletium, quo anno Floralium ludorum factum est ini-
tium; postque biennium deducta Valentia et sub adventum
in Italiam Hannibalis Cremona atque Placentia.

XV. Deinde neque dum Hannibal in Italia moratur, 1
neque proximis post excessum eius annis vacavit Roma-
nis colonias condere, cum esset in bello conquirendus
potius miles quam dimittendus, et post bellum vires refo-
vendae magis quam spargendae. Cn. autem Manlio Vol- 2
sone et Fulvio Nobiliore consulibus Bononia deducta co-
lonia abhinc annos ferme ducentos septendecim et post
quadriennium Pisaurum ac Potentia interiectoque triennio
Aquileia et Gravisca et post quadriennium Luca. Eodem 3
temporum tractu, quamquam apud quosdam ambigitur,
Puteolos Salernumque et Buxentum missi coloni, Auxi-
mum autem in Picenum abhinc annos ferme centum octo-
ginta quinque, ante triennium quam Cassius censor a Lu-
percali in Palatium versus theatrum facere instituit, cui in
eo moliendo eximia civitatis severitas et consul Scipio
restitere, quod ego inter clarissima publicae voluntatis
argumenta numeraverim. Cassio autem Longino et Sextio 4
Calvino, qui Sallues apud aquas, quae ab eo Sextiae ap-
pellantur, devicit, consulibus Fabrateria deducta est ab-
hinc annos ferme centum quinquaginta tris, et post annum
Scolacium Minervium, Tarentum Neptunia; Carthagoque
in Africa prima, ut praediximus, extra Italiam colonia con-
dita est. De Dertona ambigitur; Narbo autem Martius in 5
Gallia Porcio Marcioque consulibus abhinc annos circiter
centum quadraginta sex deducta colonia est; post duode-

viginti annos in Bagiennis Eporedia Mario sexiens Va-
lerioque Flacco consulibus. Neque facile memoriae man-
daverim, quae, nisi militaris, post hoc tempus deducta sit.
1 XVI. Cum haec particula operis velut formam pro-
positi excesserit, quamquam intellego mihi in hac tam
praecipiti festinatione, quae me rotae pronive gurgitis ac
verticis modo nusquam patitur consistere, paene magis
necessaria praetereunda quam supervacua amplectenda,
nequeo tamen temperare mihi, quin rem saepe agitatam
animo meo neque ad liquidum ratione perductam signem
2 stilo. Quis enim abunde mirari potest, quod eminentis-
sima cuiusque professionis ingenia in eandem formam et
in idem artati temporis congruerunt spatium, et quemad-
modum clausa capso alioque septo diversi generis ani-
malia nihilominus separata alienis in unum quaeque cor-
pus congregantur, ita cuiusque clari operis capacia inge-
nia in similitudine et temporum et profectuum semetipsa
3 ab aliis separaverunt. Una neque multorum annorum
spatio divisa aetas per divini spiritus viros, Aeschylum,
Sophoclen, Euripiden, inlustravit tragoediam, una priscam
illam et veterem sub Cratino, Aristophane et Eupolide co-
moediam; ac novam [comicam] Menandrus aequalesque
eius aetatis non magis quam operis Philemo ac Diphilus
et invenere intra paucissimos annos neque imitandam re-
4 liquere. Philosophorum quoque ingenia Socratico ore
defluentia omnium, quos paulo ante enumeravimus, quanto
post Platonis Aristotelisque mortem floruere spatio? Quid
ante Isocraten, quid post eius auditores eorumque disci-
pulos clarum in oratoribus fuit? adeo quidem artatum
angustiis temporum, ut nemo memoria dignus alter ab
altero videri nequiverint.
1 XVII. Neque hoc in Graecis quam in Romanis eve-
nit magis: nam nisi aspera ac rudia repetas et inventi lau-
danda nomine, in Accio circaque eum Romana tragoedia
est; dulcesque Latini leporis facetiae per Caecilium Teren-
2 tiumque et Afranium suppari aetate nituerunt. Historicos
etiam, ut Livium quoque priorum aetati astruas, praeter
Catonem et quosdam veteres et obscuros, minus octo-

ginta annis circumdatum aevum tulit, ut nec poëtarum in
antiquius citeriusve processit ubertas. At oratio ac vis 3
forensis perfectumque prosae eloquentiae decus, ut idem
separetur Cato, pace P. Crassi Scipionisque et Laeli et
Gracchorum et Fanni et Servi Galbae dixerim, ita universa
sub principe operis sui erupit Tullio, ut delectari ante eum
paucissimis, mirari vero neminem possis, nisi aut ab illo
visum aut qui illum viderit. Hoc idem evenisse gramma- 4
ticis, plastis, pictoribus, scalptoribus quisquis temporum
insliterit notis reperiet, eminentiam cuiusque operis ar-
tissimis temporum claustris circumdatam. Huius ergo re- 5
cedentis intra seculum ingeniorum similitudinis congre-
gantisque se et in studium par et in emolumentum causas
cum semper requiro, nunquam reperio quas esse veras
confidam, sed fortasse veri similes, inter quas has maxime.
Alit aemulatio ingenia et nunc invidia nunc admiratio imi- 6
tationem accendit naturaque quod summo studio petitum
est, ascendit in summum difficilisque in perfecto mora est
naturaliterque quod procedere non potest, recedit, et ut
primo ad consequendos quos priores ducimus, accendi-
mur, ita ubi aut praeteriri aut aequari eos posse despera-
vimus, studium cum spe senescit et quod adsequi non po-
test, sequi desinit et velut occupatam relinquens materiam
quaerit novam, praeteritoque eo in quo eminere non pos-
sumus, aliquid in quo nitamur, conquirimus sequiturque,
ut frequens ac mobilis transitus maximum perfecti operis
impedimentum sit.

XVIII. Transit admiratio ab conditione temporum 1
et ad urbium. Una urbs Attica pluribus *annis* eloquen-
tiae, quam universa Graecia operibusque floruit, adeo ut
corpora gentis illius separata [sint] in alias civitates, in-
genia vero solis Atheniensium muris clausa existimes.
Neque ego hoc magis miratus sim, quam neminem Argi- 2
vum, Thebanum, Lacedaemonium oratorem aut dum vixit
auctoritate, aut post mortem memoria dignum existima-
tum; quae urbes talium studiorum fuere steriles, nisi The-
bas unum os Pindari inluminaret; nam Alcmana Lacones
falso sibi vindicant. [Et in Italia * * *]

M. VELLEI PATERCULI
HISTORIAE ROMANAE
AD M. VINICIUM COS.
LIBER POSTERIOR.

1 I. Potentiae Romanorum prior Scipio viam ape-
ruerat, luxuriae posterior aperuit; quippe remoto Cartha-
ginis metu sublataque imperi aemula non gradu sed prae-
cipiti cursu a virtute descitum, ad vitia transcursum; ve-
tus disciplina deserta, nova inducta; in somnum a vigi-
liis, ab armis ad voluptates, a negotiis in otium conversa
2 civitas. Tum Scipio Nasica in Capitolio porticus, tum
quas praediximus Metellus, tum in Circo Cn. Octavius
multo amoenissimam moliti sunt, publicamque magnifi-
3 centiam secuta privata luxuria est. Triste deinde et con-
tumeliosum bellum in Hispania duce latronum Viriatho
secutum est, quod ita varia fortuna gestum est, ut sae-
pius Romanorum gereretur adversa. Sed interempto Vi-
riatho fraude magis quam virtute Servili Caepionis, Nu-
4 mantinum gravius exarsit. Haec urbs nunquam plura
quam decem milia propriae iuventutis armavit, sed vel
ferocia ingeni vel inscitia nostrorum ducum vel fortunae
indulgentia cum alios duces, tum Pompeium, magni no-
minis virum, ad turpissima deduxit foedera (hic primus
e Pompeiis consul fuit), nec minus turpia ac detestabilia
5 Mancinum Hostilium consulem. Sed Pompeium gratia im-
punitum habuit; Mancinum verecundia, quippe non recu-
sando, perduxit huc, ut per fecialis nudus ac post tergum
religatis manibus dederetur hostibus. Quem illi recipere

se negaverunt, sicut quondam Caudini fecerunt, dicentes
publicam violationem fidei non debere unius lui sanguine.

II. Immanem deditio Mancini civitatis movit dissen- 1
sionem; quippe Tiberius Gracchus, Tiberi Gracchi, cla-
rissimi atque eminentissimi viri filius, P. Africani ex filia
nepos, quo quaestore et auctore id foedus ictum erat,
nunc graviter ferens aliquid a se pactum infirmari, nunc
similis vel iudici vel poenae metuens discrimen, tribunus
plebis creatus, vir alioqui vita innocentissimus, ingenio
florentissimus, proposito sanctissimus, tantis denique
adornatus virtutibus, quantas perfecta et natura et in-
dustria mortalis condicio recipit, P. Mucio Scaevola, L.
Calpurnio consulibus, abhinc annos centum sexaginta duos
descivit a bonis: pollicitusque toti Italiae civitatem, simul 2
etiam promulgatis agrariis legibus, *omnium* statum *con-
cutientibus*, summa imis miscuit et in praeruptum atque
anceps periculum adduxit rempublicam; Octavioque col-
legae pro bono publico stanti imperium abrogavit; trium-
viros agris dividendis colonisque deducendis creavit se
socerumque suum, consularem Appium, et Gaium fratrem
admodum iuvenem.

III. Tum P. Scipio Nasica, eius qui optimus vir a 1
senatu iudicatus erat, nepos, eius qui censor porticus in
Capitolio fecerat, filius, pronepos autem Cn. Scipionis,
celeberrimi viri P. Africani patrui, privatusque et togatus,
cum esset consobrinus Ti. Gracchi, patriam cognationi
praeferens et quicquid publice salutare non esset, priva-
tim alienum existimans (ob eas virtutes primus omnium
absens pontifex maximus factus est), circumdata laevo
brachio togae lacinia ex superiore parte Capitoli summis
gradibus insistens hortatus est, qui salvam vellent rempu-
blicam, se sequerentur. Tum optimates, senatus atque 2
equestris ordinis pars melior et maior et intacta perni-
ciosis consiliis plebs inruere in Gracchum stantem in area
cum catervis suis et concientem paene totius Italiae fre-
quentiam: is fugiens decurrensque clivo Capitolino, fra-
gmine subselli ictus vitam, quam gloriosissime degere po-
tuerat, immatura morte finivit. Hoc initium in urbe Roma 3

civilis sanguinis gladiorumque impunitatis fuit: inde ius vi obrutum potentiorque habitus prior discordiaeque civium antea condicionibus sanari solitae ferro diiudicatae bella-
4 que non causis inita sed prout eorum merces fuit. Quod haud mirum est; non enim ibi consistunt exempla, unde coeperunt, sed quamlibet in tenuem recepta tramitem latissime evagandi sibi viam faciunt et ubi semel recto deerratum est, in praeceps pervenitur nec quisquam sibi putat turpe, quod alii fuit fructuosum.

1 IV. Interim dum haec in Italia geruntur, Aristonicus, qui mortuo rege Attalo, a quo Asia populo Romano hereditate relicta erat, sicut relicta postea est a Nicomede Bithynia, mentitus regiae stirpis originem, armis eam occupaverat, is victus a M. Perperna ductusque in triumpho, sed a M'. Aquilio, capite poenas dedit, cum initio belli Crassum Mucianum, virum iuris scientissimum, de-
2 cedentem ex Asia proconsulem interemisset. Et P. Scipio Africanus Aemilianus, qui Carthaginem deleverat, post tot acceptas circa Numantiam cladis creatus iterum consul missusque in Hispaniam fortunae virtutique expertae in Africa respondit in Hispania, et intra annum ac tris mensis, quam eo venerat, circumdatam operibus Numantiam
3 excisamque aequavit solo. Nec quisquam ullius gentis hominum ante eum clariore urbium excidio nomen suum perpetuae commendavit memoriae; quippe excisa Carthagine ac Numantia ab alterius nos metu, alterius vindi-
4 cavit contumeliis. Hic, eum interrogante tribuno Carbone, quid de Ti. Gracchi caede sentiret, respondit, si is occupandae reipublicae animum habuisset, iure caesum; et cum omnis contio acclamasset: hostium, inquit, armatorum totiens clamore non territus qui possum vestro mo-
5 veri, quorum noverca est Italia? Reversus in urbem intra breve tempus, M'. Aquilio, C. Sempronio consulibus, abhinc annos centum quinquaginta septem, post duos consulatus duosque triumphos et bis excisos terrores reipublicae mane in lectulo repertus est mortuus, ita ut quaedam
6 elisarum faucium in cervice reperirentur notae. De tanti viri morte nulla habita est quaestio, eiusque corpus velato

capite elatum est, cuius opera super totum terrarum orbem Roma extulerat caput. Seu fatalem, ut plures, seu conflatam insidiis, ut aliqui prodidere memoriae, mortem obiit, vitam certe dignissimam egit, quae nullius ad id temporis praeterquam avito fulgore vinceretur. Decessit 7
anno ferme quinquagesimo sexto, de quo si quis ambiget, recurrat ad priorem consulatum eius, in quem creatus est anno tricesimo octavo; ita dubitare desinet.

V. Ante tempus excisae Numantiae praeclara in 1
Hispania militia D. Bruti fuit, qui penetratis omnibus Hispaniae gentibus, ingenti vi hominum urbiumque potitus numero, aditis quae vix audita erant, Gallaeci cognomen meruit. Et ante eum paucis annis tam severum illius Q. 2
Macedonici in his gentibus imperium fuit, ut cum urbem Contrebiam nomine in Hispania oppugnaret, pulsas praecipiti loco quinque cohortis legionarias eodem protinus subire iuberet, facientibusque omnibus in procinctu testamenta, velut ad certam mortem eundum foret, non deterritus proposito [perseverantia ducis], quem moriturum miserat militem victorem recepit: tantum effecit mixtus timori pudor spesque desperatione quaesita. Hic virtute ac severitate facti, at Fabius Aemilianus Pauli exemplo disciplinae in Hispania fuit clarissimus.

VI. Decem deinde interpositis annis, qui Ti. Grac- 1
chum, idem Gaium fratrem eius occupavit furor, tam virtutibus eius omnibus, quam huic errori similem, ingenio etiam eloquentiaque longe praestantiorem. Qui cum summa 2
quiete animi civitatis princeps esse posset, vel vindicandae fraternae mortis gratia vel praemuniendae regalis potentiae eiusdem exempli tribunatum ingressus, longe maiora et acriora repetens, dabat civitatem omnibus Italicis, extendebat eam paene usque Alpis, dividebat agros, vetabat quemquam civem plus quingentis iugeribus habere, quod aliquando lege Licinia cautum erat, nova constituebat portoria, novis coloniis replebat provincias, iudicia a senatu transferebat ad equites, frumentum plebi dari instituerat, nihil immotum, nihil tranquillum, nihil quietum, *nihil* denique in eodem statu relinquebat; quin

3 alterum etiam continuavit tribunatum. Hunc L. Opimius
consul, qui praetor Fregellas exciderat, persecutus armis
unaque Fulvium Flaccum, consularem ac triumphalem
virum, aeque prava cupientem, quem C. Gracchus in lo-
cum Tiberi fratris triumvirum nomine, re autem socium
4 regalis adsumpserat potentiae, morte adfecit. Id unum
nefarie ab Opimio proditum, quod capitis non dicam
Gracchi, sed civis Romani pretium se daturum idque
5 auro repensurum proposuit. Flaccus in Aventino armatus
ac pugnam ciens cum filio maiore iugulatus est; Gracchus
profugiens cum iam comprehenderetur ab iis, quos Opi-
mius miserat, cervicem Euporo servo praebuit, qui non
6 segnius se ipse interemit, quam domino succurrerat. Quo
die singularis Pomponi equitis Romani in Gracchum fides
fuit, qui more Coclitis sustentatis in ponte hostibus eius,
7 gladio se transfixit. Ut Ti. Gracchi antea corpus, ita Gai
mira crudelitate victorum in Tiberim deiectum est. Hunc
Ti. Gracchi liberi, P. Scipionis Africani nepotes, viva
adhuc matre Cornelia, Africani filia, viri optimis ingeniis
male usi, vitae mortisque habuere exitum; qui si civilem
dignitatis concupissent modum, quicquid tumultuando
adipisci gestierunt, quietis obtulisset respublica.

1 VII. Huic atrocitati adiectum scelus unicum: quippe
iuvenis specie excellens necdum duodevicesimum trans-
gressus annum immunisque delictorum paternorum, Fulvi
Flacci filius, quem pater legatum de condicionibus mise-
rat, ab Opimio interemptus est. Quem cum haruspex
Tuscus amicus flentem in vincula duci vidisset: quin tu
hoc potius, inquit, facis? protinusque inliso capite in
postem lapideum ianuae carceris effusoque cerebro ex-
piravit. Crudelesque mox quaestiones in amicos clientis-
2 que Gracchorum habitae sunt. Sed Opimium, virum alio-
qui sanctum et gravem, damnatum postea iudicio publico
memoria ipsius saevitiae, nulla civilis prosecuta est mi-
sericordia. Eadem Rupilium Popiliumque, qui consules
asperrime in Tiberi Gracchi amicos saevierant, postea
3 iudiciorum publicorum merito oppressit invidia. Rei tan-
tae parum ad notitiam pertinens interponatur. Hic est

Opimius, a quo consule celeberrimum Opimiani vini no-
men; quod iam nullum esse spatio annorum colligi potest,
cum ab eo sint ad te, M. Vinici, consulem anni centum
quinquaginta. Factum Opimi, quod inimicitiarum quae 4
sita erat ultio, minor secuta auctoritas, et visa ultio pri-
vato odio magis quam publicae vindictae data. In legibus 5
Gracchi inter perniciosissima numeraverim, quod extra
Italiam colonias posuit. Id maiores, cum viderent tanto
potentiorem Tyro Carthaginem, Massiliam Phocaea, Sy-
racusas Corintho, Cyzicum ac Byzantium Mileto, genitali
solo, diligenter vitaverant, ut civis Romanos ad censen-
dum ex provinciis in Italiam revocaverint. Prima autem 6
extra Italiam colonia Carthago condita est; subinde Por-
cio Marcioque consulibus deducta colonia Narbo Martius.

VIII. Mandetur deinde memoriae severitas iudicio- 1
rum: quippe C. Cato consularis, M. Catonis nepos, Afri-
cani sororis filius, repetundarum ex Macedonia damnatus
est, cum lis eius HS. quattuor milibus aestimaretur: adeo
illi viri magis voluntatem peccandi intuebantur quam mo-
dum factaque ad consilium dirigebant et quid, non in
quantum admissum foret, aestimabant. Circa eadem tem- 2
pora duo Metelli fratres uno die triumphaverunt. Non
minus clarum exemplum et adhuc unicum Fulvi Flacci
eius qui Capuam ceperat, filiorum, sed alterius in ad-
optionem dati, in collegio consulatus fuit; adoptivus in
Acidini Manli familiam datus. Nam censura Metellorum
patruelium, non germanorum fratrum fuit, quod solis
contigerat Scipionibus. Tum Cimbri et Teutoni transcen- 3
dere Rhenum, multis mox nostris suisque cladibus nobi-
les. Per eadem tempora clarus eius Minuci, qui porticus,
quae hodieque celebres sunt, molitus est, ex Scordiscis
triumphus fuit.

IX. Eodem tractu temporum nituerunt oratores Sci- 1
pio Aemilianus Laeliusque, Ser. Galba, duo Gracchi,
C. Fannius, Carbo Papirius; nec praetereundus Metellus
Numidicus et Scaurus, et ante omnis L. Crassus et M. An-
tonius, quorum aetati ingeniisque successere C. Caesar
Strabo, P. Sulpicius; nam Q. Mucius iuris scientia quam

2 proprie eloquentiae nomine celebrior fuit. Clara etiam
per idem aevi spatium fuere ingenia in togatis Afrani, in
tragoediis Pacuvi atque Acci, usque in Graecorum ingeniorum comparationem evecti magnumque inter hos ipsos
facientis operi suo locum, adeo quidem, ut in illis limae,
3 in hoc paene plus videatur fuisse sanguinis. Celebre et
Lucili nomen fuit, qui sub Publio Africano Numantino
bello eques militaverat; quo quidem tempore iuvenes adhuc Iugurtha ac Marius sub eodem Africano militantes in
iisdem castris didicere, quae postea in contrariis facerent.
4 Historiarum auctor iam tum Sisenna erat iuvenis; sed
opus belli civilis Sullanique post aliquot annos ab eo seniore editum est. Vetustior Sisenna fuit Caelius, aequalis
Sisennae Rutilius Claudiusque Quadrigarius et Valerius
5 Antias. Sane non ignoremus eadem aetate fuisse Pomponium sensibus celebrem, verbis rudem, et novitate inventi a se operis commendabilem.

1 X. Prosequamur [notam] severitatem censorum Cassi
Longini Caepionisque, qui abhinc annos centum quinquaginta tris Lepidum Aemilium augurem, quod sex milibus
HS. aedis conduxisset, adesse iusserunt; at nunc si quis
tanti habitet, vix ut senator agnoscitur: adeo mature a
rectis [in vitia vitiis] in prava, a pravis in praecipitia per-
2 venitur. Eodem tractu temporum et Domiti ex Arvernis
et Fabi ex Allobrogibus victoria fuit nobilis; Fabio, Pauli
nepoti, ex victoria cognomen Allobrogico inditum. Notetur Domitiae familiae peculiaris quaedam et ut clarissima,
ita artata numero felicitas. Septem ante hunc nobilissi-
3 mae simplicitatis iuvenem Cn. Domitium fuere singulis
omnino parentibus geniti, sed omnes ad consulatum sacerdotiaque, ad triumphi autem paene omnes pervenerunt insignia.

1 XI. Bellum deinde Iugurthinum gestum est per Q.
Metellum, nulli secundum seculi sui. Huius legatus fuit
C. Marius, quem praediximus, natus agresti loco, hirtus
atque horridus vitaque sanctus, quantum bello optimus,
tantum pace pessimus, immodicus gloriae, [insatiabilis,]
2 impotens, semperque inquietus. Hic per publicanos alios-

que in Africa negotiantis criminatus Metelli lentitudinem,
trahentis iam in tertium annum bellum, et naturalem no-
bilitatis superbiam morandique in imperiis cupiditatem,
effecit ut, cum commeatu petito Romam venisset, consul
crearetur bellique paene patrati a Metello qui bis Iugur-
tham acie fuderat, summa committeretur sibi. Metelli
tamen et triumphus fuit clarissimus et meritum virtute ei
cognomen Numidici inditum. Ut paulo ante Domitiae fa- 3
miliae, ita Caeciliae notanda claritudo est: quippe intra
duodecim ferme annos huius temporis consules fuere
Metelli aut censores aut triumpharunt amplius duodecies,
ut appareat quemadmodum urbium imperiorumque, ita
gentium nunc florere fortunam, nunc senescere, nunc
interire.

XII. At C. Marius L. Sullam iam tunc ut praecaven- 1
tibus fatis copulatum sibi quaestorem habuit et per eum
missum ad regem Bocchum Iugurtha rege abhinc annos
ferme centum triginta quattuor potitus est; designatusque
iterum consul in urbem reversus secundi consulatus initio
Kalendis Ianuariis eum in triumpho duxit. Effusa, ut 2
praediximus, immanis vis Germanarum gentium, quibus
nomen Cimbris ac Teutonis erat, cum Caepionem Man-
liumque consules, et ante Carbonem Silanumque fudissent
fugassentque in Galliis et exuissent exercitu, Scaurum-
que Aurelium consularem et alios celeberrimi nominis
viros trucidassent, populus Romanus non alium repellen-
dis tantis hostibus magis idoneum imperatorem quam
Marium est ratus. Tum multiplicati consulatus eius. Ter- 3
tius in apparatu belli consumptus; quo anno Cn. Domitius
tribunus plebis legem tulit, ut sacerdotes, quos antea
collegae sufficiebant, populus crearet. Quarto trans Alpis 4
circa Aquas Sextias cum Teutonis conflixit, amplius cen-
tum quinquaginta milia hostium priore ac postero die ab
eo trucidati, gensque excisa Teutonum. Quinto citra Al- 5
pis in campis, quibus nomen erat Raudiis, ipse consul
et proconsul Q. Lutatius Catulus fortunatissimo decerta-
vere proelio; caesa aut capta amplius ducenta milia ho-
minum. Hac victoria videtur meruisse Marius, ne eius

nati rempublicam poeniteret, ac bonis mala repensasse.
6 Sextus consulatus veluti praemium ei meritorum datus.
Non tamen huius consulatus fraudetur gloria, quo Servili
Glauciae Saturninique Apulei furorem, continuatis hono-
ribus rempublicam lacerantium et gladiis quoque et caede
comitia discutientium, consul armis compescuit homines-
que exitiabilis in Hostilia curia morte multavit.

1 XIII. Deinde interiectis paucis annis tribunatum iniit
M. Livius Drusus, vir nobilissimus, eloquentissimus, san-
ctissimus, meliore in omnia ingenio animoque quam for-
2 tuna usus. Qui cum senatui priscum restituere cuperet
decus et iudicia ab equitibus ad eum transferre ordinem,
(quippe eam potestatem nacti equites Gracchanis legibus
cum in multos clarissimos atque innocentissimos viros
saevissent, tum P. Rutilium, virum non seculi sui sed
omnis aevi optimum, interrogatum lege repetundarum
maximo cum gemitu civitatis damnaverant) in iis ipsis
quae pro senatu moliebatur, senatum habuit adversarium,
non intelligentem, si qua de plebis commodis ab eo age-
rentur, veluti inescandae inliciendaeque multitudinis causa
3 fieri, ut minoribus perceptis maiora permitteret. Denique
ea fortuna Drusi fuit, ut male facta collegarum eius quam
optime ab ipso cogitata senatus probaret magis, et hono-
rem qui ab eo deferebatur, sperneret, iniurias quae ab
illis intendebantur, aequo animo reciperet, et huius sum-
mae gloriae invideret, illorum modicam ferret.

1 XIV. Tum conversus Drusi animus, quando bene
coepta male cedebant, ad dandam civitatem Italiae; quod
cum moliens revertisset e foro immensa illa et incondita
quae eum semper comitabatur, cinctus multitudine, in
atrio domus suae cultello percussus, qui adfixus lateri
2 eius relictus est, intra paucas horas decessit. Sed cum
ultimum redderet spiritum, intuens circumstantium moe-
rentiumque frequentiam, effudit vocem convenientissi-
mam conscientiae suae: ecquandone, inquit, propinqui
3 amicique, similem mei civem habebit respublica? Hunc
finem clarissimus iuvenis vitae habuit. Cuius morum mi-
nime omittatur argumentum: cum aedificaret domum in

Palatio in eo loco, ubi est, quae quondam Ciceronis, mox Censorini fuit, nunc Statili Sisennae est, promitteretque ei architectus, ita se eam aedificaturum, ut libera a conspectu immunisque ab omnibus arbitris esset neque quisquam in eam despicere posset: tu vero, inquit, si quid in te artis est, ita compone domum meam, ut quicquid agam, ab omnibus perspici possit.

XV. Mors Drusi iam pridem tumescens bellum ex- 1
citavit Italicum; quippe L. Caesare et P. Rutilio consulibus abhinc annos centum viginti universa Italia, cum id malum ab Asculanis ortum esset, (quippe Servilium praetorem Fonteiumque legatum occiderant) ac deinde a Marsis exceptum in omnis penetrasset regiones, arma adversus Romanos cepit. Quorum ut fortuna atrox, ita causa 2
fuit iustissima; petebant enim eam civitatem, cuius imperium armis tuebantur; per omnis annos atque omnia bella duplici numero se militum equitumque fungi, neque in eius civitatis ius recipi, quae per eos in id ipsum pervenisset fastigium, per quod homines eiusdem et gentis et sanguinis ut externos alienosque fastidire posset. Id bellum amplius trecenta milia iuventutis Italicae abstulit.
Clarissimi autem imperatores fuerunt Romani eo bello 3
Cn. Pompeius, Cn. Pompei Magni pater, C. Marius, de quo praediximus, L. Sulla, anno ante praetura functus, Q. Metellus, Numidici filius, qui meritum cognomen Pii
consecutus erat: quippe expulsum civitate a L. Saturnino 4
tribuno plebis quod solus in leges eius iurare noluerat, pietate sua, auctoritate senatus, consensu populi Romani restituit patrem. Nec triumphis honoribusque quam aut causa exili aut exilio aut reditu clarior fuit Numidicus.

XVI. Italicorum autem fuerunt celeberrimi duces 1
Silo Popaedius, Herius Asinius, Insteius Cato, C. Pontidius, Telesinus Pontius, Marius Egnatius, Papius Mutilus; neque ego verecundia domestici sanguinis gloriae quicquam, dum verum refero, subtraham: quippe multum Minati Magi, atavi mei, Aeculanensis, tribuendum
est memoriae; qui nepos Deci Magi, Campanorum prin- 2
cipis, celeberrimi et fidelissimi viri, tantam hoc bello

Romanis fidem praestitit, ut cum legione quam ipse in Hirpinis conscripserat, Herculaneum simul cum T. Didio caperet, Pompeios cum L. Sulla oppugnaret Compsamque occuparet; (cuius de virtutibus cum alii, tum maxime dilucide Q. Hortensius in annalibus suis retulit;) cuius illi pietati plenam populus Romanus gratiam retulit ipsum viritim civitate donando, duos filios eius creando prae-
3 tores, cum seni adhuc crearentur. Tam varia atque atrox fortuna Italici belli fuit, ut per biennium continuum duo Romani consules, Rutilius ac deinde Cato Porcius, ab hostibus occiderentur, exercitus populi Romani multis in locis funderentur, utque ad saga iretur diuque in eo habitu maneretur. Caput imperi sui Corfinium legerant at-
4 que appellarant Italicam. Paulatim deinde recipiendo in civitatem qui arma aut non ceperant aut deposuerant maturius, vires refectae sunt Pompeio Sullaque et Mario fluentem procumbentemque rempublicam Romanam restituentibus.

1 XVII. Finito ex maxima parte, nisi qua Nolani belli manebant reliquiae, Italico bello, quo quidem Romani victis adflictisque ipsi exarmati quam integri universis civitatem dare maluerunt, consulatum inierunt Q. Pompeius et L. Cornelius Sulla, vir qui neque ad finem victoriae satis laudari, neque post victoriam abunde vituperari
2 potest. Hic natus familia nobili, sextus a Cornelio Rufino qui bello Pyrrhi inter celeberrimos fuerat duces, cum familiae eius claritudo intermissa esset, diu ita se gessit, ut nullam petendi consulatum cogitationem habere vide-
3 retur: deinde post praeturam inlustratus bello Italico et ante in Gallia legatione sub Mario, qua eminentissimos duces hostium fuderat, ex successu animum sumpsit petensque consulatum paene omnium civium suffragiis factus est; sed eum honorem undequinquagesimo aetatis suae anno adsecutus est.

1 XVIII. Per ea tempora Mithridates, Ponticus rex, vir neque silendus neque dicendus sine cura, bello acerrimus, virtute eximius, aliquando fortuna, semper animo maximus, consiliis dux, miles manu, odio in Romanos

Hannibal, occupata Asia necatisque in ea omnibus civibus Romanis, quos quidem eadem die atque hora redditis civitatibus litteris ingenti cum pollicitatione praemiorum interimi iusserat, quo tempore neque fortitudine adversus Mithridaten, neque fide in Romanos quisquam Rhodiis par fuit, (horum fidem Mytilenaeorum perfidia inluminavit, qui M'. Aquilium aliosque Mithridati vinctos tradiderunt, quibus libertas in unius Theophanis gratiam postea a Pompeio restituta est) cum terribilis Italiae quoque videretur imminere, sorte obvenit Sullae Asia provincia. Is egressus urbe cum circa Nolam moraretur, (quippe 2
ea urbs pertinacissime arma retinebat exercituque Romano obsidebatur, velut poeniteret eius fidei, quam omnium sanctissimam bello praestiterat Punico) P. Sulpicius tribunus plebis disertus, acer, opibus, gratia, amicitiis, vigore ingeni atque animi celeberrimus, cum antea rectissima voluntate apud populum maximam quaesisset dignitatem, quasi pigeret eum virtutum suarum et bene consulta ei male cederent, subito pravus et praeceps, C. Mario post septuagesimum annum omnia imperia et omnis provincias concupiscenti addixit legemque ad populum tulit, qua Sullae imperium abrogaretur, C. Mario bellum decerneretur Mithridaticum, aliasque leges perniciosas et exitiabilis neque tolerandas liberae civitati tulit; quin etiam Q. Pompei consulis filium eundemque Sullae generum per emissarios factionis suae interfecit.

XIX. Tum Sulla contracto exercitu ad urbem rediit 1
eamque armis occupavit, duodecim auctores novarum pessimarumque rerum, inter quos Marium cum filio et P. Sulpicio, urbe exturbavit ac lege lata exules fecit; Sulpicium etiam adsecuti equites in Laurentinis paludibus iugulavere, caputque eius erectum et ostentatum pro rostris velut omen imminentis proscriptionis fuit. Marius 2
post sextum consulatum annumque septuagesimum nudus ac limo obrutus, oculis tantummodo ac naribus eminentibus, extractus arundineto circa paludem Maricae in quam se fugiens consectantis Sullae equites abdiderat, iniecto in collum loro in carcerem Minturnensium iussu duum

3 viri perductus est. Ad quem interficiendum missus cum gladio servus publicus natione Germanus, qui forte ab imperatore eo bello Cimbrico captus erat, ut agnovit Marium, magno eiulatu exprimente indignationem casus tanti
4 viri, abiecto gladio profugit e carcere. Tum cives, ab hoste misereri paulo ante principis viri docti, instructum eum viatico conlataque veste in navem imposuerunt; at ille adsecutus circa Aenariam filium cursum in Africam direxit inopemque vitam in tugurio ruinarum Carthaginiensium toleravit, cum Marius aspiciens Carthaginem, illa intuens Marium, alter alteri possent esse solatio.

1 XX. Hoc primum anno sanguine consulis Romani militis imbutae manus sunt; quippe Pompeius, collega Sullae, ab exercitu Cn. Pompei proconsulis seditione, sed
2 quam dux creaverat, interfectus est. * * * Non erat Mario Sulpicioque Cinna temperatior. Itaque cum ita civitas Italiae data esset, ut in octo tribus contribuerentur novi cives, ne potentia eorum et multitudo veterum civium dignitatem frangeret plusque possent recepti in beneficium quam auctores benefici, Cinna in omnibus tribubus eos
3 se distributurum pollicitus est. Quo nomine ingentem totius Italiae frequentiam in urbem acciverat. E qua pulsus collegae optimatiumque viribus cum in Campaniam tenderet, ex auctoritate senatus consulatus ei abrogatus est suffectusque in eius locum L. Cornelius Merula flamen dialis: haec iniuria homine quam exemplo dignior fuit.
4 Tum Cinna corruptis primo centurionibus ac tribunis, mox etiam spe largitionis militibus, ab eo exercitu qui circa Nolam erat, receptus est. Is cum universus in verba eius iurasset, retinens insignia consulatus patriae bellum intulit, fretus ingenti numero novorum civium e quorum delectu trecentas amplius cohortis conscripserat ac tri-
5 ginta legionum instar impleverat. Opus erat partibus auctoritate, gratia, cuius augendae C. Marium cum filio de exilio revocavit, quique cum iis pulsi erant.

1 XXI. Dum bellum autem infert patriae Cinna, Cn. Pompeius, Magni pater, cuius praeclara opera bello Marsico praecipue circa Picenum agrum, ut praescripsimus,

usa erat respublica, quique Asculum ceperat, (circa quam
urbem, cum in multis aliis regionibus exercitus dispersi
forent, quinque et septuaginta milia civium Romanorum,
amplius sexaginta milia Italicorum una die conflixerant,)
frustratus spe continuandi consulatus ita se dubium medi-
umque partibus praestitit, ut omnia ex proprio usu ageret
temporibusque insidiari videretur et huc atque illuc, unde
spes maior adfuisset potentiae, se exercitumque deflecteret.
Sed ad ultimum magno atrocique proelio cum Cinna conflixit, 2
cuius commissi patratique sub ipsis moenibus oculisque
urbis Romanae pugnantibus spectantibusque quam fuerit
eventus exitiabilis, vix verbis exprimi potest. Post hoc cum 3
utrumque exercitum velut parum bello exhaustum laceraret
pestilentia, Cn. Pompeius decessit, cuius interitus voluptas
amissorum aut gladio aut morbo civium paene damno repen-
sata est, populusque Romanus quam vivo iracundiam de-
buerat, in corpus mortui contulit. Seu duae, seu tres Pom- 4
peiorum fuere familiae, primus eius nominis ante annos
fere centum sexaginta septem Q. Pompeius cum Cn. Servilio
consul fuit. Cinna et Marius haud incruentis utrinque cer- 5
taminibus editis urbem occupaverunt; sed prior ingressus
Cinna de recipiendo Mario legem tulit.

XXII. Mox C. Marius pestifero civibus suis reditu 1
intravit moenia. Nihil illa victoria fuisset crudelius, nisi
mox Sullana esset secuta; neque licentia in mediocris sae-
vitum, sed excelsissimae quoque atque eminentissimae
claritatis viri variis suppliciorum generibus adfecti. In 2
iis consul Octavius, vir lenissimi animi, iussu Cinnae in-
terfectus est; Merula autem qui se sub adventum Cinnae
consulatu abdicaverat, incisis venis superfusoque altari-
bus sanguine, quos saepe pro salute reipublicae flamen
dialis precatus erat deos, eos in execrationem Cinnae
partiumque eius tum precatus optime de republica meri-
tum spiritum reddidit. M. Antonius, princeps civitatis 3
atque eloquentiae, gladiis militum quos ipsos facundia sua
moratus erat, iussu Mari Cinnaeque confossus est. Q. Ca-
tulus, et aliarum virtutum et belli Cimbrici gloria, quae
illi cum Mario communis fuerat, celeberrimus, cum ad

mortem conquireretur, conclusit se loco nuper calce hare-
naque perpolito inlatoque igni qui vim odoris excitaret,
simul exitiali hausto spiritu, simul incluso suo, mortem
4 magis voto quam arbitrio inimicorum obiit. Omnia erant
praecipitia in republica, nec tamen adhuc quisquam inve-
niebatur, qui bona civis Romani aut donare auderet aut
petere sustineret; postea id quoque accessit, ut saevitiae
causam avaritia praeberet et modus culpae ex pecuniae
modo constitueretur et qui fuisset locuples, fieret inde
·nocens, sui*que* quisque periculi merces foret, nec quic-
quam videretur turpe quod esset quaestuosum.

1 XXIII. Secundum deinde consulatum Cinna, et se
ptimum Marius in priorum dedecus iniit, cuius initio morbo
oppressus decessit, vir in bello hostibus, in otio civibus
2 infestissimus quietisque impatientissimus. In huius locum
suffectus Valerius Flaccus, turpissimae legis auctor, qua
creditoribus quadrantem solvi iusserat; cuius facti merita
eum poena intra biennium consecuta est. Dominante in
Italia Cinna maior pars nobilitatis ad Sullam in Achaiam
3 ac deinde post in Asiam perfugit. Sulla interim cum Mi-
thridatis praefectis circa Athenas Boeotiamque et Mace-
doniam ita dimicavit, ut et Athenas reciperet et plurimo
circa multiplicis Piraei portus munitiones labore expleto
amplius ducenta milia hostium interficeret nec minus multa
4 caperet. Si quis hoc rebellandi tempus, quo Athenae
oppugnatae a Sulla sunt, imputat Atheniensibus, nimirum
veri vetustatisque ignarus est; adeo enim certa Athenien-
sium in Romanos fides fuit, ut semper et in omni re quic-
quid sincera fide gereretur, id Romani Attica fieri prae-
5 dicarent: ceterum tum oppressi Mithridatis armis homines
miserrimae condicionis cum ab inimicis tenerentur, oppu-
gnabantur ab amicis et animos extra moenia, corpora neces-
6 sitati servientes intra muros habebant. Transgressus deinde
in Asia Sulla parentem ad omnia supplicemque Mithridaten
invenit, quem multatum pecunia ac parte navium Asia omni-
busque aliis provinciis, quas armis occupaverat, decedere
coëgit, captivos recepit, in perfugas noxiosque animadver-
tit, paternis id est Ponticis finibus contentum esse iussit.

XXIV. C. Flavius Fimbria, qui praefectus equitum 1
ante adventum Sullae Valerium Flaccum consularem virum
interfecerat, exercituque occupato imperator appellatus
forti Mithridaten pepulerat proelio, sub adventu Sullae se
ipse interemit, adulescens, quae pessime ausus erat, for-
titer exsecutus. Eodem anno P. Laenas tribunus plebis 2
Sex. Lucilium qui [in] priore anno tribunus plebis fuerat,
saxo Tarpeio deiecit, et cum collegae eius quibus diem
dixerat, metu ad Sullam profugissent, aqua ignique iis
interdixit. Tum Sulla compositis transmarinis rebus cum 3
ad eum primum omnium Romanorum legati Parthorum
venissent et in iis quidam magi ex notis corporis respon-
dissent coelestem eius vitam et memoriam futuram, reve-
ctus in Italiam haud plura quam triginta armatorum milia
adversum ducenta milia amplius hostium exposuit Brun-
dusi. Vix quicquam in Sullae operibus clarius duxerim, 4
quam quod, cum per triennium Cinnanae Marianaeque
partes Italiam obsiderent, neque inlaturum se bellum iis
dissimulavit, nec quod erat in manibus omisit, existima-
vitque ante frangendum hostem quam ulciscendum civem, 4
repulsoque externo metu, ubi quod alienum esset vicis-
set, superaret quod erat domesticum. Ante adventum L.
Sullae Cinna seditione orta ab exercitu interemptus, vir
dignior qui arbitrio victorum moreretur quam iracundia
militum; de quo vere dici potest, ausum eum quae nemo
auderet bonus, perfecisse quae a nullo nisi fortissimo
perfici possent, et fuisse eum in consultando temerarium,
in exequendo virum. Carbo nullo suffecto collega solus
toto anno consul fuit.

XXV. Putares Sullam venisse in Italiam non belli 1
vindicem, sed pacis auctorem: tanta cum quiete exercitum
per Calabriam Apuliamque cum singulari cura frugum,
agrorum, hominum, urbium perduxit in Campaniam ten-
tavitque iustis legibus et aequis condicionibus bellum com-
ponere; sed iis quibus et pessima et immodica cupiditas
erat, non poterat pax placere. Crescebat interim in dies 2
Sullae exercitus confluentibus ad eum optimo quoque et
sanissimo. Felici deinde circa Capuam eventu Scipionem

Norbanumque consules superat, quorum Norbanus acie
victus, Scipio ab exercitu suo desertus ac proditus, invio-
3 latus a Sulla dimissus est. Adeo enim Sulla dissimilis
fuit bellator ac victor, ut dum vincit, *cautissimo* lenior,
post victoriam audito fuerit crudelior. Nam et consulem,
ut praediximus, exarmatum, Quintumque Sertorium, pro
quanti mox belli facem! et multos alios, potitus eorum,
dimisit incolumis, credo ut in eodem homine duplicis ac
4 diversissimi animi conspiceretur exemplum. Post victo-
riam qua *defendens* montem Tifata cum C. Norbano con-
currerat Sulla gratis Dianae, cuius numini regio illa sa-
crata est, solvit, aquas salubritate [in] medendisque cor-
poribus nobilis agrosque omnis addixit deae. Huius gra-
tae religionis memoriam et inscriptio templi adfixa posti
hodieque et tabula testatur aerea intra aedem.

1 XXVI. Deinde consules Carbo tertium et C. Marius,
septiens consulis filius, annos natus viginti sex, vir animi
magis quam *ingenu* paterni, multa fortiterque molitus neque
usquam inferior nomine consulis, apud Sacriportum pul-
2 sus a Sulla acie, Praeneste quod arte et natura munitum
praesidiis firmaverat, se exercitumque contulit. Ne quid
usquam malis publicis deesset, in qua civitate semper vir-
tutibus certatum erat, certabatur sceleribus, optimusque
sibi videbatur, qui fuerat pessimus: quippe dum ad Sacri-
portum dimicatur, Damasippus praetor Domitium **,
[*Mucium*] Scaevolam etiam, pontificem maximum et divini
humanique iuris auctorem celeberrimum, et C. Carbonem
praetorium, consulis fratrem, et Antistium aedilicium velut
3 faventis Sullae partibus in curia Hostilia trucidavit. Non
perdat nobilissimi facti gloriam Calpurnia, Bestiae filia,
uxor Antisti, quae iugulato, ut praediximus, viro gladio
se ipsa transfixit. Quantum huius gloriae famaeque acces-
sit! Nunc virtute eminet *, patria latet. *

1 XXVII. At Pontius Telesinus, dux Samnitium, vir
animi fortissimus bellique peritus, Romano nomini infe-
stissimus, contractis circiter octoginta milibus fortissimae
pertinacissimaeque in retinendis armis iuventutis, Carbone
ac Mario consulibus abhinc annos centum et novem, kal.

Novembribus ita ad portam Collinam cum Sulla dimicavit,
ut ad summum discrimen et eum et rempublicam perdu-
ceret, quae non maius periculum adiit Hannibalis intra
tertium miliarium castra conspicata, quam eo die, quo
circumvolans ordines exercitus sui Telesinus dictitansque
adesse Romanis ultimum diem vociferabatur eruendam
delendamque urbem, adiiciens nunquam defuturos rapto-
res Italicae libertatis lupos, nisi silva in quam refugere
solent, esset excisa. Post primam demum horam noctis et 2
Romana acies respiravit, et hostium cessit. Telesinus
postera die semianimis repertus est victoris magis quam
morientis vultum praeferens, cuius abscisum caput ferri
gestarique circa Praeneste Sulla iussit. Tum demum de- 3
speratis rebus suis C. Marius adulescens per cuniculos qui
miro opere fabricati in diversas agrorum partis fuerant,
conatus erumpere cum foramine e terra emersisset, a dis-
positis in id ipsum interemptus est. Sunt qui sua manu,
sunt qui concurrentem mutuis ictibus cum minore fratre
Telesini una obsesso et erumpente occubuisse prodide-
rint. Utcunque cecidit, hodieque tanta patris imagine non 4
obscuratur eius memoria. De quo iuvene quid existima-
verit Sulla, in promptu est; occiso enim demum eo Felicis
nomen adsumpsit, quod quidem usurpasset iustissime, si
eundem et vincendi et vivendi finem habuisset. Oppu- 5
gnationi autem Praenestis ac Mari praefuerat Ofella Lucre-
tius, qui cum ante Marianarum fuisset partium, proditor
ad Sullam transfugerat. Felicitatem diei quo Samnitium 6
Telesinique pulsus est exercitus, Sulla perpetua ludorum
Circensium honoravit memoria, qui sub eius nomine
[Sullanae] Victoriae celebrantur.

XXVIII. Paulo ante quam Sulla ad Sacriportum dimi- 1
caret, magnificis proeliis partium eius viri hostium exer-
citum fuderant, duo Servilii apud Clusium, Metellus Pius
apud Faventiam, M. Lucullus circa Fidentiam. Videbantur 2
finita belli civilis mala, cum Sullae crudelitate aucta sunt:
quippe dictator creatus (cuius honoris usurpatio per an-
nos centum et viginti intermissa; nam proximus post an-
num, quam Hannibal Italia excesserat, uti adpareat popu-

lum Romanum usum dictatoris ut [*in*] metu desiderasse, *ita in otio* timuisse potestatem) imperio, quo priores ad vindicandam maximis periculis populi libertatem usi erant,
3 eo immodicae crudelitatis licentia usus est. Primus ille, et utinam ultimus, exemplum proscriptionis invenit, ut in qua civitate petulantis convici iudicium *histrioni* ex albo redditur, in ea iugulati civis Romani publice constitueretur auctoramentum, plurimumque haberet qui plurimos interemisset, neque occisi hostis quam civis uberius foret
4 praemium fieretque quisque merces mortis suae. Nec tantum in eos qui contra arma tulerant, sed in multos insontis saevitum; adiectum etiam, ut bona proscriptorum venirent exclusique paternis opibus liberi etiam petendorum honorum iure prohiberentur simulque, quod indignissimum est, senatorum filii et onera ordinis sustinerent et iura perderent.

1 XXIX. Sub adventum in Italiam L. Sullae Cn. Pompeius, eius Cn. Pompei filius, quem magnificentissimas res in consulatu gessisse bello Marsico praediximus, viginti tris annos natus, abhinc annos centum et tredecim, privatis ut opibus ita consiliis magna ausus magnificeque conata executus, ad vindicandam restituendamque dignitatem patriae firmum ex agro Piceno qui totus paternis eius clientelis refertus erat, contraxit exercitum; cuius viri magnitudo multorum voluminum instar exigit, sed
2 operis modus paucis eum narrari iubet. Fuit hic genitus matre Lucilia, stirpis senatoriae, forma excellens non ea qua flos commendatur aetatis, sed ea dignitate constantiaque quae in illam conveniens amplitudinem fortunamque eum ad ultimum vitae comitata est diem, innocentia eximius, sanctitate praecipuus, eloquentia medius, potentiae quae honoris causa ad eum deferretur, non vi ab eo occuparetur cupidissimus, dux bello peritissimus, civis in toga nisi ubi vereretur, ne quem haberet parem, modestissimus, amicitiarum tenax, in offensis exorabilis, in reconcilianda gratia fidelissimus, in accipienda satisfactione facillimus, potentia sua nunquam aut raro ad impotentiam usus, paene omnium vitiorum expers, nisi numera-

retur inter maxima in civitate libera dominaque gentium
indignari, cum omnis civis iure haberet pares, quemquam
aequalem dignitate conspicere. Hic a toga virili adsuetus 3
commilitio prudentissimi ducis, parentis sui, bonum et
capax recta discendi ingenium singulari rerum militarium
prudentia excoluerat, ut a Sertorio Metellus laudaretur
magis, Pompeius timeretur validius.

XXX. *** Tum M. Perperna praetorius, e proscri- 1
ptis, gentis clarioris quam animi, Sertorium inter coenam
Oscae interemit Romanisque certam victoriam, partibus
suis excidium, sibi turpissimam mortem pessimo auctora-
vit facinore. Metellus et Pompeius ex Hispaniis triumpha- 2
verunt; sed Pompeius, hoc quoque triumpho adhuc eques
Romanus, ante diem quam consulatum iniret, curru urbem
invectus est. Quem virum quis non miretur per tot extra- 3
ordinaria imperia in summum fastigium evectum iniquo
tulisse animo C. Caesaris in altero consulatu petendo se-
natum populumque Romanum rationem habere: adeo fa-
miliare est hominibus omnia sibi ignoscere, nihil aliis
remittere, et invidiam rerum non ad causam sed ad vo-
luntatem personasque dirigere. Hoc consulatu Pompeius 4
tribuniciam potestatem restituit, cuius Sulla imaginem
sine re reliquerat. Dum Sertorianum bellum in Hispania 5
geritur, sexaginta quattuor fugitivi e ludo gladiatorio Ca-
pua profugientes duce Spartaco raptis ex ea urbe gladiis
primo Vesuvium montem petiere, mox crescente in dies
multitudine gravibus variisque casibus adfecere Italiam;
quorum numerus in tantum adulevit, ut qua ultima dimi-
cavere acie, centum et viginti milia hominum se Romano
exercitui opposuerint. Huius patrati gloria penes M. Cras-
sum fuit, mox reipublicae omnis principem.

XXXI. Converterat Cn. Pompei persona totum in se 1
terrarum orbem et per omnia maior *cive* habebatur; qui
cum consul perquam laudabiliter iurasset se in nullam
provinciam ex eo magistratu iturum idque servasset, post
biennium A. Gabinius tribunus legem tulit, ut cum belli
more, non latrociniorum, orbem classibus iam, non fur-

tivis expeditionibus piratae terrerent quasdamque etiam Italiae urbis diripuissent, Cn. Pompeius ad eos opprimendos mitteretur essetque ei imperium aequum in omnibus provinciis cum proconsulibus usque ad quinquagesimum
2 miliarium a mari. Quo senatus consulto paene totius terrarum orbis imperium uni viro deferebatur; sed tamen idem hoc ante septennium in M. Antoni praetura decre-
3 tum erat. Sed interdum persona ut exemplo nocet, ita invidiam auget aut levat: in Antonio homines aequo animo passi erant; raro enim invidetur eorum honoribus, quorum vis non timetur; contra in iis homines extraordinaria reformidant, qui ea suo arbitrio aut deposituri aut retenturi videntur et modum in voluntate habent. Dissuadebant optimates, sed consilia impetu victa sunt.

1 XXXII. Digna est memoria Q. Catuli cum auctoritas tum verecundia, qui cum dissuadens legem in contione dixisset esse quidem praeclarum virum Cn. Pompeium sed nimium iam liberae reipublicae neque omnia in uno reponenda, adiecissetque: „si quid huic acciderit, quem in eius locum substituitis?“ subclamavit universa contio: „te, Q. Catule;“ tum ille victus consensu omnium et tam
2 honorifico civitatis testimonio e contione discessit. Hic hominis verecundiam, populi iustitiam mirari libet; huius, quod non ultra contendit, plebis, quod dissuadentem et adversarium voluntatis suae vero testimonio fraudare no-
3 luit. Per idem tempus Cotta iudicandi munus, quod C. Gracchus ereptum senatui ad equites, Sulla ab illis ad senatum transtulerant, aequaliter inter utrumque ordinem partitus est; Otho Roscius lege sua equitibus in theatro
4 loca restituit. At Cn. Pompeius multis et praeclaris viris in id bellum adsumptis descriptoque [*paene*] in omnis recessus maris praesidio navium brevi inexsuperabili manu terrarum orbem liberavit, praedonesque per multa ac multis locis victos circa Ciliciam classe adgressus fudit ac fugavit, et quo maturius bellum tam late diffusum conficeret, reliquias eorum contractas in urbibus remotoque
5 mari loco in certa sede constituit. Sunt qui hoc carpant; sed quamquam in auctore satis rationis est, tum ratio

quemlibet magnum auctorem faceret; data enim facultate
sine rapto vivendi rapinis arcuit.

XXXIII. Cum esset in fine bellum Piraticum, et L. Lu- 1
cullus, qui ante septem annos ex consulatu sortitus Asiam
Mithridati oppositus erat magnasque ac memorabilis res
ibi gesserat, Mithridaten saepe multis locis fuderat, egre-
gia Cyzicum liberarat victoria, Tigranen, regum maxi-
mum, in Armenia vicerat ultimamque bello manum paene
magis noluerat imponere quam non potuerat, qui alioqui
per omnia laudabilis et bello paene invictus pecuniae pel-
lebatur cupidine, idem bellum adhuc administraret, Ma-
nilius tribunus plebis, semper venalis et alienae minister
potentiae, legem tulit, ut bellum Mithridaticum per Cn.
Pompeium administraretur. Accepta ea magnisque cer- 2
tatum inter imperatores iurgiis, cum Pompeius Lucullo
infamiam pecuniae, Lucullus Pompeio interminatam cu-
piditatem obiiceret imperi, neuterque ab eo quo argueba-
tur, mentitus argui posset. Nam neque Pompeius, ut pri- 3
mum ad rempublicam adgressus est, quemquam *aequo*
animo parem tulit, et in quibus rebus primus esse debe-
bat, solus esse cupiebat, neque eo viro quisquam aut
alia omnia minus aut gloriam magis concupiit, in adpe-
tendis honoribus immodicus, in gerendis verecundissi-
mus, ut qui eos ut libentissime iniret, ita finiret aequo
animo, et quod cupisset, arbitrio suo sumeret, alieno de-
poneret, et Lucullus, summus alioqui vir, profusae huius 4
in aedificiis convictibusque et apparatibus luxuriae pri-
mus auctor fuit, quem ob iniectas molis mari et receptum
suffossis montibus in terras mare haud infacete Magnus
Pompeius Xerxen togatum vocare assueverat.

XXXIV. Per id tempus a Q. Metello Creta insula in 1
populi Romani potestatem redacta est, quae ducibus
Panare et Lasthene quattuor et viginti milibus iuvenum
coactis velocitate pernicibus, armorum laborumque pa-
tientissimis, sagittarum usu celeberrimis, per triennium
Romanos exercitus fatigaverat. Ne ab huius quidem usura 2
gloriae temperavit animum Cn. Pompeius, quin victoriae
partem conaretur vindicare; sed et Luculli et Metelli

triumphum cum ipsorum singularis virtus, tum etiam invidia Pompei apud optimum quemque fecit favorabilem.
3 Per haec tempora M. Cicero, qui omnia incrementa sua sibi debuit, vir novitatis nobilissimae et ut vita clarus ita ingenio maximus, qui effecit, ne quorum arma viceramus, eorum ingenio vinceremur, consul Sergi Catilinae Lentulique et Cethegi et aliorum utriusque ordinis virorum coniurationem singulari virtute, constantia, vigilia curaque
4 aperuit. Catilina metu consularis imperi urbe pulsus est; Lentulus consularis et praetor iterum Cethegusque et alii clari nominis viri auctore senatu, iussu consulis in carcere necati sunt.

1 XXXV. Ille senatus dies, quo haec acta sunt, virtutem M. Catonis, iam multis in rebus conspicuam atque
2 praenitentem in altissimo *culmine*, inluminavit. Hic genitus proavo M. Catone, principe illo familiae Porciae, homo Virtuti simillimus et per omnia ingenio diis quam hominibus propior, qui nunquam recte fecit, ut facere videretur, sed quia aliter facere non potuerat, cuique id solum visum est rationem habere, quod haberet iustitiae, omnibus humanis vitiis immunis semper fortunam in sua po-
3 testate habuit. Hic tribunus plebis designatus et adhuc admodum adulescens, cum alii suaderent, ut per municipia Lentulus coniuratique custodirentur, paene inter ultimos interrogatus sententiam, tanta vi animi atque ingeni invectus est in coniurationem, eo ardore oris orationem omnium lenitatem suadentium societate consili suspectam fecit, sic impendentia ex ruinis incendiisque urbis et commutatione status publici pericula exposuit, ita consulis virtutem amplificavit, ut universus senatus in eius sententiam transiret animadvertendumque in eos, quos praediximus, censeret maiorque pars ordinis eius
4 Ciceronem prosequerentur domum. At Catilina non segnius *conata* obiit, quam sceleris conandi consilia inierat; quippe fortissime dimicans, quem spiritum supplicio debuerat, *proelio* reddidit.

1 XXXVI. Consulatui Ciceronis non mediocre adiecit decus natus eo anno divus Augustus abhinc annos nona-

ginta, omnibus omnium gentium viris magnitudine sua
inducturus caliginem. Iam paene supervacaneum videri 2
potest eminentium ingeniorum notare tempora; quis enim
ignorat diremptos gradibus aetatis floruisse hoc tempore
Ciceronem, Hortensium, anteque *Antonium*, Crassum,
Cottam, Sulpicium, moxque Brutum, Calidium, Coelium,
Calvum, et proximum Ciceroni Caesarem, eorumque velut
alumnos Corvinum ac Pollionem Asinium, aemulumque
Thucydidis Sallustium auctoresque carminum Varronem
ac Lucretium, neque ullo in suscepti operis sui *genere*
[carmine] minorem Catullum. Paene stulta est inhaeren- 3
tium oculis ingeniorum enumeratio, inter quae maxime
nostri aevi eminent princeps carminum Vergilius Rabi
riusque et consecutus Sallustium Livius Tibullusque et
Naso, perfectissimi in forma operis sui; nam vivorum ut
magna admiratio ita censura difficilis est.

XXXVII. Dum haec in urbe Italiaque geruntur, Cn. 1
Pompeius memorabile adversus Mithridaten, qui post
Luculli profectionem magnas novi exercitus viris repara-
verat, bellum gessit. At rex fusus fugatusque et omnibus 2
exutus copiis Armeniam Tigranenque socerum petiit, re-
gem eius temporis, nisi qua Luculli armis erat infractus,
potentissimum. Simul itaque duos persecutus Pompeius
intravit Armeniam. Prior filius Tigranis, sed discors patri, 3
pervenit ad Pompeium; mox ipse supplex et praesens se
regnumque dicioni eius permisit, praefatus neminem alium
neque Romanum neque ullius gentis virum futurum fuisse,
cuius se societati commissurus foret, quam Cn. Pompe-
ium; proinde omnem sibi vel adversam vel secundam,
cuius auctor ille esset, fortunam tolerabilem futuram;
non esse turpe ab eo vinci, quem vincere esset nefas,
neque inhoneste aliquem summitti *huic*, quem fortuna su-
per omnis extulisset. Servatus regi honos imperi, sed 4
multato ingenti pecunia, quae omnis, sicuti Pompeio mo-
ris erat, redacta in quaestoris potestatem ac publicis de-
scripta litteris. Syria aliaeque, quas occupaverat, pro-
vinciae ereptae et aliae restitutae populo Romano, aliae
tum primum in eius potestatem redactae, ut Syria, quae

tum primum facta est stipendiaria; finis imperi regi terminatus Armenia.

1 XXXVIII. Haud absurdum videtur propositi operis regulae paucis percurrere, quae cuiusque ductu gens ac natio redacta in formulam provinciae [stipendia pacta] sit, ut quae partibus notavimus, facilius simul universa con-
2 spici possint. Primus in Siciliam traiecit exercitum consul Claudius, sed provinciam eam post annos ferme quinquaginta duos captis Syracusis fecit Marcellus Claudius; primus Africam Regulus nono ferme anno primi Punici belli **, sed post centum et novem annos P. Scipio Aemilianus eruta Carthagine abhinc annos centum septua-
3 ginta tris Africam in formulam redegit provinciae. Sardinia inter primum et secundum bellum Punicum ductu T. Manli consulis certum recepit imperi iugum. Immane bellicae civitatis argumentum, quod semel sub regibus, iterum hoc T. Manlio consule, tertio Augusto principe certae pacis argumentum Ianus geminus clausus dedit.
4 In Hispaniam primi omnium duxere exercitus Cn. et P. Scipiones initio secundi belli Punici abhinc annos ducentos quinquaginta; inde varie possessa et saepe amissa partibus, universa ductu Augusti facta stipendiaria est.
5 Macedoniam Paulus, Mummius Achaiam, Fulvius Nobilior subegit Aetoliam; Asiam L. Scipio, Africani frater, eripuit Antiocho; sed beneficio senatus populique Romani mox ab Attalis possessam regibus M. Perperna, capto
6 Aristonico, fecit tributariam. Cypri devictae nullis adsignanda gloria est; quippe senatus consulto, ministerio Catonis, regis morte, quam ille conscientia acciverat, facta provincia est. Creta Metelli ductu longissimae libertatis fine multata est. Syria Pontusque Cn. Pompei virtutis monumenta sunt.

1 XXXIX. Gallias, primum a Domitio Fabioque, nepote Pauli, qui Allobrogicus vocatus est, intratas cum exercitu, magna mox clade nostra saepe et adfectavimus et omisimus; sed fulgentissimum C. Caesaris opus in iis conspicitur; quippe eius ductu auspiciisque infractae paene idem quod totus terrarum orbis *ignavum* conferunt

stipendium. Ab eodem facta [*Numidia provincia*, *e qua* 2
iam olim cognomen virtute partum detulerat Metellus] Nu-
midicus. Ciliciam perdomuit Isauricus, et post bellum
Antiochinum Vulso Manlius Gallograeciam. Bithynia, ut
praediximus, testamento Nicomedis relicta hereditaria.
Divus Augustus praeter Hispanias aliasque gentis, qua-
rum titulis forum eius praenitet, *paene idem* facta Aegypto
stipendiaria, quantum pater eius Galliis in aerarium redi-
tus contulit. At Ti. Caesar, quam certam Hispanis parendi 3
confessionem extorserat parens, Illyriis Delmatisque ex-
torsit; Rhaetiam autem et Vindelicos ac Noricos Panno-
niamque et Scordiscos novas imperio nostro subiunxit
provincias; ut has armis, ita auctoritate Cappadociam
populo Romano fecit stipendiariam. Sed revertamur ad
ordinem.

XL. Secuta deinde Cn. Pompei militia, gloriae labo- 1
risne maioris incertum est. Penetratae cum victoria Me-
dia, Albania, Iberia; deinde flexum agmen ad eas natio-
nes, quae dextra atque intima Ponti incolunt, Colchos
Heniochosque et Achaeos, et oppressus auspiciis Pom-
pei, insidiis fili Pharnacis Mithridates, ultimus omnium
iuris sui regum praeter Parthicos. Tum victor omnium 2
quas adierat gentium Pompeius suoque et civium voto
maior et per omnia fortunam hominis egressus revertit in
Italiam. Cuius reditum favorabilem opinio fecerat; quippe 3
plerique non sine exercitu venturum in urbem adfirma-
bant et libertati publicae statuturum arbitrio suo modum;
quo magis hoc homines timuerant, eo gratior civilis tanti
imperatoris reditus fuit: omni quippe Brundusi dimisso
exercitu nihil praeter nomen imperatoris retinens cum
privato comitatu quem semper illi *secum trahere* moris
fuit, in urbem rediit magnificentissimumque de tot regi-
bus per biduum egit triumphum longeque maiorem omni
ante se inlata pecunia in aerarium, praeterquam a Paulo,
ex manubiis intulit. Absente Cn. Pompeio T. Ampius et 4
T. Labienus tribuni plebis legem tulerunt, ut is ludis Cir-
censibus corona laurea et omni cultu triumphantium ute-
retur, scenicis autem praetexta coronaque aurea; id ille

non plus quam semel, et hoc sane nimium fuit, usurpare
5 sustinuit. Huius viri fastigium tantis auctibus fortuna ex-
tulit, ut primum ex Africa, iterum ex Europa, tertio ex
Asia triumpharet, et quot partes terrarum orbis sunt, to-
6 tidem faceret monumenta victoriae suae. Nunquam emi-
nentia invidia carent: itaque et Lucullus, memor tamen
acceptae iniuriae, et Metellus Creticus, non iniuste que-
rens, (quippe ornamentum triumphi eius captivos duces
Pompeius subduxerat) et cum iis pars optimatium refra-
gabatur, ne aut promissa civitatibus a Pompeio aut bene
meritis praemia ad arbitrium eius persolverentur.

1 XLI. Secutus deinde est consulatus C. Caesaris, qui
scribenti manum iniicit et quamlibet festinantem in se
2 morari cogit. Hic nobilissima Iuliorum genitus familia et,
quod *monumentis* antiquissimis constabat, ab Anchise ac
Venere deducens genus, forma omnium civium excellen-
tissimus, vigore animi acerrimus, munificentiae effusissi-
mus, animo super humanam et naturam et fidem evectus,
magnitudine cogitationum, celeritate bellandi, patientia
periculorum Magno illi Alexandro sed sobrio neque ira-
cundo simillimus, qui denique semper et somno et cibo
in vitam, non in voluptatem uteretur, cum fuisset C. Ma-
rio sanguine coniunctissimus atque idem Cinnae gener,
cuius filiam ut repudiaret nullo metu compelli potuit, cum
M. Piso consularis Anniam quae Cinnae uxor fuerat, in
Sullae dimisisset gratiam, habuissetque fere duodeviginti
annos eo tempore, quo Sulla rerum potitus est, magis
ministris Sullae adiutoribusque partium quam ipso con-
quirentibus eum ad necem, mutata veste dissimilemque
fortunae suae indutus habitum nocte urbe elapsus est.

1 XLII. Idem postea admodum iuvenis cum a piratis
captus esset, ita se per omne spatium quo ab his reten-
tus est, apud eos gessit, ut pariter iis terrori venerationi-
que esset neque unquam aut nocte aut die (cur enim quod
vel maximum est, si narrari verbis speciosis non potest,
omittatur?) aut excalcearetur aut discingeretur, in hoc sci-
licet ne, si quando aliquid ex solito variaret, suspectus his
2 qui oculis tantummodo eum custodiebant, foret. Longum

est narrare, quid et quotiens ausus sit, quanto opere conata eius qui obtinebat Asiam magistratus populi Romani metu suo destituerit: illud referatur documentum tanti mox evasuri viri. Quae nox eam diem secuta est, 3
qua publica civitatium pecunia redemptus est, ita tamen, ut cogeret ante obsides a piratis civitatibus dari, contracta classe et privatus et tumultuaria invectus in eum locum, in quo ipsi praedones erant, partem classis fugavit, partem mersit, aliquot navis multosque mortalis cepit, laetusque nocturnae expeditionis triumpho ad suos revectus est mandatisque custodiae, quos ceperat, in Bithyniam perrexit ad proconsulem Iuncum (idem enim Asiam *etiamtum* obtinebat) petens, ut auctor fieret sumendi de captivis supplici; quod cum ille se facturum negasset venditurumque captivos dixisset, (quippe sequebatur invidia inertiam) incredibili celeritate revectus ad mare, priusquam de ea re ulli proconsulis redderentur epistulae, omnis quos ceperat, suffixit cruci.

XLIII. Idem mox ad sacerdotium ineundum (quippe 1
absens pontifex factus erat in Cottae consularis locum, cum paene puer a Mario Cinnaque flamen dialis creatus, victoria Sullae, qui omnia ab iis acta fecerat irrita, amisisset id sacerdotium) festinans in Italiam, ne conspiceretur a praedonibus omnia tunc obtinentibus maria et merito tam infestis sibi, quattuor scalmorum navem una cum duobus amicis decemque servis ingressus effusissimum Adriatici maris traiecit sinum. Quo quidem in cursu con- 2
spectis, ut putabat, piratarum navibus cum exuisset vestem alligassetque pugionem ad femur alterutri se fortunae parans, mox intellexit frustratum esse visum suum arborumque ex longinquo ordinem antemnarum praebuisse imaginem. Reliqua eius acta in urbe, nobilissima Gn. Do- 3
labellae accusatio et maior civitatis in ea favor quam reis praestari solet, contentionesque civiles cum Q. Catulo atque aliis eminentissimis viris celeberrimae et ante praeturam victus maximi pontificatus petitione Q. Catulus, omnium confessione senatus princeps, et restituta in aedilitate adversante quidem nobilitate monumenta C. Mari

simulque revocati ad ius dignitatis proscriptorum liberi et praetura, quaesturaque mirabili virtute atque industria obita in Hispania, cum esset quaestor sub Vetere Antistio, avo huius Veteris consularis atque pontificis, duorum consularium et sacerdotum patris, viri in tantum boni in quantum humana simplicitas intellegi potest, quo notiora sunt, minus egent stilo.

1 XLIV. Hoc igitur consule inter eum et Cn. Pompeium et M. Crassum inita potentiae societas, quae urbi orbique terrarum nec minus diverso cuique tempore ipsis exitia-
2 bilis fuit. Hoc consilium sequendi Pompeius causam habuerat, ut tandem acta in transmarinis provinciis, quibus, ut praediximus, multi obtrectabant, per Caesarem confirmarentur consulem; Caesar autem, quod animadvertebat se cedendo Pompei gloriae aucturum suam et invidia communis potentiae in illum relegata confirmaturum viris suas; Crassus, ut quem principatum solus adsequi non
3 poterat, auctoritate Pompei, viribus teneret Caesaris. Adfinitas etiam inter Caesarem Pompeiumque contracta nuptiis, quippe filiam C. Caesaris Cn. Magnus duxit uxorem.
4 In hoc consulatu Caesar legem tulit, ut ager Campanus plebei divideretur, suasore legis Pompeio: ita circiter viginti milia civium eo deducta et ius ab his restitutum post annos circiter centum quinquaginta duos quam bello Punico ab Romanis Capua in formam praefecturae re-
5 dacta erat. Bibulus, collega Caesaris, cum actiones eius magis vellet impedire quam posset, maiore parte anni domi se tenuit; quo facto dum augere vult invidiam collegae, auxit potentiam. Tum Caesari decretae in quinquennium Galliae.

1 XLV. Per idem tempus P. Clodius, homo nobilis, disertus, audax, qui neque dicendi neque faciendi ullum, nisi quem vellet, nosset modum, malorum propositorum executor acerrimus, infamis etiam sororis stupro et actus incesti reus ob initum inter religiosissima populi Romani sacra adulterium, cum gravis inimicitias cum M. Cicerone exerceret (quid enim inter tam dissimilis amicum esse poterat?) et a patribus ad plebem transisset, legem in

tribunatu tulit, qui civem Romanum indemnatum interemisset, ei aqua et igni interdiceretur; cuius verbis etsi non nominabatur Cicero, tamen solus petebatur: ita vir optime meritus de republica conservatae patriae pretium calamitatem exili tulit. Non caruerunt suspicione oppressi 2
Ciceronis Caesar et Pompeius. Hoc sibi contraxisse videbatur Cicero, quod inter vigintiviros dividendo agro Campano esse noluisset. Idem intra biennium sera Cn. Pom- 3
pei cura, verum, ut coepit, intenta votisque Italiae ac decretis senatus, virtute atque actione Anni Milonis tribuni plebis dignitati patriaeque restitutus est: neque post Numidici exilium aut reditum quisquam aut expulsus invidiosius, aut receptus est laetius; cuius domus quam infeste a Clodio disiecta erat, tam speciose a senatu restituta est. Idem P. Clodius in tribunatu sub honorificen- 4
tissimo ministeri titulo M. Catonem a republica relegavit: quippe legem tulit, ut is quaestor cum iure praetorio adiecto etiam quaestore mitteretur in insulam Cyprum ad spoliandum regno Ptolemaeum, omnibus morum vitiis eam contumeliam meritum. Sed ille sub adventum Cato- 5
nis vitae suae vim intulit; unde pecuniam longe sperata maiorem Cato Romam retulit; cuius integritatem laudari nefas est, insolentia paene argui potest, quod una cum consulibus ac senatu effusa civitate obviam cum per Tiberim subiret navibus, non ante is egressus est, quam ad eum locum pervenit, ubi erat exponenda pecunia.

XLVI. Cum deinde immanis res, vix multis volumi- 1
nibus explicandas, C. Caesar in Gallia ageret, nec contentus plurimis ac felicissimis victoriis innumerabilibusque caesis et captis hostium milibus etiam in Britanniam traiecisset exercitum, alterum paene imperio nostro ac suo quaerens orbem, vetus par consulum, Cn. Pompeius et M. Crassus, alterum inire consulatum, qui neque petitus honeste ab iis, neque probabiliter gestus est. Caesari 2
lege, quam Pompeius ad populum tulit, prorogatae in idem spatium temporis provinciae; Crasso, bellum Parthicum in animo molienti, Syria decreta, qui vir cetera sanctissimus immunisque voluptatibus neque in pecunia neque

in gloria concupiscenda aut modum norat aut capiebat
3 terminum. Hunc proficiscentem in Syriam diris cum ominibus tribuni plebis frustra retinere conati, quorum execrationes si in ipsum tantummodo valuissent, utile imperatoris damnum salvo exercitu fuisset reipublicae.
4 Transgressum Euphraten Crassum petentemque Seleuciam circumfusis immanibus copiis equitum rex Orodes una cum parte maiore Romani exercitus interemit. Reliquias legionum C. Cassius, atrocissimi mox auctor facinoris, tum quaestor, conservavit Syriamque adeo in populi Romani potestate retinuit, ut transgressos in eam Parthos felici rerum eventu fugaret ac funderet.

1 XLVII. Per haec insequentiaque et quae praediximus tempora amplius decies centena milia hostium a C. Caesare caesa sunt, plura capta; pugnatum saepe directa acie, saepe in agminibus, saepe eruptionibus, bis penetrata Britannia, novem denique aestatibus vix ulla non iustissimus triumphus emeritus; circa Alesiam vero tantae res gestae, quantas audere vix hominis, perficere
2 paene nullius nisi dei fuerit. *Quinto* ferme anno Caesar morabatur in Galliis, cum medium iam ex invidia *potentiae male* cohaerentis inter Cn. Pompeium et C. Caesarem concordiae pignus Iulia, uxor Magni, decessit; atque omnia inter destinatos tanto discrimini duces dirimente fortuna filius quoque parvus Pompei, Iulia natus, intra breve
3 spatium obiit. Tum in gladios caedisque civium furente ambitu, cuius neque finis reperiebatur nec modus, tertius consulatus soli Cn. Pompeio etiam adversantium antea dignitati eius iudicio delatus est, cuius ille honoris gloria veluti reconciliatis sibi optimatibus maxime a C. Caesare alienatus est; sed eius consulatus omnem vim in coërci-
4 tionem ambitus exercuit. Quo tempore P. Clodius a Milone, candidato consulatus, exemplo inutili, facto salutari reipublicae circa Bovillas contracta ex occursu rixa iugulatus est. Milonem reum non magis invidia facti quam Pompei damnavit voluntas; quem quidem M. Cato palam lata absolvit sententia; qui si maturius tulisset, non defuissent qui sequerentur exemplum probarentque cum

civem occisum, quo nemo perniciosior reipublicae neque bonis inimicior vixerat.

XLVIII. Intra breve deinde spatium belli civilis ex- 1
arserunt initia, cum iustissimus quisque et a Caesare et a Pompeio vellet dimitti exercitus; quippe Pompeius in secundo consulatu Hispanias sibi decerni voluerat, easque per triennium absens ipse ac praesidens urbi per Afranium et Petreium, consularem ac praetorium, legatos suos, administrabat et iis qui a Caesare dimittendos exercitus contendebant, adsentabatur, iis qui ab ipso
quoque, adversabatur. Qui si ante biennium, quam ad 2
arma itum est, perfectis muneribus theatri et aliorum operum, quae ei circumdedit, gravissima tentatus valetudine decessisset in Campania, quo quidem tempore universa Italia vota pro salute eius, primi omnium civium, suscepit, defuisset fortunae destruendi eius locus et quam apud superos habuerat magnitudinem, inlibatam detulis-
set ad inferos. Bello autem civili et tot quae deinde per 3
continuos viginti annos consecuta sunt, malis non alius maiorem flagrantioremque quam C. Curio tribunus plebis subiecit facem, vir nobilis, eloquens, audax, suae alienaeque et fortunae et pudicitiae prodigus, homo ingeniosissime nequam et facundus malo publico, cuius animo [voluptatibus vel libidinibus] neque opes ullae neque cupiditates
sufficere possent. Hic primo pro Pompei partibus, id est, 4
ut tunc habebatur, pro republica, mox simulatione contra Pompeium et Caesarem sed animo pro Caesare stetit; id gratis an accepto centies sestertio fecerit, ut accepi-
mus, in medio relinquemus. Ad ultimum saluberrimas 5
[et] coalescentis condiciones pacis, quas et Caesar iustissimo animo postulabat et Pompeius aequo recipiebat, discussit ac rupit unice cavente Cicerone concordiae pu-
blicae. Harum praeteritarumque rerum ordo cum iustis 6
aliorum voluminibus promatur, tum, uti spero, nostris explicabitur: nunc proposito operi sua forma reddatur, si prius gratulatus ero Q. Catulo, duobus Lucullis Metelloque et Hortensio, qui cum sine invidia in republica floruissent eminuissentque sine periculo, quieta aut certe

non praecipitata *ac* fatali ante initium bellorum civilium morte functi sunt.

1 XLIX. Lentulo et Marcello consulibus post urbem conditam annis septingentis tribus, et ante annos septuaginta octo, quam tu, M. Vinici, consulatum inires, bellum
2 civile exarsit. Alterius ducis causa melior videbatur, alterius erat firmior; hic omnia speciosa, illic valentia; Pompeium senatus auctoritas, Caesarem militum armavit fiducia. Consules senatusque causae, non Pompeio, summam
3 imperi detulerunt. Nihil relictum a Caesare, quod servandae pacis causa tentari posset; nihil receptum a Pompeianis, cum alter consul iusto esset ferocior, Lentulus vero salva republica salvus esse non posset, M. autem Cato moriendum ante quam ullam condicionem civis accipiendam reipublicae contenderet. Vir antiquus et gravis Pompei partis laudaret magis, prudens sequeretur Cae-
4 saris, et illa gloriosa, haec terribiliora duceret. Ut deinde spretis omnibus, quae Caesar postulaverat, tantummodo contentus cum una legione titulum retinere provinciae, privatus ut in urbem veniret et se in petitione consulatus suffragiis populi Romani committeret decrevere, ratus
5 bellandum Caesar cum exercitu Rubiconem transiit. Cn. Pompeius consulesque et maior pars senatus relicta urbe ac deinde Italia transmisere Dyrrhachium.

1 L. At Caesar Domitio legionibusque Corfini, quae cum eo fuerant, potitus, duce aliisque, qui voluerant e ad Pompeium, sine dilatione dimissis, persecutus rundusium, ita ut appareret malle integris rebus et condicionibus finire bellum quam opprimere fugientis, cum transgressos reperisset consules, in urbem revertit redditaque ratione consiliorum suorum in senatu et in contione ac miserrimae necessitudinis, cum alienis armis ad
2 arma compulsus esset, Hispanias petere decrevit. Festinationem itineris eius aliquamdiu morata Massilia est, fide melior quam consilio prudentior, intempestive principalium armorum arbitria captans, quibus hi se debent
3 interponere, qui non parentem coërcere possunt. Exercitus deinde, qui sub Afranio consulari ac Petreio prae-

torio fuerat, ipsius adventus vigore ac fulgore occupatus
se Caesari tradidit; uterque legatorum et quisquis cuius-
que ordinis sequi eos voluerat, remissi ad Pompeium.

LI. Proximo anno cum Dyrrhachium ac vicina ei 1
urbi regio castris Pompei retineretur, qui accitis ex omni-
bus transmarinis provinciis legionibus, equitum ac pedi-
tum auxiliis, regumque et tetrarcharum simulque dyna-
starum copiis immanem exercitum confecerat et mare
praesidiis classium, ut rebatur, sepserat, quominus Cae-
sar legiones posset transmittere, sua et celeritate et for-
tuna C. Caesar usus nihil in mora habuit, quominus eo,
cum vellet, ipse exercitusque classibus perveniret et primo
paene castris Pompei sua iungeret, mox etiam obsidione
munimentisque eum complecteretur. Sed inopia obsiden- 2
tibus quam obsessis erat gravior. Tum Balbus Cornelius
excedente humanam fidem temeritate ingressus castra
hostium saepiusque cum Lentulo conlocutus consule, du-
bitante quanti se venderet, illis incrementis fecit viam,
quibus, non *in* Hispania *ex cive* natus sed Hispanus, in
triumphum et pontificatum adsurgeret fieretque ex pri-
vato consularis. Variatum deinde proeliis, sed uno longe 3
magis Pompeianis prospero, quo graviter impulsi sunt
Caesaris milites.

LII. Tum Caesar cum exercitu fatalem victoriae 1
suae Thessaliam petiit, Pompeius, longe diversa aliis
suadentibus, quorum plerique hortabantur, ut in Italiam
transmitteret, (neque hercules quicquam partibus illis
salubrius fuit) alii, ut bellum traheret, quod dignatione
partium in dies ipsis magis prosperum fieret, usus impetu
suo hostem secutus est. Aciem Pharsalicam et illum 2
cruentissimum Romano nomini diem tantumque utriusque
exercitus profusum sanguinis et conlisa inter se duo rei-
publicae capita effossumque alterum Romani imperi lu-
men, tot talisque Pompeianarum partium caesos viros
non recipit enarranda hic scripturae modus. Illud notan- 3
dum est: ut primum C. Caesar inclinatam vidit Pompeia-
norum aciem, neque prius neque antiquius quicquam
habuit, quam in omnis partis (ut militari et verbo et con-

suetudine utar) dimittere [*praecones* ***parce civibus*** *edi-*
4 *centes.*] Pro dii immortales, quod huius voluntatis erga
5 Brutum suae postea vir tam mitis pretium tulit! Nihil
in illa victoria mirabilius, magnificentius, clarius fuit,
quam quod neminem nisi acie consumptum civem pa-
tria desideravit; sed munus misericordiae corrupit per-
tinacia, cum libentius vitam victor iam daret, quam victi
acciperent.

1 LIII. Pompeius profugiens cum duobus Lentulis con-
sularibus Sextoque filio et Favonio praetorio, quos comi-
tes ei fortuna adgregaverat, aliis ut Parthos, aliis ut
Africam peteret, in qua fidelissimum partium suarum ha-
beret regem Iubam, suadentibus Aegyptum petere pro-
posuit memor beneficiorum, quae in patrem eius Ptole-
maei, qui tum puero quam iuveni propior regnabat
2 Alexandreae, contulerat. Sed quis in adversis beneficio-
rum servat memoriam? aut quis ullam calamitosis deberi
putat gratiam? aut quando fortuna non mutat fidem?
3 Missi itaque ab rege, qui venientem Cn. Pompeium (is
iam a Mytilenis Corneliam uxorem receptam in navem fu-
gae comitem habere coeperat) consilio Theodoti et Achillae
exciperent hortarenturque, ut ex oneraria in eam navem,
quae obviam processerat, transcenderet; quod cum fecis-
set, princeps Romani nominis imperio arbitrioque Ae-
gyptii mancipi C. Caesare, P. Servilio consulibus iugula-
4 tus est. Hic post tris consulatus et totidem triumphos
domitumque terrarum orbem sanctissimi ac praestantis-
simi viri in id evecti, super quod ascendi non potest,
duodesexagesimum annum agentis pridie natalem ipsius
vitae fuit exitus, in tantum in illo viro a se discordante
fortuna, ut cui modo ad victoriam terra defuerat, deesset
5 ad sepulturam. Quid aliud quam nimium occupatos
dixerim, quos in aetate et tanti et paene nostri seculi
viri fefellit quinquennium, cum a C. Atilio et Q. Servilio
consulibus tam *facilis* esset annorum digestio; quod ad-
ieci non ut arguerem, sed ne arguerer.

1 LIV. Non fuit maior in Caesarem, quam in Pompeium
fuerat. regis eorumque quorum is auctoritate regebatur,

fides: quippe cum venientem eum tentassent insidiis ac deinde bello lacessere auderent, utrique summo imperatorum alteri [*mortuo*, *alteri*] superstiti meritas poenas luere suppliciis. Nusquam erat Pompeius corpore, adhuc ubi- 2
que vivebat nomine: quippe ingens partium eius favor bellum excitaverat Africum, quod ciebat rex Iuba et Scipio, vir consularis, ante biennium quam exstingueretur Pompeius, lectus ab eo socer, eorumque copias auxerat M. Cato ingenti cum difficultate itinerum locorumque inopia perductis ad eos legionibus; qui vir, cum summum ei a militibus deferretur imperium, honoratiori parere maluit.

LV. Admonet promissae brevitatis fides, quanto 1
omnia transcursu dicenda sint. Sequens fortunam suam Caesar pervectus in Africam est, quam occiso Curione, Iulianarum duce partium, Pompeiani obtinebant exercitus: ibi primo varia fortuna, mox pugnavit sua, inclinataeque hostium copiae; nec dissimilis ibi adversus victos quam in priores clementia Caesaris fuit. Victorem Africani belli 2
[C.] Caesarem gravius excepit Hispaniense, (nam victus ab eo Pharnaces vix quicquam gloriae eius adstruxit) quod Cn. Pompeius, Magni filius, adulescens impetus ad bella maximi, ingens ac terribile conflaverat undique ad eum adhuc paterni nominis magnitudinem sequentium ex toto orbe terrarum auxiliis confluentibus. Sua Caesarem in 3
Hispaniam comitata fortuna est, sed nullum unquam atrocius periculosiusque ab eo initum proelium, adeo ut plus quam dubio Marte descenderet equo consistensque ante recedentem suorum aciem increpita prius fortuna, quod se in eum servasset exitum, denuntiaret militibus vestigio se non recessurum; proinde viderent, quem et quo loco imperatorem deserturi forent. Verecundia magis quam 4
virtute acies restituta et a duce quam a milite fortius. Cn. Pompeius, gravis vulnere inventus inter solitudines avias interemptus est; Labienum Varumque acies abstulit.

LVI. Caesar omnium victor regressus in urbem, quod 1
humanam excedat fidem, omnibus qui contra se arma tulerant, ignovit et magnificentissimis gladiatorii muneris, naumachiae et equitum peditumque, simul elephantorum

certaminis spectaculis epulique per multos dies dati cele-
2 bratione replevit eam. Quinque egit triumphos: Gallici
apparatus ex citro, Pontici ex acantho, Alexandrini te-
studine, Africi ebore, Hispaniensis argento rasili constitit.
Pecunia ex manubiis lata paulo amplius *sexiens* miliens
3 sestertium. Neque illi tanto viro et tam clementer omni-
bus victoriis suis uso plus quinque mensium principalis
quies contigit: quippe cum mense Octobri in urbem rever-
tisset, idibus Martiis coniurationis auctoribus Bruto et
Cassio, quorum alterum promittendo consulatum non ob-
ligaverat, contra differendo Cassium offenderat, adiectis
etiam consiliariis caedis familiarissimis omnium et fortu-
na partium eius in summum evectis fastigium, D. Bruto
et C. Trebonio aliisque clari nominis viris, interemptus est.
4 Cui magnam invidiam conciliarat M. Antonius, omnibus
audendis paratissimus, consulatus collega, imponendo
capiti eius Lupercalibus sedentis pro rostris insigne
regium, quod ab eo ita repulsum erat, ut non offensus
videretur.

1 LVII. Laudandum experientia consilium est Pansae
atque Hirti, qui semper praedixerant Caesari, ut princi-
patum armis quaesitum armis teneret: ille dictitans mori
se quam timeri malle dum clementiam, quam praestiterat,
expectat, incautus ab ingratis occupatus est, cum quidem
plurima praesagia atque indicia dii immortales futuri ob-
2 tulissent periculi. Nam et haruspices praemonuerant, ut
diligentissime iduum Martiarum caveret diem, et uxor
Calpurnia territa nocturno visu, ut ea die domi subsiste-
ret, orabat, et libelli coniurationem nuntiantes dati neque
3 protinus ab eo lecti erant. Sed profecto ineluctabilis
fatorum vis, *cuiusque* fortunam mutare constituit, consilia
corrumpit.

1 LVIII. Quo anno id patravere facinus Brutus et C.
Cassius, praetores erant, D. Brutus consul designatus;
hi una cum coniurationis globo stipati gladiatorum D.
2 Bruti manu Capitolium occupavere. Tum consul Antonius
(quem cum simul interimendum censuisset Cassius testa
mentumque Caesaris abolendum, Brutus repugnaverat

dictitans nihil amplius civibus praeter tyranni — ita enim appellari Caesarem facto eius expediebat — petendum esse sanguinem) convocato senatu, cum iam Dolabella, quem substituturus sibi Caesar designaverat consulem, fascis atque insignia corripuisset consulis, velut pacis auctor liberos suos obsides in Capitolium misit fidemque descendendi tuto interfectoribus Caesaris dedit; et illud decreti Atheniensium celeberrimi exemplum, relatum a Cicerone, oblivionis praeteritarum rerum decreto patrum comprobatum est.

LIX. Caesaris deinde testamentum apertum est, quo 1
C. Octavium, nepotem sororis suae Iuliae, adoptabat. De
cuius origine, etiamsi *praenitet*, pauca dicenda sunt. Fuit 2
C. Octavius ut non patricia, ita admodum speciosa equestri
genitus familia, gravis, sanctus, innocens, dives. Hic
praetor inter nobilissimos viros creatus primo loco, cum
ei dignatio Iulia genitam Atiam conciliasset uxorem, ex
eo honore sortitus Macedoniam appellatusque in ea impe-
rator, decedens ad petitionem consulatus obiit praetextato
relicto filio. Quem C. Caesar, maior eius avunculus, edu- 3
catum apud Philippum vitricum dilexit ut suum natumque
annos duodeviginti Hispaniensis militiae adsecutum se
postea comitem habuit, nunquam aut alio usum hospitio
quam suo aut alio vectum vehiculo, pontificatusque sacer-
dotio puerum honoravit. Et patratis bellis civilibus ad 4
erudiendam liberalibus disciplinis singularis indolem iuve-
nis Apolloniam eum in studia miserat, mox belli Getici
ac deinde Parthici habiturus commilitonem. Cui ut est 5
nuntiatum de caede avunculi, cum protinus ex vicinis le-
gionibus centuriones suam suorumque militum operam ei
pollicerentur neque eam spernendam Salvidienus et
Agrippa dicerent, ille festinans pervenire in urbem omnem
ordinem ac rationem et necis et testamenti Brundusi com-
perit. Cui adventanti Romam immanis amicorum occurrit 6
frequentia, et cum intraret, *circa orbem* solis orbis super
caput eius curvatus aequaliter rotundatusque in colorem
arcus velut coronam tanti mox viri capiti imponens con-
spectus est.

1 LX. Non placebat Atiae matri Philippoque vitrico
adiri nomen invidiosae fortunae Caesaris, sed adserebant
salutaria reipublicae terrarumque orbis fata conditorem
2 conservatoremque Romani nominis. Sprevit itaque coe-
lestis animus humana consilia et cum periculo potius
summa quam tuto humilia proposuit sequi maluitque avun-
culo et Caesari de se quam vitrico credere, dictitans nefas
esse, quo nomine Caesari dignus esset visus, semet ipsum
3 videri indignum. Hunc protinus Antonius consul superbe
excipit (neque is erat contemptus, sed metus) vixque ad-
misso in Pompeianos hortos loquendi secum tempus dedit,
mox etiam velut insidiis eius petitus sceleste insimulare
4 coepit, in quo turpiter deprehensa eius vanitas est. Aperte
deinde Antoni ac Dolabellae consulum ad nefandam do-
minationem erupit furor. Sestertium septiens miliens,
depositum a C. Caesare ad aedem Opis, occupatum ab
Antonio; actorum eiusdem insertis falsis [*regnis*] civita-
tibusque corrupti commentarii atque omnia pretio tempe-
5 rata vendente rempublicam consule. Idem provinciam D.
Bruto designato consuli decretam Galliam occupare sta-
tuit, Dolabella transmarinas decrevit sibi: interque natu-
raliter dissimillimos ac diversa volentis crescebat odium,
eoque C. Caesar iuvenis cotidianis Antoni petebatur
insidiis.

1 LXI. Torpebat oppressa dominatione Antoni civitas;
indignatio et dolor omnibus, vis ad resistendum nulli ade-
rat, cum C. Caesar undevicesimum annum ingressus, mira
ausus ac summa consecutus privato consilio maiorem se-
natu pro republica animum habuit primumque a Calatia,
mox a Casilino veteranos excivit paternos; quorum exem-
plum secuti alii brevi in formam iusti coiere exercitus.
2 Mox cum Antonius occurrisset exercitui, quem ex trans-
marinis provinciis Brundusium venire iusserat, legio
Martia et quarta cognita et senatus voluntate et tanti iuve-
nis indole, sublatis signis ad Caesarem se contulerunt.
3 Eum senatus honoratum equestri statua, quae hodieque
in rostris posita aetatem eius scriptura indicat, (qui honor
non alii per trecentos annos quam L. Sullae et Cn. Pom-

peio et C. Caesari contigerat) pro praetore una cum con-
sulibus designatis Hirtio et Pansa bellum cum Antonio
gerere iussit. [*Id*] ab eo annum agente vicesimum for- 4
tissime circa Mutinam administratum est et D. Brutus
obsidione liberatus, Antonius turpi ac nuda fuga coactus
deserere Italiam, consulum autem alter in acie, alter post
paucos dies ex vulnere mortem obiit.

LXII. Omnia ante quam fugaretur Antonius, hono- 1
rifice a senatu in Caesarem exercitumque eius decreta
sunt, maxime auctore Cicerone; sed ut recessit metus,
erupit voluntas protinusque Pompeianis partibus rediit
animus. Bruto Cassioque provinciae, quas iam ipsi sine 2
ullo senatus consulto occupaverant, decretae, laudati,
quicunque his se exercitus tradidissent, omnia transmarina
imperia eorum commissa arbitrio. Quippe M. Brutus et 3
C. Cassius, nunc metuentes arma Antoni, nunc ad augen-
dam eius invidiam simulantes se metuere, testati edictis
libenter se vel in perpetuo exilio victuros, dum respublica
constaret *et* concordia, nec ullam belli civilis praebituros
materiam, plurimum sibi honoris esse in conscientia facti
sui, profecti urbe atque Italia intento ac pari animo sine
auctoritate publica provincias exercitusque occupaverant,
et ubicunque ipsi essent, praetexentes esse rempublicam,
pecunias etiam, quae ex transmarinis provinciis Romam
ab quaestoribus deportabantur, a volentibus acceperant.
Quae omnia senatus decretis comprensa et comprobata 4
sunt et D. Bruto, quod alieno beneficio viveret, decretus
triumphus; Pansae atque Hirti corpora publica sepultura
honorata: Caesaris adeo nulla habita mentio, ut legati
qui ad exercitum eius missi erant, iuberentur summoto eo
milites adloqui. Non fuit tam ingratus exercitus, quam 5
fuerat senatus: nam cum eam iniuriam dissimulando Caesar
ferret, negavere milites sine imperatore suo ulla se audi-
turos mandata. Hoc est illud tempus, quo Cicero insito 6
amore Pompeianarum partium Caesarem laudandum et
tollendum censebat, cum aliud diceret, aliud intellegi vellet.

LXIII. Interim Antonius fuga transgressus Alpis 1
primo per conloquia repulsus a M. Lepido, (qui pontifex

maximus in C. Caesaris locum furto creatus decreta sibi Hispania adhuc in Gallia morabatur) mox saepius in conspectum veniens militum (cum et Lepido omnes imperatores forent meliores et multis Antonius, dum erat sobrius) per aversa castrorum proruto vallo *a* militibus receptus est; qui titulo imperi cedebat Lepido, cum summa virium
2 penes eum foret. Sub Antoni ingressum in castra Iuventius Laterensis, vir vita ac morte consentaneus, cum acerrime suasisset Lepido, ne se cum Antonio hoste iudicato iungeret, inritus consili gladio se ipse transfixit.
3 Plancus deinde dubia, id est sua fide diu quarum esset partium secum luctatus ac sibi difficile consentiens et nunc adiutor D. Bruti designati consulis, collegae sui, senatuique se litteris venditans, mox eiusdem proditor, Asinius autem Pollio firmus proposito et Iulianis partibus fidus, Pompeianis adversus, uterque exercitus tradidere Antonio.

1 LXIV. D. Brutus desertus primo a Planco, post etiam insidiis eiusdem petitus, paulatim relinquente eum exercitu fugiens in hospitis cuiusdam nobilis viri, nomine Cameli, domo ab his, quos miserat Antonius, iugulatus est, iustissimasque optime de se merito viro C. Caesari poenas dedit, cuius cum *in* primis omnium amicorum fuisset, interfector fuit et fortunae, ex qua fructum tulerat, invidiam in auctorem relegabat, censebatque aequum quae acceperat a Caesare retinere, Caesarem, qui illa de-
2 derat, perisse. Haec sunt tempora, quibus M. Tullius continuis actionibus aeternas Antoni memoriae inussit notas; sed hic fulgentissimo et coelesti ore, at tribunus Cannu-
3 tius continua rabie lacerabat Antonium. Utrique vindicta libertatis morte stetit; sed tribuni sanguine commissa proscriptio, Ciceronis velut satiato Antonio paene finita. Lepidus deinde a senatu hostis iudicatus est, ut ante fuerat Antonius.

1 LXV. Tum inter eum Caesaremque et Antonium commercia epistularum et condicionum iacta mentio, cum Antonius et subinde Caesarem admoneret, quam inimicae ipsi Pompeianae partes forent et in quod iam emersissent

fastigium et quanto Ciceronis studio Brutus Cassiusque
attollerentur, denuntiaretque se cum Bruto Cassioque,
qui iam decem et septem legionum potentes erant, iun-
cturum viris suas, si Caesar eius aspernaretur concordiam,
diceretque plus Caesarem patris, quam se amici ultioni
debere; * * igitur inita potentiae societas et hortantibus 2
orantibusque exercitibus inter Antonium etiam et Caesa-
rem facta adfinitas, cum esset privigna Antoni desponsa
Caesari; consulatumque iniit Caesar pridie quam viginti
annos impleret, x. Kal. Octobris, cum collega Q. Pedio,
post urbem conditam annis septingentis novem, ante
septuaginta duos, quam tu, M. Vinici, consulatum inires.
Vidit hic annus Ventidium, per quam urbem inter capti- 3
vos Picentium in triumpho ductus erat, in ea consularem
praetextam iungentem praetoria; idem hic postea trium-
phavit.

LXVI. Furente deinde Antonio simulque Lepido, 1
quorum uterque, ut praediximus, hostes iudicati erant,
cum ambo mallent sibi nunciare, quid passi essent quam
quid emeruissent, repugnante Caesare sed frustra adversus
duos, instauratum Sullani exempli malum, proscriptio.
Nihil tam indignum illo tempore fuit, quam quod aut Caesar 2
aliquem proscribere coactus est aut ab ullo Cicero pro-
scriptus est abscisaque scelere Antoni vox publica est,
cum eius salutem nemo defendisset, qui per tot annos et
publicam civitatis et privatam civium defenderat. Nihil 3
tamen egisti, M. Antoni: cogit enim excedere propositi
formam operis erumpens animo ac pectore indignatio,
nihil, inquam, egisti mercedem coelestissimi oris et cla-
rissimi capitis abscisi numerando auctoramentoque fune-
bri ad conservatoris quondam reipublicae tantique con-
sulis inritando necem. Rapuisti tum Ciceroni lucem soli- 4
citam et aetatem senilem et vitam miseriorem te principe,
quam sub te triumviro mortem; famam vero gloriamque
factorum atque dictorum adeo non abstulisti, ut auxeris.
Vivit vivetque per omnem seculorum memoriam; dumque 5
hoc vel forte vel providentia vel utcunque constitutum
rerum naturae corpus, quod ille paene solus Romanorum

animo vidit, ingenio complexus est, eloquentia inluminavit, manebit incolume, comitem aevi sui laudem Ciceronis trahet, omnisque posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum factum execrabitur, citiusque e mundo genus hominum quam [*Ciceronis gloria e memoria hominum unquam*] cedet.

1 LXVII. Huius totius temporis fortunam nec deflere quidem quisquam satis digne potuit, adeo nemo exprimere verbis potest; id tamen notandum est, fuisse in proscriptos uxorum fidem summam, libertorum mediam, servorum aliquam, filiorum nullam: adeo difficilis est hominibus
2 utcunque conceptae spei mora. Ne quid ulli sanctum relinqueretur, velut in dotem invitamentumque sceleris Antonius L. Caesarem avunculum, Lepidus Paulum fratrem proscripserant, nec Planco gratia defuit ad impetrandum,
3 ut frater eius Plancus Plotius proscriberetur. Eoque inter iocos militaris, qui currum Lepidi Plancique secuti erant, inter execrationem civium usurpabant hunc versum:

De germanis, non de Gallis duo triumphant consules.

1 LXVIII. Suo praeteritum loco referatur; neque enim persona umbram actae rei capit. Dum in acie Pharsalica [Africaque] de summa rerum Caesar dimicat, M. Coelius, vir eloquio animoque Curioni simillimus, sed in utroque perfectior nec minus ingeniose nequam, cum in modica quidem * * servari posset, (quippe peior illi res familiaris quam mens erat) in praetura novarum tabularum auctor extitit nequiitque senatus et consulis auctoritate deterreri; accito etiam Milone Annio, qui non impetrato reditu Iulianis partibus infestus erat, in urbe seditionem, in agris haud occulte bellicum tumultum movens, primo summotus a republica, mox consularibus armis auctore senatu
2 circa Thurios oppressus est. Incepto pari similis fortuna Milonis fuit, qui Compsam in Hirpinis oppugnans ictusque lapide tum P. Clodio, tum patriae, quam armis petebat, poenas dedit, vir inquies et ultra fortem temerarius.
3 Quatenus autem aliquid ex omissis peto, notetur immodica et intempestiva libertate usos adversus C. Caesarem Marullum Epidium Flavumque Caesetium tribunos plebis.

dum arguunt in eo regni voluntatem, paene vim dominationis expertos; in hoc tamen saepe lacessiti principis ira excessit, ut censoria potius contentus nota quam animadversione dictatoria summoveret eos a republica testareturque esse sibi miserrimum, quod aut natura sua ei excedendum foret aut minuenda dignitas. Sed ad ordinem revertendum est.

LXIX. Iam et Dolabella in Asia C. Trebonium con- 1
sularem, cui succedebat, fraude deceptum Zmyrnae occiderat, virum adversus merita Caesaris ingratissimum participemque caedis eius, a quo ipse in consulare provectus fastigium fuerat; et C. Cassius, acceptis a Statio Murco 2
et Crispo Marcio, praetoriis viris imperatoribusque, praevalidis in Syria legionibus inclusum Dolabellam, qui praeoccupata Asia in Syriam pervenerat, Laodiciae expugnata ea urbe interfecerat, ita tamen, ut ad ictum servi sui Dolabella non segniter cervicem daret, et decem legiones in eo tractu sui iuris fecerat; et M. Brutus C. An- 3
tonio, fratri M. Antoni, in Macedonia Vatinioque circa Dyrrhachium volentis legiones extorserat, sed Antonium bello lacessierat, Vatinium dignatione obruerat, cum et Brutus cuilibet ducum praeferendus videretur, et Vatinius nulli homini non esset postferendus, (in quo deformitas 4
corporis cum turpitudine certabat ingeni, adeo ut animus eius dignissimo domicilio inclusus videretur) eratque septem legionibus validus. At lege Pedia, quam consul 5
Pedius collega Caesaris tulerat, omnibus, qui Caesarem patrem interfecerant, aqua ignique damnatis interdictum erat, quo tempore Capito, patruus meus, vir ordinis senatorii, Agrippae subscripsit in C. Cassium. Dumque ea in 6
Italia geruntur, acri atque prosperrimo bello Cassius Rhodum, rem immanis operis, ceperat, Brutus Lycios devicerat, et inde in Macedoniam exercitus traiecerant, cum per omnia repugnans naturae suae Cassius etiam Bruti clementiam vinceret: neque reperias, quos aut pronior fortuna comitata sit aut veluti fatigata maturius destituerit quam Brutum et Cassium.

LXX. Tum Caesar et Antonius traiecerunt exercitus 1

in Macedoniam et apud urbem Philippos cum M. Bruto
Cassioque acie concurrerunt. Cornu, cui Brutus praeerat,
impulsis hostibus castra Caesaris cepit; (nam ipse Caesar,
etiamsi infirmissimus valetudine erat, obibat munia ducis,
oratus etiam ab Artorio medico, ne in castris remaneret,
manifesta denunciatione quietis territo) id autem, in quo
Cassius fuerat, fugatum ac male mulcatum in altiora se
2 receperat loca. Tum Cassius ex sua fortuna eventum
collegae aestimans cum dimisisset evocatum iussissetque
nunciare sibi, quae esset multitudo ac vis hominum, quae
ad se tenderet, tardius eo nunciante, cum in vicino esset
agmen cursu ad eum tendentium neque pulvere facies aut
signa denotari possent, existimans hostis esse qui inrue-
rent, lacerna caput circumdedit extentamque cervicem
3 interritus liberto praebuit. Deciderat Cassi caput, cum
evocatus advenit nuncians Brutum esse victorem; qui
cum imperatorem prostratum videret: „sequar, inquit,
eum, quem mea occidit tarditas“ et ita in gladium incu-
4 buit. Post paucos deinde dies Brutus conflixit cum hosti-
bus et victus acie cum in tumulum nocte ex fuga se rece-
pisset, impetravit a Stratone Aegeate, familiari suo, ut
manum morituro commodaret sibi, reiectoque laevo super
caput brachio cum mucronem gladi eius dextera tenens
sinistrae admovisset mammillae ad eum ipsum locum, qua
cor emicat, impellens se in vulnus uno ictu transfixus ex-
piravit protinus.

1 LXXI. Messalla, fulgentissimus iuvenis, proximus
in illis castris Bruti Cassique auctoritati, cum essent qui
eum ducem poscerent, servari beneficio Caesaris maluit
quam dubiam spem armorum tentare amplius: nec aut
Caesari quicquam ex victoriis suis fuit laetius quam ser-
vasse Corvinum, aut maius exemplum hominis grati ac
2 pii quam Corvinus in Caesarem fuit. Non aliud bellum
cruentius caede clarissimorum virorum fuit: tum Catonis
filius cecidit; eadem Lucullum Hortensiumque, eminen-
tissimorum civium filios, fortuna abstulit; nam Varro, ad
ludibrium moriturus Antoni, digna illo ac vera de exitu
3 eius magna cum libertate ominatus est. Drusus Livius,

ιe Augustae pater, et Varus Quintilius ne tentata qui- ι hostis misericordia alter se ipse in tabernaculo inter- t, Varus autem liberti, quem id facere coëgerat, manu, ι se insignibus honorum velasset, iugulatus est.

LXXII. Hunc exitum M. Bruti partium septimum et 1
ɔsimum annum agentis fortuna esse voluit, incorrupto
ɑo eius in diem, quae illi omnis virtutes unius teme-
.e facti abstulit. Fuit autem dux Cassius melior, quanto 2
Brutus; e quibus Brutum amicum habere malles, ini-
ɑm magis timeres Cassium; in altero maior vis, in
ro virtus; qui si vicissent, quantum reipublicae inter-
Caesarem potius habere quam Antonium principem,
um retulisset habere Brutum quam Cassium. Cn. Do- 3
us, pater L. Domiti, nuper a nobis visi, eminentissimae
ιobilissimae simplicitatis viri, avus huius Cn. Domiti,
issimi iuvenis, occupatis navibus cum magno sequen-
ι consilia sua comitatu fugae fortunaeque se commisit,
et ipso contentus duce partium. Statius Murcus, qui 4
si et custodiae maris praefuerat, cum omni commissa
parte exercitus naviumque Sext. Pompeium, Cn.
ni filium, qui ex Hispania revertens Siciliam armis
ıpaverat, petit. Ad quem et e Brutianis castris et ex 5
a aliisque terrarum partibus, quos praesenti periculo
ına subduxerat, proscripti confluebant: quippe nullum
entibus statum quilibet dux erat idoneus, cum fortuna
electionem daret, [*sed*] perfugium ostenderet exitialem-
tempestatem fugientibus statio pro portu foret.

LXXIII. Hic adulescens erat studiis rudis, sermone 1
ɔarus, impetu strenuus, manu promptus, cogitatione
r, fide patri dissimillimus, libertorum suorum libertus
'orumque servus, speciosis invidens, ut pareret hu-
imis; quem senatus, paene totus adhuc e Pompeianis
stans partibus, post Antoni a Mutina fugam eodem illo
pore, quo Bruto Cassioque transmarinas provincias
·everat, revocatum ex Hispania, ubi adversus eum
issimum bellum Pollio Asinius praetorius gesserat, in
ərna bona restitueratet orae maritimae praefecerat. Is 2
, ut praediximus, occupata Sicilia servitia fugitivos-

que in numerum exercitus sui recipiens magnum modum legionum effecerat perque Menam et Menecraten, paternos libertos, praefectos classium latrociniis ac praedationibus infestato mari ad se exercitumque tuendum rapto utebatur, cum eum non depuderet vindicatum armis ac ductu patris sui mare infestare piraticis sceleribus.

1 LXXIV. Fractis Brutianis Cassianisque partibus Antonius transmarinas obiturus provincias substitit; Caesar in Italiam se recepit, eamque longe quam speraverat tu-
2 multuosiorem reperit. Quippe L. Antonius consul, vitiorum fratris sui consors, sed virtutum, quae interdum in illo erant, expers, modo apud veteranos criminatus Caesarem, modo eos qui *iusta* divisione praediorum nominatisque coloniis agros amiserant, ad arma conciens magnum exer-
3 citum conflaverat. Ex altera parte uxor Antoni Fulvia nihil muliebre praeter corpus gerens omnia armis tumultuque miscebat. Haec belli sedem Praeneste ceperat; Antonius pulsus undique viribus Caesaris Perusiam se contulerat; Plancus Antonianarum adiutor partium spem ma-
4 gis ostenderat auxili, quam opem ferebat Antonio. Usus Caesar virtute et fortuna sua Perusiam expugnavit, Antonium inviolatum dimisit; in Perusinos magis ira militum quam voluntate saevitum ducis; urbs incensa, cuius initium incendi princeps eius loci fecit Macedonicus, qui subiecto rebus ac penatibus suis igni transfixum se gladio flammae intulit.

1 LXXV. Per eadem tempora exarserat in Campania bellum, quod professus eorum, qui perdiderant agros, patrocinium ciebat Ti. Claudius Nero praetorius et pontifex, Ti. Caesaris pater, magni vir animi doctissimique ingeni: id quoque adventu Caesaris sepultum atque dis-
2 cussum est. Quis fortunae mutationes, quis dubios rerum humanarum casus satis mirari queat? quis non diversa praesentibus contrariaque expectatis aut speret aut timeat?
3 Livia nobilissimi et fortissimi viri Drusi Claudiani filia, genere, probitate, forma Romanarum eminentissima, quam postea coniugem Augusti vidimus, quam transgressi ad deos sacerdotem ac filiam, tum fugiens mox futuri sui

Caesaris arma, *manibus* bimum hunc Tiberium Caesarem, vindicem Romani imperi, futurumque eiusdem Caesaris filium gestans sinu, per avia itinerum vitatis militum gladiis uno comitante, quo facilius occultaretur fuga, pervenit ad mare et cum viro Nerone pervecta in Siciliam est.

LXXVI. Quod alieno testimonium redderem, eo non 1
fraudabo avum meum: quippe C. Velleius honoratissimo inter illos trecentos sexaginta iudices loco a Cn. Pompeio lectus, eiusdem Marcique Bruti ac Ti. Neronis praefectus fabrum, vir nulli secundus, in Campania digressu Neronis a Neapoli, cuius ob singularem cum eo amicitiam partium adiutor fuerat, gravis iam aetate et corpore cum comes esse non posset, gladio se ipse transfixit. Inviolatam 2
excedere Italia Caesar passus Fulviam Plancumque, muliebris fugae comitem; nam Pollio Asinius cum septem legionibus, diu retenta in potestate Antoni Venetia, magnis speciosisque rebus circa Altinum aliasque eius regionis urbis editis, Antonium petens, vagum adhuc Domitium, quem digressum e Brutianis castris post caedem eius praediximus et propriae classis factum ducem, consiliis suis inlectum ac fide data iunxit Antonio; quo facto, quisquis aequum se praestiterit, sciat non minus a Pollione in Antonium quam ab Antonio in Pollionem esse conlatum. Adventus deinde in Italiam Antoni apparatusque contra 3
eum Caesaris habuit belli metum; sed pax circa Brundusium composita. Per quae tempora Rufi Salvidieni sce- 4
lesta consilia patefacta sunt, qui natus obscurissimis initiis parum habebat summa accepisse et proximus a Cn. Pompeio ipsoque Caesare equestris ordinis consul creatus esse, nisi in id ascendisset, e quo infra se et Caesarem videret et rempublicam.

LXXVII. Tum expostulante consensu populi, quem 1
gravis urebat infesto mari annona, cum Pompeio quoque circa Misenum pax inita, qui haud absurde, cum in navi Caesaremque et Antonium coena exciperet, dixit in Carinis suis se coenam dare, referens hoc dictum ad loci nomen, in quo paterna domus ab Antonio possidebatur. In hoc pacis foedere placuit Siciliam Achaiamque Pompeio 2

concedere; in quo tamen animus inquies manere non
3 potuit. Id unum tantummodo salutare adventu suo patriae attulit, quod omnibus proscriptis aliisque, qui ad eum ex diversis causis fugerant, reditum salutemque pactus est; quae res et alios clarissimos viros et Neronem Claudium et M. Silanum Sentiumque Saturninum et Arruntium ac Ti-
4 tium restituit reipublicae. Statium autem Murcum, qui adventu suo classisque celeberrimae viris eius duplicaverat, insimulatum falsis criminationibus, quia talem virum collegam offici Mena et Menecrates fastidierant, Pompeius in Sicilia interfecerat.

1 LXXVIII. Hoc tractu temporum Octaviam, sororem Caesaris, M. Antonius duxit uxorem. Redierat Pompeius in Siciliam, Antonius in transmarinas provincias, quas magnis molimentis Labienus, ex Brutianis castris profectus ad Parthos, producto eorum exercitu in Syriam interfectoque legato Antoni concusserat; qui virtute et ductu Ventidi una cum Parthorum copiis celeberrimoque iuve-
2 num Pacoro, regis filio, extinctus est. Interim Caesar per haec tempora ne res disciplinae inimicissima, otium corrumperet militem, crebris in Illyrico Delmatiaque expeditionibus patientia periculorum bellique experientia dura-
3 bat exercitum. Eadem tempestate Calvinus Domitius cum ex consulatu obtineret Hispaniam, gravissimi comparandique antiquis exempli auctor fuit: quippe primi pili centurionem nomine Vibillium ob turpem ex acie fugam fusti percussit.

1 LXXIX. Crescente in dies et classe et fama Pompei Caesar molem belli eius suscipere statuit. Aedificandis navibus contrahendoque militi ac remigi navalibusque adsuescendo certaminibus atque exercitationibus praefectus est M. Agrippa virtutis nobilissimae, labore, vigilia, periculo invictus, parendique, sed uni, scientissimus, aliis sane imperandi cupidus et per omnia extra dilationes
2 positus consultisque facta coniungens. Hic in Averno ac Lucrino lacu speciosissima classe fabricata cottidianis exercitationibus militem remigemque ad summam et militaris et maritimae rei perduxit scientiam. Hac classi Caesar,

cum prius despondente ei Nerone, cui ante nupta fuerat,
Liviam, auspicatis reipublicae ominibus duxisset eam uxo-
rem, Pompeio Siciliaeque bellum intulit. Sed virum hu- 3
mana ope invictum graviter eo tempore fortuna concussit:
quippe longe maiorem partem classis circa Veliam Pali-
nurique promontorium adorta vis Africi laceravit ac dis-
tulit. Ea patrando bello mora fuit, quod postea dubia et 4
interdum ancipiti fortuna gestum est: nam et classis eodem
loco vexata est tempestate et ut navali primo proelio apud
Mylas ductu Agrippae pugnatum prospere, ita inopinato
classis adventu gravis sub ipsius Caesaris oculis circa
Tauromenium accepta clades; neque ab ipso periculum
abfuit. Legiones, quae cum Cornificio erant legato Cae-
saris, expositae in terram paene a Pompeio oppressae
sunt. Sed ancipitis fortuna temporis mature virtute cor- 5
recta: explicatis quippe utriusque partis classibus paene
omnibus exutus navibus Pompeius Asiam fuga petivit
iussuque M. Antoni, cuius opem petierat, dum inter du-
cem et supplicem tumultuatur et nunc dignitatem retinet,
nunc vitam precatur, a Titio iugulatus est, cui in tantum
duravit hoc facinore contractum odium, ut mox ludos in
theatro Pompei faciens execratione populi spectaculo,
quod praebebat, pelleretur.

LXXX. Acciverat gerens contra Pompeium bellum 1
ex Africa Caesar Lepidum cum duodecim semiplenis le-
gionibus. Hic vir omnium vanissimus neque ulla virtute 2
tam longam fortunae indulgentiam meritus exercitum Pom-
pei, quia propior fuerat, sequentem non ipsius sed Cae-
saris auctoritatem ac fidem, sibi iunxerat inflatusque am-
plius viginti legionum numero in id furoris processerat,
ut inutilis alienae victoriae comes, quam diu moratus erat
dissidendo in consiliis Caesaris et semper diversa his,
quae aliis placebant, dicendo, totam victoriam ut suam
interpretabatur audebatque denuntiare Caesari, excederet
Sicilia. Non ab Scipionibus aliisque veteribus Romanorum 3
ducum quicquam ausum patratumque fortius quam tunc
a Caesare: quippe cum inermis et lacernatus esset, praeter
nomen nihil trahens ingressus castra Lepidi, evitatis quae

iussu hominis pravissimi tela in eum iacta erant, cum
lacerna eius perforata esset lancea, aquilam legionis
4 rapere ausus est. Scires, quid interesset inter duces:
armati inermem secuti sunt decimoque anno, quam in
dissimillimam vitae suae potentiam pervenerat, Lepidus et
a militibus et a fortuna desertus pulloque velatus amiculo,
inter ultimam confluentium ad Caesarem turbam latens
genibus eius advolutus est; vita rerumque suarum domi-
nium concessa ei sunt, spoliata, quam tueri non poterat,
dignitas.

1 LXXXI. Subita deinde exercitus seditio, qui plerum-
que contemplatus frequentiam suam a disciplina desciscit
et quod cogere se putat posse, rogare non sustinet, partim
severitate partim liberalitate discussa principis, specio-
sumque per id tempus adiectum supplementum Campanae
coloniae; [*concessi enim veteranis agri, qui civibus coloniae*]
eius relicti erant publici; pro his longe uberiores reditus
duodecies sestertium in Creta insula redditi et aqua pro-
missa, quae hodieque singulare et salubritatis *instrumen-*
2 *tum* et amoenitatis ornamentum est. Insigne coronae classi-
cae, quo nemo unquam Romanorum donatus erat, hoc
3 bello Agrippa singulari virtute meruit. Victor deinde
Caesar reversus in urbem contractas emptionibus com-
pluris domos per procuratores, quo laxior fieret ipsius,
publicis se usibus destinare professus est templumque
Apollinis et circa porticus facturum promisit, quod ab eo
singulari extructum munificentia est.

1 LXXXII. Qua aestate Caesar tam prospere *sepelivit*
in Sicilia *bellum*, Fortuna in Caesare et republica *mitis*,
2 *saeviit* ad Orientem: quippe Antonius cum tredecim legio-
nibus ingressus Armeniam ac deinde Mediam et per eas
regiones Parthos petens habuit regem eorum obvium pri-
moque duas legiones cum omnibus impedimentis tormen-
tisque et Statiano legato amisit; mox saepius ipse cum
summo totius exercitus discrimine ea adiit pericula, qui-
bus servari se posse desperaverat, amissaque non minus
quarta parte militum captivi cuiusdam, sed Romani, con-
silio ac fide servatus, qui clade Crassiani exercitus captus,

quum fortuna non animum mutasset, accessit nocte ad
stationem Romanam praedixitque, ne destinatum iter pe-
terent sed diverso silvestrique pervaderent. Hoc M. An- 3
tonio ac tot illis legionibus saluti fuit, de quibus tamen
totoque exercitu haud minus pars quarta, ut praediximus,
militum, calonum servitique desiderata tertia est, impedi-
mentorum vix ulla superfuit: hanc tamen Antonius fugam
suam, quia vivus exierat, victoriam vocabat. Qui tertia
aestate reversus in Armeniam regem eius Artavasden
fraude deceptum catenis, sed ne quid honori deesset, au-
reis vinxit. Crescente deinde et amoris in Cleopatram in- 4
cendio et vitiorum, quae semper facultatibus licentiaque
et assentationibus aluntur, magnitudine, bellum patriae
inferre constituit, cum ante novum se Liberum Patrem
appellari iussisset, cum redimitus hederis coronaque
velatus aurea et thyrsum tenens cothurnisque succinctus
curru velut Liber Pater vectus esset Alexandreae.

LXXXIII. Inter hunc apparatum belli Plancus non iu- 1
dicio recta legendi neque amore reipublicae aut Caesaris,
quippe haec semper impugnabat, sed morbo proditor,
cum fuisset humillimus assentator reginae et infra servos
cliens, cum Antoni librarius, cum obscoenissimarum re- 2
rum et auctor et minister, cum in omnia et [in] omnibus
venalis, cum caeruleatus et nudus caputque redimitus
arundine et caudam trahens, genibus innixus Glaucum
saltasset in convivio, refrigeratus ab Antonio ob mani-
festarum rapinarum indicia transfugit ad Caesarem: et
idem postea clementiam victoris pro sua virtute interpre-
tabatur, dictitans id probatum a Caesare, cui ille igno-
verat. Hunc mox avunculum Titius imitatus est. Haud 3
absurde Coponius, vir ex praetoriis gravissimus, P. Sili
socer, cum recens transfuga multa ac nefanda Plancus
absenti Antonio in senatu obiiceret: multa, inquit, meher-
cules fecit Antonius pridie quam tu illum relinqueres.

LXXXIV. Caesare deinde et Messalla Corvino con- 1
sulibus debellatum apud Actium, ubi longe ante quam
dimicaretur, exploratissima Iulianarum partium fuit victo-
ria: vigebat in hac parte miles atque imperator, in illa 2

marcebant omnia; hinc remiges firmissimi, illinc inopia adfectissimi; navium hac magnitudo modica nec celeritati adversa, illa specie terribilior; hinc ad Antonium nemo, illinc ad Caesarem cotidie aliquis transfugiebat: rex Amyntas meliora et utiliora secutus; nam Deillius exempli sui tenax ut a Dolabella [*ad Cassium, a Cassio ad Antonium, ita ab Antonio transiit*] ad Caesarem; virque clarissimus Cn. Domitius, qui solus Antonianarum partium nunquam reginam nisi nomine salutavit, maximo et praecipiti peri-
3 culo transmisit ad Caesarem. Denique in ore atque oculis Antonianae classis per M. Agrippam Leucas expugnata, Patrae captae, Corinthus occupata, bis ante ultimum discrimen classis hostium superata.

1 LXXXV. Advenit deinde maximi discriminis dies, quo Caesar Antoniusque productis classibus pro salute
2 alter, in ruinam alter terrarum orbis dimicavere. Dextrum navium Iulianarum cornu M. Lurio commissum, laevum Arruntio, Agrippae omne classici certaminis arbitrium; Caesar ei parti destinatus, in quam a fortuna vocaretur, ubique aderat. Classis Antoni regimen Publicolae Sosioque commissum. At in terra locatum exercitum Taurus
3 Caesaris, Antoni regebat Canidius. Ubi initum certamen est, omnia in altera parte fuere, dux, remiges, milites, in altera nihil praeter milites. Prima occupat fugam Cleopatra; Antonius fugientis reginae quam pugnantis militis sui comes esse maluit et imperator qui in desertores saevire debuerat, desertor exercitus sui factus est. Illis etiam detracto capite in longum fortissime pugnandi duravit constantia et desperata victoria in mortem dimicaba-
4 tur. Caesar quos ferro poterat interimere, verbis mulcere cupiens clamitansque et ostendens fugisse Antonium, quaerebat, pro quo et cum quo pugnarent; at illi cum diu pro absente dimicassent duce, aegre summissis armis cessere victoriam, citiusque vitam veniamque Caesar promisit, quam illis ut ea precarentur, persuasum est; fuitque in confesso milites optimi imperatoris, imperatorem fugacissimi militis functum officio, ut dubites, suo an Cleopatrae arbitrio victoriam temperaturus fuerit, qui ad

[redacted]

eius arbitrium direxit fugam. Idem locatus in terra fecit 5
exercitus, cum se Canidius praecipiti fuga rapuisset ad Antonium.

LXXXVI. Quid ille dies terrarum orbi praestiterit, 1
ex quo in quem statum pervenerit fortuna publica, quis in hoc transcursu tam artati operis exprimere audeat?
Victoria vero fuit clementissima nec quisquam interemptus 2
nisi paucissimi et hi, qui deprecari quidem pro se non sustinerent. Ex qua lenitate ducis colligi potuit, quem aut initio triumviratus sui aut in campis Philippiis, si sic
licuisset, victoriae suae facturus fuerit modum. At So- 3
sium L. Arrunti prisca gravitate celeberrimi fides, mox diu cum clementia luctatus sua Caesar servavit incolumem.
Non praetereatur Asini Pollionis factum et dictum memo- 4
rabile: namque cum se post Brundusinam pacem continuisset in Italia neque aut vidisset unquam reginam aut post enervatum amore eius Antoni animum partibus eius se miscuisset, rogante Caesare, ut secum ad bellum proficisceretur Actiacum: mea, inquit, in Antonium maiora merita sunt, illius in me beneficia notiora; itaque discrimini vestro me subtraham et ero praeda victoris.

LXXXVII. Proximo deinde anno persecutus regi- 1
nam Antoniumque Alexandream, ultimam bellis civilibus
imposuit manum. Antonius se ipse non segniter interemit, 2
adeo ut multa desidiae crimina morte redimeret; at Cleopatra frustratis custodibus inlata aspide [in morsu] sanie
eius expers muliebris metus spiritum reddidit. Fuitque 3
et fortuna et clementia Caesaris dignum, quod nemo ex his qui contra eum arma tulerant, ab eo iussuve eius interemptus [est]: D. Brutum Antoni interemit crudelitas; S. Pompeium ab eo devictum idem Antonius cum dignitatis quoque servandae dedisset fidem, etiam spiritu privavit; Brutus et Cassius ante quam victorum experirentur animum, voluntaria morte obierunt; Antoni Cleopatraeque quis fuisset exitus narravimus; Canidius timidius decessit, quam professioni eius qua semper usus erat, congruebat; ultimus autem ex interfectoribus Caesaris

Parmensis Cassius morte poenas dedit, ut dederat primus Trebonius.

1 LXXXVIII. Dum ultimam bello Actiaco Alexandrinoque Caesar imponit manum, M. Lepidus, iuvenis forma quam mente melior, Lepidi eius qui triumvir fuerat reipublicae constituendae, filius, Iunia Bruti sorore natus, interficiendi, simul in urbem revertisset, Caesaris consilia
2 inierat. Tunc urbis custodiis praepositus C. Maecenas, equestri sed splendido genere natus, vir, ubi res vigiliam exigeret, sane exsomnis, providens atque agendi sciens, simul vero aliquid ex negotio remitti posset, otio ac mollitiis paene ultra feminam fluens, non minus Agrippa Caesari carus, sed minus honoratus (quippe vixit angusti clavi *fine* contentus) nec minora consequi potuit, sed non
3 tam concupivit. Hic speculatus est per summam quietem ac dissimulationem praecipitis consilia iuvenis et mira celeritate nullaque cum perturbatione aut rerum aut hominum oppresso Lepido immane novi ac resurrecturi belli civilis restinxit initium: et ille quidem male consultorum
4 poenas exsolvit. Aequetur praedictae iam Antisti Servilia Lepidi uxor, quae vivo igni devorato praematuram mortem immortali nominis sui pensavit memoria.

1 LXXXIX. Caesar autem reversus in Italiam atque urbem quo occursu, quo favore omnium hominum, aetatium, ordinum exceptus sit, quae magnificentia triumphorum eius, quae fuerit munerum, ne in operis quidem iusti materia, nedum huius tam recisi digne exprimi potest.
2 Nihil deinde optare a diis homines, nihil dii hominibus praestare possunt, nihil voto concipi, nihil felicitate consummari, quod non Augustus post reditum in urbem reipublicae populoque Romano terrarumque orbi repraesen-
3 taverit. Finita vicesimo anno bella civilia, sepulta externa, revocata pax, sopitus ubique armorum furor, restituta vis legibus, iudiciis auctoritas, senatui maiestas; imperium magistratuum ad pristinum redactum modum; tan-
4 tummodo octo praetoribus allecti duo. Prisca illa et antiqua reipublicae forma revocata rediit cultus agris, sacris honos, securitas hominibus, certa cuique rerum suarum

possessio; leges emendatae utiliter, latae salubriter; senatus sine asperitate, nec sine severitate lectus. Principes viri triumphisque et amplissimis honoribus functi hortatu principis ad ornandam urbem inlecti sunt. Con- 5
sulatus tantummodo usque ad undecimum, quem continuaret Caesar, cum saepe obnitens repugnasset, impetrari potuit: nam dictaturam quam pertinaciter ei deferebat
populus, tam constanter repulit. Bella sub imperatore 6
gesta pacatusque victoriis terrarum orbis et tot extra Italiam domique opera omne aevi sui spatium impensurum in id solum opus scriptorem fatigent: nos memores professionis universam imaginem principatus eius oculis animisque subiecimus.

XC. Sepultis, ut praediximus, bellis civilibus coa- 1
lescentibusque reipublicae membris ut concordia invaluere, quae tam longa armorum series laceraverat, Delmatia annos viginti et ducentos rebellis ad certam confessionem pacata est imperi; Alpes feris multisque nationibus celebres perdomitae; Hispaniae nunc ipsius praesentia, nunc Agrippae, quem usque in tertium consulatum et mox collegium tribuniciae potestatis amicitia
principis evexerat, multo varioque Marte pacatae. In quas 2
provincias cum initio Scipione et Sempronio Longo consulibus primo anno secundi belli Punici, abhinc annos ducentos quinquaginta, Romani exercitus missi essent duce Cn. Scipione, Africani patruo, per annos ducentos in his multo mutuoque ita certatum est sanguine, ut amissis populi Romani imperatoribus exercitibusque saepe contumelia, nonnunquam etiam periculum Romano inferretur imperio. Illae enim provinciae Scipiones consum- 3
pserunt; illae contumelioso decem annorum bello sub duce Viriatho maiores nostros exercuerunt; illae terrore Numantini belli populum Romanum concusserunt; in illis turpe Q. Pompei foedus turpiusque Mancini senatus cum ignominia dediti imperatoris rescidit; illa tot consularis, tot praetorios absumpsit duces patrumque aetate in tantum Sertorium armis extulit, ut per quinquennium diiudicari non potuerit, Hispanis Romanisne in armis plus

4 esset roboris et uter populus alteri pariturus foret. Has
igitur provincias tam diffusas, tam frequentis, tam feras
ad eam pacem abhinc annos ferme quinquaginta perduxit
Caesar Augustus, ut quae maximis bellis nunquam vaca-
verant, eae sub C. Antistio ac deinde P. Silio legato ce-
terisque postea etiam latrociniis vacarent.

1 XCI. Dum pacatur Occidens, ab Oriente ac rege
Parthorum signa Romana, quae Crasso oppresso Orodes,
quae Antonio pulso filius eius Phrahates ceperant, Au-
gusto remissa sunt; quod cognomen illi *iure* Planci sen-
tentia consensus universi senatus populique Romani in-
2 didit. Erant tamen, qui hunc felicissimum statum odissent;
quippe L. Murena et Fannius Caepio diversis moribus
(nam Murena sine hoc facinore potuit videri bonus, Cae-
pio et ante hoc erat pessimus) cum inissent occidendi
Caesaris consilia, oppressi auctoritate publica, quod vi
3 facere voluerant, iure passi sunt. Neque multo post Ru-
fus Egnatius, per omnia gladiatori quam senatori propior,
collecto in aedilitate favore populi, quem extinguendis
privata familia incendiis in dies auxerat, in tantum qui-
dem, ut ei praeturam continuaret, mox etiam consulatum
petere ausus, cum esset omni flagitiorum scelerumque
conscientia mersus nec melior illi res familiaris quam
mens foret, adgregatis simillimis sibi interimere Caesarem
statuit, ut quo salvo salvus esse non poterat, eo sublato
4 moreretur. Quippe ita se mores habent, ut publica quis-
que ruina malit occidere quam sua proteri et idem passu-
rus minus conspici. Neque hic prioribus in occultando
felicior fuit, abditusque carceri cum consciis facinoris
mortem dignissimam vita sua obiit.

1 XCII. Praeclarum excellentis viri factum C. Senti
Saturnini circa ea tempora consulis ne fraudetur memo-
2 ria. Aberat in ordinandis Asiae Orientisque rebus Caesar,
circumferens terrarum orbi praesentia sua pacis suae
bona: tum Sentius, forte et solus et absente Caesare con-
sul, cum alia prisca severitate summaque constantia ve-
tere consulum more ac severitate gessisset, protraxisset
publicanorum fraudes, punisset avaritiam, regessisset in

aerarium pecunias publicas, tum in comitiis habendis praecipuum egit consulem: nam et quaesturam petentis 3 quos indignos iudicavit, profiteri vetuit, et cum id facturos se perseverarent, consularem, si in campum descendissent, vindictam minatus est. et Egnatium, florentem favore publico sperantemque ut praeturam aedilitati ita consulatum praeturae se iuncturum, profiteri vetuit, et cum id non obtinuisset, iuravit, etiamsi factus esset consul suffragiis populi, tamen se eum non renunciaturum. Quod ego factum cuilibet veterum consulum gloriae com- 4 parandum reor, nisi quod naturaliter audita visis laudamus libentius et praesentia invidia, praeterita veneratione prosequimur et his nos obrui, illis instrui credimus.

XCIII. Ante triennium fere, quam Egnatianum sce- 1 lus erumperet, circa Murenae Caepionisque coniurationis tempus, abhinc annos quinquaginta, M. Marcellus, sororis Augusti Octaviae filius, quem homines ita, si quid accidisset Caesari, successorem potentiae eius arbitrabantur futurum, ut tamen id per M. Agrippam securo ei posse contingere non existimarent, magnificentissimo munere aedilitatis edito decessit admodum iuvenis, sane, ut aiunt, ingenuarum virtutum laetusque animi et ingeni fortunaeque, in quam alebatur, capax. Post cuius obitum 2 Agrippa, qui sub specie ministeriorum principalium profectus in Asiam, ut fama loquitur, ob tacitas cum Marcello offensiones praesenti se subduxerat tempori, reversus inde filiam Caesaris Iuliam, quam in matrimonio Marcellus habuerat, duxit uxorem, feminam neque sibi neque reipublicae felicis uteri.

XCIV. Hoc tractu temporum Ti. Claudius Nero, quo 1 trimo, ut praediximus, Livia, Drusi Claudiani filia, despondente Ti. Nerone, cui ante nupta fuerat, Caesari nupserat, innutritus coelestium praeceptorum disciplinis, iuvenis genere, forma, celsitudine corporis, optimis studiis maximoque ingenio instructissimus, qui protinus, quantus est, sperari potuerat, visuque praetulerat principem, quaestor undevicesimum annum agens capessere coepit rempublicam maximamque difficultatem annonae ac rei frumenta-

riae inopiam ita Ostiae atque in urbe mandato vitrici moderatus est, ut per id, quod agebat, quantus evasurus
2 esset, eluceret. Nec multo post missus ab eodem vitrico cum exercitu ad visendas ordinandasque quae sub Oriente sunt, provincias praecipuis omnium virtutum experimentis in eo tractu editis, cum legionibus ingressus Armeniam, redacta ea in potestatem populi Romani regnum eius Artavasdi dedit. Tum rex quoque Parthorum tanti nominis fama territus liberos suos ad Caesarem misit obsides.

1 XCV. Reversum inde Neronem Caesar haud mediocris belli mole experiri statuit, adiutore operis dato fratre ipsius Druso Claudio, quem intra Caesaris penatis enixa
2 erat Livia. Quippe uterque divisis partibus Rhaetos Vindelicosque adgressi, multis urbium et castellorum oppugnationibus nec non directa quoque acie feliciter functi, gentis locis tutissimas, aditu difficillimas, numero frequentis, feritate trucis maiore cum periculo quam damno Romani exercitus, plurimo cum earum sanguine perdo-
3 muerunt. Ante quae tempora censura Planci et Pauli acta inter discordiam neque ipsis honori, neque reipublicae usui fuerat, cum alteri vis censoria, alteri vita deesset, Paulus vix posset implere censorem, Plancus timere deberet nec quicquam obiicere posset adulescentibus, quod non agnosceret senex aut obiicientis audiret.

1 XCVI. Mors deinde Agrippae, qui novitatem suam multis rebus nobilitaverat atque in hoc perduxerat, ut et Neronis esset socer, cuiusque liberos, nepotes suos divus Augustus praepositis Gai ac Luci nominibus adoptaverat, admovit propius Neronem Caesari: quippe Iulia filia eius,
2 quae fuerat Agrippae nupta, Neroni nupsit. Subinde bellum Pannonicum, quod inchoatum ab Agrippa Marcoque Vinicio, avo tuo, consulari, magnum atroxque et perquam
3 vicinum imminebat Italiae, per Neronem gestum est. Gentis Pannoniorum Delmatarumque nationes situmque regionum ac fluminum numerumque et modum virium excelsissimasque et multiplicis eo bello victorias tanti imperatoris alio loco explicabimus: hoc opus servet formam suam. Huius victoriae compos Nero ovans triumphavit.

XCVII. Sed dum in hac parte imperi omnia gerun- 1
tur prosperrime, accepta in Germania clades sub legato
M. Lollio, homine in omnia pecuniae quam recte faciendi
cupidiore et inter summam vitiorum dissimulationem vi-
tiosissimo, amissaque legionis quintae aquila vocavit ab
urbe in Gallias Caesarem. Cura deinde atque onus Ger- 2
manici belli delegata Druso Claudio, fratri Neronis, adu-
lescenti tot tantarumque virtutum, quot et quantas natura
mortalis recipit vel industria percipit: cuius ingenium
utrum bellicis magis operibus an civilibus suffecerit arti-
bus, in incerto est: morum certe dulcedo ac suavitas et
adversus amicos aequa ac par sui aestimatio inimitabilis
fuisse dicitur; nam pulchritudo corporis proxima frater-
nae fuit. Sed illum magna ex parte domitorem Germaniae, 3
plurimo eius gentis variis in locis profuso sanguine, fa-
torum iniquitas consulem, agentem annum tricesimum,
rapuit. Moles deinde eius belli translata in Neronem est, 4
quod is sua et virtute et fortuna administravit peragratus-
que victor omnis partis Germaniae sine ullo detrimento
commissi exercitus, quod praecipue huic duci semper
curae fuit, sic perdomuit eam, ut in formam paene sti-
pendiariae redigeret provinciae. Tum alter triumphus
cum altero consulatu ei oblatus est.

XCVIII. Dum ea, quae praediximus, in Pannonia 1
Germaniaque geruntur, atrox in Thracia bellum ortum
omnibus eius gentis nationibus in arma accensis. Luci
Pisonis, quem hodieque diligentissimum atque eundem
lenissimum securitatis urbanae custodem habemus, vir-
tus compressit (quippe legatus Caesaris triennio cum his
bellavit gentisque ferocissimas plurimo cum earum exci
dio nunc acie, nunc expugnationibus in pristinum pacis
redegit modum) eiusque patratione Asiae securitatem,
Macedoniae pacem reddidit. De quo viro hoc omnibus
sentiendum ac praedicandum est, esse mores eius vigore
ac lenitate mixtissimos et vix quemquam reperiri posse,
qui aut otium validius diligat aut facilius sufficiat negotio
et magis quae agenda sunt curet sine ulla ostentatione
agendi.

1 XCIX. Brevi interiecto spatio Ti. Nero duobus con-
sulatibus totidemque triumphis actis tribuniciae potestatis
consortione aequatus Augusto, civium post unum, et hoc,
quia volebat, eminentissimus, ducum maximus, fama for-
tunaque celeberrimus et vere alterum reipublicae lumen
et caput, mira quadam et incredibili atque inenarrabili
pietate, cuius causae mox detectae sunt, cum C. Caesar
sumpsisset iam virilem togam, Lucius item maturus esset
viribus, ne fulgor suus orientium iuvenum obstaret initiis,
dissimulata causa consili sui commeatum ab socero atque
eodem vitrico adquiescendi a continuatione laborum pe-
2 tiit. Quis fuerit eo tempore civitatis habitus, qui singulo-
rum animi, quae digredientium a tanto viro omnium la-
crimae, quam paene ei patria manum iniecerit, iusto ser-
3 vemus operi: illud etiam in hoc transcursu dicendum est,
ita septem annos Rhodi moratum, ut omnes, qui pro
consulibus legatique in transmarinas profecti [*essent*] pro-
vincias, visendi eius gratia ad eum convenientes semper
privato, si illa maiestas privata unquam fuit, fascis suos
summiserint fassique sint otium eius honoratius impe-
rio suo.
1 C. Sensit terrarum orbis digressum a custodia Ne-
ronem urbis: nam et Parthus desciscens a societate Ro-
mana adiecit Armeniae manum et Germania aversis do-
2 mitoris sui oculis rebellavit. At in urbe eo ipso anno,
quo magnificentissimis gladiatorii muneris naumachiae-
que spectaculis divus Augustus abhinc annos triginta, se
et Gallo Caninio consulibus, dedicato Martis templo ani-
mos oculosque populi Romani repleverat, foeda dictu
memoriaque horrenda in ipsius domo tempestas erupit:
3 quippe filia eius Iulia, per omnia tanti parentis ac viri
immemor, nihil quod facere aut pati turpiter posset fe-
mina, luxuria, libidine infectum reliquit magnitudinemque
fortunae suae peccandi licentia metiebatur, quicquid libe-
4 ret pro licito vindicans. Tum Iulus Antonius, singulare
exemplum clementiae Caesaris, violator eius domus, ipse
sceleris a se commissi ultor fuit; quem victo eius patre
non tantum incolumitate donaverat, sed sacerdotio, prae

tura, consulatu, provinciis honoratum etiam matrimonio sororis suae filiae in arctissimam adfinitatem receperat; Quintiusque Crispinus, singularem nequitiam supercilio truci protegens, et Appius Claudius et Sempronius Gracchus ac Scipio aliique minoris nominis utriusque ordinis viri quasi cuiuslibet uxore violata poenas pependere, cum Caesaris filiam et Neronis violassent coniugem. Iulia relegata in insulam patriaeque et parentum subducta oculis, quam tamen comitata mater Scribonia voluntaria exili permansit comes.

CI. Breve ab hoc intercesserat spatium, cum C. Cae- 1
sar ante aliis provinciis ad visendum obitis in Syriam
missus, convento prius Ti. Nerone, cui omnem honorem
ut superiori habuit, tam varie se ibi gessit, ut nec lauda-
turum magna nec vituperaturum mediocris materia defi-
ciat. Cum rege Parthorum, iuvene excelsissimo, in insula, 2
quam amnis Euphrates ambiebat, aequato utriusque par-
tis numero coiit; quod spectaculum stantis ex diverso
hinc Romani, illinc Parthorum exercitus, cum duo inter
se eminentissima imperiorum et hominum coirent capita,
perquam clarum et memorabile sub initia stipendiorum
meorum tribuno militum mihi visere contigit. Quem mili- 3
tiae gradum ante sub patre tuo, M. Vinici, et P. Silio au-
spicatus in Thracia Macedoniaque, mox Achaia Asiaque
et omnibus ad Orientem visis provinciis et ore atque
utroque maris Pontici latere haud iniucunda tot rerum,
locorum, gentium, urbium recordatione perfruor. Prior 4
Parthus apud Gaium in nostra ripa, posterior hic apud
regem in hostili epulatus est.

CII. Quo tempore M. Lolli, quem veluti moderato- 1
rem iuventae fili sui Augustus esse voluerat, perfida et
plena subdoli ac versuti animi consilia per Parthum indi-
cata Caesari fama vulgavit; cuius mors intra paucos dies
fortuita an voluntaria fuerit ignoro. Sed quam hunc de- 2
cessisse laetati homines, tam paulo post obisse Censori-
num in iisdem provinciis graviter tulit civitas, virum de-
merendis hominibus genitum. Armeniam deinde Gaius 3
ingressus prima parte introitus prospere rem gessit; mox

in conloquio, cui se temere crediderat, circa Artageram
graviter a quodam, nomine Adduo, vulneratus ex eo ut
corpus minus habile, ita animum minus utilem reipublicae
4 habere coepit. Nec defuit conversatio hominum vitia eius
assentatione alentium, (etenim semper magnae fortunae
comes adest adulatio) per quae eo ductus erat, ut in ul-
timo ac remotissimo terrarum orbis angulo consenescere
5 quam Romam regredi mallet. Diu deinde reluctatus invi-
tusque revertens in Italiam in urbe Lyciae, Limyra nomi-
nant, morbo obiit, cum ante annum ferme L. Caesar fra-
ter eius Hispanias petens Massiliae decessisset.

1 CIII. Sed fortuna, quae subduxerat spem magni no-
minis, iam tum reipublicae sua praesidia reddiderat:
quippe ante utriusque horum obitum patre tuo P. Vinicio
consule Ti. Nero reversus Rhodo incredibili laetitia pa-
2 triam repleverat. Non est diu cunctatus Caesar Augustus;
neque enim quaerendus erat, quem legeret, sed legendus,
qui eminebat; itaque quod post Luci mortem adhuc Gaio
vivo facere voluerat, et quod vehementer repugnante Ne-
rone erat inhibitus, post utriusque adulescentium obitum
facere perseveravit, ut et tribuniciae potestatis consortio-
nem Neroni constitueret, multum quidem eo cum domi
tum in senatu recusante, et eum Aelio Cato, C. Sentio
consulibus V. Kal. Iulias, post urbem conditam annis
septingentis quinquaginta quattuor, abhinc annos septem
3 et viginti, adoptaret. Laetitiam illius diei concursumque
civitatis et vota paene inserentium coelo manus spemque
conceptam perpetuae securitatis aeternitatisque Romani
imperi vix in illo iusto opere abunde persequi poterimus,
nedum hic implere tentemus: id unum dixisse [*satis est,*]
4 quam ille *omnia* omnibus fuerit. Tum refulsit certa spes
liberorum parentibus, viris matrimoniorum, dominis pa-
trimoni, omnibus hominibus salutis, quietis, pacis, tran-
quillitatis, adeo ut nec plus sperari potuerit, nec spei
responderi felicius.

1 CIV. Adoptatus eadem die etiam M. Agrippa, quem
post mortem Agrippae Iulia enixa erat; sed in Neronis
adoptione illud adiectum his ipsis Caesaris verbis: hoc,

inquit, reipublicae causa facio. Non diu vindicem custo- 2
demque imperi sui morata in urbe patria protinus in Germaniam misit, ubi ante triennium sub M. Vinicio, avo tuo, clarissimo viro, immensum exarserat bellum et erat ab eo quibusdam in locis gestum, quibusdam sustentatum feliciter, eoque nomine decreta ei cum speciosissima inscriptione operum ornamenta triumphalia. Hoc tempus 3
me, functum ante tribunatu, castrorum Ti. Caesaris militem fecit: quippe protinus ab adoptione missus cum eo praefectus equitum in Germaniam, successor offici patris mei, coelestissimorum eius operum per annos continuos novem praefectus aut legatus spectator et pro captu mediocritatis meae adiutor fui. Neque illi spectaculo, quo 4
fructus sum, simile condicio mortalis recipere videtur mihi, cum per celeberrimam Italiae partem et tractum omnem Galliae provinciarum veterem imperatorem et ante meritis ac viribus quam nomine Caesarem revisentes sibi quisque quam illi gratularentur plenius. At vero militum 5
conspectu eius elicitae gaudio lacrimae, alacritasque et salutationis nova quaedam exultatio et contingendi manum cupiditas non continentium, protinus quin adiicerent: videmus te, imperator! salvum recepimus! ac deinde: ego tecum, imperator, in Armenia, ego in Rhaetia fui, ego a te in Vindelicis, ego in Pannonia, ego in Germania donatus sum, neque verbis exprimi et fortasse vix mereri fidem potest.

CV. Intrata protinus Germania, subacti Caninifati, 1
Attuari, Bructeri, recepti Cherusci, (gentis *eius Arminius* mox nostra clade nobilis), transitus Visurgis, penetrata ulteriora, cum omnem partem asperrimi et periculosissimi belli Caesar vindicaret, in iis quae minoris erant discriminis, Sentium Saturninum, qui iam legatus patris eius in Germania fuerat, praefecisset, virum multiplicem in virtutibus, navum, agilem, providum militariumque officiorum patientem ac peritum pariter, sed eundem, ubi negotia fecissent locum otio, liberaliter lauteque eo abutentem, ita tamen, ut eum splendidum atque hilarem potius quam luxuriosum aut desidem diceres; de cuius

2 viri claro celebrique consulatu praediximus. Anni eius aestiva usque in mensem Decembrem producta immanis
3 emolumentum fecere victoriae. Pietas sua Caesarem paene obstructis hieme Alpibus in urbem traxit; at tutela imperi eum veris initio reduxit in Germaniam, in cuius mediis finibus ad caput Lupiae fluminis hiberna digrediens princeps locaverat.

1 CVI. Pro dii boni, quanti voluminis opera insequenti aestate sub duce Tiberio Caesare gessimus! Perlustrata armis tota Germania est, victae gentes paene nominibus incognitae, receptae Cauchorum nationes: omnis eorum iuventus infinita numero, immensa corporibus, situ locorum tutissima traditis armis una cúm ducibus suis septa fulgenti armatoque militum nostrorum agmine ante impe-
2 ratoris procubuit tribunal. Fracti Langobardi, gens etiam Germana feritate ferocior; denique quod nunquam antea spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringentesimum miliarium a Rheno usque ad flumen Albim, qui Semnonum Hermundurorumque finis praeterfluit, Ro-
3 manus cum signis perductus exercitus. Et eodem mira felicitate et cura ducis temporumque observantia classis, quae Oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudito atque incognito ante mari flumine Albi subvecta, plurimarum gentium victoria cum abundantissima rerum omnium copia exercitui Caesarique se iunxit.

1 CVII. Non tempero mihi, quin tantae rerum magnitudini hoc, qualecunque est, inseram. Cum citeriorem ripam praedicti fluminis castris occupassemus et ulterior armata hostium iuventute fulgeret sub omnem motum nostrarum navium protinus refugientium, unus e barbaris aetate senior, corpore excellens, dignitate, quantum ostendebat cultus, eminens, cavatum, ut illis mos est, ex materia conscendit alveum solusque id navigi genus temperans ad medium processit fluminis et petiit, liceret sibi sine periculo in eam quam armis tenebamus, egredi
2 ripam ac videre Caesarem. Data petenti facultas. Tum adpulso lintre et diu tacitus contemplatus Caesarem: nostra quidem, inquit, furit iuventus, quae cum vestrum

men absentium colat, praesentium potius arma metuit am sequitur fidem; sed ego beneficio ac permissu tuo, esar, quos ante audiebam, hodie vidi deos, nec felirem ullum vitae meae aut optavi aut sensi diem. Im-ratoque ut manum contingeret, reversus in naviculam e fine respectans Caesarem ripae suorum adpulsus est.
3 ;tor omnium gentium locorumque, quos adierat Caesar, n incolumi inviolatoque et semel tantummodo magna n clade hostium fraude eorum tentato exercitu, in hi-na legiones reduxit, eadem qua priore anno festinane urbem petens.

1 CVIII. Nihil erat iam in Germania quod vinci posset, ieter gentem Marcomannorum, quae Maroboduo duce ;ita sedibus suis atque in interiora refugiens incinctos rcynia silva campos incolebat. Nulla festinatio huius
2 i mentionem transgredi debet. Maroboduus genere)ilis, corpore praevalens, animo ferox, natione magis im ratione barbarus, non tumultuarium neque fortui-1 neque mobilem et ex voluntate parentium constantem ;r suos occupavit principatum, sed certum imperium ique regiam complexus animo statuit avocata procul a manis gente sua eo progredi, ubi, cum propter poten-a arma refugisset, sua faceret potentissima. Occupatis
3 ur, quos praediximus, locis finitimos omnis aut bello nuit aut condicionibus iuris sui fecit; corpus suorum todia *cinctum;* imperium perpetuis exercitiis paene Romanae disciplinae formam redactum brevi in emi-is et nostro quoque imperio timendum perduxit fasti-m gerebatque se ita adversus Romanos, ut neque bello ; *[lacesseret et tamen satis ostenderet, si]* lacesseretur, ieresse sibi vim ac voluntatem resistendi.

1 CIX. Legati, quos mittebat ad Caesares, interdum supplicem commendabant, interdum ut pro pari loque-itur; gentibus hominibusque a nobis desciscentibus t apud eum perfugium, totusque ex male dissimulato bat aemulum, exercitumque, quem septuaginta milium litum, quattuor equitum fecerat, adsiduis adversus timns bellis exercendo maiori, quam quod habebat,

operi praeparabat eratque etiam eo timendus, quod, cum
Germaniam ad laevam et in fronte, Pannoniam ad dex-
tram, a tergo sedium suarum haberet Noricos, tamquam
2 in omnis semper venturus ab omnibus timebatur. Nec
securam incrementi sui patiebatur esse Italiam, quippe
cum a summis Alpium iugis quae finem Italiae terminant,
initium eius finium haud multo plus ducentis milibus pas-
3 suum abesset. Hunc virum et hanc regionem proximo
anno diversis e partibus Ti. Caesar adgredi statuit. Sen-
tio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis continen-
tibus Herciniae silvis, legiones Boiohoemum, (id regioni,
quam incolebat Maroboduus, nomen est) ipse a Carnunto,
qui locus Norici regni proximus ab hac parte erat, exer-
citum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos
orsus est.

1 CX. Rumpit [*interdum*,] interdum moratur proposita
hominum fortuna. Praeparaverat iam hiberna Caesar ad
Danubium admotoque exercitu non plus quam quinque
dierum iter a primis hostium [*aberat legionesque se, quas*]
Saturninum admovere placuerat, paene aequali divisae
intervallo ab hoste intra paucos dies in praedicto loco
cum Caesare iuncturae erant, cum universa Pannonia,
insolens longae pacis bonis, et adulta viribus Delmatia omni-
bus[que] tractus eius gentibus in societatem adductis con-
2 sili arma corripuit. Tum necessaria gloriosis praeposita,
neque tutum visum abdito in interiora exercitu vacuam
3 tam vicino hosti relinquere Italiam. Gentium nationum-
que, quae rebellaverant, omnis numerus amplius octin-
gentis milibus explebat; ducenta fere peditum colligeban-
4 tur armis habilia, equitum novem. Cuius immensae mul-
titudinis, parentis acerrimis ac peritissimis ducibus, pars
petere Italiam decreverat iunctam sibi Nauporti ac Ter-
gestis confinio, pars in Macedoniam se effuderat, pars
suis sedibus praesidium esse destinaverat. Maxima duo-
5 bus Batonibus ac Pinneti ducibus auctoritas erat. In
omnibus autem Pannoniis non disciplinae tantummodo,
sed linguae quoque notitia Romanae, plerisque etiam lit-
terarum usus et familiaris armorum erat exercitatio: itaque

hercules nulla unquam natio tam mature consilio belli bellum iunxit ac decreta patravit. Oppressi cives Romani, 6
trucidati negotiatores, magnus vexillariorum numerus ad internecionem ea in regione, quae plurimum ab imperatore aberat, caesus, occupata armis Macedonia, omnia et in omnibus locis igni ferroque vastata. Quin tantus etiam huius belli metus fuit, ut stabilem illum et formatum tantorum bellorum experientia Caesaris Augusti animum quateret atque terreret: audita in senatu vox principis, decimo die, ni caveretur, posse hostem in urbis Romae venire conspectum. Senatorum equitumque Romanorum 7
exactae ad id bellum operae. Pollicitati *omnia*. Habiti itaque delectus, revocati undique et omnes veterani, viri feminaeque ex censu libertinum coactae dare militem.

CXI. Omnia haec frustra praeparassemus, nisi qui 1
illa regeret fuisset. Itaque ut praesidium ultimum respublica ab Augusto ducem in bellum poposcit Tiberium. Ha- 2
buit in hoc quoque bello mediocritas nostra speciosi ministeri locum: finita equestri militia designatus quaestor, necdum senator aequatus senatoribus etiam designatis tribunis plebei partem exercitus ab urbe traditi ab Augusto perduxi ad filium eius. In quaestura deinde remissa sorte 3
provinciae legatus eiusdem ad eundem missus, quas nos primo anno acies hostium vidimus! quantis prudentia ducis opportunitatibus furentis eorum viris universas evasimus, [*fudimus*] partibus! quanto cum temperamento simul utilitatis res auctoritate imperatoris agi vidimus! qua prudentia hiberna disposita sunt! quanto opere inclusus custodiis nostris exercitus, ne qua posset erumpere, inopsque copiarum et intra se furens viribus hostis elanguesceret!

CXII. Felix eventu, forte conatu prima aestate belli 1
Messalini opus mandandum est memoriae. Qui vir animo 2
etiam quam gente nobilior, dignissimus, qui et patrem Corvinum habuisset, et cognomen suum Cottae fratri relinqueret, praepositus Illyrico, subita rebellione cum semiplena legione vicesima circumdatus hostili exercitu, amplius viginti milia hostium fudit fugavitque, et ob id ornamentis triumphalibus honoratus est. Ita placebat bar- 3

baris numerus suus, ita fiducia virium, ut ubicunque
Caesar esset, nihil in se reponerent. Pars exercitus eorum
proposita ipsi duci [et] ad arbitrium utilitatemque nostram
macerata perductaque ad exitiabilem famem neque instan-
tis sustinere neque cum facientibus copiam pugnandi
dirigentibusque aciem ausa congredi, occupato monte
4 Claudio munitione se defendit. At ea pars, quae obviam
se effuderat exercitui, quem A. Caecina et Silvanus Plau-
tius consulares ex transmarinis adducebant provinciis,
circumfusa quinque legionibus nostris auxiliaribusque et
equitatui regio (quippe magnam Thracum manum iunctus
praedictis ducibus Rhoemetalces, Thraciae rex, in adiu-
torium eius belli secum trahebat) paene exitiabilem omni-
bus cladem intulit: fugata regiorum equestris acies, fuga-
tae alae, conversae cohortes sunt, apud signa quoque
5 legionum trepidatum. Sed Romani virtus militis plus eo
tempore vindicavit gloriae quam ducibus reliquit, qui
multum a more imperatoris sui discrepantes ante in hostem
inciderunt, quam per exploratores, ubi hostis esset, co-
6 gnoscerent. Tum igitur in dubiis rebus semet ipsae legiones
adhortatae, iugulatis ab hoste quibusdam tribunis militum,
interempto praefecto castrorum praefectisque cohortium,
non incruentis centurionibus, e quibus etiam primi ordi-
nes cecidere, invasere hostis nec sustinuisse contenti
perrupta eorum acie ex insperato victoriam vindicaverunt.
7 Hoc fere tempore Agrippa, qui eodem die quo Tiberius
adoptatus ab avo suo naturali erat et iam ante biennium,
qualis esset, apparere coeperat, mira pravitate animi at-
que ingeni in praecipitia conversus patris atque eiusdem
avi sui animum alienavit sibi moxque crescentibus in dies
vitiis dignum furore suo habuit exitum.

1 CXIII. Accipe nunc, M. Vinici, tantum in bello ducem,
quantum in pace vides principem. Iunctis exercitibus qui-
que sub Caesare fuerant, quique ad eum venerant, con-
tractisque in una castra decem legionibus, septuaginta
amplius cohortibus, decem alis et pluribus quam decem
veteranorum milibus, ad hoc magno voluntariorum nu-
mero frequentique equite regio, tanto denique exercitu,

quantus nullo unquam loco post bella fuerat civilia, omnes
eo ipso laeti erant maximamque fiduciam victoriae in nu-
mero reponebant. At imperator, optimus eorum quae age- 2
bat iudex et utilia speciosis praeferens, quodque semper
eum facientem vidi in omnibus bellis, quae probanda essent,
non quae utique probarentur sequens, paucis diebus exer-
citum, qui venerat, ad refovendas ex itinere eius viris mora-
tus, cum eum maiorem, quam ut temperari posset, neque
habilem gubernaculo cerneret, dimittere statuit; prosecu- 3
tusque longo et perquam laborioso itinere, cuius difficultas
narrari vix potest, ut neque universos quisquam auderet
adgredi, et partem digredientium, suorum quisque metu
finium, universi tentare non possent, remisit eo, unde
venerant, et ipse asperrimae hiemis initio regressus Sisciam
legatos, inter quos ipsi fuimus, partitis praefecit hibernis.

CXIV. O rem dictu non eminentem, sed solida ve- 1
raque virtute atque utilitate maximam, experientia sua-
vissimam, humanitate singularem! Per omne belli Ger-
manici Pannonicique tempus nemo e nobis gradumve
nostrum aut praecedentibus aut sequentibus imbecillus
fuit, cuius salus ac valetudo non ita sustentaretur Caesa-
ris cura, tanquam distractissimus ille tantorum onerum
mole huic uni negotio vacaret animus. Erat desiderantibus 2
paratum iunctum vehiculum, lectica eius publicata, cuius
usum cum alii tum ego sensi; iam medici, iam apparatus
cibi, iam hoc solum *uni* portatum instrumentum balinei
nullius non succurrit valetudini: domus tantum ac domestici
deerant, ceterum nihil, quod ab illis aut praestari aut de-
siderari posset. Adiiciam illud, quod, quisquis illis tem- 3
poribus interfuit, ut alia quae retuli, agnoscet protinus:
solus semper equo vectus est, solus cum iis, quos invi-
taverat, maiore parte aestivarum expeditionum coenavit
sedens; non sequentibus disciplinam, quatenus exemplo
non nocebatur, ignovit; admonitio frequens, *interdum*
et castigatio, vindicta rarissima; agebatque medium plu-
rima dissimulantis, aliqua inhibentis. Hiems emolumentum 4
patrati belli contulit; sed insequenti aestate omnis Panno-
nia reliquiis totius belli in Delmatia manentibus pacem

petiit. Ferocem illam tot milium iuventutem paulo ante ser-
vitutem minatam Italiae conferentem arma, *quibus usa* erat,
apud flumen nomine Bathinum, prosternentemque se uni-
versam genibus imperatoris, Batonemque et Pinnetem, ex-
celsissimos duces, captum [*alterum*,] alterum a se deditum
5 iustis voluminibus ordine narrabimus, ut spero. Autumno
victor in hiberna reducitur exercitus, cuius omnibus copiis a
Caesare M. Lepidus praefectus est, vir nomini ac fortunae *Cae-
sarum* proximus, quem in quantum quisque aut cognoscere
aut intellegere potuit, in tantum miratur ac diligit tantorum-
que nominum, quibus ortus est, ornamentum iudicat.
1 CXV. Caesar ad alteram belli Delmatici molem ani-
mum atque arma contulit. In qua regione quali adiutore
legatoque fratre meo Magio Celere Velleiano usus sit,
ipsius patrisque eius praedicatione testatum est et amplissi-
morum donorum, quibus triumphans eum Caesar donavit,
2 signat memoria. Initio aestatis Lepidus educto hibernis
exercitu per gentis integras immunisque adhuc clade belli
et eo ferocis ac trucis tendens ad Tiberium imperatorem
et cum difficultate locorum et cum vi hostium luctatus,
magna cum clade obsistentium excisis agris, exustis aedi-
ficiis, caesis viris laetus victoria praedaque onustus per-
venit ad Caesarem, et ob ea quae si propriis gessisset
auspiciis, triumphare debuerat, ornamentis triumphalibus
consentiente cum iudicio principum voluntate senatus *do-
3 natus* est. Illa aestas maximi belli consummavit effectus:
quippe Perustae ac Daesitiates Delmatae situ locorum ac
montium, ingeniorum ferocia, mira etiam pugnandi scien-
tia et praecipue angustiis saltuum paene inexpugnabiles
non iam ductu, sed manibus atque armis ipsius Caesaris
tum demum pacati sunt, cum paene funditus eversi forent.
4 Nihil in hoc tanto bello, nihil in Germania aut videre maius
aut mirari magis potui, quam quod imperatori nunquam
adeo ulla opportuna visa est victoriae occasio, quam
damno amissi pensaret militis, semperque visum est glorio-
sum, quod esset tutissimum, et ante conscientiae quam
famae consultum nec unquam consilia ducis iudicio exer-
citus, sed exercitus providentia ducis rectus est.

CXVI. Magna in bello Delmatico experimenta virtu- 1
tis in multos ac difficilis locos praemissus Germanicus de-
dit; celebri etiam opera diligentique Vibius Postumus, vir 2
consularis, praepositus Delmatiae, ornamenta meruit trium-
phalia; quem honorem ante paucos annos Passienus et
Cossus, viri [quibusdam] diversis virtutibus celebres, in
Africa meruerant; sed Cossus victoriae testimonium etiam
in cognomen fili contulit, adulescentis in omnium virtutum
exempla geniti. At Postumi operum L. Apronius particeps
illa quoque militia eos, quos mox consecutus est, hono-
res excellenti virtute meruit. Utinam non maioribus expe 3
rimentis testatum esset, quantum in omni re fortuna posset!
sed in hoc quoque genere abunde agnosci vis eius potest;
nam et *Ael. Lamia*, vir antiquissimi moris et priscam gra-
vitatem semper humanitate temperans, in Germania Illyri-
coque et mox in Africa splendidissimis functus ministeriis
non merito sed materia adipiscendi triumphalia defectus
est, et A. Licinius Nerva Silianus, P. Sili filius, quem virum
ne qui intellexit quidem abunde miratus est, * ne nihil
non optimo civi, simplicissimo duci perisset, praeferens
immatura * et fructu amplissimae principis amicitiae et
consummatione evectae in altissimum paternumque fasti-
gium imaginis defectus est. Horum virorum mentioni si 4
quis quaesisse me dicet locum, fatentem arguet; neque
enim iustus sine mendacio candor apud bonos crimini est.

CXVII. Tantum quod ultimam imposuerat Panno- 1
nico ac Delmatico bello Caesar manum, cum intra quin-
que consummati tanti operis dies funestae ex Germania
epistulae caesi Vari trucidatarumque legionum trium toti-
demque alarum et sex cohortium [*nuncium attulerunt*],
velut in hoc saltem tantummodo indulgente nobis fortuna,
ne occupato [*duce tantam cladem acciperemus, cui vindi-
candae nullum parem habebamus nisi Tiberium*] ducem.
Sed causa et persona moram exigit. Varus Quintilius in- 2
lustri magis quam nobili ortus familia, vir ingenio mitis,
moribus quietus, ut corpore ita animo immobilior, otio
magis castrorum quam bellicae adsuetus militiae; pecuniae
vero quam non contemptor, Syria, cui praefuerat, decla-

petiit. Ferocem illam tot milium iuventutem paulo ante servitutem minatam Italiae conferentem arma, *quibus usa* erat, apud flumen nomine Bathinum, prosternentemque se universam genibus imperatoris, Batonemque et Pinnetem, excelsissimos duces, captum [*alterum*,] alterum a se deditum
5 iustis voluminibus ordine narrabimus, ut spero. Autumno victor in hiberna reducitur exercitus, cuius omnibus copiis a Caesare M. Lepidus praefectus est, vir nomini ac fortunae *Caesarum* proximus, quem in quantum quisque aut cognoscere aut intellegere potuit, in tantum miratur ac diligit tantorumque nominum, quibus ortus est, ornamentum iudicat.

1 CXV. Caesar ad alteram belli Delmatici molem animum atque arma contulit. In qua regione quali adiutore legatoque fratre meo Magio Celere Velleiano usus sit, ipsius patrisque eius praedicatione testatum est et amplissimorum donorum, quibus triumphans eum Caesar donavit,
2 signat memoria. Initio aestatis Lepidus educto hibernis exercitu per gentis integras immunisque adhuc clade belli et eo ferocis ac trucis tendens ad Tiberium imperatorem et cum difficultate locorum et cum vi hostium luctatus, magna cum clade obsistentium excisis agris, exustis aedificiis, caesis viris laetus victoria praedaque onustus pervenit ad Caesarem, et ob ea quae si propriis gessisset auspiciis, triumphare debuerat, ornamentis triumphalibus consentiente cum iudicio principum voluntate senatus *do-*
3 *natus* est. Illa aestas maximi belli consummavit effectus: quippe Perustae ac Daesitiates Delmatae situ locorum ac montium, ingeniorum ferocia, mira etiam pugnandi scientia et praecipue angustiis saltuum paene inexpugnabiles non iam ductu, sed manibus atque armis ipsius Caesaris tum demum pacati sunt, cum paene funditus eversi forent
4 Nihil in hoc tanto bello, nihil in Germania aut videre maius aut mirari magis potui, quam quod imperatori nunquam adeo ulla opportuna visa est victoriae occasio, quam damno amissi pensaret militis, semperque visum est gloriosum, quod esset tutissimum, et ante conscientiae quam famae consultum nec unquam consilia ducis iudicio exercitus, sed exercitus providentia ducis rectus est.

CXVI. Magna in bello Delmatico experimenta virtu- 1
tis in multos ac difficilis locos praemissus Germanicus de-
dit; celebri etiam opera diligentique Vibius Postumus, vir 2
consularis, praepositus Delmatiae, ornamenta meruit trium-
phalia; quem honorem ante paucos annos Passienus et
Cossus, viri [quibusdam] diversis virtutibus celebres, in
Africa meruerant; sed Cossus victoriae testimonium etiam
in cognomen fili contulit, adulescentis in omnium virtutum
exempla geniti. At Postumi operum L. Apronius particeps
illa quoque militia eos, quos mox consecutus est, hono-
res excellenti virtute meruit. Utinam non maioribus expe 3
rimentis testatum esset, quantum in omni re fortuna posset!
sed in hoc quoque genere abunde agnosci vis eius potest;
nam et *Ael. Lamia*, vir antiquissimi moris et priscam gra-
vitatem semper humanitate temperans, in Germania Illyri-
coque et mox in Africa splendidissimis functus ministeriis
non merito sed materia adipiscendi triumphalia defectus
est, et A. Licinius Nerva Silianus, P. Sili filius, quem virum
ne qui intellexit quidem abunde miratus est, * ne nihil
non optimo civi, simplicissimo duci perisset, praeferens
immatura * et fructu amplissimae principis amicitiae et
consummatione evectae in altissimum paternumque fasti-
gium imaginis defectus est. Horum virorum mentioni si 4
quis quaesisse me dicet locum, fatentem arguet; neque
enim iustus sine mendacio candor apud bonos crimini est.

CXVII. Tantum quod ultimam imposuerat Panno- 1
nico ac Delmatico bello Caesar manum, cum intra quin-
que consummati tanti operis dies funestae ex Germania
epistulae caesi Vari trucidatarumque legionum trium toti-
demque alarum et sex cohortium [*nuncium attulerunt*],
velut in hoc saltem tantummodo indulgente nobis fortuna,
ne occupato [*duce tantam cladem acciperemus, cui vindi-
candae nullum parem habebamus nisi Tiberium*] ducem.
Sed causa et persona moram exigit. Varus Quintilius in- 2
lustri magis quam nobili ortus familia, vir ingenio mitis,
moribus quietus, ut corpore ita animo immobilior, otio
magis castrorum quam bellicae adsuetus militiae; pecuniae
vero quam non contemptor, Syria, cui praefuerat, decla-

ravit, quam pauper divitem ingressus dives pauperem re-
3 liquit. Is cum exercitui, qui erat in Germania, praeesset,
concepit esse homines, qui nihil praeter vocem membra-
que haberent hominum, quique gladiis domari non pote-
4 rant, posse iure mulceri. Quo proposito mediam ingressus
Germaniam velut inter viros pacis gaudentis dulcedine
iurisdictionibus agendoque pro tribunali ordine trahebat
aestiva.

1 CXVIII. At illi, quod nisi expertus vix credat, in
summa feritate versutissimi natumque mendacio genus,
simulantes fictas litium series et nunc provocantes alter
alterum iniuria, nunc agentes gratias, quod ea Romana
iustitia finiret feritasque sua novitate incognitae discipli-
nae mitesceret et solita armis discerni iure terminarentur,
in summam socordiam perduxere Quintilium, usque eo,
ut se praetorem urbanum in foro ius dicere, non in me-
2 diis Germaniae finibus exercitui praeesse crederet. Tum
iuvenis genere nobilis, manu fortis, sensu celer, ultra
barbarum promptus ingenio, nomine Arminius, Sigimeri
principis gentis eius filius, ardorem animi vultu oculisque
praeferens, adsiduus militiae nostrae prioris comes, [*cum*]
iure etiam civitatis Romanae ius equestris consequens gra-
dus, segnitia ducis in occasionem sceleris usus est, haud
imprudenter speculatus neminem celerius opprimi quam qui
nihil timeret, et frequentissimum initium esse calamitatis
3 securitatem. Primo igitur paucos, mox pluris in societa-
tem consili recepit; opprimi posse Romanos et dicit et
persuadet; decretis facta iungit, tempus insidiarum con-
4 stituit. Id Varo per virum eius gentis fidelem clarique
nominis, Segesten, indicatur; [*at*] obstabant iam fata con-
siliis omnemque animi eius aciem praestrinxerant: quippe
ita se res habet, ut plerumque [qui] fortunam mutaturus
deus consilia corrumpat efficiatque, quod miserrimum est,
ut quod acciderit, etiam merito accidisse videatur et casus
5 in culpam transeat. Negat itaque se credere, speciemque
in se benevolentiae ex merito aestimare profitetur; nec
diutius post primum indicem secundo relictus locus.

1 CXIX. Ordinem atrocissimae calamitatis, qua nulla

post Crassi in Parthis damnum in externis gentibus gravior
Romanis fuit, iustis voluminibus ut alii ita nos conabimur
exponere; nunc summa deflenda est. Exercitus omnium 2
fortissimus, disciplina, manu, experientiaque bellorum
inter Romanos milites princeps marcore ducis, perfidia
hostis, iniquitate fortunae circumventus, cum ne pugnandi
quidem aut egrediendi occasio iis, in quantum voluerant,
data esset, immo castigatis etiam quibusdam gravi
poena, quia Romanis et armis et animis usi fuissent,
inclusus silvis, paludibus, insidiis, ab eo hoste ad inter-
necionem trucidatus est, quem ita semper more pecudum
trucidaverat, ut vitam aut mortem eius nunc ira nunc
venia temperaret. Duci plus ad moriendum quam ad pu- 3
gnandum animi fuit; quippe paterni avitique exempli
successor se ipse transfixit. At e praefectis castrorum duo- 4
bus quam clarum exemplum L. Eggius, tam turpe Ceio-
nius prodidit, qui, cum longe maximam partem absum-
psisset acies, auctor deditionis supplicio quam proelio mori
maluit. At Vala Numonius, legatus Vari, cetera quietus 5
ac probus, diri auctor exempli, spoliatum equite peditem
relinquens fuga cum alis Rhenum petere ingressus est,
quod factum eius fortuna ulta est; non enim desertis super-
fuit, sed desertor occidit. Vari corpus semiustum hostilis 6
laceraverat feritas, caput eius abscisum latumque ad Ma-
roboduum et ab eo missum ad Caesarem gentilicii tamen
tumuli sepultura honoratum est.

CXX. Reddatur verum L. Asprenati testimonium, 1
qui legatus sub avunculo suo Varo militans nava virilique
opera duarum legionum, quibus praeerat, exercitum im-
munem tanta calamitate servavit matureque ad inferiora
hiberna descendendo vacillantium etiam cis Rhenum sita-
rum gentium animos confirmavit; sunt tamen, qui ut vivos
ab eo vindicatos, ita iugulatorum sub Varo occupata cre-
diderint patrimonia hereditatemque excisi exercitus, in
quantum voluerit, ab eo aditam. L. etiam Caedici, prae- 2
fecti castrorum, eorumque qui una circumdati Alisone
immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda
virtus est, qui omnibus difficultatibus superatis, quas

inopia rerum intolerabilis, vis hostium faciebat inexsuperabilis, nec temerario consilio nec segni providentia usi speculatique opportunitatem ferro sibi ad suos peperere
3 reditum. Ex quo apparet Varum, sane gravem et bonae voluntatis virum, magis imperatoris defectum consilio quam virtute destitutum militum se magnificentissimumque
4 perdidisse exercitum. Cum in captivos saeviretur a Germanis, praeclari facinoris auctor fuit Caldus Caelius, *adulescens* vetustate familiae suae dignissimus, qui complexus catenarum, quibus vinctus erat, seriem, ita illas inlisit capiti suo, ut protinus pariter sanguinis cerebrique effluvio expiraret.

1 CXXI. His auditis revolat ad patrem Caesar; perpetuus patronus Romani imperi adsuetam sibi causam suscipit; mittitur ad Germaniam, Gallias confirmat, disponit exercitus, praesidia munit et se magnitudine sua, non fiducia hostis metiens, qui Cimbricam Teutonicamque militiam Italiae minabatur, ultro Rhenum cum exercitu
2 transgreditur. Arma infert, quae arcuisse pater et patria contenti erant; penetrat interius, aperit limites, vastat agros, urit domos, fundit obvios, maximaque cum gloria, incolumi omnium, quos transduxerat, numero in hiberna
3 revertitur. Eadem virtus et fortuna subsequenti tempore ingressi Germaniam imperatoris Tiberi fuit, quae initio fuerat. Qui contusis hostium viribus classicis peditumque expeditionibus, cum res Galliarum maximae molis accensasque plebis Viennensium dissensiones coërcitione magis quam poena mollisset, et senatus populusque Romanus postulante patre eius, ut aequum ei ius in omnibus provinciis exercitibusque esset, quam erat ipsi, decreto complexus esset, (etenim absurdum erat non esse sub illo, quae ab illo vindicabantur, et qui ad opem ferendam primus erat, ad vindicandum honorem non iudicari parem) in urbem reversus iampridem debitum sed continuatione bellorum dilatum ex Pannoniis Delmatisque egit trium-
4 phum. Cuius magnificentiam quis miretur in Caesare? fortunae vero quis non miretur indulgentiam? quippe omnis eminentissimos hostium duces non occisos fama

narravit, sed vinctos triumphus ostendit, quem mihi fratrique meo inter praecipuos praecipuisque donis adornatos viros comitari contigit.

CXXII. Quis non inter reliqua, quibus singularis 1
moderatio Ti. Caesaris elucet atque eminet, hoc quoque miretur, quod, cum sine ulla dubitatione septem triumphos meruerit, tribus contentus fuit? Quis enim dubitare 2
potest, quin ex Armenia recepta et ex rege praeposito, cuius capiti insigne regium sua manu imposuerat, ordinatisque rebus Orientis ovans triumphare debuerit? et Vindelicorum Rhaetorumque victor curru urbem ingredi? fractis deinde post adoptionem continua trienni militia Germaniae viribus idem illi honor et deferendus et recipiendus fuerit? et post cladem sub Varo acceptam ocius prosperrimo rerum eventu eadem excisa Germania triumphus summi ducis adornari debuerit? Sed in hoc viro 3
nescias, utrum magis mireris, quod laborum periculorumque semper excessit modum, an quod honorum temperavit.

CXXIII. Venitur ad tempus, in quo fuit plurimum 1
metus: quippe Caesar Augustus cum Germanicum nepotem suum reliqua belli patraturum misisset in Germaniam, Tiberium autem filium missurus esset in Illyricum ad firmanda pace, quae bello subegerat, prosequens eum simulque interfuturus athletarum certaminis ludicro, quod eius honori sacratum a Neapolitanis est, processit in Campaniam. Quamquam iam motus imbecillitatis inclinatae- 2
que in deterius principia valetudinis senserat, tamen obnitente vi animi prosecutus filium digressusque ab eo Beneventi ipse Nolam petiit, et ingravescente in dies valetudine cum sciret, quis volenti omnia post se salva remanere accersendus foret, festinanter revocavit filium; ille ad patrem patriae expectato revolavit maturius. Tum 3
securum se Augustus praedicans circumfususque amplexibus Tiberi sui, commendans illi sua atque ipsius opera nec quicquam iam de fine, si fata poscerent, recusans, subrefectus primo conspectu alloquioque carissimi sibi spiritus, mox cum omnem curam fata vincerent, in sua

resolutus initia Pompeio Apuleioque consulibus septua-
gesimo sexto anno animam coelestem coelo reddidit.

1 CXXIV. Quid tunc homines timuerint, quae senatus
trepidatio, quae populi confusio, quis orbis metus, in
quam arto salutis exitique fuerimus confinio, neque mihi
tam festinanti exprimere vacat neque cui vacat potest;
id solum voce publica dixisse satis habeo: cuius orbis
ruinam timueramus, eum ne commotum quidem sensimus
tantaque unius viri maiestas fuit, ut nec bonis neque con-
2 tra malos opus armis foret. Una tamen veluti luctatio ci-
vitatis fuit, pugnantis cum Caesare senatus populique
Romani, ut stationi paternae succederet, illius, ut potius
aequalem civem quam eminentem liceret agere principem;
tandem magis ratione quam honore victus est, cum quic-
quid tuendum non suscepisset, periturum videret, soli-
que huic contigit paene diutius recusare principatum,
3 quam, ut occuparent eum, alii armis pugnaverant. Post
redditum coelo patrem et corpus eius humanis honoribus,
numen divinis honoratum primum principalium eius ope-
rum fuit ordinatio comitiorum, quam manu sua scriptam
4 divus Augustus reliquerat. Quo tempore mihi fratrique
meo, candidatis Caesaris, proxime a nobilissimis ac sa-
cerdotalibus viris destinari praetoribus contigit, conse-
cutis, ut neque post nos quemquam divus Augustus, ne-
que ante nos Caesar commendaret Tiberius.

1 CXXV. Tulit protinus et voti et consili sui pretium
respublica neque diu latuit aut quid non impetrando pas-
2 suri fuissemus, aut quid impetrando profecissemus. Quippe
exercitus, qui in Germania militabat praesentisque Ger-
manici imperio regebatur, simulque legiones, quae in
Illyrico erant, rabie quadam et profunda confundendi
omnia cupiditate novum ducem, novum statum, novam
quaerebant rempublicam; quin etiam ausi sunt minari
daturos senatui, daturos principi leges; modum stipendi,
finem militiae sibi ipsi constituere conati sunt; proces
sum etiam in arma ferrumque strictum est et paene in
ultimum gladiorum erupit impunitas defuitque qui contra
3 rempublicam duceret, non qui sequerentur. Sed haec

omnia veteris imperatoris maturitas multa inhibentis, ali-
qua cum gravitate pollicentis, inter severam praecipue
noxiorum ultionem et mitis aliorum castigationes brevi
sopiit ac sustulit. Quo quidem tempore ut pleraque *gnave* 4
Germanicus, ita Drusus, qui a patre in id ipsum plurimo
quidem igne emicans incendium militaris tumultus missus
erat, prisca antiquaque severitate usus, *minus* ancipitia
sibi timens quam exemplo perniciosa [et] his ipsis mili-
tum gladiis, quibus obsessus erat, obsidentis coërcuit,
singulari adiutore in eo negotio usus Iunio Blaeso, viro
nescias utiliore in castris, an meliore in toga, qui post
paucos annos proconsul in Africa ornamenta triumphalia
cum appellatione imperatoria meruit. At Hispanias exer- 5
citumque virtutibus celeberrimaque in Illyrico militia [*illu-
stris Messalinus*, *ut*] praediximus, cum imperio obtinens,
in summa [pace] quiete continuit, cum ei pietas rectis-
sima sentiendi et auctoritas quae sentiebat obtinendi su-
peresset. Cuius curam ac fidem Dolabella quoque, vir
simplicitatis generosissimae, in maritima parte Illyrici
per omnia imitatus est.

CXXVI. Horum sedecim annorum opera quis *uni-* 1
versa inserta oculis animisque omnium [in] partibus elo-
quatur? Sacravit parentem suum Caesar non imperio, sed
religione, non appellavit eum, sed fecit deum. Revocata 2
in forum fides, summota e foro seditio, ambitio campo,
discordia curia, sepultaeque ac situ obsitae iustitia, aequi-
tas, industria civitati redditae; accessit magistratibus au-
ctoritas, senatui maiestas, iudiciis gravitas; compressa
theatralis seditio, recte faciendi omnibus aut incussa vo-
luntas aut imposita necessitas; honorantur recta, prava
puniuntur; suspicit potentem humilis, non timet; ante-
cedit, non contemnit humiliorem potens. Quando annona 3
moderatior, quando pax laetior? Diffusa in orientis oc-
cidentisque tractus et quicquid meridiano aut septentrione
finitur pax augusta [per] omnis terrarum orbis angulos a
latrociniorum metu servat immunis; fortuita non civium
tantummodo, sed urbium damna principis munificentia
vindicat. Restitutae urbes Asiae, vindicatae ab iniuriis ma- 4

gistratuum provinciae; honor dignis paratissimus, poena
in malos sera, sed aliqua; superatur aequitate gratia,
ambitio virtute; nam facere recte civis suos princeps opti-
mus faciendo docet, cumque sit imperio maximus, exem-
plo maior est.

1 CXXVII. Raro eminentes viri non magnis adiutori-
bus ad gubernandam fortunam suam usi sunt, ut duo
Scipiones duobus Laeliis, quos per omnia aequaverunt
sibi, ut divus Augustus M. Agrippa et proxime ab eo Sta
tilio Tauro, quibus novitas familiae haud obstitit, quo-
minus ad multiplicis consulatus triumphosque et com-
2 plura eveherentur sacerdotia. Etenim magna negotia
magnis adiutoribus egent; *nam quae impar operi auctori-
tas*, ministeria deficit, interestque reipublicae, quod usu
necessarium, et dignitate eminere, utilitatemque auctori-
3 tate muniri. Sub his exemplis Ti. Caesar Seianum Aelium,
principe equestris ordinis patre natum, materno vero
genere clarissimas veteresque et insignis honoribus com-
plexum familias, habentem consularis fratres, consobri-
nos, avunculum, ipsum vero laboris ac fidei capacissi-
mum, sufficiente etiam vigori animi compage corporis,
singularem principalium onerum adiutorem in omnia ha-
buit atque habet, virum severitatis laetissimae, hilaritatis
priscae, actu otiosis simillimum, nihil sibi vindicantem
eoque adsequentem omnia, semperque infra aliorum
aestimationes se metientem, vultu vitaque tranquillum,
animo exsomnem.

1 CXXVIII. In huius virtutum aestimatione iam pri-
dem iudicia civitatis cum iudiciis principis certant, ne-
que novus hic mos senatus populique Romani est putandi
2 quod optimum sit, esse nobilissimum. Nam et illi antiqui,
qui ante primum bellum Punicum abhinc annos trecentos
Ti. Coruncanium, hominem novum, cum aliis omnibus
honoribus tum pontificatu etiam maximo ad principale
extulere fastigium, et qui equestri loco natum Sp. Carvi-
lium et mox M. Catonem, novum etiam Tusculo urbis in-
quilinum, Mummiumque Achaicum in consulatus, censu-
ras et triumphos provexere, et qui C. Marium ignotae

originis usque ad sextum consulatum sine dubitatione Romani nominis habuere principem, et qui M. Tullio tantum tribuere, ut paene adsentatione sua quibus vellet principatus conciliaret, quique nihil Asinio Pollioni negaverunt, quod nobilissimis summo cum sudore consequendum foret, profecto hoc senserunt, in cuiuscunque animo virtus inesset, ei plurimum esse tribuendum. Haec 3
naturalis exempli imitatio ad experiendum Seianum Caesarem, ad iuvanda vero onera principis Seianum protulit, senatumque et populum Romanum eo perduxit, ut quod usu optimum intellegit, id in tutelam securitatis suae libenter advocet.

CXXIX. Sed proposita quasi universa principatus 1
Ti. Caesaris *forma* singula recenseamus. Qua ille prudentia Rhascupolim, interemptorem fratris sui fili Cotyis consortisque eiusdem imperi, *Romam* evocavit? singulari in eo negotio usus opera Flacci Pomponi, consularis viri, nati ad omnia, quae recte facienda sunt, simplicique virtute merentis semper, nunquam captantis gloriam. Cum quanta gravitate ut senator et iudex, non ut prin- 2
ceps, [*et de rebus publicis sapienter consultat*] et causas pressius audit? Quam celeriter ingratum et nova molientem [*Drusum Libonem*] oppressit? Quibus praeceptis instructum Germanicum suum imbutumque rudimentis militiae secum actae domitorem recepit Germaniae? Quibus iuventam eius exaggeravit honoribus, respondente cultu triumphi rerum, quas gesserat, magnitudini? Quotiens 3
populum congiariis honoravit, senatorumque censum, cum id senatu auctore facere potuit, quam libenter explevit, ut neque luxuriam invitaret neque honestam paupertatem pateretur dignitate destitui? Quanto cum honore Germanicum suum in transmarinas misit provincias? Qua 4
vi consiliorum suorum, ministro et adiutore usus Druso filio suo, Maroboduum, inhaerentem occupati regni finibus, pace maiestatis eius dixerim, velut serpentem abstrusam terrae salubribus consiliorum suorum medicamentis coëgit egredi? quam illum et honorate nec secure continet? Quantae molis bellum principe Galliarum ciente 5

Sacroviro Floroque Iulio mira celeritate ac virtute com-
pressit, ut ante populus Romanus vicisse se quam bellare
cognosceret nunciosque periculi victoriae praecederet
nuncius? Magni etiam terroris bellum Africum et cotti-
diano auctu maius auspiciis consiliisque eius brevi se-
pultum est.
1 CXXX. Quanta suo suorumque nomine exstruxit
opera? quam pia munificentia superque humanam evecta
fidem templum patri molitur? quam magnifico animi tem-
peramento Cn. quoque Pompei munera absumpta igni resti-
tuit? quicquid *enim* unquam claritudine eminuit, id veluti
2 cognatum censet tuendum. Qua liberalitate cum alias, tum
proxime incenso monte Coelio omnis ordinis hominum
iacturae patrimonio succurrit suo? Quanta cum quiete
hominum rem perpetui praecipuique timoris, supplemen-
3 tum, sine trepidatione delectus providet? Si aut natura
patitur aut mediocritas recipit hominum, audeo cum deis
queri: quid hic meruit, primum ut scelerata Drusus Libo
iniret consilia? deinde ut Silium Pisonemque tam [*sibi
quam patriae infestos haberet*, *quorum*] alterius dignitatem
constituit, auxit alterius? ut ad maiora transcendam,
quamquam et haec ille duxit maxima, quid, ut iuvenes
4 amitteret filios? quid, ut nepotem ex Druso suo? Do-
lenda adhuc retulimus; veniendum ad erubescenda est:
quantis hoc triennium, M. Vinici, doloribus laceravit
animum eius? quam diu abstruso, quod miserrimum est,
pectus eius flagravit incendio, quod ex nuru, quod ex
5 nepote dolere, indignari, erubescere coactus est! Cuius
temporis aegritudinem auxit amissa mater, eminentissima
et per omnia deis quam hominibus similior femina, cuius
potentiam nemo sensit nisi aut levatione periculi aut
accessione dignitatis.
1 CXXXI. Voto finiendum volumen sit. Iuppiter Ca-
pitoline, et auctor ac stator Romani nominis Gradive
Mars, perpetuorumque custos Vesta ignium, et quicquid
numinum hanc Romani imperi molem in amplissimum
terrarum orbis fastigium extulit, vos publica voce ob-
testor atque precor, custodite, servate, protegite hunc

statum, hanc pacem, *hunc principem*, eique functo lon- 2
gissima statione mortali destinate successores quam serissimos, sed eos, quorum cervices tam fortiter sustinendo terrarum orbis imperio sufficiant, quam huius suffecisse sensimus, consiliaque omnium civium aut pia [*fovete aut opprimite impia.*]

B.

D.

G.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

V.

X.

Z.